ДОКУМЕНТИ РОСІЙСЬКИХ АРХІВІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Том 1

Документи до історії запорозького козацтва 1613-1620 рр.

Канадський інститут
українських студій
Центр українських історичних
досліджень ім. Петра Яцика

Національна академія
наук України
Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича

Російська
академія наук
Інститут слов'янознавства
і балканістики

ДОКУМЕНТИ РОСІЙСЬКИХ АРХІВІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ТОМ 1

Документи до історії запорозького козацтва 1613—1620 рр.

Упорядники
Леонтій Войтович, Лев Заборовський, Ярослав Ісаєвич,
Франк Сисин, Аркадій Турилов, Борис Флоря

Львів — 1998

Канадский институт
украиноведения
Центр украинских исторических
исследований им. Петра Яцыка

Национальная академия
наук Украины
Институт украиноведения
им. И. Крипякевича

Российская академия наук
Институт
славяноведения
и балканистики

ДОКУМЕНТЫ РОССИЙСКИХ АРХИВОВ ПО ИСТОРИИ УКРАИНЫ

ТОМ 1

Документы по истории запорожского казачества 1613—1620 гг.

Составители
Леонтий Войтович, Лев Заборовский, Ярослав Исаевич,
Франк Сысин, Аркадий Турилов, Борис Флоря

Львов — 1998

Canadian Institute of
Ukrainian Studies
Peter Jacyk Centre for
Ukrainian Historical Research

Russian Academy
of Sciences
Institute of Slavic
and Balkan Studies

National Academy
of Sciences of Ukraine
Ivan Krypiakevych Institute
of Ukrainian Studies

DOCUMENTS ON UKRAINIAN HISTORY IN RUSSIAN ARCHIVES

VOL. 1

Documents on the History of the Zaporozhian Cossacks, 1613—1620

Edited by
Boris Floria, Iaroslav Isaievych, Frank Sysyn,
Arkadi Turilov, Leontii Voitovych, Lev Zaborovsky

Lviv — 1998

ББК 63.3 (4 Укр)33

ДОКУМЕНТИ РОСІЙСЬКИХ АРХІВІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ДОКУМЕНТЫ РОССИЙСКИХ АРХИВОВ ПО ИСТОРИИ УКРАИНЫ
DOCUMENTS ON UKRAINIAN HISTORY IN RUSSIAN ARCHIVES

Редакційна колегія: ***Ярослав Ісаєвич, Франк Сисин, Борис Флоря***
Редакционная коллегия: ***Ярослав Исаевич, Франк Сысин, Борис Флоря***
Editorial Board: ***Boris Floria, Iaroslav Isaievych, Frank Sysyn***

Том 1. Документи до історії запорозького козацтва 1613—1620 рр.
Том 1. Документы по истории запорожского казачества 1613—1620 гг.
Vol. I. Documents on the History of the Zaporozhian Cossacks, 1613—1620

Упорядники тому:
Л. Войтович, Л. Заборовський, Я. Ісаєвич, Ф. Сисин, А. Турилов, Б. Флоря
Составители тома:
Л. Войтович, Л. Заборовский, Я. Исаевич, Ф. Сысин, А Турилов, Б. Флоря
Edited by
Boris Floria, Iaroslav Isaievych, Frank Sysyn, Arkadi Turilov, Leontii Voitovych, Lev Zaborovsky

Вступ: ***Я. Ісаєвич, Ф. Сисин, Б. Флоря***
Вступление: ***Я. Ісаєвич, Ф. Сысин, Б. Флоря***
Introduction: ***Boris Floria, Iaroslav Isaievych, Frank Sysyn***

Тексти документів підготували ***Б. Флоря, Л. Заборовський, А. Турилов***
Тексты документов подготовили ***Б. Флоря, Л. Заборовский, А. Турилов***
Text prepared for publication by ***Boris Floria, Arkadi Turilov, Lev Zaborovsky***
Технічна частина роботи виконана ***Н. Захар'їною***
Техническая часть работы выполнена ***Н. Захарьиной***
Technical assistance: ***Natalia Zakharyina***
Коментарі та покажчики: ***Л. Войтович***
Комментарии и указатели: ***Л. Войтович***
Notes and indexes: ***Leontii Voytovych***

Оригінал-макет виконано у відділі наукових та інформативних видань
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
Оригинал-макет выполнен отделом научных и информационных изданий
Института украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины
The camera ready copy was prepared by the Publications Section
of the Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies

Художньо-технічна редакція ***З. Матчака***
Художественно-техническая редакция ***З. Матчака***
Technical editor ***Zinovii Matchak***

ISBN 966-02-0088-9

Передмова

В історії України першій половині XVII ст. належить особливе місце. Це був час появи серйозних суперечностей між політикою державної влади і правлячих кіл Польсько-Литовської держави — Речі Посполитої та інтересами цілого ряду верств українського суспільства, суперечностей, ще більше ускладнених розколом в самому українському суспільстві.

Перша половина XVII ст. стала також часом розвитку народно-визвольного руху, в якому на різних етапах розвитку і з різним ступенем активності брали участь українська шляхта, православне духовенство, міщани, і головною силою якого стало козацтво. Першим актом, який позначив перетворення цього руху у важливу політичну силу в Речі Посполитій, було відновлення православної ієрархії у 1620 р., а його кульмінацією стала народно-визвольна війна під керівництвом Богдана Хмельницького. Ці події мали надзвичайно важливе переломне значення для формування сучасної української нації. Те, що відбулося в цю добу, залишило незнищенний слід у її самосвідомості та історичній традиції. Звідсіля постійна увага дослідників історії України до цієї епохи її історії, їх прагнення якомога краще уявити собі ті історичні умови, в яких цей рух розвивався, зібрати і проаналізувати якомога більше відомостей про соціальні групи, які брали в ньому участь, щоб не лише уявити собі їхні дії, але проникнути в їх свідомість і мотиви вчинків. При вирішенні цього завдання дослідники зустрілись з великими труднощами, що було пов'язано з крайньою недостатністю необхідних для його вирішення джерел з місцевого, українського середовища. Адже не збереглися ні значні комплекси листування між представниками української православної шляхти, ні хоч трохи значні архіви діячів православної церкви і церковних установ, ні будь-який архів самого Запорозького війська тієї доби. В таких умовах вирішення цього завдання доводилося шукати непрямим шляхом — через вивчення матеріалів, які відклалися внаслідок діяльності політичної еліти та різних установ Речі Посполитої — держави, в межах якої зародився і розвивався український національний рух. Вивчення цих архівів дало досить відчутні результати. Було знайдено багато відомостей, які дозволяють відтворити розвиток подій, конфліктів, пошуків угод і суперечливих компромісів, які привели в решті решт до повного і остаточного розриву. Особливо важливо, що серед цих матеріалів було знайдено такі, в яких безпосередньо відбиті погляди, характер-

ні для різних груп українського суспільства. Так, в діаріушах засідань сейму Речі Посполитої було знайдено записи виступів православних шляхтичів, які відстоювали права русинів (українців і білорусів) Речі Посполитої на вільне і безперешкодне сповідання своєї віри. Стали відомими і листи, які адресувало цьому вищому політичному форумові Речі Посполитої Запорозьке військо, викладаючи свої скарги, побажання і вимоги. Нарешті, були виявлені і тексти аналогічних звернень духовенства, які, разом з пам'ятками полемічної літератури, давали багато матеріалів для того, щоб уявити собі позицію православної церкви у конфліктах, які потрясали у першій половині XVII ст. Річ Посполиту.

З точки зору поставленої проблеми всі ці матеріали, незважаючи на їх порівняну чисельність, мали цілий ряд хиб. Так, опис подій подавався крізь призму сприйняття представників політичної еліти Речі Посполитої, відбиваючи перш за все коло доступних їм відомостей і їхнє розуміння мотивів дій противної сторони. Навіть у випадках, коли у розпорядженні дослідника є висловлювання, які походять безпосередньо від представників українського суспільства, він постійно повинен рахуватися з тим, що ці висловлювання були адресовані тій же політичній еліті Речі Посполитої з надією на її сприятливу реакцію. В обох випадках картина внутрішнього життя українського суспільства не могла бути відтвореною з адекватною повнотою. Все це порівняно рано стало спонукати дослідників до пошуків джерел іншого походження, висловлювань, не розрахованих на необхідність рахуватися з офіційними поглядами, що панували в Речі Посполитій. Тому погляди дослідників закономірно стали звертатися до архівів сусідньої держави — Росії. Росія, її архіви, природньо, не могли не звернути на себе увагу істориків, оскільки у першій половині XVII ст. Російська держава була безпосереднім сусідом тих територій, на яких розвивався український національний рух. Крім того, було загальновідомим, що російські правителі вже в попередньому столітті енергійно заперечували право Речі Посполитої на володіння українськими землями і в середині XVII століття в значній мірі зуміли добитися поставленої мети — встановлення свого контролю над частиною українських земель (хоча вони і зберегли статус автономного політичного утворення). Тому вже апріорі можна було б вважати, що московські політики повинні були уважно слідкувати за станом справ в Україні і підтримувати контакти з різними групами українського суспільства. Так само можна було очікувати, що в ході цих контактів можуть розкритися такі сторони внутрішнього життя і політичної діяльності українського суспільства, які залишилися поза полем зору офіційної влади Речі Посполитої і не відображені в джерелах, що виникли внаслідок її діяльності.

Закономірно, що, в першу чергу, увагу дослідників привернули колекції архівних матеріалів, які сформувалися внаслідок діяльності російського диплома-

тичного відомства XVII ст. — Посольського приказу і зберігалися в XIX ст. у так званому Московському головному архіві Міністерства іноземних справ. Природно, що саме в архіві установи, яка офіційно керувала зовнішніми зв'язками Російської держави, і треба шукати сліди контактів російських політиків з Україною. Пошуки з самого початку були полегшені тим, що в процесі систематизації матеріалів Посольського приказу архівістами другої половини XVIII ст. документи, пов'язані з російсько-українськими контактами в XVII ст., було виділено в окремий фонд, який отримав назву "Малоросійські справи". Правда, досить швидко конкретні спостереження над окремими фондами, які містили матеріали Посольського приказу, показали, що при систематизації матеріалів архівісти XVIII ст. припустилися низки помилок, включивши значну частину матеріалів про російсько-українські контакти до фонду "Грецькі справи" (однією з причин помилок було те, що жителі України часто приїжджали в Москву разом з вихідцями з православних Балкан), і увага дослідників зосередилась на матеріалах цих двох фондів. В першу чергу, саме з цих двох фондів і черпались джерела російського походження для публікацій XIX ст., які містили матеріали з історії України першої половини XVII ст.[1]

Більшість документів, які ввійшли до обох фондів, були однотипними — це були справи про приїзд в Росію представників православного духовенства з проханням про матеріальну допомогу і підтримку. Публікація подібних матеріалів дозволила пролити світло на ті сторони діяльності православного духовенства Східної України, які не знайшли відбиття в джерелах, створених на території Речі Посполитої. Так, виявилось, що з початку 20-х рр. XVII ст. частина православного духовенства не тільки постійно шукала в Москві підтримки, але й намагалась тримати російських політиків в курсі того, що відбувалося на Україні і навіть виступала в ролі посередника при встановленні контактів між російським урядом і козацтвом. Все це змальовувало політичну роль цієї частини православного духовенства в Україні в 20-х — на початку 30-х рр. XVII ст. в іншому світлі, ніж наявні у зверненнях ієрархії до влади Речі Посполитої декларації про політичну лояльність. Істотним було і те, що у посольських справах збереглись достатньо чисельні висловлювання українських кліриків, які виражали їхнє ставлення (різко негативне) до релігійної політики польсько-литовської влади і містили їхню оцінку поведінки різних верств козацтва в моменти конфліктів з цією владою. У світлі цих матеріалів частина діячів православної церкви в Україні виступала як впливова політична сила українського суспільства, яка добивалася переходу українських земель під владу московського уряду і у цьому, безперечно, варто бачити одну з причин публікації матеріалів такого типу в російських, часто фінансованих урядом, виданнях XIX ст. Видання матеріалів та-

кого типу було вигідне офіційним колам Росії і у цілому ряді інших відношень. Їх введення до наукового обігу давало можливість акцентувати увагу на релігійних утисках, як мало не головній причині антагонізмів між українським суспільством і Річчю Посполитою, показувати роль російського уряду, як покровителя і захисника православної релігії на Україні, підкреслювати релігійну єдність східних слов'ян — все це мало служити певним історичним обґрунтуванням політики російського уряду щодо України у XIX ст. Незважаючи на досить значне число подібних публікацій, матеріали видавались безсистемно, без продуманого плану, і як наслідок навіть у своїй сукупності вони не дають достатньо повної уяви про зміст даних архівних фондів — так, не опублікованою залишилася навіть значна частина матеріалів про контакти київського митрополита Йова Борецького з російськими політиками[2].

Завершуючи характеристику цього кола матеріалів, варто ще раз підкреслити їх однобічність — у складі цих фондів майже повністю були відсутні відомості про безпосередні контакти між козацтвом і російськими політиками, як і взагалі будь-які повідомлення про становище в Україні, котрі походили б безпосередньо з середовища козаків або інших станів "простих людей". Нові відомості про козацтво, про поведінку різних його верств, які були в цих матеріалах, походили від православного духовенства і відбивали його сприйняття подій. Дослідники стихійно це відчували і намагались доповнити відомості, взяті з цих фондів, даними інших джерел. З цією метою звертались до фонду "Посольські справи", де нагромаджувалися матеріали з архіву Посольського приказу, що стосувалися дипломатичних відносин між Росією та Річчю Посполитою. Російські дипломати, які відвідували Польщу, намагалися зібрати якомога більше відомостей про внутрішнє становище в цій державі, і все, що вдалося довідатися, старанно фіксували, як в донесеннях ("відписках"), що посилалися з дороги в Москву, так і в своєрідних щоденниках, до яких день за днем заносились всі події і відомості, що надходили, — так званих "статейних списках". Однак звернення до матеріалів цього фонду назагал не виправдало сподівань. Протягом дуже важливого для розвитку українського національного руху періоду 20-х — початку 30-х рр. між Росією і Річчю Посполитою взагалі майже не було дипломатичних відносин і за цей час в фонді "Відносини Росії з Польщею" не відкладалося значної кількості матеріалів, а після укладення Поляновського миру 1634 року, коли регулярні поїздки російських дипломатів у Річ Посполиту стали правилом, українські справи вже не були у центрі уваги російського уряду. До того ж мало значення те, що російські посольства їздили до Речі Посполитої, як правило, через Смоленськ і, отже, інформацію про становище в Україні російські дипломати отримували з других і третіх рук і доволі загального характеру. Дру-

гого ж великого зібрання російських архівних матеріалів, які б містили відомості про становище в Україні, дослідники в той час не знали. Тому, наприклад, П. Куліш, який приділяв особливу увагу історії контактів між російською владою і козацтвом, при підготовці своєї відомої публікації[3], змушений був шукати документи, які відбивали сліди таких контактів, все в тому ж фонді "Малоросійські справи".

Ситуація змінилася з появою в 90-х рр. XIX ст. двотомної публікації "Акт Московского государства", яка містила тексти документів з архіву військового відомства Росії XVII ст. — Розрядного приказу[4]. Матеріали архіву цієї установи, як і матеріали інших органів внутрішнього управління Росії, зберігались в той час в так званому Московському архіві Міністерства Юстиції (скорочено МАМЮ). О. М. Попов, який підготував їх до друку, не ставив за мету публікацію джерел з історії України. Він хотів подати дослідникам матеріали, які характеризували роботу Розрядного приказу, і для цього опублікував найважливіші, на його думку, документи одного з адміністративних підрозділів — "столів", на які свого часу ділився Розрядний приказ, а саме Московського столу. Серед них виявився великий комплекс документів, що містили відомості про становище в Україні під час "безкоролів'я" 1632 р. в Речі Посполитій. Цими документами були донесення воєвод прикордонних міст у Розрядний приказ, які містили переказ або безпосередній запис отриманих відомостей. Звістки походили від вивідувачів (переважно селян прикордонних сіл), яких систематично посилали для збирання відомостей на території сусідньої держави, купців, що їздили до міст Речі Посполитої, нарешті від шляхтичів, козаків, міщан і селян, які з тих чи інших причин прибували до Російської держави. На вимогу місцевої влади після прибуття у прикордонні міста вони повинні були повідомити все, що їм відомо про становище в сусідній державі. Інформатори неодноразово самі були очевидцями і учасниками подій, про які розповідали, а решту їхніх повідомлень були викладом чуток, що циркулювали в тому середовищі, з яким мали справу інформатори, відбиваючи його уявлення і настрої. Оскільки більша частина інформаторів, як правило, контактувала з простими людьми — козаками, селянами, міщанами, в розпорядженні дослідників виявилося важливе джерело, що характеризувало в різних відношеннях внутрішнє життя тих верств українського суспільства, які відіграли головну роль в національному русі.

Матеріали, опубліковані О. М. Поповим, містили важливі відомості про козацькі ради, незнані з інших джерел, які збиралися під час "безкоролів'я" 1632 р. і про прийняті на них рішення. Там же були записи великої кількості чуток, які відбивали уявлення козацтва і більш широких кіл простих людей про політичну боротьбу в Речі Посполитій в часи "безкоролів'я". Матеріали про

козацькі ради досить швидко ввійшли в науковий обіг (між іншим, незабаром після виходу публікації вони були використані у фундаментальній праці М. С. Грушевського), натомість записи чуток залишаються досі фактично невикористаними. Як вже згадувалось, О. М. Попов використав матеріали лише одного з "столів" фонду Розрядного приказу і при цьому не мав на меті дати вичерпну публікацію навіть цієї частини фонду. Це давало підставу припускати, що у фонді російського військового відомства можуть бути знайдені й інші документи, подібні за характером до матеріалів, виданих О. М. Поповим, але пов'язані з іншими подіями історії України першої половини XVII ст. Але, на жаль, поява публікації О. М. Попова не стала стимулом для вивчення і видання матеріалів з історії України з фондів Розрядного приказу. Не допомогла в цьому і одинадцятитомна публікація описів цього величезного архівного фонду, яка розпочалася з кінця 90-х рр. XIX ст.[5]

В 50-х рр. XX ст. у зв'язку з офіційно проголошеним ювілеєм 300-річчя возз'єднання України з Росією стали з'являтися праці, в яких при характеристиці козацьких повстань 30-х рр. XVII ст. використовувалися неопубліковані документи з фонду Розрядного приказу,[6] а у 1953 р. вийшов перший том публікації "Воссоединение Украины с Россией"[7], до складу якої ввійшла значна частина раніше опублікованих і ще не публікованих документів, які стосувалися головним чином російсько-українських контактів у першій половині XVII ст. Більша частина вперше опублікованих актів була взята упорядниками з фонду Розрядного приказу. Знайомство з цією публікацією показує, що матеріали, аналогічні тим, які опублікував О. М. Попов, є в різних "столах" Розрядного приказу (а не тільки в Московському), і охоплюють собою період з 1621 по 1638 р. Зрозуміло, що від публікації, яка була розрахована на висвітлення певної теми, не варто чекати вичерпного видання матеріалів, які містять відомості про становище в Україні. І справді, в публікаціях 50-х рр. і більш пізнього часу, присвячених козацьким повстанням 30-х рр.[8], зустрічаються посилання на цілий ряд неопублікованих документів фонду, які містять важливі відомості про сутички козаків з коронною армією. Посилання на ряд неопублікованих документів того ж архівного зібрання є і в примітках до збірника "Воссоединение Украины с Россией".

Вивчення опису цієї величезної за своїми розмірами колекції документів показує, що лише порівняно невелика частина документів, які в ній містяться, з повідомленнями про становище в Україні введена до наукового обігу, а кількість виданих документів складає зовсім мізерну частку з масиву наявних матеріалів.

Публікація О. М. Попова розкрила багатство матеріалів, наявних в фонді Розрядного приказу, і в іншому відношенні. Дослідник помістив в ній цілий ряд військово-оперативних документів про участь запорозьких козаків у Смоленсь-

кій війні на стороні Речі Посполитої. Ці свідчення незабаром після виходу публікації також були використані М. С. Грушевським. В дальшому, однак, аж до нашого часу в фонді Розрядного приказу не велись пошуки матеріалів такого роду. Лише останнім часом А. Л. Станіславський звернув увагу на комплекс документів, які відклалися в фонді Розрядного приказу і містять військово-оперативну документацію про участь запорозьких козаків у війні Росії з Річчю Посполитою в 1618 р.[9]

Знайомство з описами фонду показує, що це не єдиний приклад такого роду і, що О. М. Попов видав лише незначну частину військово-оперативної документації про участь запорожців у Смоленській війні. Ознайомлення з цим описом дало можливість зробити ще одне спостереження. Відсутність в Росії XVII ст. суворої диференціації діяльності центральних державних установ призвела до того, що значна частина документів, пов'язаних з відносинами між російським урядом і православною церквою на Україні, осіла також в складі цього зібрання документів. Тому без врахування цих матеріалів не можна повною мірою оцінити і тих матеріалів, що відклалися в архіві Посольського приказу, які були введені в науковий обіг раніше. Все це дозволяє характеризувати фонд Розрядного приказу як найбільшу збірку російських документів з історії України першої половини XVII ст., значна частина яких залишається практично невідомою дослідникам.

Протягом другої половини XIX — початку XX ст. з'явились і публікації, які містять російські документи з відомостями з історії України з деяких інших архівних фондів. Поява цих публікацій була пов'язана з розвитком досліджень з історії Донського козацького війська. Бажаючи змалювати картину військової діяльності донських козаків, зібравши відомості про їх морські походи на Крим і володіння Османської імперії, дослідники історії Донського війська звернулись до матеріалів таких фондів з архіву Посольського приказу Московського Головного архіву Міністерства іноземних справ, як "Турецькі справи" і "Кримські справи", які включають матеріали про дипломатичні відносини російського уряду з Туреччиною і Кримом. Особливу увагу цих дослідників привернув до себе і такий фонд того ж архіву як "Донські справи", де були зосереджені матеріали листування між російським урядом і Донським військом. Віднайдені в складі цих фондів документи побачили світ у виданні "Історичного опису землі Війська Донського"[10]. Знайомство з цим виданням показує, що збережені в цих фондах грамоти Донського війська царю Михайлу Федоровичу і розповіді донських посланців у Москві, відписки воєвод південних міст, які брали участь в підтриманні відносин з Кримом і Туреччиною, донесення приставів, що супроводжували на Дон російських послів до Туреччини, і відписки російських дипломатів з Криму містять багато цікавих відомостей про різноманітні відносини між запорозьким

і донським козацтвом, про перебування запорозьких козаків на Дону і їх спільне життя тут з донцями, про спільні морські походи донців і запорожців. Характером публікації можна пояснити, що до її складу ввійшли такі документи з вказаних архівних фондів, в яких про запорожців йшлося лише у зв'язку з тими чи іншими контактами з донцями. Коли в кінці XIX — на початку XX ст. була здійснена суцільна публікація документів з фонду "Донські справи" за першу половину XVII ст. [11], виявилося, що в ньому є і документи з повідомленнями про самостійні дії запорожців. На існування аналогічних повідомлень в донесеннях російських дипломатів з Криму звернув увагу А. А. Новосельський в своєму фундаментальному дослідженні з історії російсько-кримських відносин (він, між іншим, звернув увагу на цілий комплекс відомостей про участь запорожців у громадянській війні в Криму в другій половині 20-х рр. XVII ст.).[12]

Підводячи підсумки короткого огляду того, як вводилися до наукового обігу і публікувалися документи з архівів російських державних установ з історії України першої половини XVII ст., можна сформулювати такі висновки. Вже те, що тепер відомо про зміст архівних фондів, в яких відклались матеріали відомства іноземних справ та військового відомства Росії XVII ст., дозволяє стверджувати, що ці фонди містять багаті матеріали про різні форми діяльності і характер суспільної свідомості цілого ряду верств українського суспільства, які брали активну участь в національно-визвольному русі. Істотним є те, що ці матеріали дозволяють дати відповідь на низку важливих питань, які не піддаються висвітленню на матеріалах джерел іншого походження. Поряд з цим очевидно, що в наявних публікаціях матеріали, за деякими винятками (як, наприклад, публікація П. Куліша), друкувались уривками, безсистемно або для висвітлення тем, не пов'язаних з історією України (винятком є згадана вище публікація документів з фонду "Донські справи"), так що навіть у своїй сукупності наявні публікації не дають повної і всебічної уяви про зміст ні одного з згаданих вище архівних зібрань.

Такий об'єктивний стан справ визначає завдання даного видання — здійснити суцільну публікацію матеріалів, що містять відомості з історії України з архівів відомства іноземних справ і військового відомства Росії, зосереджених в одному архівосховищі — Російському Державному Архіві Давніх Актів (РДАДА). З фондів, які походять з архіву Посольського приказу, це — Відносини Росії з Грецією (ф. 52), Відносини Росії з Польщею (ф. 79), Відносини Росії з Туреччиною (ф. 89), Відносини Росії з Кримом (ф. 122), Малоросійські справи (ф. 124). Матеріали військового відомства сконцентровані в фонді Розрядний приказ (ф. 210). Матеріали фонду "Донські справи" (ф. 111) до складу публікації не включаються, оскільки всі документи першої половини XVII ст., які входять в склад цього фонду, як відзначено, видані.

Ставлячи перед собою завданя зібрати в одному виданні всі матеріали, які виявлено у вказаній групі фондів, упорядники публікації вирішили включити до її складу всі документи з того чи іншого фонду, які містять відомості з історії України, незалежно від того, чи публікувались деякі з них раніше чи ні.

Визначаючи характер видання, як публікації всього комплексу матеріалів з теми, необхідно зробити певні застереження.

Перше зауваження стосується тематичних рамок публікації. До неї повинен увійти весь матеріал, який зберігається в тому чи іншому фонді, який характеризує становище окремих верств українського суспільства в період розвитку національно-визвольного руху, їх взаємини між собою і з органами державної влади, їх військово-політичні контакти з сусідами Речі Посполитої. Всі матеріали фондів, які виходять за межі окресленого кола проблем, у видання не включаються. Так в нього не ввійдуть різноманітні документи, які характеризують становище на тих українських територіях, які (як, наприклад, Путивльський повіт) в першій половині XVII ст. не входили до Російської держави, документи, що містять відомості про прикордонні інцинденти і конфлікти, пов'язані з освоєнням земель в районі кордону, а також відомості про економічні зв'язки між російськими і українськими землями. Так само до видання не входять і матеріали, які висвітлюють життя українських емігрантів в Росії, за винятком тих випадків, коли ці емігранти підтримували контакти з українським суспільством.

Друге застереження пов'язане з деякими особливостями матеріалів, що публікуються. Для бюрократичної практики російської адміністрації XVII ст. було характерним неодноразове повторення тих самих повідомлень (наприклад, у відписках воєводи у сусіднє місто і до центру або повторення отриманих документів у направлених з центру приписах). З таких матеріалів, що повторюються, якщо вони не містять якихось нових деталей, беруться звичайно лише найраніші за часом повідомлення.

Нарешті, варто зупинитися на характері відтворення окремих документів у виданні. Основну масу матеріалів з теми становлять донесення воєвод прикордонних міст або донесення і звіти дипломатів, в яких повідомлення, які містять інформацію про становище в Україні, часто поєднані з повідомленнями, які стосуються інших справ. В цих випадках відтворюються лише фрагменти, які містять важливу для висвітлення теми публікації інформацію. У випадку, коли окремий документ або справу повністю присвячено українській тематиці, вони відтворюються повністю.

До даного першого тому публікації включено матеріали з історії України з схарактеризованої вище групи фондів РДАДА за період 1613—1620 рр. Вибір нижньої хронологічної межі пояснюється тим, що архіви російських державних

установ за роки Смутного часу майже не збереглися і лише з часу обрання на царство в 1613 р. Михайла Федоровича Романова вони стали нормально функціонувати і в їх архівах став нагромаджуватися відповідний матеріал. 1620 р., як верхня межа публікації, обраний тому, що з 1621 р., коли наступає остаточна стабілізація мирних відносин між Росією і Річчю Посполитою, помітно змінюється характер основного масиву джерел.

Вже ця обставина змушує приділити увагу загальній характеристиці комплексу матеріалів, включених до першого тому видання, особливостям, які виділяють їх з цього загального масиву матеріалів з історії України першої половини XVII ст., про окремі сторони якого вже йшлося в короткому огляді історії вивчення російських архівних фондів. Варто сконцентрувати увагу на двох його особливостях. Насамперед зазначимо, що за ці ранні роки XVII ст. архіви російських центральних установ збереглися значно гірше, ніж за наступні роки. Так, в пожежі Кремля в 1626 р. загинула значна частина документації Розрядного приказу за ці роки. Звідси певна фрагментарність, уривчатість повідомлень, які стосуються подій цих років, на відміну, наприклад, від ситуації в 1632 р., коли, судячи з матеріалів, опублікованих О. М. Поповим, за ними можна було прослідкувати розвиток подій на Україні місяць за місяцем.

Ще важливіша друга особливість комплексу наявних джерел. Характер матеріалів, які відкладалися в архівах російських центральних установ, в дуже значній мірі визначався характером відносин між Росією і Річчю Посполитою в ті чи інші проміжки часу. 1613—1619 рр. — це час війни між Росією і Річчю Посполитою, що не могло не накласти свого відбитку на характер контактів між Росією та українським суспільством в ці роки і на зміст документів, які надходили до архівів. В документації цих років лише як виняток з'являються розповіді з повідомленням про становище в Україні, які були головним масовим видом джерел мирних років, і, навпаки, велику питому вагу займає військово-оперативна інформація, відомості про дії тих чи інших збройних загонів, що також, зрозуміло, не характерно для мирних років. В результаті серед матеріалів, які ввійшли в цей том публікації, переважають не відомості про внутрішнє становище в українському суспільстві і характерну свідомість, а насамперед матеріали про різні форми зовнішньополітичної активності представників українського суспільства в особі запорозьких козаків. Перш за все тут слід назвати виділеним великий комплекс повідомлень про участь запорозьких козаків у війні Речі Посполитої з Росією. Найраніші повідомлення на цю тему дають допити полонених козаків про те, як у 1612 р. запорозькі загони прийшли на російську територію з гетьманом Я. К. Ходкевичем, а потім, не дістаючи платні, відокремились від армії Речі Посполитої, здобуваючи собі прожиток на російських землях на власний страх і

риск. На території російської Півночі в 1613—1614 рр. діяла ціла група таких загонів. В міру того, як ці загони проходили по російських землях, їх склад помітно змінювався, у них вливалися і російські козаки і лісовчики. Ніякого зв'язку з своєю батьківщиною ці загони не підтримували і жодного впливу їхні дії на становище на українських землях не мали. Тому впорядники видання вважали за можливе не включати в нього матеріали про дії таких загонів.

Зрозуміло, цього ніяк не можна сказати про участь запорозьких козаків в прикордонній війні між Росією і Річчю Посполитою 1613—1617 рр. Оскільки листування Розрядного приказу з воєводами прикордонних міст за ці роки, очевидно, майже повністю втрачене, головні відомості з цього питання містяться в так званій "Книзі сеунчів"[13]. У цій книзі після закінчення війни в 1619 р. дяки Розрядного приказу зібрали в одне ціле записи про видачу нагород гінцям ("сеунщикам"), які приїздили із повідомленнями про будь-які успіхи російських військ. При цьому, як мотивація видання нагороди наводились повідомлення, що грунтувалися на донесеннях воєвод в Розрядний приказ про перемоги, які послужили підставою для нагородження[14]. З великої кількості записів, що містять інформацію про хід війни, у видання включено лише ті, в яких є прямі вказівки про участь запорозьких козаків у військових діях. При оцінці відомостей цього джерела слід враховувати, що відповідно до його характеру, воно включає повідомлення лише про успішні операції російських військ. Крім того, напевно, і в самих воєводських відписках, які послужили підставою для видання нагород, часом ці успіхи перебільшувалися і становище змальовувалось у рожевому світлі. До таких висновків дає привід, в усякому разі, порівняння записів "Книги сеунчів" за 1618—1619 рр. з повідомленнями других джерел, які відносяться до того ж часу.

Для 1613—1617 рр. повідомлення "Книги сеунчів" можуть бути лиш незначно доповнені повідомленнями в "Кримських справах" про взяття зимою 1616/1617 р. запорожцями міста Оскола, що призвело до тимчасової перерви у відносинах між Росією і Кримським ханством. Зате про похід на Росію в другій половині 1618 р. великого запорозького війська на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним зберігся великий комплекс матеріалів різноманітного змісту.

Цікавий матеріал для передісторії походу містять записи допитів полонених з армії королевича Владислава, що стояла в районі Вязьми, які потрапили в руки російських загонів протягом січня—червня 1618 р. Ці записи показують, що було відомо рядовим солдатам армії про плани використання Запорозького війська у війні з Росією, досить цікаві і наявні в них відомості про приїзд у табір Владислава запорозьких послів. Про початковий етап походу, коли запорозьке військо зайняло Лівни, а потім Єлець, детальна інформація міститься в документах зі справи про виїзд до Криму посольства на чолі з Степаном Хрущовим,

яке в Єльці потрапило в полон до запорожців. Записи допитів службовців посольства, які зуміли врятуватись втечею, містять яскраву картину облоги Єльця "черкасами".

Головним джерелом про наступні події можуть служити записи в "Книзі сеунчів". Корисною корекцією до їх повідомлень є відомості, які виявлені в двох великих комплексах документів. Один з них — матеріали листування між урядом в Москві і воєводою Г. К. Волконським, який перебував у Коломні. Ці документи містять повідомлення про пересування запорозьких загонів по території Рязанщини до ріки Оки, про заходи, які вживалися російським урядом, щоб не допустити переходу Оки Запорозьким військом, про військові сутички, які передували переправі запорожців через ріку. Інший комплекс документів — донесення "під'їзників", які висилалися з Москви у вересні 1618 р. у близькі до столиці повіти для збирання відомостей про противника. Ці донесення містять детальні повідомлення про наближення запорозьких загонів до Москви. Повідомлення "Книги сеунчів" і вказаних груп документів багато в чому доповнюють і уточнюють відомості пізнішого часу. Це — відписки воєвод і чолобитні козаків і дітей боярських, які включають відомості про перебування в облозі чи участь у військових сутичках з загонами "черкасів", а також довідки, складені на основі таких документів в Розрядному приказі. У зв'язку з цим можуть бути відзначені і чолобитні, подані населенням окремих повітів, з проханням звільнити від податків у зв'язку з "черкаським спустошенням"[15]. Ряд цікавих деталей дозволяють додати і матеріали "розшуку" який проводився властями вже після укладення Деулінського перемир'я весною 1619 р., коли вони намагались з'ясувати долю "государевого скарбу" і військових припасів, які знаходилися в зайнятих "черкасами" південних містах. Зберігся і ряд документів про військові події на півночі, куди вирушив, відокремившись від основної армії, один з запорозьких полків.

Відомості всіх цих джерел дозволяють досить точно окреслити картину не лише пересування Запорозького війська до Москви, але й сутичок між місцевим населенням і загонами запорожців, які тимчасово відокремлювались від війська, як під час походу, так і під час стояння під Москвою.

З-під Москви частина козацької армії вирушила на Північ Росії, де вела військові дії аж до початку 1619 р. Детальна інформація про дії козацьких загонів в цьому районі міститься в документах з фондів Бєлозерської приказної палати (ф. 1107), де збереглися відписки, які присилалися в Бєлозеро воєводами ряду сусідніх міст. Із збережених матеріалів видно, що на Північ пішли з-під Москви не тільки українські, але і російські козаки з армії Владислава. Більшість запорожців, які пішли з-під Москви з полковником Яцьким, приєдналися на півночі до російських козаків на чолі з Яковом Шишом. Тому в публікацію

включено звістки про переміщення і плани дій насамперед цього загону. Оскільки матеріали даного фонду на якомусь етапі виявились розділеними між кількома сховищами, впорядники вважали за можливе включити в публікацію документ, який колись входив до складу цього фонду, — царську грамоту бєлозерському воєводі, яка в даний час знаходиться у відділі рукописів Російської державної бібліотеки в Москві.

Нарешті ряд документів містять відомості про те, як відбувався відхід Запорозького війська з Росії. Серед них — автентична грамота польських комісарів до Сагайдачного і всього Запорозького війська з повідомленням про укладення перемир'я, а також розповіді запорожців, які виїхали на російську службу безпосередньо перед відходом Запорозького війська в Річ Посполиту. Особливо цікаві для вивчення запорозького козацтва перших десятиріч XVII ст. збережені в російському приказному діловодстві 1618—1619 рр. різноманітні переліки запорозьких козаків. Тут перш за все варто відзначити список полонених запорожців, ув'язнених в московських тюрмах на початку 1619 р. Особливість його полягає в тому, що тут вказано, з якої місцевості походить той чи інший полонений козак, що дозволяє скласти певну уяву про межі території, з якої збиралося військо для участі в поході Сагайдачного. Крім того, збереглося два списки козаків з цього війська , які перейшли на російську службу на початку того ж 1619 р. Останній із списків, в якому перелічено кілька сотень чоловік, цікавий тим, що в ньому відзначено етнічне походження козаків, які не були східними слов'янами. Разом взяті, ці списки дають цікавий матеріал для вивчення і запорозької, і ширше, української ономастики XVII ст., і для вивчення культурних взаємовпливів в українському суспільстві того часу (з такої точки зору було б цікаво виявити питому вагу полонізованих варіантів загальнохристиянських імен і просто католицьких імен в загонах запорозьких козаків близько 1619 р.).

Згаданий вище список загону запорозьких козаків (більше 600) на чолі з полковником Жданом Коншиним зберігся в складі великої справи про прийняття цього загону на російську службу. Документи, що збереглися, дозволяють добре уявити собі обставини, за яких козаки прийняли таке рішення і мотиви їх дій, які достатньо ясно виражені в оригіналі козацької чолобитної цареві Михайлові Федоровичу. Матеріали справи добре окреслюють і розміри тих пожалувань (грошима і сукном), які в зв'язку з цим дістали козацькі старшини і рядові козаки, і саму процедуру прийняття їх на службу. Та обставина, що прибулих в Москву козаків прийняв сам цар Михайло, показує, яке значення надавали в Москві цій події. Поряд з цим звертає на себе увагу, що тут не захотіли зберегти загін як самостійну військову одиницю, а розіслали козаків невеликими групами на службу по багатьох загонах. Як показано у відомій книзі А. Л. Станіс-

лавського, аналогічно діяв російський уряд по закінченні Смутного часу і з великими загонами російських військових козаків[16]. Дальші частини справи, де містяться матеріали про влаштування запорожців на відведених для них місцях, у видання не включені, оскільки відносяться вже до іншої проблеми — історії української еміграції в Росії.

Інша тема, стосовно якої у виданні вміщено багато матеріалів, це — Україна і Крим. Інформація з цієї теми міститься головним чином в матеріалах фонду "Відносини Росії з Кримом". З комплексу опублікованих документів, що опинилися в архіві внаслідок дипломатичних відносин між Росією і Кримським ханством, за різноманітністю і багатством змісту варто виділити "статейні списки" російських посольств у Криму. Щодо змісту ці документи є своєрідними щоденниками, що їх вели російські дипломати, які знаходились в Криму, заносячи в них відомості, які їм вдавалося (головним чином, від посольських перекладачів-татар) в той чи інший момент довідатись. Оскільки російські посли, як правило, перебували в Криму протягом тривалого часу, звичайно до приїзду їм на заміну нових послів, то у всій сукупності ці документи становлять своєрідну хроніку подій, які відбувалися на території Кримського ханства або пов'язані з діяльністю кримських ханів і мурз. Перерви припадають лише на моменти конфліктів між Росією і Кримом, коли посли, ув'язнені в Чуфут-кале, не мали змоги збирати інформацію, однак і в цьому випадку вони неодноразово намагалися заповнити прогалини заднім числом.

Для історії України першочергову цікавість становлять два види повідомлень. Перш за все, це повідомлення про татарські напади на українські землі. Російські дипломати, як правило, фіксували в своїх щоденниках час виходу татарського війська в похід, наводячи при цьому часто імена керівників, а потім намагалися зібрати відомості про те, які території охопив напад і наскільки вдалим він був для татар. Щодо останнього персонал посольств міг мати і безпосередні враження, спостерігаючи за тим, в якому стані орда прийшла з походу і яку кількість полонених вона з собою привела. Варто підкреслити, що більша частина відомостей про напади передає характеристики і оцінки учасників подій з татарської сторони. Їх співставлення з джерелами, які походять від влади Речі Посполитої, дозволить в дальшому змалювати об'єктивну картину боротьби Речі Посполитої з кримськими татарами в першій половині XVII ст. і вплив татарських нападів на життя українського суспільства. Відомості про татарські походи на українські землі містяться також в грамотах кримських ханів, адресованих російському царю, а також в записах "промов" кримських послів, які відвідували Москву, але за своєю вірогідністю ці відомості, звичайно, сильно поступаються відомостям, зібраним послами.

Для історії козацтва цікавими є повідомлення про напади запорожців на орду, які неодноразово зустрічаються в описах наскоків, чи то при виході татарського війська з Криму, чи то на зворотньому шляху, коли орда поверталася зі здобиччю та "полоном". Ще більше значення для історії козацтва мають повідомлення про морські і сухопутні напади запорожців на територію Кримського ханства, які постійно зустрічаються в щоденниках посольств. Цінність цих повідомлень полягає в цьому, що вони носять систематичний характер і показують події ніби з іншого боку, характеризуючи неодноразово реакцію кримської знаті на події, що відбуваються, і її плани дій, спрямованих проти козаків. Як видається, ці повідомлення російських дипломатів можуть дати важливий матеріал для вирішення питання про те, наскільки серйозним був вплив козацьких нападів на становище населення ханства і його зовнішню політику, і для відтворення картини піднесень і спадів зовнішньополітичної активності козацтва. Ці повідомлення містять також цікаві відомості про розміри козацьких загонів і тактику їхніх дій.

В повідомленнях російських послів з Криму можна знайти також відомості про напади запорожців на турецькі володіння і їх сутички з турецьким флотом на Чорному морі. В тих випадках, коли такі сутички відбувались порівняно недалеко від Криму, повідомлення російських дипломатів про них достатньо детальні, містять цікаві подробиці, але у нас немає підстав вважати, що російські дипломати володіли достатньо повною інформацією про наскоки запорожців на землі Османської імперії і що вони намагались таку інформацію зібрати. Для теми "Запорозьке козацтво і Османська імперія" повідомлення російських послів з Криму можуть бути лише додатковим джерелом. Те ж належить сказати і про "статейні списки" і донесення російських послів з Туреччини. В цих документах є також ряд повідомлень про напади запорожців на турецькі володіння, які містять достатньо яскраві і виразні подробиці, але про систематичний характер таких відомостей говорити не доводиться, оскільки, на відміну від Криму, російські посли не перебували у Стамбулі постійно. Листування, яке збереглося у фонді "Відносини Росії з Туреччиною", пов'язане з поїздками російських дипломатів у Стамбул, цікаве швидше в іншому відношенні. Оскільки російські дипломати їздили в Османську імперію по Доні через Азов, то в листуванні, пов'язаному з їх переїздом через землі Донського війська, можна знайти чимало повідомлень про спільні походи на море донців і запорожців, про запорозьких козаків, які жили на Доні, про відносини між Запоріжжям і Донським військом. Ці відомості істотно доповнюють те, що є в опублікованих матеріалах листування Війська Донського з російським урядом.

У виданні, з причин, про які сказано вище, такий вид джерел як записи розповідей простих людей про становище в Україні, які відбивають становлення

простого населення до подій, що відбувалися, поданий порівняно невеликою кількістю текстів. Однак і в цих текстах можна буде знайти ряд важливих відомостей, які характеризують суспільну свідомість українського суспільства в другому десятиріччі XVII ст. Так, очевидно, що вже за кілька років до участі Запорозького війська у відновленні православної ієрархії в Речі Посполитій серед українського населення широко поширилась негативна оцінка релігійної політики уряду, який силою нав'язував своїм "руським" підданим "ляцьку" віру, і чутки про те, що "черкаси" через це не бажають співпрацювати з владою і хочуть битися з "ляхами". Цікаво, що вже в ці ранні часи козаки виступають в цих чутках як сила, що дбає про інтереси православ'я не лише на території Східної України, але і у всій Речі Посполитій (див. розповідь про наміри козаків виступити проти "ляхів" через те, що "король з поляками у Вільні християнські церкви поруйнував"). Про ставлення до польської влади і її намірів достатньо красномовно свідчить поширення, після укладення у 1617 року чергової польсько-турецької угоди, чуток про намір гетьмана С. Жолкевського разом з турецьким командувачем Іскандер-пашою "черкас... всех побивать сопча". Саме в зв'язку з появою такої загрози джерела вперше згадують про намір козаків від'їхати в Крим. Чутки фіксують часом повідомлення, які аж ніяк не були правдивими. Так, наприклад, повідомлення про те, що "Дубенський", тобто князь Януш Радзивіл, пан на Дубинках, разом з своїми радниками, не бажаючи продовження війни з Росією, вбили короля Сігізмунда III, або про те, що "Дубенський" після смерті Сігізмунда III став королем в Литві. Однак і такі повідомлення теж дуже цікаві, оскільки дослідження механізму виникнення подібних чуток може пролити світло на важливі особливості формування суспільної свідомості простих людей на Україні, характер їх реакції на політичні конфлікти в Речі Посполитій.

Для публікації з історії України, побудованої на російських архівних джерелах, дуже істотним видається питання, що нового вносить вона у справу вивчення російсько-українських відносин. Треба відзначити, що стосовно до 1613—1620 рр. в розпорядженні дослідників цієї теми майже не було матеріалів. Вивчення архівних фондів дозволило заповнити цю прогалину. Так виявилось, що початок зв'язків між російським урядом і Запоріжжям було започатковано зовсім не посольством Сагайдачного в 1620 р. Такі контакти при посередництві донських козаків були нав'язані значно раніше — вже в 1616 р. запорозькі післанці побували в Москві і відвезли на Січ грамоту з пропозицією запорожцям разом з донцями взяти участь у поході на Ногайську орду. У відповідь на цю пропозицію на Дон прийшов двотисячний загін запорожців. Такі дії козаків в умовах, коли між Росією і Річчю Посполитою йшла війна, засвідчують фактичну політичну самостійність козаків, їх небажання сліпо слідувати за офіційною полі-

тикою своєї держави. Про таку самостійність, прагнення до власних політичних ініціатив свідчить висловлене в ході переговорів донців з запорожцями побажання останніх "писати" до короля, щоб він припинив війну з Росією і навіть "приходити на нього", якщо він не виконає їх прохання. Очевидно, що питання про ставлення до Росії вже стало займати якесь місце у суспільній свідомості козаків. Серед відомостей, які надходили в розпорядження російських властей, можна виявити і повідомлення про відмову учасників козацького "кола", яке зібралося в Черкасах у вересні 1617 р., брати участь у поході королевича Владислава на Росію, і про наміри козаків, якщо С. Жолкевський почне їх "побивати", від'їхати на службу до царя.

Поряд з цим всі ці дані, звичайно, не дозволяють говорити про існування в середовищі козацтва у ці роки прибічників "проросійської" орієнтації. Незгода з офіційною політикою уряду щодо Росії і намагання покласти край війні були властиві і цілому ряду державних діячів Речі Посполитої того часу (наприклад, згадуваному вже вище Янушеві Радзивілу). Характерно, що в наявних розповідях ми не зустрічаємо посилань на спільну віру або спільне етнічне походження запорожців і росіян як на мотив тих чи інших дій козаків. Їх немає навіть у чолобитній загону запорожців, який перейшов на початку 1619 р. на російську службу. Варто відзначити у зв'язку з цим і широку участь запорожців у поході королевича Владислава, сам масштаб якого дозволяють уявити повною мірою матеріали, які увійшли до цієї публікації. Врешті матеріали нашої публікації дозволяють судити про те, яким було ставлення до запорожців російських офіційних кіл. Навіть якщо не враховувати ворожих зауважень на їх адресу в документах дипломатичних відносин Росії з Кримом і Туреччиною (які могли диктуватися бажанням загострити відносини цих держав з Річчю Посполитою, підданими якої були запорожці), не можна не відзначити явно насичених неприхильністю до запорожців, як носіїв заколотів, висловлювань в інструкціях російським посадовим особам, які їздили на Дон (вони робилися саме в той час, коли російський уряд шукав контактів з Запоріжжям). Такі настрої могли лише посилитися внаслідок участі запорожців у поході королевича Владислава і аж ніяк не щезли після укладення миру між Росією і Річчю Посполитою, що засвідчує вперше вміщений у цьому збірнику комплекс документів, які відбивають реакцію Росії на приїзд запорозьких послів у 1620 р. Таким чином, матеріали, які увійшли до складу даної публікації, є істотним внеском у висвітлення російсько-українських контактів цього часу.

З Видавничою комісією Центру українських історичних досліджень ім. Петра Яцика співпрацювали при редакційному опрацюванні тому д-р Сергій Плохій і д-р Петро Ролланд. Переклад англомовних текстів здійснили д-р Андрій Гор-

няткевич і д-р Мирослав Юркевич. Видавці висловлюють вдячність д-ру Вікторові Остапчуку (Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України) за консультації з питань історії Кримського ханства і Османської імперії.

[1] Окремі документи з цих фондів друкувалися як в серійних виданнях, таких як "Акт Западной России", "Архив Юго-Западной России" та ін., так і в додатках до окремих праць, наприклад книги А. Криловського "Львовское ставропигиальное братство". К., 1904. З числа цих публікацій треба виділити III том "Актов Юго-Западной России" [СПб., 1861], де подана суцільна публікація матеріалів цього фонду за кінець 30-х — першу половину 40-х рр. XVII ст.

[2] Загальну уяву про зміст фонду "Малоросійські справи" дає його огляд в праці К. Харламповича "Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь". Казань. 1914.

[3] Кулиш П. Материалы для истории воссоединения Руси. т. 1 М., 1877.

[4] Акты Московского государства. т. I, СПб., 1890; т. II, СПб., 1894.

[5] Описание документов и бумаг Московского Архива Министерства Юстиции. Кн. 9—20 М., 1894—1921. Всі стовпці з архіву Розрядного приказу, які не ввійшли в цей опис, утворили так званий додатковий відділ. Його опис теж опублікований: "Опись столбцов Дополнительного Отдела Разрядного приказа". М., 1950.

[6] Див., наприклад: Гуслистий К. Г. Крестьянско-казацкие восстания на Украине в 30-х годах XVII века // Воссоединение Украины с Россией. 1654—1954. Сб. статей. М., 1954.

[7] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. т. 1. 1620—1647 годы. М., 1954.

[8] Див. наприклад: Щербак В. О. Антифеодальні рухи на Україні напередодні Визвольної війни 1648—1654 рр. К., 1989.

[9] Станиславский А. Л. Источники о русском походе П. К. Сагайдачного 1618—1619 гг. в московских архивах // Реализм исторического мышления. Проблемы отечественной истории периода феодализма. М., 1991 с. 16—17.

[10] Тексти документів подано в примітках до дослідження В. Д. Сухорукова з історії Війска Донського. Див.:Историческое описание земли Войска Донского. т. 1—2, Новочеркасск, 1869—1872.

[11] Донские дела, кн. 1—2 //Русская историческая библиотека, т. 18, 24 СПб., 1898, 1906.

[12] Новосельский А. А. Борьба Московского государства с татарами в первой половине XVII века. М., 1948, с. 112, 116, 120—121, 136—137.

[13] Татарське слово "сеунч" має значення "радісна, переможна звістка".

[14] Більш детальну характеристику джерела див. : Мордовина С. П., Станиславский А. Л. Книга сеунчей 1613—1619 гг. // Источниковедение и вспомагательне исторические дисциплины. Теория и методика. М., 1990, стр. 76—82.

[15] Посиланням на такі факти звичайно аргументувались прохання про збільшення "окладів"або додаток до "жалування". Оскільки така практика була звичною протягом першої половини XVII ст., не можна виключити, що нові дані про похід Сагайдачного можуть бути виявлені серед дворянських чолобитних пізнішого часу.

[16] Станиславский А. Л. Гражданская война в России XVII в. М., 1990 гл. VI.

Предисловие

В истории Украины первой половине XVII века принадлежит особое место. Это был период появления серьёзных противоречий между политикой государственной власти и правящих кругов Польско-Литовского государства — Речи Посполитой и интересами целого ряда слоев украинского общества, еще более усложненных расколом в самом украинском обществе.

Первая половина XVII в. стала также временем развития народно-освободительного движения, в котором на разных этапах развития и с различной степенью активности принимали участие украинская шляхта, православное духовенство, мещане, и главной силой которого стало казачество. Первым актом, который обозначил превращение этого движения в крупную политическую силу в Речи Посполитой, было восстановление правословной иерархии в 1620 г., а его кульминацией стала народно-освободительная война под руководством Богдана Хмельницкого. Эти события имели важнейшее переломное значение для формирования современной украинской нации. То, что происходило в тот период, оставило неизгладимый след в ее самосознании и исторической традиции. Отсюда постоянное внимание исследователей истории Украины к этой эпохе ее истории, их стремление возможно лучше представить себе исторические условия, в каких это движение развивалось, собрать и проанализировать возможно больше известий о социальных группах, которые в нем участвовали, чтобы не только представить себе их действия, но проникнуть в их сознание и мотивы поступков. При решении этого задания исследователи встретились со значительными трудностями, что было связано с крайней недостаточностью необходимых для его решения источников из местной, украинской среды. Ведь не сохранились ни значительные комплексы переписки между представителями украинской православной шляхты, ни хотя бы более-мение значительные архивы деятелей православной церкви и церковных учреждений, ни какой-либо архив самого Запорожского войска этого периода.

В таких условиях решение этой задачи приходилось искать косвенным путем — через изучение материалов, отложившихся в результате деятельности политической элиты и различных учреждений Речи Посполитой — государства, в границах которого зародилось украинское национальное движение. Изучение этих архивов дало довольно ощутимые результаты. Были обнаружены многие

данные, позволяющие восстановить развитие событий, конфликтов, поисков соглашений и противоречивых компромиссов, приведших в конце концов к полному и окончательному разрыву. Особенно важно, что среди этих материалов обнаружились такие, в которых непосредственно отражены взгляды, характерные для разных групп украинского общества. Так, в дневниках заседаний сейма Речи Посполитой были обнаружены записи выступлений представителей православной шляхты, отстаивавшей права "русского народа" (т. е. украинцев и белорусов) в Речи Посполитой на свободное и безпрепятственное исповедание своей веры. Стали известны и письма, которые адресовало этому высшему политическому форуму Речи Посполитой Запорожским войском, где излагались его жалобы, пожелания и требования. Наконец, были найдены тексты и аналогичных обращений духовенства, которые вместе давали много материала для того, чтобы представить позицию православной церкви в конфликтах, потрясавших в первой пол. XVII в. Речь Посполитую.

С точки зрения поставленной проблемы все эти материалы, несмотря на их сравнительную многочисленность, обладали рядом изъянов. Так описание событий давалось в них через призму восприятия представителей политической элиты Речи Посполитой, отражая прежде всего круг сведений, попадавших в её распоряжение, её понимание мотивов и действий противной стороны. Даже в тех случаях, когда в распоряжении исследователя имеются высказывания, исходящие непосредсвенно от представителей украинского общества, он постоянно должен считаться с тем, что эти высказывания адресовались этой же политической элите Речи Посполитой в расчте на её благоприятную реакцию. В обоих случаях картина внутренней жизни украинского общества не могла быть раскрыта с адекватной полнотой. Все это сравнительно рано стало побуждать исследователей к поискам источников иного происхождения, высказываний, не рассчитанных на необходимость считаться с официальными взглядами, господствовавшими в Речи Посполитой. Поэтому взгляды исследователей закономерно стали обращаться к архивам соседнего государства — России. Россия, её архивы, естественно не могли не привлечь к себе внимание историков, так как в первой половине XVII в. Русское государство было непосредственным соседом тех территорий, где развивалось украинское национальное движение. Кроме того, было общеизвестно, что русские правители уже в предшествующем столетии энергично оспаривали право Речи Посполитой на обладание украинскими землями и в середине XVII в. в значительной мере сумели добиться поставленной цели — установили контроль над частью украинских земель, которые, однако, сохранили за собой политическую автономию. Поэтому уже априори можно было бы полагать, что московские политики должны были внимательно

следить за положением дел на Украине и поддерживать контакты с разными группами украинского общества. Точно так же можно было ожидать, что в ходе этих контактов могут раскрыться такие стороны внутренней жизни и политической деятельности украинского общества, которые остались вне поля зрения официальных властей Речи Посполитой и не получили отражения в источниках, отложившихся в результате их деятельности.

Закономерно, что прежде всего внимание исследователей привлекли коллекции архивных материалов, отложившихся в результате деятельности русского дипломатического ведомства XVII в. — Посольского приказа и хранившихся в XIX в. в так называемом Московском главном архиве Министерства иностранных дел. Естественно, что именно в архиве учреждения, официально ведавшего внешними связями Русского государства и следует искать следы контактов русских политиков с Украиной. Поиски с самого начала были облегчены тем, что в ходе систематизации материалов Посольского приказа архивистами второй половины XVIII в., документы, связанные с русско-украинскими контактами в XVII в., были выделены в особый фонд, получивший название "Малороссийские дела". Правда, довольно скоро конкретные наблюдения над отдельными фондами, содержащими материалы из архива Посольского приказа, показали, что при систематизации материала архивисты XVIII в. допустили целый ряд ошибок, включив значительную часть материалов о русско-украинских контактах в состав фонда "Греческого дела" (одна из причин допущенных ошибок состояла в том, что жители Украины часто приезжали в Москву вместе с выходцами с православных Балкан) и внимание исследователей сосредоточилось на материалах этих двух фондов. Именно из этих фондов и черпались в первую очередь источники русского происхождения для целого ряда публикаций XIX в., содержащих материалы по истории первой половины XVII в.[1]

Документы, отложившиеся в обоих фондах, имели в огромной своей части однотипный характер — это были дела о приезде в Россию представителей православного духовенства с просьбами о материальной помощи и поддержке.

Публикация материалов этого рода позволила, действительно, пролить свет на такие стороны деятельности православного духовенства Восточной Украины, которые не нашли отражения в источниках, созданных на территории Речи Посполитой. Так, выяснилось, что с начала 20-х гг. XVII в. часть православного духовенства не только постоянно искала в Москве поддержки, но также старалась держать русских политиков в курсе происходящего на Украине и даже выступала в роли посредника в деле установления контактов между русским правительством и казачеством. Все это рисовало политическую роль этой части православного духовенства на Украине в 20-х начале 30-х гг. XVII в. в ином

свете, чем содержавшиеся в обращениях к власатям Речи Посполитой декларации о политической лояльности. Существенно было и то, что в посольских делах сохранились достаточно многочисленные высказывания украинских клириков, выражавшие их отношение (резко отрицательное) к религиозной политике польско-литовской власти и содержавшие их оценки поведения разных слоёв казачества в моменты конфликтов с этой властью.

В свете этих материалов асть православного духовенства выступала как влиятельная политическая сила, добивавшеяся перехода украинских земель под власть московского правительства — и в этом, несомненно, следует видеть одну из причин охотной публикации материалов такого круга в русских, часто субсидировавшихся правительством изданиях XIX в. Издание материалов этого рода было выгодно и в ряду других отношений. Их введение в научный оборот давало возможность акцентировать внимание на религиозных гонениях, как едва ли не главной причине антагонизмов между украинским обществом и Речью Посполитой, показывать роль русского правительства как покровителя и защитника православия на Украине, подчёркивать религиозное единство восточных славян — все это должно было служить определённым историческим обоснованием украинской политики русского правительства в XIX в.

Несмотря на обилие такого рода публикаций, материалы издавались достаточно бессистемно, без какого-либо продуманного плана, и в итоге даже в своей совокупности они не дают достаточно полного представления о содержании данных архивных фондов — так, не опубликованной осталась даже значительная часть материалов о контактах киевского митрополита Иова Борецкого с русскими политиками[2].

Заканчивая характеристику этого круга материалов, следует ещё раз подчеркнуть их односторонность — в составе этих фондов почти полностью отсутствовали сведения о непосредственных контактах между казачеством и русскими политиками, как и вообще какие-либо сообщения о положении на Украине, которые исходили бы непосредственно из среды казачества или других слоёв "простых людей". Те новые сведения о казачестве, о поведении разных его групп, которые в этих материалах имелись, исходили от православного духовенства и отражали его восприятие событий. Исследователи стихийно это чувствовали и пытались дополнить сведения, почерпнутые из этих фондов, данными других источников. С этой целью они пытались обращаться к фонду "Польские дела", где сосредотачивались материалы из архива Посольского приказа, касавшиеся дипломатических отношений между Россией и Речью Посполитой. Посещавшие Польшу русские дипломаты старались обычно собрать как можно больше сведений о внутреннем положении в этом государстве, и всё, что удалось узнать,

старательно фиксировали как в донесениях ("отписках"), посылавшихся с дороги в Москву, так и в своеобразных дневниках, в которых день за днем фиксировались все происшествия и поступавшие сведения — так называемых "статейных списках". Однако обращение к материалам этого фонда в целом не оправдало ожиданий. В течение очень важного для развития украинского национального движения периода 20-х — начала 30-х гг. между Россией и Речью Посполитой вообще почти не было дипломатических отношений и за это время в фонде "Сношения России с Польшей" не отложилось значительного массива материала, а после заключения Поляновского мира 1634 г., когда регулярные поездки русских дипломатов в Речь Посполитую стали правилом, украинские дела уже не находились в центре внимания русского правительства. К тому же, имело значение, что русские посольства ездили в Речь Посполитую, как правило, через Смоленск и информацию о положении на Украине русские дипломаты получали, таким образом, из вторых и третьих рук и довольно общего характера. Другого же крупного собрания русских архивных материалов, содержащего сведения о положении на Украине, исследователи в то время не знали. Поэтому, например, и П. Кулиш, уделявший особое внимание истории контактов между русскими властями и казачеством, при подготовке своей известной публикации[3], вынужден был искать документы, отражающие следы таких контактов, все в том же фонде "Малороссийские дела".

Положение изменилось с появлением в 90-х гг. XIX в. двухтомной публикации "Акты Московского государства", содержащей тексты документов из архива ведомства России XVII в. — Разрядного приказа[4].

Материалы архива этого учреждения, как и материалы других органов внутреннего управления России того времени, хранились в это время в так называемом Московском Архиве Министерства Юстиции (сокращенно МАМЮ). А. Н. Попов, подготовивший их к печати, не ставил своей целью публикации источников по истории Украины. Он хотел дать исследователям материалы, характеризующие работу Разрядного приказа, и с этой целью опубликовал по его мнению наиболее важные документы одного из административных подразделений — "столов", на которые некогда делился Разрядный приказ, а именно Московского стола. Среди них оказался большой комплекс документов, содержащих сведения о положении на Украине во время "бескоролевья" 1632 г. в Речи Посполитой. Документы представляли собой донесения воевод пограничных городов в Разрядный приказ, содержащие пересказ или непосредственную запись полученных сведений. Сведения эти исходили от лазутчиков (обычно крестьян пограничных деревень), которых систематически посылали для сбора сведений на территорию соседнего государства, торговых людей, посещавших

города Речи Посполитой, наконец, от шляхтичей, казаков, мещан, крестьян, по каким-либо причинам прибывавших в Русское государство. По требованию местных властей по прибытии в пограничные города они должны были сообщать всё, что им известно о положении в соседней стране. Информаторы неоднократно сами очевидцами и участниками событий, о которых они рассказывали, а в остальном передавали слухи, циркулировавшие в той среде, где информаторы вращались, отражая её представления и настроения. Так как большая часть информаторов, как правило, вращалась в среде простых людей — казаков, крестьян, мещан, то тем самым в распоряжении исследователей оказался важный источник, характеризующий в разных отношениях внутреннюю жизнь тех слоев украинского общества, которые сыграли главную роль в национальном движении.

Материалы, опубликованные А. Н. Поповым, содержали важные сведения о казацких "радах", неизвестных по другим источникам, собиравшихся во время "бескоролевья" 1632 г., и принятых там решениях. Там же были помещены и записи большого количества слухов, отражавших представления казачества и более широкого круга простых людей, о политической борьбе в Речи Посполитой во время "бескоролевья". Материалы о неизвестных ранее казацких "радах" довольно быстро вошли в научный оборот (в частности, вскоре после выхода публикации они были использованы в фундаментальном труде М. С. Грушевского), записи слухов до сих пор остаются фактически не исследованными. Как уже отмечалось, А. Н. Попов использовал материалы лишь одного из "столов" Разрядного приказа и при этом не ставил своей целью исчерпывающую публикацию и этой части архивного фонда. Тем самым можно было бы думать, что в фонде русского военного ведомства могут быть обнаружены и другие документы, схожие по характеру с материалами, изданными А. Н. Поповым, но относящиеся к другим событиям истории Украины первой половины XVII в. Однако, к сожалению, появление публикации А. Н. Попова не стало стимулом для изучения материалов по истории Украины из фонда Разрядного приказа. Не способствовала изменению положения и начатая с конца 90-х гг. XIX в. одинадцититомная публикация описей этого огромного архивного фонда[5].

В 50-х гг. в связи с официально провозглашённым 300-летием воссоединении Украины с Россией стали появляться работы, в которых при характеристике казацких восстаний 30-х годов XVII в. использовались неопубликованные документы из фонда Разрядного приказа[6], а в 1953 г. вышел в свет первый том публикации "Воссоединение Украины с Россией"[7], куда вошло значительное количество и ранее публиковавшихся и неопубликованных документов, освещающих, главным образом, историю развития русско-украинских контактов в пер-

вой половине XVII в. Большая часть впервые публиковавшихся документов была почерпнута составителями из архива Разрядного приказа. Знакомство с этой публикацией показывает, что материалы, аналогичные тем, которые публиковал А. Н. Попов, имеются в разных "столах" Разрядного приказа (а не только в Московском) и охватывают собой период с 1621 по 1638 г. Разумеется, в публикации, рассчитанной на освещение определенной темы, не следует ожидать исчерпывающего издания материалов, содержащих сведения о положении на Украине. И действительно, в публикациях 50-х гг. и более позднего времени, посвящённых казацким восстаниям 30-х гг.[8], встречаются ссылки на целый ряд неопубликованных документов фонда, которые содержат важные сведения о столкновениях казаков с коронной армией. Ссылки на ряд неопубликованных документов этого же архивного собрания имеются и в примечаниях, помещенных в указанном сборнике документов "Воссоединение..".

Изучение этой огромной по своим размерам коллекции документов показывает, что лишь сравнительно небольшая часть содержащихся в ней документов с сообщениями о положении на Украине вовлечена в научный оборот, а количество изданных документов составляет и вовсе небольшую долю в массиве имеющегося материала.

Публикация А. Н. Попова раскрыла богатство материалов, собранных в фонде Разрядного приказа, и в другом отношении. Исследователь поместил в ней целый ряд военно-оперативных документов, свидетельствовавших об участии запорожских казаков в Смоленской войне на стороне Речи Посполитой. Эти свидетельства вскоре после выхода публикации также были использованы М. С. Грушевским. В дальнейшем однако, вплоть до настоящего времени не предпринимались поиски в фонде Разрядного приказа материалов такого рода. Лишь в последнее время А. Л. Станиславский обратил внимание на комплекс документов, отложившийся в фонде Разрядного приказа, содержащий военно-оперативную документацию об участии казаков в войне России с Речью Посполитой в 1618 г.[9] Знакомство с описью фонда показывает, что это не единственный пример такого рода и что А. Н. Попов издал лишь незначительную часть военно-оперативной документации об участии запорожцев в Смоленской войне. Ознакомление с описью дало возможность сделать еще одно наблюдение. Отсутствие в России XVII в. строгой дифференциации в работе центральных государственных учреждений привело к тому, что значительная часть документов, связанных со сношениями между русским правительством и православной церковью на Украине осела также в составе этого собрания документов и без учета этих материалов нельзя в полной мере оценить и тех материалов, отложившихся в архиве Посольского приказа, которые были введены в научный оборот

ранее. Все это позволяет охарактеризовать фонд Разрядного приказа как наиболее крупное собрание русских документов по истории Украины 1-ой пол. XVII в., значительная часть которого остаётся практически неизвестной исследователям.

На протяжении второй половины XIX — начала XX в. появились и публикации, содержащие русские документы с известиями по истории Украины из некоторых других архивных фондов. Появление этих публикаций было связано с развитием исследований по истории Донского казачьего войска. Желая обрисовать картину боевой деятельности донских казаков, собрав сведения о их морских походах на Крым и владения Османской империи, исследователи истории Донского войска обратились к материалам таких восходящих к архиву Посольского приказа Московского главного архива Министерства иностранных дел, как "Турецкие дела" и "Крымские дела", содержащих материалы о дипломатических сношениях русского правительства с Турцией и Крымом. Особое внимание этих исследователей привлёк естественно к себе и такой фонд этого же архива, как "Донские дела", где были сосредоточены материалы переписки между русским правительством и Донским войском. Обнаруженные в составе этих фондов документы увидели свет в издании "Историческое описание земли Войска Донского"[10]. Знакомство с этим изданием показывает, что сохранившиеся в этих фондах грамоты Донского войска царю Михаилу Федоровичу и распросные речи донских посланцев в Москве, отписки воевод южных городов, участвовавших в поддержании сношений с Крымом и Турцией, донесения приставов, провожавших на Дон русских послов в Турцию, и отписки русских дипломатов из Крыма содержат много интересных сведений о разного рода сношениях между запорожским казачеством, о приходе запорожских казаков на Дон и их совместной жизни здесь с донцами, о совместных морских походах донцов и запорожцев.

Характером публикации следует объяснить это, что в её состав вошли такие документы из указанных архивных фондов, в которых о запорожцах шла речь лишь в связи с их контактами с донцами. Когда в конце XIX — начале XX в. была осуществлена сплошная публикация документов из фонда "Донские дела" за первую половину XVII в. [11], выяснилось, что в нём имеются и документы с сообщениями о самостоятельных действиях запорожцев. На существование аналогичных сообщений в донесениях русских дипломатов из Крыма обратил внимание А. А. Новосельский в свом фундаментальном исследовании по истории русско-крымских отношений первой половины XVII в. (он, в частности, обратил внимание на целый комплекс сведений об участии запорожцев в феодальной войне 20-х гг. XVII в.)[12].

Подводя итоги этому краткому очерку того, как вводились в научный оборот и публиковались документы из архивов русских государственных учрежде-

ний по истории Украины первой половины XVII в., можно сформулировать следующие выводы. Архивные фонды, в которых отложились материалы ведомства иностранных дел и военного ведомства России XVII в., содержат богатый материал о разных формах деятельности и характере общественного сознания целого ряда слоёв украинского общества, принимавших активное участие в национально-освободительном движении. Существенно, что эти материалы позволяют дать ответ на ряд важных вопросов, которые не поддаются освещению на материале источников иного происхождения.

Вместе с тем очевидно, что в имеющихся публикациях материалы, за некоторыми исключениями (как, например, публикация П. Кулиша), печатались отрывочно, бессистемно или для освещения тем, не связанных с историей Украины (исключением является упомянутая выше публикация документов из фонда "Донские дела"), так что даже в своей совокупности имеющиеся публикации не дают полного и всестороннего представления о содержании одного из упомянутых выше архивных собраний.

Такое объективное положение дел определяет задачу настоящего издания — осуществить сплошную публикацию материалов, содержащих сведения по истории Украины из архивов ведомства иностранных дел и военного ведомства России, сосредоточенных в настоящее всемя в одном архивохранилище — Российском Государственном Архиве Древних Актов. Из фондов, восходящих к архиву Посольского приказа, это — Сношения России с Грецией (ф. 52), Сношения России с Польшей (ф. 79), Сношения России с Турцией (ф. 89), Сношения России с Крымом (ф. 122), Малороссийские дела (ф. 124). Материалы военного ведомства сконцентрированы в фонде Разрядный приказ (ф. 210). Материалы фонда "Донские дела" (ф. 111) в состав публикации не включаются, так как все документы 1-й пол. XVII в., входящие в состав этого фонда, как отмечено выше, изданы.

Ставя своей задачей собрать в одном издании весь материал по теме, содержащийся в указанной группе фондов, составители публикации приняли решение включать в её состав все документы того или иного фонда, содержащие сведения по истории Украины, независимо от того, публиковались ли некоторые из них ранее или нет.

Определяя характер издания как публикации всего комплекса материалов по теме необходимо сделать некоторые оговорки.

Первое соображение касается тематических рамок публикации. В нее должен войти весь материал, хранящийся в данном фонде, характеризующий положение отдельных групп украинского общества в период развития народно-освободительного движения, их взаимоотношения между собой и с органами государственной власти, и военно-политические контакты с соседями Речи Посполитой.

Весь материал данных фондов, выходящий за рамки очерченного круга проблем, в издание не включается. Так, в него не войдут разнообразные документы, характеризующие положение на тех украинских территориях, которые (как, например, Путивльский уезд) в первой половине XVII в. не входили в состав Русского государства, документы о пограничных инцидентах и конфликтах, связанных с освоением замель в районе пограничной линии, равно как и данные об экономических связях между русскими и украинскими землями. В равной мере в издание не входят и материалы, освещающие жизнь украинских мигрантов в России, за исключением тех случаев, когда эти мигранты поддерживали контакты с украинским обществом.

Второе ограничение связано с некоторыми особенностями публикуемых материалов. Для бюрократических навыков русской администрации XVII в. было характерно неоднократное воспроизведение одних и тех же сообщений (например, в отписках воеводы в соседний город и центр или воспроизведение полученных документов в направлявшихся из центра предписаниях). Из таких повторяющихся материалов, если они не содержат каких-либо новых деталей, воспроизводится обычно лишь наиболее раннее по времени сообщение.

Наконец, следует остановиться на характере воспроизведения отдельных документов в издании. Основную массу материалов по теме составляют донесения воевод пограничных городов или донесения и отчёты дипломатов, в которых сообщениях, содержащие сведения о положении на Украине, соединены часто с сообщениями, касающимися других сюжетов. В этих случаях воспроизводятся лишь фрагменты, содержащие важную для освещения темы публикации информацию. В случае, если отдельный документ или дело целиком посвящено украинской тематике, оно воспроизводится полностью.

В данном, 1 томе публикации воспроизводятся материалы по истории Украины из охарактеризованной выше группы фондов РГАДА за период 1613—1620 гг. Выбор нижней границы объясняется тем, что архивы русских государственных учреждений за годы Смутного времени почти не сохранились и лишь со времени избрания на царство в 1613 г. Михаила Фёдоровича Романова они стали нормально функционировать и накапливать соотвествующий материал, 1620 г. как верхняя граница публикации, избран потому, что с 1621 г., когда наступает окончательная стабилизация мирных отношений между Россией и Речью Посполитой, заметно меняется характер основного массива источников.

Уже это обстоятельство заставляет уделить внимание общей характеристике комплекса материалов, помещенного в 1 томе издания, особенностям, выделяющим его из этого общего массива материалов по истории Украины 1-ой половины XVII в., об отдельных сторонах которого уже шла речь в кратком

очерке истории изучения русских архивных фондов. Следует акцентировать внимание на двух его особенностях. Во-первых, отметим, что за ранние годы XVII столетия архивы русских центральных учреждений сохранились гораздо хуже, чем за последующие годы. Так, в пожаре в Кремле в 1626 г. погибла значительная часть документации Разрядного приказа. Отсюда известная фрагментарность, отрывочность сведений, касающихся событий этих лет, в отличие, например, от положения в 1632 г., когда по ним можно было бы прослеживать развитие событий на Украине месяц за месяцем.

Еще важнее другая особенность сохранившегося комплекса источников. Характер материалов, откладывавшихся в архивах русских центральных учреждений, в очень значительной мере определялся характером отношений между Россией и Речью Посполитой в те или иные промежутки времени. 1613—1619 гг. — это время войны между Россией и Речью Посполитой, что не могли не наложить свой отпечаток на характер контактов между Россией и украинским обществом в эти годы и на содержание откладывавшихся в архивах документов. В документации этих лет лишь как исключение появляются рассказы с сообщениями о положении на Украине, которые являются главным массовым видом источников мирных лет, и наоборот большой удельный вес занимает военно-оперативная информация, сведения о действиях тех или иных вооруженных отрядов, что также, разумеется, не характерно для мирных лет. В итоге среди вошедших в этот том материалов преобладают данные о внутреннем положении, прежде всего материалы о внешнеполитической активности представителей украинского общества в лице запорожских казаков. В первую очередь, здесь должен быть выделен большой комплекс сведений об участии запорожских казаков в войне Речи Посполитой с Россией. Наиболее ранние сведения на эту тему приносят показания пленных казаков о том, как в 1612 г. запорожские отряды пришли на русскую территорию с гетманом Я. К. Ходкевичем, а затем, не получая жалования, отделились от армии Речи Посполитой, добывая себе пропитание на русских землях на свой страх и риск. На территории русского Севера в 1613—1614 гг. действовал целый ряд таких отрядов. По мере хождения по русским землям состав этих отрядов заметно менялся, в них вливались и русские казаки, и лисовчики. Никакой связи со своей страной эти отряды не поддерживали и никакого влияния их действия на положение на украинских землях не оказывали. Поэтому материалы о действиях этих отрядов не включены в издание.

Разумеется, этого никак нельзя сказать об участии запорожских казаков в пограничной войне между Россией и Речью Посполитой в 1613—1617 гг. Поскольку переписка Разрядного приказа с воеводами пограничных городов за эти годы, повидимому, почти полностью утрачена, главные сведения на этот счет

содержатся в так называемой "Книге сеунчей"[13]. В этой книге после окончания войны в 1619 г. дьяки Разрядного приказа собрали в одно целое записи о выдаче наград гонцам ("сеунщикам"), приезжавшим с известиями о каких-либо успехах русских войск. При этом, как мотивировка выдачи наград, проводились сообщения, основанные на донесениях воевод в Разрядный приказ, о тех победах, которые послужили основанием для награждения[14]. Из большого количества записей, содержащих информацию о ходе войны, в издание включены лишь те, в которых содержатся прямые указания на участие запорожских казаков в военных действиях. При оценке сведений этого источника следует учитывать, что в соответствии с его характером он включает сообщения лишь об успешных операциях русских войск. Кроме того, повидимому, и в самих воеводских отписках, послуживших основанием для выдачи наград, подчас эти успехи преувеличивались и положение рисовалось в розовом свете. К таким заключениям приводит, во всяком случае, сопоставление записей "Книги сеунчей" за 1618—1619 гг. со сведениями других источников, относящихся к тому же времени.

Для 1613—1617 гг. сведения "Книги сеунчей" могут лишь незначительно пополненные сообщениями в "Крымских делах" о взятии зимой 1616—1617 гг. запорожцами города Оскола, что привело к временному прекращению сношений между Россией и Крымским ханством. Зато о походе на Россию во второй половине 1618 г. большого запорожского войска во главе с гетманом Петром Сагайдачным сохранился большой комплекс материалов разнообразного содержания.

Интересный материал для предистории похода содержат записи показаний пленных из армии королевича Владислава, стоявшей в районе Вязьмы, попадавших в руки русских отрядов на протяжении января—июня 1618 г. Эти записи показывают, что было известно рядовым солдатам армии о планах использования Запорожского войска в войне с Россией, представляют интерес и содержащиеся в них сведениях о приезде в лагерь Владислава запорожских послов. начальном этапе похода, когда запорожское войско заняло Ливны, а затем Елец, подробная информация содержится в документах из дела о посылке в Крым посольства во главе со Степаном Хрущовым, которое в Ельце попало в плен к запорожцам. Записи показаний служащих посольства, сумевших спастись бегством, содержат яркую картину осады Ельца "черкасами".

Главным источником о последующих событиях могут служить записи в "Книге сеунчей". Полезным коррективом к их сообщениям являются сведения, содержащиеся в двух крупных комплексах документов. Один из них — это материалы переписки между правительством в Москве и находившимся в Коломне воеводой Г. К. Волконским. Эти документы содержат сведения о движении

запорожских отрядов по территории Рязанщины к реке Оке, о мерах, принимавшихся русских правительством, чтобы не допустить перехода Оки Запорожским войском, о военных столкновениях, предшествовавших переходу реки запорожцами. Другой комплекс документов — донесения "подъезчиков", высылавшихся из Москвы в сентябре 1618 г. в ближайшие к столице уезды для сбора сведений о неприятеле. Эти донесения содержат подробные сообщения о движении запорожских отрядов к Москве.

Сообщения "Книги сеунчей" и указанных комплексов документов во многом дополняют и уточняют сведения источников более позднего времени. Это — отписки воевод и челобитные казаков и детей боярских, содержащие сведения о сидении в осаде или участии в военных столкновениях с отрядами "черкас", а также составленные на основании таких документов в Разрядном приказе справки. В этой связи могут быть отмечены и челобитные населения отдельных уездов с просьбой об освобождении от налогов в связи с "черкасским разорением". Ряд интересных деталей позволяют добавить и материалы "обыска", проводившегося властями уже после заключения Деулинского перемирия, весной 1619 г., когда они пытались выяснить судьбу "государственной казны" и военных запасов, находившихся в занятых "черкасами" южных городах. Сохранился и ряд документов о военных действиях на севере, куда отправился, отделившись от основной армии, один из запорожских полков.

Сведения всех этих источников позволяют достаточно полно обрисовать картину не только движения Запорожского войска к Москве, но и столкновений между местным населением и временно отделившимися от войска отрядами запорожцев, как во время похода, так и во время стояния под Москвой.

Из под Москвы часть казацкой армии направилась на русский Север, где вела военные действия вплоть до начала 1619 г. Подробная информация о действиях казацких отрядов в этом районе содержится в документах из фонда Белозерской приказной избы (ф. 1107), где сохранились отписки, присылавшиеся в Белозеро воеводами ряда соседних городов. Из сохранившихся материалов видно, что на Север ушли из-под Москвы не только украинские, но и русские казаки из армии Владислава. Большая часть запорожцев, ушедших из-под Москвы во главе с полковником Яцким, присоединилась на севере к русским казакам во главе с Яковом Шишом. Поэтому в публикацию включены сведения о передвижениях и планах действий прежде всего этого отряда. Так как материалы этого фонда на каком-то этапе оказались распылены между несколькими хранилищами, было сочтено возможным включить в публикацию входивший в состав этого фонда документ — царскую грамоту белозерскому воеводе, которая в настоящее время находится в отделе рукописей Российской государственной библиотеки в Москве.

Наконец, ряд документов содержат сведения о том, как происходил уход Запорожского войска из России. Среди них — подлинная грамота польских комиссаров к Сагайдачному и всему Запорожскому войску с сообщением о заключении перемирия, а также рассказы запорожцев, выезжавших на русскую службу непосредственно перед уходом Запорожского войска в Речь Посполитую. Особый интерес для изучения запорожского казачества первых десятилетий XVII в. представляют сохранившиеся в русском приказном делопроизводстве 1618—1619 гг. списки запорожских казаков.

Здесь прежде всего следует отметить список пленных запорожцев, сидевших в московских тюрьмах в начале 1619 г. Особенность этого списка состоит в том, что в ним указано, из какого места происходит этот или иной пленный казак, что позволяет составить известное представление о границах этой территории, с которой собиралось запорожское войско для участия в походе Сагайдачного. Кроме того, сохранились два списка казаков из этого войска, выехавших на русскую службу в начале того же 1619 г. Последний из списков, в котором перечислено несколько человек, интересен тем, что в нём отмечается этническое происхождение тех казаков, которые не были восточными славянами. В своей совокупности эти списки дают интересный материал для изучения и запорожской, и шире — украинской ономастики XVII в. и для изучения культурных взаимоотношений в украинском обществе того времени (с этой точки зрения было бы интересно определить удельный вес полонизированных вариантов общехристианских имён и просто католических имён в отрядах запорожских казаков около 1619 г.).

Упомянутый выше список отряда запорожских казаков (свыше 600 человек) во главе с полковником Жданом Коншиным сохранился в составе большого дела о приёме этого отряда на русскую службу. Сохранившиеся документы позволяют хорошо представить те обстоятельства, в которых казаки приняли такое решение и мотивы их действий, которые достаточно ясно выражены в находящемся в составе дела оригинале казацкой челобитной царю Михаилу Федоровичу. Материалы дела хорошо обрисовывают и размеры тех пожалований (деньгами и сукном), которые в этой связи получили казацкие старшины и рядовые казаки, и саму процедуру их приёма на службу. То обстоятельство, что прибывших в Москву казаков принял царь Михаил, показывает, какое значение придавали в Москве этому событию. Вместе с тем обращает на себя внимание, что здесь не захотели сохранить этот отряд как самостоятельную военную единицу, а разослали казаков небольшими группами на службу по многим отрядам. Как показано в известной книге А. Л. Станиславского, аналогичным образом поступало русское правительство по окончании Смуты и с крупными отрядами русских военных казаков[16].

Последующие части дела, где содержатся материалы об устройстве запорожцев на отведённых для них местах, в издание не включены, так как относятся уже к другой проблеме — истории украинской миграции в России.

Другая тема, по которой в издании содержится много материала, это "Украина и Крым". Информация по этой теме содержится главным образом в материалах фонда "Сношения России с Крымом". Из комплекса публикуемых документов, отложившихся в архиве как результат дипломатических сношений между Россией и Крымским ханством, по разнообразию и богатству содержания следует выделить статейные списки русских посольств в Крым. По содержанию эти документы представляют собой своего рода дневники, которые вели находившиеся в Крыму русские дипломаты, занося в них все сведения, которые им удавалось узнать (главным образом, от посольских переводчиков-татар). Так как русские послы, как правило, находились в Крыму в течение длительного времени, обычно до приезда им на смену новых послов, то в своей совокупности эти документы представляют собой своеобразную хронику событий, происходивших на территории Крымского ханства или связанных с деятельностью крымских ханов и мурз. Перерывы приходятся лишь на моменты конфликтов между Россией и Крымом, когда послы, заточенные в Чуфут-кале, не имели возможности собирать информацию, однако и в этом случае они неоднократно пытались восполнить пробелы задним числом.

Для истории Украины первостепенный интерес представляют два вида сведений. Прежде всего это сведения о татарских набегах на украинские земли.

Русские дипломаты, как правило, фиксировали в своих дневниках время выхода татарского войска в поход, приводя при этом часто имена его предводителей, а затем старались собрать сведения о том, какие набег охватил территории и насколько удачным он был для татар. О последнем служащие посольств могли составить и непосредственные впечатления, наблюдая за тем, в каком состоянии орда пришла из похода и какое количество "полона" она с собой привела. Следует подчеркнуть, что большая часть сведений о набегах передает характеристики и оценки участников событий с татарской стороны.

Их сопоставление с источниками, исходящими от властей Речи Посполитой, позволит в дальнейшем нарисовать объективную картину борьбы Речи Посполитой с крымскими татарами в первой половине XII в. и влияние татарских набегов на жизнь украинского общества. Ряд сведений о татарских набегах на украинские земли содержится также в грамотах крымских ханов, адресованных русскому царю, а также в записях "речей" посещавших Москву крымских послов, но по своей достоверности эти сведения, конечно, сильно уступают сведениям, собранным послами.

Для истории казачества представляют интерес неоднократно встречающиеся в описаниях набегов сообщения о нападениях запорожцев на орду, то при выходе татарского войска из Крыма, то на обратном пути, когда орда возвращалась с добычей и "полоном". Ещё большее значение для истории казачества имеют постоянно возвращающиеся в дневниках посольств сообщения о морских и сухопутных нападениях запорожцев на территорию Крымского ханства. Ценность и этих сообщений состоит в том, что они носят систематический характер и показывают события как бы с другой стороны, характеризуя неоднократно реакцию крымской знати на происходящие события и её планы действий, направленных против казаков. Как представляется, эти сообщения русских дипломатов могут дать важный материал для разрешения вопроса о том, насколько серьёзным было воздействие казацках нападений на благосостояние населения ханства и его внешнюю политику и для воссоздания картины подъёмов и спадов внешнеполитической активности казачества. Эти сообщения содержат также интересные сведения о размерах казацких отрядов, а также их действий.

В сообщениях русских послов в Крыму можно обнаружить также сведения о набегах запорожцев на турецкие владения и их столкновениях с турецким флотом на Чёрном море. В тех случаях, когда такие столкновения происходили сравнительно недалеко от Крыма, сообщения русских дипломатов о них достаточно подробны, содержат интересные детали, но у нас нет оснований полагать, что русские дипломаты обладали достаточно полной информацией о набегах запорожцев на земли Османской империи и стремились такую информацию собирать. Для темы "Запорожское казачество и Османская империя" сообщения русских послов из Крыма могут быть лишь дополнительным источником. То же следует сказать и о статейных списках и донесениях русских послов в Турции. В этих документах имеется также ряд сообщений о нападениях запорожцев на турецкие владения, содержащих достаточно яркие и выразительные подробности, но о систематическом характере таких сведений говорить не приходится, так как в отличие от Крыма русские послы не находились в Стамбуле постоянно. Отложившаяся в фонде "Сношения России с Турцией" переписка, связанная с поездками русских дипломатов в Стамбул, представляет интерес скорее в другом отношении. Так как русские дипломаты ездили в Османскую империю по Дону через Азов, то в переписке, связанной с их проездом через земли Донского войска, можно обнаружить целый ряд сведений о совместных выходах на море донцов и запорожцев, о запорожских казаках, живущих на Дону, о сношениях между Запорожьем и Донским войском. Эти сведения существенно дополняют то, что имеется в опубликованных материалах переписки Войска Донского с русским правительством.

В издании, по причинам, охарактеризованным выше, такой вид источников как записи рассказов простых людей о положении на Украине, отражающие отношение простого населения к происходящим событиям, представлен сравнительно небольшим количеством текстов. Однако и в этих текстах может быть обнаружен ряд важных данных, характеризующих общественное сознание украинского общества во втором десятилетии XVII в. Так, очевидно, что уже за несколько лет до участия Запорожского войска в восстановлении православной иерархии в Речи Посполитой среди украинского населения широко распространилась отрицательная оценка религиозной политики правительства, которое силой навязывает своим "русским" подданным "ляшскую" веру, и слухи о том, что "черкасы" из-за этого не желают сотрудничать с властью и хотят биться с "ляхами". Интересно, что уже в столь раннее время казаки выступали в этих случаях как сила, пекущаяся об интересах православия не только на территории Восточной Украины, но и во всей Речи Посполитой (см. рассказ о намерении казаков выступить против "ляхов" из-за того, что "король с поляки в Вильне крестьянские церкви разорил"). Об отношении к польской власти и её намерениям достаточно красноречиво говорит рапространение после заключения в 1617 г. очередного польско-турецкого договора слухов о намерении гетмана С. Жолкевского вместе с турецким командующим Искандер-пашой "черкас... всех побивать сопча". Именно в связи с появлением такой угрозы источники впервые упоминают о намерении казаков отъехать в Крым. Слухи фиксируют подчас сообщения, совершенно не соответствующие историческим фактам. Таковы, например, сообщения о том, что "Дубенской" т. е. князь Януш Радзивилл, пан на Дубинках, вместе со своими советниками, не желая продолжения войны с Россией, убил короля Сигизмунда III или о том, что "Дубенский" после смерти Сигизмунда III стал королём в Литве. Однако и такие сообщения представляют большой интерес, так как исследование механизма возникновения подобных слухов может пролить свет на важные особенности формирования общественного сознания простых людей на Украине, характер их реакции на политические конфликты в Речи Посполитой.

Для публикации по истории Украины, построенной на русских архивных источниках, весьма существенным представляется вопрос, что вносит она нового в дело изучения русско-украинских отношений. Надо отметить, что применительно к 1613—1620 гг. в распоряжении исследователей такой темы почти не было материала. Изучение архивных фондов позволило заполнить этот пробел. Так, выясняется, что начало связей между русским правительством и Запорожьем было положено вовсе не посольством Сагайдачного в 1620 г. Такие контакты при посредничестве донских казаков завязались значительно ранее —

уже в 1616 г. запорожские посланцы побывали в Москве и отвезли на Сечь грамоту с предложением запорожцам вместе с донцами принять участие в походе на Ногайскую орду. В ответ на это предложение на Дон пошел двухтысячный отряд запорожцев. Такие действия казаков в условиях, когда между Россией и Речью Посполитой шла война, говорят о фактической политической самостоятельности казаков, о их нежелании слепо следовать за официальной политикой своего государства. О такой самостоятельности, стремлении к собственным политическим действиям говорит и высказавшееся в ходе переговоров "донцов с запорожцами желание последних "писать" к королю, чтобы он прекратил войну с Россией и даже "приходить на него", если он не исполнит их просьбу. Очевидно, что вопрос об отношении к России стал к тому времени занимать уже какое-то место в общественном сознании казаков. Среди сведений, поступавших в распоряжение русских властей, можно обнаружить сообщение и об отказе участников казацкого "кола", собравшегося в Черкасах в сентябре 1617 г., участвовать в походе королевича Владислава на Россию и о намерении казаков, если С. Жолкевский начнет их "побивать", отъехать на службу к царю.

Вместе с тем, все эти данные, конечно, не позволяют говорить о существовании в среде казачества в эти годы сторонников "про-русской" ориентации. Несогласие с официальной политикой правительства по отношению к России и стремление положить конец войне было свойственно и целому ряду государственных деятелей Речи Посполитой того времени (например, упоминавшемуся уже выше Янушу Радзивиллу). Характерно, что в имеющихся рассказах мы не встречаем ссылок на общую веру или общее этническое происхождение запорожцев и русских как мотивы тех или иных действий казаков. Их нет даже в челобитной отряда запорожцев, перешедшего в начале 1619 г. на русскую службу. Стоит отметить в этой связи и широкое участие запорожцев в походе королевича Владислава, сам масштаб которого позволяют представить в полной мере материалы, вошедшие в данную публикацию. Наконец, материалы этой публикации позволяют судить о том, каково было отношение к запорожцам русских официальных кругов. Даже если оставить в стороне враждебные выпады по их адресу в документах дипломатических сношениях России и Турции (которые могли диктоваться желанием обострить отношения этих государств с Речью Посполитой, подданными которой были запорожцы), нельзя не отметить явно проникнутые неприязнью к запорожцам как носителям "воровской смуты" высказывания в наказах русским должностным лицам, отправлявшимся на Дон (они делались в то самое время, когда русское правительство искало контактов с Запорожьем!). Такие настроения могли только усилиться в связи с участием запорожцев в походе королевича Владислава и отнюдь не исчезли с заключением мира между

Россией и Речью Посполитой, о чем говорит впервые помещаемый в данном издании в полном виде комплекс документов, отражающих реакцию русских властей на приезд запорожских послов в 1620 г.

Таким образом, материалы, вошедшие в состав данной публикации, являются существенно важными в освещении русско-украинских контактов того времени.

В работе Издательской комиссии Центра украинских исторических исследований им. Петра Яцыка принимали участие д-р Сергей Плохий и д-р Петр Ролланд. Перевод английских текстов осуществлен д-ром Андреем Горняткевичем и д-ром Мирославом Юркевичем. Издатели благодарны д-ру Виктору Остапчуку (Институт востоковедения им. А.Крымского НАН Украины) за консультации по вопросам, связанным с историей Крымского ханства и Османской империи.

[1] Отдельные документы из этих фондов печатались в серийных изданиях, таких как "Акты Западной России", "Архив Юго-Западной России" и др., и в приложениях к отдельным работам, например, — книге А. Крыловского. "Львовское ставропигиальное братство". Киев, 1904. Из числа этих публикаций следует выделить III том "Актов Юго-Западной России" [СПб., 1861], где дана сплошная публикация материалов этого фонда за конец 30-х — 1-ую половину 40-х гг. XVII в.

[2] Общее представление о содержании фонда "Малороссийские дела" даёт его обзор в работе К. Харламповича. "Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь", Казань, 1914.

[3] Кулиш П. Материалы для истории воссоединения Руси. т. 1. М., 1877.

[4] Акты Московского государства. т. I, СПб., 1890; т. II, СПб., 1894

[5] Описание документов и бумаг Московского Архива Министерства Юстиции. Кн. 9—20 М., 1894—1921. Не вошедшие в это описание столбцы из архива Разрядного приказа образовали так называемый дополнительный отдел. Его опись также опубликована: "Опись столбцов Дополнительного Отдела Разрядного приказа". М., 1950

[6] См., например: Гуслистий К. Г. Крестьянско-казацкие восстания на Украине в 30-х годах XVII века // Воссоединение Украины с Россией. 1654—1954. Сб. статей. М., 1954

[7] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трёх томах. т. 1. 1620—1647 годы. М., 1953.

[8] См., например: Щербак В. О. Антифеодальні рухи на Україні напередодні Визвольної війни 1648—1654 рр. Київ, 1989

[9] Станиславский А. Л. Источники о русском походе П. К. Сагайдачного 1618—1619 гг. в московских архивах // Реализм исторического мышления. Проблемы отечественной истории периода феодализма. М., 1991, с. 16—17

[10] Тексты документов помещены были там в примечаниях к исследованию В. Д. Сухорукова по истории Войска Донского. См.: Историческое описание земли Войска Донского. т. 1. Новочеркасск, 1869 [изложение событий доведено до 1642 г.] т. II. Новочеркасск, 1872.

[11] Донские дела, кн. 1—2 // Русская историческая библиотека, т. 18, 24, СПб., 1898, 1906

[12] См.: Новосельский А. А. Борьба Московского государства с татарами в первой половине XVII века. М., 1948, с. 112, 116, 120—121, 136—137.

[13] Татарское слово "сеунч" имеет значение "радостная, победная весть".

[14] Более подробную характеристику источника см.: Мордовина С. П., Станиславский А. Л. Книга сеунчей 1613—1619 гг. // Источниковедение и вспомагательне исторические дисциплины. Теория и методика. М., 1990, с. 76—82.

[15] Ссылками на такие факты обычно аргументировались просьбы о повышении оклада или прибавке жалования. Так как такая практика была обычной на протяжении первой половины XVII в., то нельзя исключать, что новые данные о походе Сагайдачного могут быть обнаружены среди дворянских челобитных позднего времени.

[16] Станиславский А. Л. Гражданская война в России XVII в. М., 1990 Тл. VI.

Preface

The seventeenth century occupies a special place in Ukrainian history. At that time, serious contradictions appeared between the policies of the government and the ruling strata of the Polish-Lithuanian Commonwealth, on the one hand, and the interests of several strata of Ukrainian society, on the other. Later, these contradictions were further complicated by a schism in Ukrainian society itself.

The early seventeenth century saw the development of popular uprisings that involved, at various times and in differing degrees, the Ukrainian nobility, Orthodox clergy, burghers, and above all the Cossacks. The first act marking the emergence of this movement as a major political force in the Commonwealth was the re-establishment of the Orthodox hierarchy in 1620. Its culmination was the uprising under the leadership of Bohdan Khmel'nyts'kyi in 1648, which developed into a war for national freedom. These events played a decisive role in the formation of the modern Ukrainian nation, leaving an indelible imprint on Ukraine's national consciousness and historical tradition. Students of Ukrainian history constantly return to this period in order to gain a better understanding of the historical conditions under which the national movement developed. They collect and analyze as much data as possible about the social groups that participated in it, not only to comprehend their actions, but also to penetrate their consciousness and understand the motives for their actions.

In the course of their work on the period, researchers have been hindered by an acute shortage of local Ukrainian sources. The extant archival materials of the Ukrainian Orthodox nobility and the archives of the activists and institutions of the Orthodox Church are limited. No archives of the Zaporozhian Host have been preserved from this period. The problem must therefore be approached indirectly by studying materials resulting from the activity of the political elite and various institutions of the Polish-Lithuanian Commonwealth, the state in which the Ukrainian national movement arose and developed. The study of these sources has produced tangible results. Much information has been found that allows the reconstruction of events as they unfolded — conflicts, the search for agreements, and the implementation of unstable compromises that ultimately led to a full and final breach. It is particularly important that documents directly expressing the views of various strata of Ukrainian society have been found. Thus, in accounts of the sessions of the Commonwealth Diet, we find speeches by representatives of the Orthodox nobility demand-

ing the right of the Ukrainians and Belarusians of the Commonwealth to practice their religion without hindrance. Letters have been discovered from the Zaporozhian Host to this highest political body of the Commonwealth detailing their complaints, requests and demands. Finally, texts of similar appeals of the Orthodox clergy have been located which, together with documents of polemical literature from the first half of the seventeenth century, provide abundant material on the attitude of the Orthodox Church to the events that shook the Commonwealth.

Despite their relative abundance, these materials exhibit a number of weaknesses. They describe events from the viewpoint of the Commonwealth's ruling elite, reflecting primarily its own interests and interpretations of its opponents' motives. Even when the researcher has access to direct utterances from representatives of Ukrainian society, he or she must constantly be aware that they were addressed to the political elite of the Commonwealth and sought its favourable reaction. In neither case is the inner life of the Ukrainian community revealed adequately. This situation has spurred researchers to search for sources not distorted by the need to accommodate the official views prevalent in the Commonwealth. They have turned to the archives of a neighbouring country, Muscovy, which bordered on the territories where the Ukrainian national movement was taking shape in the early seventeenth century.

Even in the sixteenth century, Russian rulers questioned the right of the Commonwealth to rule Ukrainian lands, and in the latter half of the seventeenth century they largely succeeded in attaining their goal of establishing control over a portion of Ukrainian territory (even though Ukraine remained an autonomous political entity). It should therefore come as no surprise that Muscovite politicians carefully followed events in Ukraine and maintained contacts with various elements of Ukrainian society. Such contacts revealed aspects of Ukrainian life and political activity that were beyond the purview of Commonwealth officials and were not preserved in Commonwealth sources.

The first archival collections that attracted scholarly interest were those of the seventeenth-century Muscovite Department of Foreign Affairs (*Posol'skii prikaz*), which were preserved until the nineteenth century in the Moscow Main Archive of the Ministry of Foreign Affairs. It was only natural that the institution in charge of the external affairs of the Russian state should have housed the documents that reflected Russian contacts with Ukraine. When the department's materials were systematized by archivists in the late eighteenth century, documents that dealt with Russo-Ukrainian contacts were brought together in a separate collection entitled "Little Russian Affairs" (*Malorossiiskie dela*). Searches of these materials have shown that eighteenth-century archivists made a number of errors in the course of

systematization: a significant portion of the materials dealing with Russo-Ukrainian contacts was misfiled under "Greek Affairs" (*Grecheskie dela*). One of the reasons for this error was the fact that Ukrainians often came to Moscow together with émigrés from the Orthodox Balkans. Researchers concentrated on these two collections, which became a major source for a whole series of nineteenth-century publications dealing with early seventeenth-century Ukrainian history.[1]

Most of the documents in these collections had a single theme — the arrival in Russia of representatives of the Orthodox clergy requesting material and moral support. Their publication shed significant light on aspects of Eastern Ukrainian Orthodox clerical activity that were not reflected in sources of Commonwealth provenance. Thus it became clear that, beginning in the 1620s, some part of Orthodox clergymen not only sought constant support in Moscow, but also attempted to keep Russian politicians informed about what was happening in Ukraine, even acting as intermediaries in establishing contacts between the Russian government and the Cossacks. All this cast a different light on the political activity of this part of the Ukrainian Orthodox clergy in the 1620s and early 1630s than one could gather from its declarations of loyalty to the Commonwealth authorities. It was of paramount importance for historical studies that the Department of Foreign Affairs archives held numerous statements by Ukrainian clerics expressing their strongly negative attitude toward the religious policy of the Polish-Lithuanian authorities and evaluating the behaviour of various Cossack strata in periods of conflict with those authorities. These materials depicted this group of the Ukrainian Orthodox clergy as an influential political force in Ukrainian society that was striving to achieve the transfer of the Ukrainian lands to Muscovite rule. This, no doubt, is one of the reasons why these materials were often featured in nineteenth-century Russian publications subsidized by the government. The publication of such material was convenient for the Russian official historiography for many other reasons as well. Its appearance in scholarly circles made it possible to stress religious persecution as if it were the chief cause of antagonism between Ukrainian society and the Commonwealth, to depict the Russian government as a patron and protector of Orthodoxy in Ukraine, and to emphasize the religious unity of the Eastern Slavs. All this had to serve as the Russian government's justification for its policy toward Ukraine in the nineteenth century.

Despite rather abundant publications of such contents, the materials of the Department of Foreign Affairs appeared witout any systematic plan. Consequently, they do not give a clear picture of the archival holdings. A significant portion of the material concerning the contacts of the Kyivan metropolitan Iov Borets'kyi with Russian politicians remains unpublished.[1]

In evaluating these materials, one must emphasize their one-sidedness: these collections contain virtually no data on direct contacts between the Cossacks and Russian politicians, and no information at all from the Cossacks or other strata of commoners concerning the situation in Ukraine. The new information in these materials on the Cossacks and the behaviour of their various subgroups comes from Orthodox clerical sources and reflects the clergy's perception of events. Scholars sensed this imbalance and attempted to augment such information with data from other sources. They turned to the "Diplomatic Affairs" collection (*Posol'skie dela*), in which documents from the Department of Foreign Affairs concerning diplomatic relations between Russia and the Commonwealth were concentrated. While in Poland, Russian diplomats attempted to gather as much information as possible about the situation in that country. They carefully noted everything they could learn, both in reports (*otpiski*) that were sent to Moscow en route and in envoys' reports (*stateinye spiski*) in which events and incoming information were recorded. However, the hopes invested in these materials proved generally misplaced. In the 1620s and 1630s, a period critical to the development of the Ukrainian national movement, there were almost no diplomatic relations between Russia and the Commonwealth, hence few significant materials from that time are to be found in the collection on "Russo-Polish Relations" (*Snosheniia Rossii s Pol'shei*). After the conclusion of the Treaty of Polianovka (1634), when regular trips to the Commonwealth by Russian diplomats became the norm, the Ukrainian question was no longer at the centre of the Russian government's attention. Moreover, Russian envoys to the Commonwealth usually travelled through Smolensk, so their information about Ukraine was limited to general impressions obtained at second or third hand. Initially, researchers knew of no other large collection of Russian archival material about conditions in Ukraine. Thus, for example, Panteleimon Kulish, who devoted particular attention to the history of contacts between the Russian government and the Cossacks while preparing his well-known publication,[2] was compelled to search for documents reflecting such contacts in the same "Little Russian Affairs" collection.

The situation changed when the two volumes of *Akty Moskovskogo gosudarstva* appeared in the 1890s. They contained texts of seventeenth-century documents from the archives of the Russian Department of Military Affairs (*Razriadnyi prikaz*).[3] The archival materials of that institution, as well as materials from other administrative bodies of the period, were then kept in the Moscow Archives of the Ministry of Justice (*Moskovskii arkhiv Ministerstva iustitsii*). A. N. Popov, who edited the 1890 publication, did not plan to publish materials on Ukrainian history. Seeking to provide researchers with materials on the work of the Department of Military Affairs, he published what he thought would be the most important docu-

ments of one of its administrative subunits (desks — *stoly*), namely the Moscow desk. As it turned out, many of these documents contained information on the situation in Ukraine during the interregnum in the Commonwealth in 1632. They included reports to the Department of Military Affairs by voevodas of border cities containing hearsay or eyewitness accounts of news received. The news came from visitors (generally peasants from frontier villages) who were systematically sent to gather information on the neighbouring country, from traders who did business in the Commonwealth, and from nobles, Cossacks, burghers and peasants who decided to travel to the Russian state for whatever reason. At the behest of the local authorities, they were supposed to report everything they knew about the neighbouring country. The informants were often eyewitnesses and participants in the events of which they spoke. The remaining information was composed of rumours circulating in the informants' milieu, giving an idea of their attitudes. Since most of the informants were commoners — Cossacks, burghers, and peasants—scholars gained access to a unique source on the situation in those strata of Ukrainian society that played a primary role in the national movement.

The materials published by A. N. Popov contain important information unavailable from other sources about Cossack councils (*rady*) that met during the interregnum of 1632 and about the decisions taken there. They also record numerous rumours reflecting the views of the Cossacks and the popular masses on the political struggle in the Commonwealth during the interregnum. Materials on the little-known Cossack councils quickly gained currency in scholarly circles (soon after publication they were used in Mykhailo Hrushevs'kyi's fundamental work), but the records of these rumours are still basically an untapped resource. As noted above, Popov used the materials from only one "desk" of the Department of Military Affairs, and he did not set out to prepare an exhaustive publication of this part of the archival holdings. This was an indication that the department's holdings might contain documents on other episodes of early seventeenth-century Ukrainian history. Unfortunately, Popov's work did not become a stimulus for the study and publication of other departmental materials on Ukrainian history. The situation did not change even after the publication of the eleven-volume description of this huge archive, which began in the 1890s.[4]

Not until the 1950s, in conjunction with the officially proclaimed "300th anniversary of the reunion of Ukraine with Russia," did works appear that used hitherto unpublished documents from the Department of Military Affairs to describe the Cossack uprisings of the 1630s.[5] In 1953, the first volume of *Vossoedinenie Ukrainy s Rossiei* appeared.[6] This work included a significant number of previously published and unpublished documents that cast light on the historical development

of Russo-Ukrainian contacts in the first half of the seventeenth century. The editors took most of the previously unpublished materials from the archives of the Department of Military Affairs. A survey of this publication shows that its materials, like those published by Popov, belong to various "desks" (*stoly*) of the Department of Military Affairs (not only the Moscow desk) and cover the years 1621–38. Of course, one cannot expect a work intended to deal with a particular topic to give a detailed picture of the situation in Ukraine. Publications that appeared in the 1950s and later concerning the Cossack uprisings of the 1630s[7] include references to a number of unpublished documents from the collection that contain valuable information about confrontations between the Cossacks and the Crown Army. References to unpublished documents from this archival collection can be found in footnotes to *Vossoedinenie Ukrainy s Rossiei*.

A study of the cataloque of this huge documentary collection shows that only a relatively small part of its holdings on the situation in Ukraine has reached a scholarly audience, and only a very small fraction of the existing material has been published.

Popov's publication also revealed the richness of the materials in the Department of Military Affairs collection from a different perspective. His work included a set of military-operational documents that provide information about Zaporozhian participation in the Smolensk War. Soon after their publication, these materials were used by Hrushevs'kyi. Subsequently, however, no one searched the collections of the Department of Military Affairs for material of this kind. It was only recently that A. L. Stanislavskii identified a set of papers deposited in the collection of the Department of Military Affairs containing operational documents about the participation of Zaporozhian Cossacks in the war between Russia and the Commonwealth in 1618.[8]

An examination of the description shows that this is not an isolated instance. It should also be noted that in seventeenth-century Muscovy the activities of central state institutions were not strictly departmentalized, hence a significant portion of the documents concerning relations between the Russian government and the Ukrainian Orthodox Church is to be found in this documentary collection. Unless these holdings are taken into account, one cannot properly evaluate the previously published documents of the Department of Foreign Affairs. Thus the collection of the Department of Military Affairs is the most significant collection of Russian documents concerning early seventeenth-century Ukrainian history that remains essentially unknown to scholars.

During the late nineteenth and early twentieth centuries, a number of publications appeared containing Russian documents from other archives with information on Ukraine. Their publication was connected with the development of historical re-

search on the Don Cossack Host. Wishing to detail the military activity of the Don Cossacks by describing their maritime campaigns against the Crimea and other domains of the Ottoman Empire, historians turned to various materials from the archives of the Department of Foreign Affairs in the collections of the Moscow Main Archive of the Ministry of Foreign Affairs under such headings as "Turkish Affairs" (*Turetskie dela*) and "Crimean Affairs" (*Krymskie dela*). These collections include material on the Russian government's diplomatic relations with the Ottoman Empire and the Crimea. The collection on "Don Affairs" (*Donskie dela*) in this archive attracted particular attention from scholars because it contained correspondence between the Russian government and the Don Cossack Host. This material appeared in *Istoricheskoe opisanie zemli Voiska Donskogo*.[9] An examination of this publication reveals that the letters (*gramoty*) of the Don Cossack Army to Tsar Mikhail Fedorovich, the enquiries of the Don Cossack emissaries in Moscow, the reports of the voevodas from the southern cities that maintained contacts with the Crimea and the Ottoman Empire, the reports of detachments that escorted the Russian emissaries to the Ottoman Empire as far as the Don Cossack region, and the reports of Russian diplomats from the Crimea contain a considerable amount of interesting information about relations between the Don and Zaporozhian Cossacks, the arrival of Zaporozhian Cossacks in the Don Cossack region and their life there with the Don Cossacks, and joint naval campaigns of the Don and Zaporozhian Cossacks. The character of the publication accounts for its inclusion of those documents from the collections that tell something about the Zaporozhians when they were in contact with the Don Cossacks. When all the early sixteenth-century documents from the "Don Affairs" collection were published in the late nineteenth and early twentieth centuries, it became apparent that the collection also held documents about the Zaporozhians themselves.[10] In his seminal work on the history of Russo-Crimean relations, A. A. Novosel'skii pointed out the existence of similar information in the reports of Russian diplomats in the Crimea. (He called attention to a set of data on Zaporozhian participation in the civil war in the Crimea in the late 1620s.)[11]

The current state of research on the archival holdings of the Departments of Foreign Affairs and Military Affairs of seventeenth-century Muscovy makes it clear that they contain a wealth of information about various activities and aspirations of those strata of Ukrainian society that participated in national and social movements. It is vital that these materials be used to address a number of important questions that cannot be answered from other sources.

At the same time, it is evident that the published material, with several exceptions (e.g., Kulish's publication and the material from the "Don Affairs" collection),

is fragmentary, unsystematic, or illuminates subjects not connected with Ukrainian history. Thus, even if all the published material is taken as a whole, it does not give a comprehensive picture of any of the archival collections discussed above.

This state of affairs has resulted in the present project, whose goal is to publish all the materials from the archives of the Russian Departments of Foreign Affairs and Military Affairs that contain information on Ukrainian history.

The existing publications make it possible to determine fairly accurately the range of materials currently housed in the Russian State Archive of Old Documents (RGADA). The collections included in the archives of the Department of Foreign Affairs are as follows: "Russo-Greek Relations" (f. 52), "Russo-Polish Relations" (f. 79), "Russo-Turkish Relations" (f. 89), "Russo-Crimean Relations" (f. 122), and "Little Russian Affairs" (f. 124). Materials dealing with military matters are concentrated in the collections of the Department of Military Affairs (f. 210). The materials from the "Don Affairs" collection (f. 111) are not included in this publication because, as mentioned earlier, all its documents from the first half of the seventeenth century have been published. In the event that important documents are encountered in other collections, they will be included in the publication, but the editors do not plan to search for such documents outside the collections enumerated above.

Seeking to assemble in one documentary series all the material on our subject that is held in a number of collections, the editors have decided to include all the documents in these collections that deal with the history of Ukrainian Cossacks, whether or not they have already been published.

In defining the goal of the present documentary series as the publication of all available materials on the subject, some observations about our selection criteria are in order.

The first concerns the thematic scope of the publication. It is meant to include all the material in the enumerated collections that casts light on the positions of various strata of Ukrainian society during the development of the national and social movement, their relations with one another and with state institutions, and their military and political contacts with neighbours of the Commonwealth. Materials in the collections that do not deal with such matters are excluded from this publication. Also excluded are documents describing the situation in Ukrainian territories that were part of the Russian state in the early seventeenth century (e.g., the Putyvl' district), documents with information about various border incidents and conflicts connected with the settlement of border areas, and materials dealing with economic ties between Russian and Ukrainian lands. The series does not include data on the life of Ukrainian émigrés in Russia unless they maintained ties with Ukrainian society.

The second observation pertains to the nature of the published materials. It was the bureaucratic practice of the seventeenth-century Russian administration to repeat the same information several times (e.g., in voevodas' reports to neighbouring cities and to the centre; moreover, documents received by the centre were reproduced in its responses). Whenever materials repeat themselves, unless they contain new details, generally only the earliest are published.

Finally, we should note the category of documents chosen for reproduction in the present series. The bulk of these materials are voevodas' reports from border cities or diplomats' reports and submissions that contain information on the situation in Ukraine, but also deal with other subjects. In such instances only the significant information on Ukraine is reproduced. If, on the other hand, the document deals with Ukrainian matters exclusively, it is rendered in full.

This first volume reproduces documents on Ukraine dating from the years 1613–20 and preserved in the collections of the Russian State Archive of Old Documents. The choice of starting date is determined by the fact that the documents of Russian state institutions from the Time of Troubles have been lost. Only with the accession of Mikhail Fedorovich Romanov to the throne in 1613 did the government begin to function normally, with documents accumulating in the archives. The terminal date of 1620 was chosen because peaceful relations between Russia and the Commonwealth were finally stabilized in 1621, and this brought about a fundamental change in the character of the sources.

This circumstance alone draws attention to the general nature of the materials published in the first volume of this series. Two features set them apart from the mass of material on early seventeenth–century Ukrainian history already discussed in the preceding survey of Russian archival holdings. First, it should be pointed out that the early years of the seventeenth century are represented much more poorly in the archives of Russian central institutions than subsequent years. During the Kremlin fire of 1626, a significant part of the Department of Military Affairs documentation from the early years was lost. Hence information on events of that period is fragmentary, in contrast to the situation in 1632 (if one is to judge from the materials published by Popov). In the latter year, the course of events in Ukraine can be followed on a monthly basis.

Another feature of the material preserved is even more important. The nature of the documents deposited in the archives of Russian central institutions was determined in great measure by the character of relations between Russia and the Commonwealth at various times. The years 1613–19 were marked by war between Russia and the Commonwealth, which affected the nature of contacts between the Russian government and Ukraine, as well as the kind of documents deposited in the

archives. It was exceptional for documents of that time to report on the situation in Ukraine, which became a primary theme during years of peace. A great mass of material from this period offers military-operational information and data on the activity of military detachments. Documents on various forms of foreign political activity of the representatives of Ukrainian society, i.e., the Zaporozhian Cossacks, predominate in the published materials of this volume, and not data on conditions in Ukrainian society and on social consciousness. Many reports on Zaporozhian involvement in the war between the Commonwealth and Russia are included. The earliest data on this topic come from interrogations of captured Cossacks about the penetration of Zaporozhian detachments under Hetman Jan Karol Chodkiewicz into Russian territory. Later, not having received due payment, they separated from the Commonwealth army and lived off Russian territories on their own. A number of such detachments ranged in the Russian North in 1613–14. Their composition changed considerably in the course of their forays into various Russian lands, where they were joined by Russian Cossacks and the Lisowski detachments. These detachments did not maintain any ties with their homeland and had no influence on the situation in Ukraine, hence the editors decided not to include documents about them in the present volume.

The same can hardly be said about Zaporozhian participation in the border war between Russia and the Commonwealth in 1613–17. Since almost all the correspondence between the Department of Military Affairs and the voevodas of the frontier cities has been lost, most of the available information is to be found in the so called *Seunch* Book.[12] After, in 1619, the clerks (*d'iaki*) assembled into one collection all records of awards to couriers (*seunshchiki*) who arrived with news about any Russian military successes. These awards were based on voevodas' reports of victories to the Department of Military Affairs.[13] Of the numerous entries on the course of the war, only those that tell of Zaporozhian participation in military operations are included in the present volume. In evaluating this source, it should be borne in mind that in keeping with its character it reported only successful Russian operations. Furthermore, it would appear that the voevodas' reports occasionally exaggerated these victories and depicted the situation in rosy hues in order to justify the awards. This is the conclusion suggested by a comparison of the *Seunch* Book for 1618–19 with data from other contemporary sources.

The information recorded in the *Seunch* Book for 1613–17 can be amplified only slightly by documents in the "Crimean Affairs" collection on the capture of Oskol by the Zaporozhians in the winter of 1616–17, which led to a temporary break in relations between Russia and the Crimean Khanate. On the other hand, much diverse material has been preserved on the Russian campaign of the

Zaporozhians under Hetman Petro Sahaidachnyi in the latter half of 1618. An interesting source on the events leading up to this campaign is the transcript of interrogations of captives from the army of Prince Władysław, the son of King Zygmunt III, in the Viaz'ma region from January to June 1618. These records show that the army's rank-and-file soldiers knew about plans to use Zaporozhian Cossacks in the war with Russia, and they contain interesting information on the arrival of Zaporozhian emissaries in Władysław's camp. Useful data on the initial stage of the campaign, when the Zaporozhians occupied Livny and then Elets, are to be found in documents concerning Stepan Khrushchev's mission to the Crimea, whose members were captured by the Zaporozhians in Elets. Transcripts of the reports of those diplomatic officials who managed to escape give a vivid description of the siege of Elets by the "Cherkassians" (Zaporozhian Cossacks).

The principal source on subsequent events is the *Seunch* Book, whose records are usefully amplified by two large sets of documents. The first is the correspondence between the government in Moscow and Voevoda G. K. Volkonskii, who was stationed in Kolomna. These documents contain information on movements of Zaporozhian units in the vicinity of Riazan' toward the Oka River, on the Russian government's efforts to prevent the Zaporozhians from crossing the Oka, and on skirmishes that took place before the Zaporozhians crossed the river. The second set of documents consists of the reports of scouts (*pod"ezdchiki)* sent from Moscow in September 1618 to nearby districts (*uezdy*) to gather information about the enemy. They contain detailed information on the movement of Zaporozhian units toward Moscow. Reports in the *Seunch* Book and the collections mentioned above are corroborated and augmented by subsequent documents, such as voevodas' reports and petitions (*chelobitnye*), reports by Cossacks and "boyar children" (*deti boiarskie*) that provide information on sieges or skirmishes with the "Cherkassians," and later memoranda composed in the Department of Military Affairs. Also noteworthy are petitions from inhabitants of various districts requesting tax relief in conjunction with the "Cherkassian destruction."[14] There are interesting details as well in the materials of the "search" conducted by the authorities after the Deulino Truce in the spring of 1619, when an attempt was made to learn the fate of the "sovereign's treasury" and military supplies in southern cities occupied by the "Cherkassians."

Data from all these sources give a clear picture not only of the movement of Zaporozhian forces toward Moscow, but also of conflicts between the local population and the Zaporozhian detachments that had split off from the main army both during the campaign and during their encampment at Moscow.

From Moscow, part of the Cossack army set out for the Russian North, where it waged war until early 1619. Detailed information on Cossack operations in that

region is to be found in the documents of the Belozero Departmental Office (*Prikaznaia izba*) (f. 1107), which include transcripts of reports sent to Belozero by voevodas of several neighbouring cities. The preserved materials make it clear that not only Ukrainians went north, but also Russian Cossacks from Wladyslaw's army. Most of the Zaporozhians who went from Moscow under Colonel Iats'kyi joined Russian Cossacks in the North under Iakov Shish. Accordingly, the present publication includes information primarily on the movements and battle plans of this detachment. Since materials from this collection were dispersed among various repositories, the editors considered it appropriate to include a document from the Manuscript Division of the Russian State Library in Moscow — the tsar's letter to the voevoda of Belozero — in the present volume.

Finally, a set of documents contains information about the Zaporozhian Army's withdrawal from Russia. It includes an original letter from the Polish Commissioners to Hetman Sahaidachnyi and the entire Zaporozhian Army informing them of the conclusion of the armistice, as well as the reports of those Zaporozhians who went to serve Russia immediately before the Zaporozhian Army's departure for the Commonwealth. For the study of the Zaporozhian Cossacks in the first decades of the seventeenth century, various membership rosters preserved in the Russian Departmental Office dating from 1618–19 are important sources. Especially useful are lists of captive Zaporozhians incarcerated in Muscovite prisons in early 1619. As they include the places of origin of the captive Cossacks, they provide information on the recruitment territory of Hetman Sahaidachnyi's army. Furthermore, there are two lists of Cossacks from this army who went to serve Russia at the beginning of the same year, 1619. The latter list of several hundred men is of interest because it gives the ethnic origin of those Cossacks who were not Eastern Slavs. The lists are also useful for the study of Zaporozhian and, more generally, Ukrainian onomastics in the seventeenth century. They permit an examination of cultural influences on Ukrainian society of the time. (From this viewpoint, it would be interesting to determine the ratio of polonized variants of Orthodox Christian names or outright Catholic names among the Zaporozhian Cossacks circa 1619.)

The longer list of Zaporozhian Cossacks (more than 600 men) under the command of Colonel Zhdan Konshyn was preserved as part of a larger document concerning the reception of this detachment into Russian service. The documents give a clear idea of the circumstances that caused the Cossacks to make this decision. Their motives are well expressed in the original Cossack petition (*chelobitnaia*) to Tsar Mikhail Fedorovich, which is preserved in this collection. These materials detail the payments (in money and cloth) made to officers and rank-and-file Cossacks and the procedure by which they were recruited. The fact that Tsar Mikhail person-

ally received the Cossacks in Moscow gives an idea of the importance ascribed to the event in that city. At the same time, it is noteworthy that the Russian authorities did not want to maintain this detachment as a separate unit, so the Cossacks were dispersed in small groups to serve in other detachments. As A. L. Stanislavskii points out, the Russian government followed the same policy with large military detachments of Russian Cossacks after the Time of Troubles.[15]

Subsequent parts of the document contain information about the settlement of the Zaporozhians in the places assigned to them, but these have not been included in the present publication because they deal with the history of Ukrainian immigration in Russia.

Ukraine's relations with the Crimea are another topic on which this publication offers abundant material. The documents are drawn mainly from the holdings of the collection on "Russian Relations with the Crimea." Of the many documents published here that were deposited in the archive as a result of diplomatic relations between Russia and the Crimean Khanate, the envoys' reports from Russian embassies in the Crimea deserve special attention because of their variety and rich content. Tatar embassy translators were the chief source of news items reported by the envoys. Since Russian ambassadors served in the Crimea for long periods, usually until they were replaced by new ambassadors, these documents are a sort of chronicle of events that took place on the territory of the Crimean Khanate or were connected with the activities of the Crimean khans and murzas. There are gaps only in the periods of conflict between Russia and the Crimea, when the ambassadors, banished to Chufut-kale, could not gather intelligence, but even in such instances they attempted to fill in the details at a later date.

For Ukrainian history, two types of reports are of paramount interest. First are the reports about Tatar raids on Ukrainian lands. As a rule, Russian diplomats recorded in their diaries the times when the Tatar army set out on its campaigns, often listing the names of its leaders. Later they tried to gather information about the territory affected by the raids and how successful they were for the Tatars. The embassy personnel could evaluate the degree of success directly by noting the condition of the horde on its return and the number of captives in its train. It should be noted that most of the reports on the raids characterize and evaluate them from the Tatar perspective. By juxtaposing this information with Commonwealth sources, historians can make an objective assessment of the Commonwealth's struggle with the Crimean Tatars during the early seventeenth century and the impact of Tatar raids on Ukraine. Letters from Crimean khans to the Russian tsar also contain information on Tatar raids, as do transcripts of speeches by Crimean ambassadors during their visits to Moscow, but these are far less credible than the information gathered by the ambassadors.

Of interest to historians of Cossackdom are reports of Zaporozhian attacks on the horde that are often found in descriptions of their sorties upon the departure of the Tatar army from the Crimea and on its return with booty and captives. Of even greater significance for the history of Cossackdom are the reports of naval and land attacks by the Zaporozhians on the territory of the Crimean Khanate that frequently occur in embassy diaries. They are particularly valuable because of their systematic character. The diarists depict the events, as it were, from the other viewpoint, often basing their reports on the reactions of the Crimean aristocracy to current affairs and its plans of action concerning the Cossacks. It would appear that these Russian diplomatic reports can help to resolve the question of the impact of Cossack raids on the population of the Khanate and on Crimean foreign policy, as well as the rise and fall of the Cossacks' external activity. These reports also contain useful information on the size of Cossack detachments and their tactics.

Russian emissaries to the Crimea also reported on Zaporozhian raids against Ottoman dominions and their skirmishes with the Ottoman fleet on the Black Sea. When such skirmishes occurred in the vicinity of the Crimea, the Russian reports were fairly detailed, containing interesting details, but it is doubtful whether Russian diplomats had sufficient information about Zaporozhian raids on Ottoman territories or whether they even tried to gather such information. The reports of Russian emissaries from the Crimea can serve only as a indirect source for research on Zaporozhian relations with the Ottoman Empire. The envoys' reports and letters from Russian ambassadors in the Ottoman Empire itself include an information of Zaporozhian attacks on Ottoman dominions, featuring vivid and detailed descriptions, but they can hardly be considered systematic. Unlike Russian emissaries in the Crimea, those in the Ottoman Empire did not live permanently in the country's capital, Istanbul. The correspondence filed under "Russo-Turkish Relations" in conjunction with Russian diplomatic missions to Istanbul is interesting for a number of reasons. Since Russian diplomats travelled to the Ottoman Empire along the Don through Azov, their correspondence concerning their travels through the lands of the Don Cossack Host includes numerous references to joint Don Cossack-Zaporozhian Cossack naval sorties, to Zaporozhians who lived on the Don, and to relations between the Zaporozhian and Don Cossack Hosts. This information significantly augments the data contained in the published correspondence between the Don Cossack Host and the Russian government.

For reasons outlined above, this documentary series offers a limited number of items reflecting the views of the common people. But even here, some important information can be gleaned about Ukrainian social consciousness in the second decade of the seventeenth century. For several years prior to the Zaporozhian Ar-

my's participation in the re-establishment of the Orthodox hierarchy in the Commonwealth, a negative attitude had spread among the Ukrainian populace toward the religious policy of the government that imposed the "Liakhs'" faith by force on its "Ruthenian" subjects. There were also widespread rumours that the "Cherkassians" were refusing to co-operate with the authorities and wanted to fight the "Liakhs." It is interesting that even at this early date the Cossacks appeared in these rumours as a force concerned with the interests of Orthodoxy not only in Eastern Ukraine, but in the entire Commonwealth as well (cf. the report about Cossack intentions to set out against the "Liakhs" because "the king and the Poles had destroyed the Christian churches in Vilnius"). Eloquent testimony about popular attitudes toward the Polish administration is given by the rumours that abounded after the conclusion of the Ottoman-Polish treaty of 1617 concerning the intentions of Hetman Stanislaw Zólkiewski and Iskender-Pasha (the Ottoman commander) "to rout all...the Cherkassians." Given such a threat, the sources mention for the first time the Cossacks' intention of going to the Crimea. Some rumours contradict historical facts, e.g., the report that "Dubenskoi," that is, the Lithuanian magnate Janusz Radziwill and his councillors, not desiring the continuation of the war with Russia, had killed King Zygmunt III, or that "Dubenskoi" had become "king of Lithuania" on Zygmunt's death. But even such reports are interesting, as the origins of rumours can cast light on peculiarities of the formation of social consciousness among the Ukrainian populace, as well as on the nature of their reaction to political conflicts in the Commonwealth.

When evaluating a publication on Ukrainian history based on Russian archival sources, one may raise the fundamental question of the novelty of its contribution to the study of Russo-Ukrainian relations. It must be emphasized that to date scholars have had no published materials on the years 1613–20. The study of archival holdings has brought to light new materials that fill this gap. Thus, for example, it turns out that the contacts between the Russian government and the Zaporozhians were not initiated by Hetman Sahaidachnyi's mission of 1620. Such contacts were established much earlier through the Don Cossacks; as early as 1616, Zaporozhian emissaries visited Moscow and brought to the Sich a letter proposing that the Zaporozhians, together with the Don Cossacks, undertake a joint campaign against the Nogay Horde. In response to this proposal, a detachment of 2,000 Zaporozhians came to the Don Cossack region. Such a Zaporozhian Cossack action, undertaken during a war between Russia and the Commonwealth, speaks eloquently about the independence of the Cossacks and their unwillingness to follow state policy blindly. This independence of Zaporozhian political action is similarly attested by their intention, expressed during negotiations with the Don Cossacks, of "writing" to the

king to demand that he end the war with Russia, and threatening to "go against him" should he fail to do so. It is obvious that by this time the relationship with Russia had begun to figure in the social consciousness of the Cossacks. Among the information that came into the possession of the Russian authorities, one can find notification of the refusal by participants in the Cossack Council assembled in Cherkasy in September 1617 to participate in Prince Władysław's Russian campaign, as well as about the Cossacks' intention to enter the tsar's service if Stanisław Żółkiewski should begin "to rout" them. Nevertheless, one cannot speak of any "pro-Russian" orientation in the Cossack ranks. Disagreement with official policy toward Russia was expressed by numerous Commonwealth political figures of the time (e.g., the aforementioned Janusz Radziwiłł), some of whom made efforts to end the war. It is noteworthy that no references to a common faith or ethnic background of the Zaporozhian Cossacks and Russians are to be found in the records as motives for Cossack actions. They are lacking even in the petition of the Zaporozhian detachment that went to serve Russia in 1619. In this connection, Zaporozhian participation in Prince Władysław's campaign is noteworthy, and its scale can be fully grasped through the documents in this publication.

Finally, the published materials give us a picture of the attitudes of official Russian circles to the Zaporozhian Cossacks. Even if one disregards all hostile references to them in the diplomatic exchanges with the Crimea and the Ottoman Empire (these may have been dictated by the desire to worsen the relations of those countries with the Commonwealth, to which the Zaporozhians were subject), one cannot help but notice the obvious hostility to the Zaporozhians as carriers of "thievish troubles" expressed in instructions to Russian officials setting out for the Don Cossack region. It should be noted that these instructions were issued at the same time as the Russian government was seeking contacts with the Zaporozhians. Such feelings have been intensified by the Zaporozhians' participation in Prince Władysław's campaign, and they certainly did not disappear after the conclusion of Russia's peace treaty with the Commonwealth. This is attested in a series of documents, published here in full for the first time, that express the reaction of Russian officialdom to the arrival of Zaporozhian emissaries in 1620.

Thus the materials in this publication afford a reasonably comprehensive view of the character of Russo-Ukrainian contacts of the period.

The editing of the documents follows generally accepted practices concerning the publication of sixteenth- and seventeenth-century sources. A list of abbreviations is appended.

In the English-language preface and document summaries, names have been rendered in the form (Ukrainian, Russian, or Polish) appropriate to the national ori-

gin of the person. When this has been impossible to determine, alternative forms have been provided. The Russian-language patronymics given to Ukrainians in the documents have been placed in quotation marks.

Dr. Serhii Plokhy and Dr. Peter Rolland served on the Editorial Commitee of the Peter Jacyk Centre for Ukrainian Historical Research. Dr. Andrij Horniatkevych and Dr. Myroslav Iurkevych are reponsible for the translating and editing of the English texts. Editors express their gratitude to Dr. Victor Ostapchuk (A. Krymskyi Institute of Oriental Studies, National Academy of Sciences of Ukraine) for his consultations in matters relating to Tatar and Ottoman history..

[1] Individual documents from these files were printed in such Russian serial publications as *Akty Zapadnoi Rossii* and *Arkhiv Iugo-Zapadnoi Rossii*. They also appeared as addenda to individual works, e.g., A. Krylovskii, *L'vovskoe stavropigial'noe bratstvo* (Kyiv, 1904). Especially noteworthy is the third volume of *Akty Iuzhnioi i Zapadnoi Rossii* (St. Petersburg, 1861), with its comprehensive publication of materials from this file covering the period from the late 1630s to the mid-1640s.

[2] For a general survey of the "Little Russian Affairs" collection, see K. Kharlampovich, *Malorossiiskoe vliianie na velikorusskuiu tserkovnuiu zhizn'* (Kazan', 1914).

[3] Panteleimon Kulish, *Materialy dlia istorii vossoedineniia Rusi*, vol. 1 (Moscow, 1877).

[4] *Akty Moskovskogo gosudarstva*, vol. 1 (St. Petersburg, 1890), vol. 2 (St. Petersburg, 1894).

[5] *Opisanie dokumentov i bumag Moskovskogo arkhiva Ministerstva iustitsii*, books 9–20 (Moscow, 1894–1921). All files (*stolbtsy*) from the archives of the Department of Military Files that were not included in this cataloque formed the so-called Supplementary Division, which is described in *Opis' stolbtsov Dopolnitel'nogo otdela Razriadnogo prikaza* (Moscow, 1950).

[6] Cf. K. G. Guslistyi (K. H. Huslystyi), "Krest'iansko-kazatskie vosstaniia na Ukraine v 30-kh godakh XVII veka," *Vossoedinenie Ukrainy s Rossiei, 1654–1954: Sbornik statei* (Moscow, 1953).

[7] *Vossoedinenie Ukrainy s Rossiei: Dokumenty i materialy v trekh tomakh*, vol. 1, *1620–1647 gody* (Moscow, 1954).

[8] Cf. V. O. Shcherbak, *Antyfeodal'ni rukhy na Ukraini naperedodni Vyzvol'noi viiny 1648–1654 rr.* (Kyiv, 1989).

[9] A. L. Stanislavskii, "Istochniki o russkom pokhode P. K. Sagaidaichnogo 1618–1619 gg. v moskovskikh arkhivakh," *Realizm istoricheskogo myshleniia: Problemy otechestvennoi istorii perioda feodalizma* (Moscow, 1991), 16–17.

[10] Documents were published in the notes to V. D. Sukhorukov's study on the history of the Don Cossack Army. Cf. *Istoricheskoe opisanie zemli Voiska Donskogo*, 2 vols. (Novocherkassk, 1869–72) (vol. 1 includes documents up to 1642).

[11] *Donskie dela*, bks. 1–2 (St. Petersburg, 1898, 1906) = *Russkaia istoricheskaia biblioteka*, vols. 18, 24.

[11] A. A. Novosel'skii, *Bor'ba Moskovskogo gosudarstva s tatarami v pervoi polovine XVII veka* (Moscow, 1948), 112, 116, 120–21, 136–37.

[13] The Tatar word *seunch* (*sevinch*) means "joyous news of victory."

[14] For a more detailed description of this source, see S. P. Mordovina and A. L. Stanislavskii, "Kniga seunchei 1613–1619 gg.," *Istochnikovedenie i vspomagatel'nye istoricheskie distsipliny: Teoriia i metodika* (Moscow, 1990), 76–82.

[15] Such references were used to justify requests for increases in grants (*oklady*) or wages. Since this was common practice in the early seventeenth century, there may also be hitherto unidentified data on the Sahaidachnyi campaign in subsequent petitions.

[16] A. L. Stanislavskii, *Grazhdanskaia voina v Rossii XVII v.* (Moscow, 1990), ch. 6.

ДОКУМЕНТИ

1. *1613, червня 18.*

З грамоти освяченого собору до донських козаків.

л. 46 А ныне выходцы и языки в роспросе бояром сказывают, что польской и литовской Жигимант король на Московское государство всякое зло умышляет и польские и литовские люди во многих [ме]стех збираютца и
л. 47 хотят итти под [Мос]кву. А Путивль литовские ж люди и черкасы, пришед безвестно, украдом взяли, а иные порубежные Северские городи воюют...
л. 49 И ныне мы, ц. в-а и ваши богомольцы, митрополиты, и архиепископы, и епископы, и архимариты, и игумены, и весь освященный собор по данной нам благодати от Святого Духа вас, атаманов и
л. 51 казаков, благословляем и напоминаем ... шли бы, есте, атаманы и казаки, со всем своим войском на польских людей и на черкас к Путивлю и выные Северские городы, в которых воюют литовские люди и черкасы и, сшедчися з государевыми бояры и воеводы и с ратными людьми, прося у бога милости, над польскими и литовскими людми и над черкасы промышляли, сколько вам милосердый бог помочи подаст, и Северскую землю от них, злодеев, очищали... А итти бы вам, атаманом и казаком в те городы
л. 52 не мешкая...

Ф. 89. Сношения России с Турцией. 1613 г. Д. 1. Лл. 46—47, 49, 51 Отпуск.

2. *1613, жовтня 24.*

З наказу посланцям в Крим О. Лодиженському і П. Данилову.

л. 25 ... Крымскому государству от литовских людей и от запороских черкас какая теснота, подлинно о том сами ведаете. Всегда литовские люди и запороские черкасы на крымские улусы приходят безпрестани, и кровь

проливают, и в полон емлют, и грабят, и жгут. А только б того не хотели король и паны рада, и литовским бы людем
л. 26 и черкасом как так делать...

Ф. 123. 1613 г. Д. 1. Лл. 25—26. Подлинник.

3. *1613, жовтень—1614, серпень.*

З реляцій посольства в Крим О. Лодиженського і П. Данилова.

л. 84 ... И Обросим Амет[1] — паше говарил... А и Крымскому государству от литовских людей и от запороских черкас кака[2] тесната, всегда литовския люди и запороския черкасы на крымския улу
л. 85 сы приходят безпрестани и кровь проливают. А толка б таго не хател кароль и пане рада, и литовским бы людем и черкасам как так делать...
И Амет-паша говарил... ведает, ди, царь, что кароль все лжот, верить коралю нечево. И сее,
л. 86 де, весны черкасы улусы многия пограмили и людей многих побили и в палон поимали...
л. 91 Да как пришол царь в Перекоп[3], и он, Обросим Лодыженской, проведывал у дворовых людей и чорных тотар про литовскова гонца...
И тотарове сказали ... царь, ди, откозал, миритца с каролем не хочет, потаму что король, ди, все лжот, верить, де, королю ни в чом не мочна. А черкасы, деи, сево лета улусы многия воевали и людей многих побили и в полон поимали...
л. 92 ... Да шол из Белагорода с царем Араслан князь Сулешов и приказывал к Обросиму с человеком своим с Тохтаром... пашол, ди, был королевич против масковских людей, и каторыя, ди, были собрались литовския люди и черкасы х коро/ле/вичю, и те, де, люди от королевича розашлись за то, что королевичю найму дать нечева.

Ф. 123. 1613 г. Д. 1. Лл. 84—86, 91—92. Список.

[1] Из беседы А. Лодыженского с Ахмет-пашой Сулешевым 18 мая 1614 г.
[2] Так в тексте.
[3] 30 мая.

4. *1613, грудня 22.*

З реляції послів в Туреччину С. Протасьєва і М. Данилова.

л. 155 ... И мы, х. т., пошли к Азову октября в 26 день...

л. 156 Да слышели мы, х. т., в Азове, что из Крыму пошол в Литву воевати крымской царевич крымского царя брат родной да Богатырей князь да Нара князь, а с ними тысеч с десять, а пошли, де, они в Литву воевать по турского царя велению...

Ф. 89. 1613 г. Д. 1. Л. 155—156. Подлинник.

5. *1614, березень.*

З допитів запорозьких козаків, взятих в полон в бою під Олонцем.

л. 14. А на Москве в разряде черкасской сотник Федька Бутов[1] сказал. Из-за литовского рубежа пришли они в Дорогобужский уезд с Наливайком тому другой год, а от Наливайка полковник Борыщполец пошел за Волгу к Осташкову, а с ним пятьсот человек черкас, и к Осташкову изгоном приходили под посад да ничего не учинили и бою с ними не было.

л. 15 А из-под Осташкова, сведав про немецких людей и про чаркас, пошли под Тифин большою дорогою на Волдай, а к городом нигде не приступали и изгоном не приходили, а под Тифину они пришли после нижнего монастыря взятья и стояли под Тифиною ден с десять. А ис-под Тифины пошли на Вычегду, и Сидорко с своим полком из-под Тифины пощол с ними ж, для того, что им немцы грошей не дали, а всех их черкас у обеих полковников делново люди в те поры было опричь пахолков полторы тысячи, а знамен шеснадцать, и стояли на Вытегре недели с четыре...

л. 22 Сидоркова полку сотник Василей Савинов сын Гладкой сказал. Были, деи, они с Сидором и з Борышпольцем под Москвою с Хаткеевым, и, как, де, Хаткеева от Москвы отбили, и к ним з Белой прислал Гасевской грамоту, велел ити под Торопец, а хотел им дать гроши. И они, пришод под Торопец, стояли на поле таборами недели с четыре. А ис-под Торопца пошли были оне с Сидорком на чату. И к ним, де, прислали немцы, чтоб

оне шли к ним служить из грошей, и оне пришли к немцам и служили с немцы под Тихвиною недель з десять, и немцы им грошей не дали. И они пошли для корму и опочиву под Колмогоры, а было, де, их в те поры тысечи с полторы.

л. 30 Сидоркова ж десятник Ивашко Денков в роспросе сказал. Как приходил под Москву Хоткеев, и ево с Москвы отбили, а он был в те поры в полку у полковника у Хвостовца, и полковник, де, их Хвостовец от Хоткеева отстал под Белою, а ис-под Белой пошол с ими под Торопец, и стоял под Торопцем недели с четыре. А ис-под Торопца собралося их, охочих людей, черкас, тысячи с полторы и, выбрав себе полковником Сидорка, и пошли с ним под Тифину к немецким людем.

л. 35 Войсковый ясаул Иван Павлов Барышполцова полку сказал. Пришли, де, они з Борышпольцом к Сидорку на сход под Тихвину из Смоленска, а было, де, их з Борышпольцом, как пришли под Тихвину с 500 ч., а под Смоленском были они в полку у полковника у Трофимова, Барышполец был сотником...

Ф. 210. Дополнительный стол. Стб. 8. Столпик 2. Лл. 14—15, 22, 30, 35. Подлинник.

[1] Далее зачеркнуто "по вопросу".

6. *1614, березня 24.*

З допитів литовських полонених.

л. 35 А в роспросе язык Григорей Раевской сказал. Был он в своем именье в Мстисловском повете ото Мстисловля за п'ятнадцать верст, и его взяли государевы люди. А вестей сказал...

А тому с неделю пришли от Наливайка во Мстисловль казаков пятьдесят человек, и тех казаков во Мстисловль не пустили, и они поехали к гетману в Оршу. А тому ден з десять Наливайко пришол к ни[1] ... и ныне лежит с людьми во Мстисловском пове[те] по деревням, а сколько с ним людей, того не ведает...

л. 36 ... А Трофим и Долгань пошли изо Мстисловля на Низ, а с ним пошло казаков, с Трафимом семьсот человек, з Долганем семьсот же человек...

л. 37 Пахолок пана Семена Судовского Богдашко Чемуленок. В росе (!) сказал. Был он во Мстисловском повете паны Марины Гриховские в ыменье от Мстисловля двадцать верст и за двенадцать верст от Мстисловля взяли ево государевы люди... А вестей сказал ... //... А Наливайко,
л. 38 и Трофим, и Долгаль изо Мстисловля пошли на Низ...
л. 40 ... А Наливайко, и Трофим, и Долгаль пошли на Низ о Крещенье, а людей с ними: с Наливайком — тысяча пятсот человек, с Долгалем — семьсот человек, с Трофимом — тысяча сто человек, а в который город пошли, того не ведает. А тому пятый день приходили ко Мстисловлю пятьдесят человек казаков, а просились в о Мстисловль, и мещане их во Мстисловль не пустили, а где поехали, того не ведает...
А ото Мстисловля две жили в Красном селе стояли двести пятьдесят человек казаков, а где им ити и откуды пришли того не ведает...

Ф. 210. Дополнительный стол. Стб 8. Столпик 4. Лл. 35—38, 40. Подлинник.

[1] Край листа оборван.

7. *1614, березня 26.*

Із запису розповіді жителів Дубровенського повіту.

л. 419 122-го марта в 26 день писал Иван Еропкин из Малеевского острошка и прислал Дубровенского повету Степанку Тимофеева да Олешку Сидорова, а взяли ево за рубежем от Дубровны за дватцать верст на Чигринском лесу.
А язык литвин Степанко Тимофеев в роспросе сказал...
л. 420 А тому недели с три приезжал из Орши Лисовской в Дубровну к тестю своему к Глебовичю, а с ним семьсот человек казаков. И слышал он у казаков, которые приезжали с Лисовским, хочет Лисовской, собрався с людьми, нынче и приходить на острожки...
л. 421 А Наливайко из Магилева пошел на Низ под Волынь в свое именья, а коль давно из Магилева Наливайко пошел, того не ведает...

Ф. 210. Московский стол. Стб. 3. Лл. 419, 420—421. Подлинник

8. *1614, квітня 2.*

Із запису розповіді шляхтича Семена Судовського.

л. 53 Да Сенька ж сказал, как был во Мстисловле и при нем, де, пришли в Мстисловль черкас с полковником с Салом 500 ч., а итти им в Оршу к гетману... А Наливайко, де, и с ним черкас 2. 000 ч. пошли в низ по Днепру, а сказывают, что они пошли по своим местам, где кто живал...

Ф. 210. Дополнительный стол. Стб. 8. Столпик 4. Л. 53. Подлинник.

9. *1614, квітня 6.*

Із запису розповіді міщан з м. Білої.

л. 54 ... пришли Лисовской и Наливайко в Дубровну, а людей с ними тысячи с три, а хочет, де итти в Смоленск на проход. И приходили, де, к Заруцким казаком к острошку от них люди, и казаки, де, тое посылку побили и языков поимали...

Ф. 210. Дополнительный стол. Стб. 8. Столпик 4. Л. 54. Подлинник.

10. *1614, квітня 11[1].*

З повідомлення воєвод під Смоленськом Д. М.Черкаського і І. Ф. Троекурова.

л. 417 Марта, г-рь, в 26 день говорили, г-рь, в роспросе и с пытки языки Дубровенского повету Степанко Тимофеев да Олешка Сидоров, а взяты, г-рь, за рубежом, что гетман Хоткеев в Орше, а Глебович в Дубровне, а збираются с людьми, а хотят итти под Смоленеск, а наперед, г-рь, себя

отпускает ныне гетман Лисовского с черкасы, которые с ним пришли, да Наливайкова полку пятьсот человек, которые остались в Мстисловском уезде... и с купцы и с запасы в Смоленеск, штоб ему, г-рь, пройти аманом промеж острошков...

Ф. 210. Московский стол. Стб. 3. Л. 417. Подлинник.

[1] Дата получения.

11. *1614, липня 15.*

З інструкції посольству в Крим Г. К. Волконського і П. Євдокимова.

л. 195 А таков князь Григорью да диаку Петру дан государев тайной наказ. Память князю Григорью Костянтиновичю Волконскому да диаку Петру Овдокимову. Ведомо г-рю, царю... [к. т.] учинилось от выходцов, которые выходят в г-вы полки к воеводам из Смоленска из Литвы польские и литовские люди, што Шаин-Гирей царевич, Саадет-Киреев царев сын, которой изменил турскому, что жил в Белегороде, а с крымским царем у него бой был, ныне у польскова короля, а с ним многие люди есть крымские и нагайские и черкасы горские беглецы, и черкасы запорожские днепровские. А дает им король корм,а хочет с ним посылать от себя запорожских черкас воевать крымские улусы и турсково городы и под Жанбек-Гиреем царем крымского юрта искать. И как, аж даст бог, князь Григорей и диак Петр Овдокимов

л. 196 будут в Крыме, а вести про Шаин-Гирея будут, что он у запорожских черкас или где-нибудь блиско литовского городов, а от турсково отступил, и князю Григорью и диаку Петру говорити в разговорех царевым ближним людем... и самому царю говорити. Ведомо государю..,, царю... [к. т.] и всем царского величества бояром и нам подлинно от выходцов...

л. 223 ... что тот царевич Шаин-Гирей ныне у польского короля, а с ним многие люди крымцы, и пятигорцы, и нагаи охочие люди казаки и черкасы запорожские. А последнее вышел из Литвы шляхтич королевского двора пан Михайло Желобовской, и он сказывал, что он про то ведает подлинно, что при нем от Шаин-Гирея царевича х королю приезжали тота-

рове о том, что турской царь на него, царевича, розгневался, назвав его изменником, и велел, де, был его убить. И его бог ублюл, сам тех побил, которые были посланы его убить, и от турсково отстал и ныне казаком. А на отца его юрте на Крымском государстве племянник его Джанбек Гирей царь, а посадил его турской мимо его Шаин-Гирея царевича не поделно, довелось было ему быти. И король бы помочь ему учинил, послал с ним на крымского царя и на Крым

л. 197 своих людей с вогненным боем, а запорожские черкасы готовы с ним, чтоб ему над царем поиск учинити и крымской юрт доступити. А как королевскою помочью крымского юрта доступит, и он с королем учинитца в дружбе и в братстве навек и от турсково отстанет, а учнет на великого г-ря нашего и на турсково стоять с ним вместе. И король, де, тех его татар, подарив, к нему отпустил и своего коморника с поминки с ними вместе к Шаин-Гирею царевичю послал. А приказал к нему, что он ему помочь учинит, как управитца с великим г-рем нашим, а он бы ныне тут стоял. А стоит царевич з запорожскими черкасы в Белые Церкви. А он, король, учнет его казною и запасы ссужать, и велел ему король с свое земли казны и запасы всякие давать и людем [л. 198] охочим велел к нему збиратца. И царевы б ближние люди, ведая то, царю о том говорили, чтоб царь польскому королю ни в чом не верил, и от Шан Гирея царевича во всем оберегался, и к турскому б царю писал, чтоб царь однолично с литовским не мирился.

л. 209 А будет царевы ближние люди учнут говорити об новых городех, которые сто/ят/[1] по Донцу и по Осколу...

И князю Григорью Костянтиновичю с товарыщи говорити. Те городы по Донцу и по Осколу дядя великого г-ря нашего великий государь, блаженные памяти царь и вели

л. 210 кий князь Федор Ивановичь всеа Рус/ии/[1] самодержец и царь Борис велели поставить не для недружбы с кр/ым/[1]скими цари, хотя тем крымскому юрту дружбу учинити для того, что /ли/[1]товские черкасы, приходя з Днепра из литовских городов, жили на поле /по/[1] Донцу и по Осколу и по иным рекам. И которые великого г-ря нашего послы и посланники и гонцы ходят в Крым, а крымских царей послы и гонцы хаж/и/[1]вали к великим г-рем нашим, и тех послов и посланников и гонцов те воры черкасы громят, грабят и побивают и на крымские улусы приходят и убытки чинят. И ныне ис тех городов царского величества воеводы посылают на тех воров черкас голов з детьми боярским/и/[1], и с стрельцы, и с казаки, и их побивают, и в полон емлют и с тех мест их збивают и

вперед над ними вел/е/[1]но промышлять, чтоб по тем рекам по Донцу, и по Осколу, и по иным речкам, и за Донцом на поле, и к Перекопи черкасы не были.

Ф. 123. 1614 г. Д. 2. Лл. 195—198, 209—210, 223. Список.

[1] Край листа оборван.

12. *1614, бл. 28 вересня.*

Із запису розповіді сина боярського Івана Апухтіна.

л. 71 А про литовского Иван сказал, что с турским меж ими война, воевали литовские люди турсково землю, село Топорчево да Бугаз, иные места возле моря, сказывают, де, блиско к Царюгороду...

Ф. 89. 1614 г., Д. 1. Л. 71. Подлинник.

13. *1614, жовтня після 17.*

З повідомлення російських послів в Туреччині С. Протасьєва і М. Данилова.

л. 120 Нынешняго, г-рь, 123-го году октября в 17 день сказывал нам, холопем твоим, турсково царя посланник чеушь Алеи, сказывали, де, ему, торговые люди, которые приезжают из Азова на Дон с товары, что турской царь во Царегороде зятя своего везира Насып-пашу убил за то: приехали в Царьгород к царю бить челом всякие люди из Синапа о ратных людех на литовских людей и на черкас, что литовские люди и черкасы Синап город взяли и розорили, и везир, де, тех челобитчиков без царева указу посадил в тюрьму...

Ф. 89. 1614 г. Д. 1. Л. 120. Подлинник.

14. *1614, жовтня 24*[1].

З повідомлення послів в Туреччину С. Протасьєва і М. Данилова.

... Пришли мы, х. т., ис Кафы в Азов в 122 году августа в 28 день... А как мы, х. т., были в Азове, и при нас пришла весть в Азов, что днепровские черкасы на Черном море турскова царя город Синап взяли и розорили и людей всех побили. И тех черкас встретил на море турсково Халеб паша на катаргах и их побил наголову, и, побив их, пошол со многими людьми на Литовскую землю. А крымской царь со всею ордою пошол воевать в Литовскую ж землю, а велено, г-рь, крымскому царю по велению турсково царя в Литовской земле зимовать. Да и кафинской паша со многими людьми пошол воевать в Литовскую ж землю.

Ф. 89. 1613 г. Д. 1. Лл. Подлинник.

[1] Дата получения.

15. *1614, грудня 11—1619 грудня 3.*

З "Книги Сеунчів".

л. 36 Декабря в 11 день[1] писал к г-рю, царю... (к. т.) ис Торопца воевода князь Олексей Ситцкой, что он посылал на литовских людей голову Матвея Козлова, а с ним дворян и детей боярских торопчан, и холмичь, и лучан, а посылал для тово, что Захарьяш Зарутцкой об ис под Белые пришел в Торопецткой уезд

л. 36 со многими людьми, з гусары и с черкасы, и с козаки. И Матвей Козлов с сотнею сшелся с литовскими людьми за десять верст от Торопца на Торопе реке на перевозе в ванове деревне Боранова, и был у нево с ними бой, и на том бою многих литовских людей побили, а взято и приведено в Торопец шляхтичей и пахолков 15 человек...

л. 41 Генваря в 9 день[2] писал к г-рю, царю... (к. т.) боарин и воевода князь Борис Михайлович Лыков да стольник и воевода Иван Измайлов да дьяк Богдан Ильин, что они Захарьяша Зарутцкова и польских и литов-

ских людей и черкас и русских воров в Юрьевском уезде Повольскова побили наголову и Волгою рекою по берегом гоняли об. и побивали на 15

л. 41 верстах и живых многих поимали, и знамена, и литавры, и трубки, и сурны и литаврщика взяли...

л. 103 Генваря в 28 день[3] присланы с сеунчом путивлец Олексей Юдин[4] да Олексей Костентинов, да атаман Ондрей Гринев ис Путивля от стольника и воеводы от князя Григорья Тюфякина да от Степана Чемесова с тем, что генваря против 5 числа в полночь пришол под Путивль князь Юрьи Вешневетцкой, а с ним литовских людей желнырь и гайдуков, и запороских черкасс 12 000 ч. и большой острог взяли взятьем

л. 103 об. и стояли под Путивлем 12 ден, розделясь натрое. И к городу по вся дни и по вся ночи приступали жестокими приступы и тесноту им чинили великую и воду отняли. И они против литовских людей стояли и с ними бились, и на выласку против литовских людей выходили, и на приступех и на выласкех многих литовских людей побили, и языки многие и знамена поимали. А генва

л. 104 ря в 15 день в третьем часу ночи приходил князь Юрьи Вишневетцкой со всеми людьми к городу на приступ с туры и с щиты, и с лесницами, и с нарядом, и с нарядными стрелами для зажиганья, И к городу приступал со всех четырех сторон жестокими приступы до света. И на том приступе литовских людей убили больши 1000 ч., и от города отбили, и литовские люди, пометав туры, и сшиты, и лесницы побе

л. 104 об. жали в свои табары. А наутрее князь Юрьи Вишневецкой со всеми литовскими людьми и с коши ис-пуд Путивля пошол в Литву...

л. 110 Февраля в 21 день прислан с сеунчом можаитин Иван Стрешнев да воронаженин Ортем Буланов с Воронажа от воевод от князя Василья Пронскова да от Ортемья Лодыгина с тем, что приходили под Воронаж литовские люди и черкасы 5 000 ч. и к городу, и к острогу приступали двожды со всех сторон жестокими приступы с нарядом и с щиты и с приметом. И у приступа и на

л. 110 об выласке многих литовских людей и черкас побили, и языки, и знамена, и литавры, и зелья в приметах поимали, и с посаду литовских людей выбили, и жечь не дали. И воевода Ортемей Лодыгин с воронажскими и с оскольскими ратными людми на литовских людей на табары выходил. И литовские люди и черкасы побежали по Оскольской дороге, и он, Ортемей, за ними ходил до реки до Дону

л. 111, от города верст з 10...

л. 122 Маия в 18 день прислан с сеунчом князь Петр княж Романов сын Борятинской из Дорогобужа от боярина и воевод от князя Юрья Еншеевича Сулешова с товарищи,

л. 122 об. что маия в 14 день приходили под Дорогобуж полковник Чаплинской, а с ним польские и литовские люди и черкасы. И с теми людьми был бой и божиею милостию, а г-вым.., [к. т.] счастьем польских и литовских людей и черкас побили наголову и языки многие, и литавры, и торелки поимали, а взяли в языцех литовских людей

л. 123 40 ч. ...

л. 185 об. Августа в 28 день[4] прислал с сеунчом ис Коломны от окольничево и воеводы от князя Григорья Костянтиновича Волконского казак Кирило Кортавой с тем, что августа в 17 день посылали они, боярин и воеводы князь Дмитрей Михайлович Пожарской да он, князь Григорей, из Серпухова для языков литовских людей Иванова станицы Орефьева казака Кирюшку

л. 186 Картавого с товарыщи, а с ним розных станиц казаков. И августа в 27 день казак Кирилко Картавой пришол к нему, ко князю Григорью, на Коломну здорово. А в роспросе сказал: сошли, де, они черкас от Михайлова за версту у курганов, и с литовскими людми у курганов был бой и божиею милостию и г-вым счастьем литовских людей побили

л. 186 об. и привели к нему, ко князю Григорью, с тово бою языков черкас пятнадцать человек, а в Серпухов послали к боярину и воеводе ко князю Дмитрею Михайловичю Пожарскому трех человек...

л. 191 Того ж дни сентября в 3 день писал к г-рю с Михайлова воевода Степан Ушаков. Августа в 16 день приходил под Михайлов черкаской гетман Саадачной со всеми людьми и с нарядом и стал в слободах около города и стоял 2 недели и к городу приступал жестокими приступы. И он, Степан, с ратными людьми на черкас выходили и с ними бились, а в последнем приступе с черкасы бились коротким боем копи и ножи и резались. И божиею милостию и г-вым счастьем литовских многих людей побили и переранили и языки поимали, и щиты и приметы пожгли

л. 191 об. и от города их отбили. И августа в 28 день гетман Саадачной со всеми людьми от Михайлова пошол прочь. А языки и выходцы сказывали, что под Михайловым побито больши 1000 человек черкас...

л. 195 Того же дни[5] писал к г-рю, царю... (к. т.) от Николы Зараисково воевода Василей Коробьин. Сентября в 5 день в третьем часу дни приходил к Зарайскому городищу гетман Саадачной со всеми черкасы и с нарядом и приступали к Зарайскому всеми людьми и в посаде, и в остроге, и за ос-

трогом по слободам во многих местех зажигали, и дворы многие пожгли. И он, Василей, посылал на выласку голов с сотнями, и божиею
л. 195 об. милостию и г-вым счастьем черкас от города отбили и из острогу и слобод выбили, и многих черкас побили, и языков поимали, и слобод жечь не дали, и от посадов отбили прочь. И гетман Саадашной со всеми людми отшод от города с версту, стоял по берегу на великом поле два дни да ночь, и в те дни и ночь к городу со всеми людьми приходили и билися безпрестанно да взяли языков черкас 2 ч. ...

л. 200 об. Октября в 28 день писал к г-рю, царю... (к. т.) ис Серпухова воеводы князь Микифор Мещерской да Федор Шишкин. В нынешнем во 127-м году октября в 24 день за два часа до света пришли к Серпухову к острогу и к городу черкасы многие люди приступом с приметы и с лесницами, и щитами, и в дву местех на острог взошли. И они, воеводы, прося у бога милости, на приступе с черкасы бились до 6-го [л. 201] часа дни. И божьею милостью, а г-вым счатьем на приступе черкас многих побили, от городу и от острогу отбили, и на выласке многих черкас побили, и языки поимали, и привели в Серпухов языков 28 человек черкас. А в роспросе и с пытки языки им сказывали, что приходили к Серпухову 4 полковники, а с ними 8 000 черкас...

л. 203 Ноября в 23 день писали к г-рю с Коломны воеводы князь Борис Приимков Ростовской да Потап Нарбеков. Шли черкасы, полковник Борышполец с чаты. И ноября в 20 день тех черкас сшод голова Иван Бабин с ратными людьми в Коломенском уезде в селе Мячкове от Коломны 7 верст, побили многих и языков взяли 85 ч. да русково полону отполонили 230 ч. ...

л. 204 Ноября в 26 день писали к г-рю с Коломны воеводы князь Борис Приимков Ростовской да Потап Нарбеков. Ноября в 24 день шли черкасы, Гришко с чаты ис Касимовского уезду. И голова Иван Бабин с ратными людьмы, а от Николы Заразсково воевода Василей Коробьин прислал к ним голов с сотнями, сшод черкас Коломенского уезду на пустоши в Железникове, черкас многих побили да языков взяли 90 ч. да русково полону отгромили 300 ч. ...

л. 204 об. Декабря в 4 день писал к г-рю от Николы Заразсково воевода Василей Коробьин, что ноября в 24 день в посылке от него головы Федор Любавской с товарыщи, сшод черкас за Окою рекою в Коломенском уезде на речке на Осенке человек з 200 и больши, побили наголову и языки поимали, и коши взяли, и полон весь поимали, а привели языков черкас 22 ч. ...

л. 205 Декабря в 3 день писали к г-рю с Коширы воевода князь Федор Волконской. Ноября в 14 день за два часа до света приходили под Коширу черкасы многие люди на посад и учали к городу приступать. И он, князь Федор, с ратными людьми из города выходил и от города черкас отбили и ис посадов выбили. И розшибли черкас надвое, и топтали однех вверх по Оке реке две версты, а других топтали за Оку реку до Белопесотцкого монастыря, и многих черкас на приступе, и на выласке, и в погонке побили и языки поимали.

л. 205 об. Да ноября в 22 день // посылал он с Коширы посылку под литовских людей князя Семена Волконского с сотнею, и князь Семен, сшод черкас за 10 верст от Хотуни в деревне в Головине, многих побили и привели языков черкас 7 ч. Да ноября в 27 день князь Семен же Волконской с сотнею, сшод черкас за три версты от Хотуни, побили многих, и языков взяв 4 ч., привели на Коширу...

л. 215 об. 126-го августа в 2 день писали г-рю ис Переславля Резанского воевода князь Иван Хворостинин да Федор Порошин. Пришли под Переславль литовские люди многие, и к городу приступали многими приступы с возами и с приметы и з щиты, и божьею милостью и г-вым счастьем запороских черкас многих у приступа побили [л. 216] и языки поимали...

Ф. 210. Московский стол. Кн. 2. Лл. 36—36 об., 41—41 об., 103—104 об., 110—110 об., 122—123, 185 об. —186 об. ; 191—191 об., 195—195 об., 200 об., 203—205 об. ; 215 об. —216. Подлинник.

Опубликовано: Памятники истирии Восточной Европы... XV—XVII вв. Т. I. М. —Варшава, 1995.

[1] 1614 г.
[2] 1615 г.
[3] 1617 г.
[4] 1618 г.
[5] 18 сентября

16. *1615, січня 6*[1].

З повідомлення пристава при російському посольстві в Туреччину І. Ададурова.

л. 201 Нынешняго, г-рь, 123 году декабря в 19 день[2] пришли з Дону сын боярской резанец Ковыла Хирин... да воронежец сын боярской Микита Иловлинско[й], да донской атаман Денис Иванов...

л. 206 Да мне жа, х. т., сказывали Ковыла Хирин, да воронежец сын боярской Микита Иловлинской, да донской атаман Денис Иванов. Слышали, де, оне на Дону в горотках от казаков, говорят, де, отаманы и казаки меж собою, а боятца запорожских черкас приходу в дороге на твоих, г-вых, посланников и на турсково царя посланника Алея чеуша, потому[:] которые были черкасы с отаманы и с казаки на Дону, и как твой, г-в, посланник Соловой Протасьев и дьяк Михайло, и турской чеуш пришли из Озова на Дон в Черкаски

л. 207 е юрты, а черкасы, де которые были на Дону, поехали з Дону в Запороги, а иные пошли в Литву. А остался, де, с отаманы и с казаки на Дону запорожских черкас отаман Яков Шеховничей. И отаманы, де, и казаки Якова спрашивали, нет ли у них которова умышления над г-выми посланники и нат турским чеушом, и про тех черкас спрашивали отаманы и казаки, которые от них з Дону поехали в Запороги. И Яков Шаховничей сказал отаманам и казаком (:) за тех, де, я черкас имаюсь, которые остались со мною и с вами на Дону, а за тех, де, яз не имаюсь, которые поехали з Дону в Запороги и в Литву, люди, де, оне вольные, а надобно, де, от них беречься накрепко... Да мне жа, х. т., сказывал Ховыла Хирин,

л. 208 как твои, г-вы, посланники шли морем ис Царягорода, и на них, де, черкасы и литва хотели приходить на море против Чюгурской косы ниже Калмыюса.

Ф. 89. 1614 г. Д. 1, Лл. 201, 206, 207, 208. Подлинник.

[1] Дата получения.

[2] 19 декабря 1614 г.

17. *1615, березня після 8.*

З повідомлення Г. К. Волконського і П. Євдокимова.

л. 48 Декабря ж, г-рь, в 28 день[1] нурадын Азамат Гирей царевичь пошол ис Крыму в Перекоп и с Перекопи пошол в Литву генваря в 7 день, а из войны пришол марта в 7 день...

И на ранье того дни марта в 8 день приезжал к нам, х. т., на стан в Яшлово Амет-паша князь да брат его, Абреим-паша, и привели с собою литовского полону трех мужиков...

л. 50 И мы, х. т., тех полоняников роспрашивали порознь. Один сказался ис под Олгова литвин служилой Степаном зовут Яцков, а другой литвин Мишковскии, а третей же, Федором зовут

л. 51 сказался руской смолнянин, жил во крестьянах за смольнянином за Чюдовым, а имяни ему не упомнит, взят в полон в Литву тому третей год.

А вестей сказали тож, что Амет-паша сказал. Смоленеск, де, твои, г-вы, бояре и воеводы взятьем взяли и порубежные городы поимали. А ис Путивля, де, взяли литовских семь городов Семчю, Пирятин, Лубны, Прилуки, Бобрицу, Золотоношу, Хоролю. И литовского, де, короля Жигимонта от королевства отставили, а посадили на королевство сына его Владислава, королевское имя ему Гернат. И с тобою, де, г-рем, литовской новой король помирился. И митрополита, де, г-рь, Филарета, и послов боярина князя Василья Васильевича Голицына, и полон весь московской отпустил и достальной, сыскивая, отпущают к тебе, г-рю. А ты, де, г-рь, отпустил х королю в Литву литовских людей Струса с товарыщи, которые сидели на Москве.

А про войну, г-рь, нурадынову, что ныне ходил в Литву воевать, сказывали нам, холопем твоим, что у них такие войны, какова была ныне, наперед сего не бывало. Что пора, де, была зимнея и они, де, татарского приходу на себя не чаяли, и пришли, де, на них безвестно. А которые, де, у них ратные люди для обереганья от тотар в украинных городех лежали, и тех, де, их ратных людей тотарове зостали в розни на леже и их побили и поимали. А воевали, де киевския места около Киева и Белой Церкви и вывоевали и выжгли и высекли около Киева и Белой Церкви сряду вдоль по дватцать миль, а поперег по пятинатцати миль. А по их, де, г-рь, полоняничье смете, как их тотарове в Крым вели, и они видели, приходило нынес в Литву с нурадыном царевичем тотар тысяч с шестнадцать и больши, а полону, де, их вели втрое перед тотары.

л. 52 И которой, г-рь, литовской полон тотарове вели мимо нашего стану, и мы, г-рь, тот полон и сами видели, что многой полон ведут, у тотарина по два и по три, а иных и по пяти и по шти человек.

Ф. 123. 1614 г. Д. 3. Лл. 48, 50, 51, 52. Подлинник.

[1] 1614 г.

18. *1615, березня 9.*

З грамоти, врученої у Посольському приказі новгородським послам Я. Боборикіну і М. Муравйову.

л. 277 Захарияш Зарутцкой с черкасы, которой стоял в ноугородцких пригородех, а из ноугородцких пригородов пошли были в Замосковные городы проведывать про Ивашка Зарутцкого, и пришли уж были до Нижнего Новагорода. И на них ходил боярин же и воевода князь Борис Михайлович Лыков и, сшед их в Балахонском уезде, в селе в Василеве, побил и языки многие поимали. А которые с того бою побежали на Касимов, и тех в Касимовском уезде собрався царь Касимовской Арасланалей Алеев побил, а достальных, де, побили под Карачовым. А сам Захарьяш с не со многими черкасы побежал за рубеж...

Ф. 96. 1615 г. Д. 2. Л. 277. Отпуск.

19. *1615, квітень[1].*

Із запису повідомлення гінців з Криму.

л. 65 А на Москве служилой татарин Кулушко Шаеві вож Ивашко Шабанов в роспросе сказали...

л. 67 А царь зжидался, прошед Перекоп стоял две недели. А в те поры, как зжидался с людьми, посылал царь на днепровских черкас для языков, и

языков ратные люди у черкас взяли. И те, де, языки сказали ему [:] в зборе на Днепре[2] пять тысяч черкас, а хотели итти к турскому городку к Джан-келменю, и хотели к нему

л. 68 приступать. И царь послал на них о Семене дни брата своего нурадыня царевича да Ботар[3] Гирея князя Дивеева со многими людьми. А сам пошел другою дорогою. И нурадын, де, царевич и Богатырь Гирей князь сошли тех черкас, не доходя того Джан-Келменя городка верст с пять, и побили их наголову и живых многих поимали...

л. 71 А которые, де, нагайцы Шентемирева улусу ходили весну вместе с-штерековы и Казыевцы[4] на государевы украины войною, и тех, де, всех царь велел своим дворовым людем переграбить. И те, де, Нагайцы грабить не дались. И царь посылал на них калгу царевича и калга их всех переграбил и забил их всех и з жаними[5] в Крым. А которые у него остальцы побежали подле моря и тех всех поимали черкасы... А калга, де, царевич ныне стоит, вышед ис Перекопи на поле, а с ним ратных людей тысяч с пять, оберегаютца от запорожских черкас. А сказывали, де, ему языки, что в зборе черкас[6] четыре тысячи человек, а хотят итти на Дон к донским казаком, а пришед на Дон, итти им под Азов, и ссылка, де, у них о том с донскими казаки была.

л. 72 А как, де, они ехали ис Крыму и будут в Нагайских улусех, и тут, де, на них пришли было запорожские черкасы человек с тритцать, и они отошли от них отходом. А дожидались, де, те черкасы нагайцав, как они приедут проса жать и сам[3] было их громоть[3] и нагайцы к просу не бывали.

Ф. 123. 1615 г. Д. 2. Лл. 65, 67, 68, 71, 72. Подлинник.

[1] Точной даты нет.

[2] Далее зачеркнуто: не доходя

[3] Так в тексте.

[4] Далее зачеркнуто: и те

[5] Так в тексте. Очевидно: з женами

[6] Далее зачеркнуто: ты

20. *1615, квітня після 16.*

З повідомлення Г. К. Волконського і П. Євдокимова.

л. 19 В нынешнем, г-рь, во 123-м году апреля в 16 день писал ты, г-рь, к нам х. т., с толмачом с Тимохою Баубековым...

л. 23 ... И мы, х. т., твои, г-вы, грамоты, что просланы с Тимохою к царю, и х калге, и к нурадыну, и список з грамоты, какова послана к царю, у Тимохи взяли и вычли, и к царю просились. А посылали, г-рь, к Амет-паше, и на Амет-пашу в ту пору была кручина. Ходили дети его, Тин-паша, да Шан-Темер, да Устемер мурзы с нурадыном царевичем в Литву воевать и, пришод из Литвы из войны, остались было в Белегороде, а хотели итти в Литву воевать в другие собою. И Амет-паша велел сыну своему Тин-паше быть к себе. И как Тин-паша из Бела города поехал и на дороге Тин-пашу черкасы убили. И Амет-паша нам отказал, что ему не до того.

Ф. 123. 1614 г. Д. 3. Лл. 19, 23. Подлинник.

21. *1615, травня після 2.*

З повідомлення послів в Туреччині С. Протасьєва і М. Данилова.

л. 218 ... Да апреля, г-рь, в 27 день пришли на Дон из запорожских черкас полоняники...

л. 220 А в роспросе, г-рь, те полоняники нам, х. т., сказали... А запорожские, г-рь, черкасы х королю присылали о том, что оборонил от желныр, а желныри их воюют, а только их не оборонет, и они з Днепра пойдут же на Дон, и король, де, черкасом отказал, что они воры, ево, которые, ни в чом не слушают. И черкасы, г-рь, из Запорог пошли под турского город под Ачаков, что стоит на усть Непра на Черном море, а хотят, де, г-рь, ево взять, а в зборе, де, г-рь, черкас тысяч з десять, а взяв, де, город Очаков, хотят итти под Перекоп, и при них, де, г-рь, черкасы были на подеме... И крымской царь ныне всю зиму воевал Литовскую землю и взял, де, полону восемьдесят тысяч... Да ведамо, г-рь, нам, х. т., что

черкас пришло в Донец Северской человек с триста, а хотят приходить на нас, холопей твоих...

Ф. 89. 1613 г. Д. 1. Лл. 218—220. Подлинник.

22. *1615, травня після 18.*

З повідомлення Г. К. Волконського і П. Євдокимова.

л. 67 ... Да того ж, г-рь, дни[1] сказывал нам тотарин Осан, пришли, де, из Нагай послы и у царя были
л. 68 третьего дни, а просятца, де, кочевать от Перекопи вверх по Днепру и по упалым речкам, которые пали в Днепр от Руси, и по Донцу. А в Литву х королю от себя послов послали ж, чтоб, де, король повелел им по Днепру качевать и с черкасы велел быть заодно. И царь, де, им отказал, по Днепру и по упалым речкам качевать не велел...

Да турской ж, де, писал х королю, что днепровские ка
л. 69 заки приходят з Днепра, воют его, турского, городы, и король, де, б днепровских казаков велел з Днепра свесть. И король, де, з Днепра казаков свести хочет. А которые, де, воры, переходя ис Крыму и з Дону, живут на Днепре, и тех, де, хотят сыскивать и сводить з Днепра сопча...
л. 71 Да маия, г-рь, в 18 день сказывал нам вестей Амет-пашин сын Шентемир. Приходили, де, ныне под Белгород семьдесят судов днепровских казаков с нарядом и с подкопным запасом, с лопаты и с заступы, и хотели, де, взять Белгород подкопом. И турской, де, послал в Белгород четыре тысячи с вогненым боем. И те, де, казаки, послыша тех турских людей, ис-под Белагорода пошли назад, а турские, де, люди пошли за ними.

Ф. 123. 1614 г. Д. 3 Лл. 67, 68, 69, 71. Подлинник.

[1] 16 марта.

23. *1615, червня 4.*

Із запису повідомлення
воронезького сина боярського Г. Іншина.

л. 328 123-го июня в 4 день приехал к Москве з Дону воронежец сын боярской Григорей Иншин. А в роспросе сказал...

л. 330 А черкас ныне в их черкаских городках с 150 человек, а с казаки в миру, сезжаютца и пьют, и едят вместе, а на Солового Протасьева и на турского чеуша походу их не чаять.

Ф. 89. 1615 г. Д 1, Ч. 2. Лл. 328, 330. Подлинник.

24. 1615, липня 14 — листопада 13.

З реляцій посольсьтва в Крим
І. І. Спешнєва і піддячого Б. Нестерова.

л. 35 Июля в 14 день... с стану пошли в другом часу дни и наехали по реке по Берде многие степи и кочеванье...

л. 36 И Амет-паша, и Исак, и Богдан послали з Берды на все четыре стороны по сороку человек лутчих людей ... и подезжики приехали к Амет-паше, и к Исаку, и к Богдану в десятом часу дни, а сказали, что оне ездили до нагайских юртов, и нагайские, де, юрты все поиманы, с три тысячи изба избы их стоят пусты, и животина вся из юртов выгнана, а степи, де, пошли к Днепру другим и третьим днем, и по степям, де, нагайские побитые люди есть многие, и большое, де, их погромили и поимали черкасские люди...

л. 83 Августа в 6 день ... сказывал толмач Кулушко Шаев, что приходил ... августа в 4 число полоненик ливенец сын боярской Ждан Хрептов, а живет, де, у Ахмат-аги. А говорил, де, с ним, Кулушом что крымской Джанбек Гирей царь пошол на Литовскую землю, а стоит за Перекопью перешод днище. А блиско, де, моря на усть Днепра у турского царя поставлен городок новый Ян-Кермень, а в нем, деи, сидят турского царя люди з дватцать тысяч. И сказали, де, ныне царю, что под тот городок

идут литовские люди, и царь, деи, за Днепр под те люди посылал станицу из своих полков, и царевы, де, люди взяли на стороже литовских людей дву человек. И царь, деи, тех языков росспрашивал, много ль идет под Ян-Кермень литвы и черкасских людей. И языки, де, царю в роспросе сказали, что идет литвы и черкас

л. 84 двенатцать тысеч, и тех, деи, языков царь послал в тюрьму в Бакчисарай.

л. 85 Августа в 9 день к Исаку Ивановичю да к подьячему к Богдану Нестерову приходил в стан от Перекопи с караула сторож Костров... и Костров сказал, что царь от Перекопи стоит, отшод днище, со всею своею ратью, а про литовских людей говорят в Перекопи, что конные люди стоят за Днепром, а иные черкасы судовые стоят в судах по Днепру по всем перевозам...

л. 95 Августа в 23 день к Исаку к Ивановичю да к подьячему к Богдану Нестерову приезжал в стан [л. 96] Амет-паша князь Сулешов... И Исак Аметпаше говорил[:] сказывал, де, нам калгин капычейской голова Кеив[1] ага, что ходит с черкасы князь Яныш Соколенской. И Амет-паша сказал[:] тут, де, князя Яныша с черкасы нет. А то, де, мне ведомо, что черкасы под Ян-кермень приходили и не зделали ничего, отошли прочь, а ходят, деи, черкасы особь, как казачьи атаманы. А князь Яныш, деи, к запорозских[1] ко всем черкасом писал[:] топерво вы, де, нас смутили с турским царем и крымским, и вы, де, поидите под Ян-Кермен все своими головами и Ян-Кермен сроите однолично, а толко, де, Ян-Керменя не возьмете, и вы ко мне придите все до одного человека, и мы, де, ведаем как с крымским царем и с турским зделать.

л. 115 Того ж дни[2] к Исаку и к Богдану приезжал в Яшлов яныченин Тюингазы. И Исак и Богдан ево спросили, был ли он с царем в походе на службе, и будет был, и много ль досталось на цареву долю полону литовских людей. И Тюин Исаку и Богдану сказал, что он с царем на службе был в его цареве полку, и то он ведает, что досталось царю литовского полону мущин, и малых робят, и жонок, и девок лутчих людей сь его царева полку тысеча двесте человек, а имал з девети десятого человека...

л. 140 Того ж дни[3] Исак Иванович да подьячей Богдан Нестеров посылали г-во жалованье, пару соболей к Охмат-аге, к цареву тестю... И Ахмат, де, ага ... молыл ... Да ныне, деи, вы слышали, что царь в Литве повоевал многие городы и литвы побил и в полон поимал множество много, а у нас, де, в те поры без него запорожские черкасы взяли безвестно у моря ин город, а в нем поимали полону больши тысечи человек и живот всякой поимали, и царю, де, ныне и досталь на них стало кручинно...

л. 142 Того ж дни[4] к Исаку Ивановичю и к подьячему к Богдану Нестерову в Яшлов приезжали царев дворецкой Абдюлша-ага да Баушь мурза Куликов да Шантемир да Устемир мурзы Ахмет-пашины дети Сулешова ... И говорили мурзы в розговоре, как оне ходили воевати с царем Литовские земли ... пошли, перешод Днепр, не займуючи Подоли и не замаючи Острожского, и пришли к Тарнабулу, а от Тарнабула шли тридцать миль да пришли к Бару в горы и поимали языков и пошли по вестем подо Лгов и под Козлев, и около тех городов остроги, и посады, и села и дворы, пожгли, а людей множество много порубили, а которые мелкия татаровя много полону поимали. Да царю, де, сказали языки, что подо Лговым у Волосского воеводы у Еремея будет свадьба, выдает дочь замуж, а того не упомнит, за кого именем, и быть, де, у него на свадьбе литовскому королевичю. И царь, де, тотчас послал янычан пятьсот человек да татар три тысечи человек. И те, де, люди пришли безвестно, скорым делом и невесту, и весь поезд, и всяких людей, что было на свадьбе, всех поимали, а жених ушол всего сам друг, и богатества судов серебряных и платья и конского наряду кованого поимали множество. А королевича, де, на свадьбе не было...

л. 167 Того ж дни[5] к Исаку к Ивановичю и к подьячему к Богдану Нестерову в Яшлов приходил литвин нового полону Якубко Квасниковской ... и Якубко сказал, что он родина[1] Лговского города, а взяли под Збаром сего люди[1] крымские люди, ото Лгова десеть миль. А столько, де, нас поимали, что и сметить не уметь, гнали их из Литвы

л. 168 што животину на семь стад, а посекли ино и щоту нет. Да как, де, пригнали нас к Днепру, и у татар, де, не стало на полон корму, и оне, деи, нашей братьи у Днепра посекли многих, а нас в Крым пригнали шесть стад. А в стаде было тысечи по две и по три опричь тех, которых везли татаровя на конех от ражих панов и жон, и детей, а старых всех рубили.

Ф. 123. 1615 г. Д. 3. Лл. 35, 36, 83—85, 95, 96, 115, 140, 142, 167, 168. Подлинник.

[1] Так в тексте.

[2] 7 октября.

[3] 18 октября

[4] 24 октября.

[5] 13 ноября

25. *1615, серпня 19.*

З промови кримського посла Булат-улана.

л. 6 ... По присылке ц. в-а на вопчего недруга на польского короля царево величество[1] со всеми своими со многими ратьми пошел сам и, как пришед на Днепр, на Днепре встретили его черкас 12. 000 и божиею помочью и вопчим их государским счастьем тех черкас всех побил...

Ф. 123. Оп 1. 1615 г. Д. 7. Л. 6. Подлинник.

[1] Т. е. хан.

26. *1615, вересня після 3.*

З повідомлення послів в Криму І. І. Спешнєва і Б. Нестерова.

л. 35 Да августа, г-рь, в 11 день сказывал нам, х. т., полоненик кропивенец Иван, прозвище Резанко, Попов[:] слышал, де, он у царицыных людей, что царь послал по Днепру по всем перевозом во многих судах с пищальм/и/ янычан три тысечи человек для того, как, де, царь стане/т/ перевозитца Днепр и на него б, де, не пришли плавною безвестно черкасы. Да того ж, г-рь, числа сказывал нам, х. т., Аметь-паши князя Сулешова человек Смагиль, что ... черкас, де, на Днепре не слышеть. Да августа, г-рь, в 13 числе сказывал нам, х. т., толмач Кулушко Шаев[:] говорил, де, с ним Амет-паши князь Сулешова человек Ромозан, прогнал[1] де, вчора от царя к царицам гонец, а сказывал ему, Ромозан/у/, что царевы люди поимали под Ян-Керменем городком на стороже дву человек черкас. И оне, де, били челом царю, чтоб их казнити не велел, а послал бы с ними своих многих людей, и оне, де, тайно приведут на черкас на две сторожи. И царь, де, с ними посылал турских и крымских людей многих и царевы, де, люди пришли на две черкаские сторожи
л. 36 с языки тайно и поимали живых и побили с пять/сот/ человек.

Да августа г-рь в ...[2] приезжал к нам, х. т., Енмола-мурза, а сказывал нам, х. т., приехали, де, ис полку от царя татарове, а сказывали ему,

как, де, учинилась у царя весть, что черкасы многие на Днепре хотят царю мешать на перевозе, и царь созвал к себе князей, и мурз, и вожей и с ними, де, думал... Да того ж, г-рь, дни, как у царя была дума, привели к царю с под турского городка во языках дву человек черкашенинов и оне, де, царю изымались известь на черкас, и царь, де, с ними посылал многих людей. И царевы, де, люди побили черкас в дву местех с пятьсот человек, со сто взяли живых, и царь, де, роспрося языков, пошол вверх по Днепру...

л. 38 Да августа, г-рь, в 19 день приезжал к нам, холопем твоим, Аметь-паша князь Сулешев, а говорил нам ... чтов вы

л. 40 отписали к государю своему, что лучитца послать государю вашему в Крым от себя посл/ов/

л. 41 своих, и посланников, и гонцов или государь ваш велит отпу/скать/ от себя с Москвы крымских послов, и посланников, и гон/цов/, и г-рь бы велел отпускать зимою, а весною б, де, и летом государем меж собою послы, и посланники, и гонц/ы/ не ссылатца для того, что весною и в лето и в осень по степя/м/ ходят воровские люди черкасы...

л. 44 Да августа, г-рь, в 31 посылали мы, х. т., к Амет-пашину князя Сулешова двору толмача Кулушака Шаева проведывать про царя вестей, где ныне царь. И сказывал, де, г-рь, ему Аметь-пашин человек Тарас, что приехал ныне х княгине их нового городка Ян-Керменя, что поставил ныне царь турской на усть Днепра, жидовин Мека , а сказал, что оне тот городок доделали совсем. А царевич, де, нурадын и Богатырь Гиреи князь Дивеев через Днепр со всеми людьми под Ян-Керменем перееехали здорово, на перевозе им от черкас и литовских людей помешки не было. А которые, де, Ян-Керменя блиско были черкасы и литва, и те, де, побежали в Литву...

Да в нынешнем, г-рь, во 124 году сентября в 3 число посы

л. 45 лали мы, х. т., к Олександру Чилибею вожа Ивана Аристова. ... Александро ж, де, Чилибей сказал ему, Ивану, что от царя к царицам и к нему, к Олександру, ныне пришли вести добрые, что , де, царь, перешод Днепр, черкас и литовских людей сшол и побил многих, и языков поимал, и полон свой, что громили сего лета черкасы крымских нагайцов, отбили многих, и животину и верблюды многие поимал. Да шли, де, г-рь, под Ян-Кермен черкасы и литвы с нарядом с пушечками и лесницами семсот человек и нурадына, де, царевича полку застава взяли черкас сторожей дву человек. И нурадын, де, языков роспрашивая, послал с ними на черкас и на литву ночью тайно татар многих людей, и нурадыновы, де, посылки крымские люди черкас и литву всех побили, и наряд поимали...

Да царь же, де, г-рь, писал в Перекоп х калге к Девлет Гирею царевичу, что прошли черкасы на море судами, и он бы стоял в Перекопе бережно и по кораблеными, де, пристанем поставил заставы.

Ф. 123. 1615 г. Д. 2. Лл. 35, 36, 38, 40, 41, 44, 45. Подлинник.

[1] Так в тексте.
[2] Дата утрачена; в статейном списке — 14.

27. *1615, жовтня після 6.*

З повідомлення І. І. Спешнєва та Б. Нестерова.

л. 121 ... Да сентября, г-рь, в 16 числе посылали мы, х. т., к Ибреим-паше Сулешеву, Ивана ж Килдеярова спросить вестей. И Ибреим-паша к нам, холопем твоим, с толмачом приказал, что к нему нынеча ис полков приехал татарин Абдюлга, а сказывал ему, что царь в Литве повоевал многие городы и полон поимал многой. А было, де, г-рь, с царем, и нурадыном царевичем, и з Богатырь Гиреем князем в войне турских, и крымских, и буданцов, и нагайских людей крымского улуса больши ста тысеч и досталось, де, г-рь, на всякого человека полону человек по пяти и по шести, а иным и по семи, а живота, де, и всякие животины поимал/и/ множество много...

Того ж дни посылали мы, х. т., в Козлев станичную голову Зянгилдея Исенева... И, приехав, г-рь, из Козлева нам, х. т., Зянгилдяиван[1] сказывал ... с Перекопи, де, писал в Козлев калга Девлет Гирей царевичь, а велел по городу устроити сторожи и в день, и в ночь для того, что, де, на моря пришло черкас четыре тысечи и погромили на море три корабли с тавары, а хотят, де, ночью приступать к Козлеву украдом.

л. 122 Да сентября, г-рь, в 27 числе пригнал к нам, х. т., от крымского Джанбек Гирея царя гонец, служилой татарин Юрча Алшабии ... гонец Юрча говорил нам, х. т., /:/ послы Исак да Богдан, Джанбек Гирей царь велел вам поклонитися, и, любя вас, прислал к вам со мною свою грамоту... В грамоте пишет... что был мои и друга моего Московского государьства недруг король, и яз в его землю с великим своим войском ездил в Бар город сквозь высоких гор, и был пять день в горех, и Барскои город, села

и деревни выжег и мужиков вырубил наголову, а жон их и детей поимал в полон. А что из гор вышла секень, а по тотарски тезик якгаер, до тех мест доехал под город под Торнабулом столко живота наимали, что искони век деды и отцы наши нихто столько живота не имывали...

л. 123 Да сентября, г-рь, в 28 число посылали мы, х. т., в Козлев станичную голову Зянгилдю Исенева проведать ... И Зянгилдеи, приехав ис Козлева нам, х. т., сказал ... имал, де, г-рь, со всей рати царь полону десятого человека, и на его, де, долю досталось семь тысеч человек...

л. 125 Того ж, г-рь, дни[2] приезжал к нам, х. т., в станишко Ишим мурза Арасланов сын Сулешов з братом своим...

л. 126 И мы, х. т., ..., подаря их, спросили, как царь, перешод Днепр, на которые места ево поход был. И Ишим мурза з братом нам, х. т., сказали, что, перелещи, де, Днепрь, царь, пряма пошол х Костентину городу и, не дошед Костентина дватцать верст, поворотил налево Подолью к Торнобулу городу князя Янышова именья Збаретцкого, а от Торнобула пошол Подолью к Бару городу. На те, де, места царева походу не чаяли, пришли безвестно.

Ф. 123. 1615 г. Д. 2. Лл. 121, 122, 123, 125, 126. Подлинник.

[1] Так в тексте.
[2] 6 октября.

28. *1615, листопада 23.*

З повідомлення воронезького воєводи М. Борятинського.

л. 113—114 Государю, царю... [к. т.] х. т. Никитка Борятинской челом бьет. Октября, г-рь, в 29 приехоли з Дону донские отаманы Григорей Долгошея до Ортемей Плохой. А в роспросе, г-рь, мне, х. т., сказали, что прислали к нам на Дон к отоманом и козаком и ко всему войску запорозские черкасы, чтоб им прислать к ним в Зопороги отамана или козака доброго, а говорить бы им о добром деле. И как, г-рь, оне, козаки, пришлют к ним, черкасом, в Зопороги отамана или козака доброго, и черкасы, посоветовав с ними, хотят писать к литовскому королю, чтоб ему с тобою г-рем, быти в миру попрежнему и Смоленеск бы, де, покинув, пошол

прочь. А будет, де, г-рь, король не будет с тобою, г-рем, попрежнему в миру и Смоленскои не покинет, и мы, деи, черкасы всеми людьми запорозскими черкасы в том приходити

л. 112 на короля. И отаманы, г-рь, донские и козаки выброли козака Дружину Трубникова, и ему, деи, дали подмоги и посылают ево в Запороги тотчас...

Ф. 89. 1615 г., Д. 3. Лл. 112, 113, 114. Подлинник.

29. *1615, грудня 15.*

З щоденника переговорів московського посольства на чолі з І. М. Воротинським.

л. 668 И декабя в 15 день послана г-ва грамота к послом к боярину ко князю Ивану Михайловичю Воротынскому с товарыщи по воронежской[1] отписке такова...

л. 668 об. ... Декабря в 11 день писал к нам с Воронежа воевода // наш князь Никита Борятинской, что ноября в 24 день пришел, де, к нему з Белагорода черкашенин Лаврушка Федоров...

л. 669 А на Москве тот выезжей черкашенин Лавруш в роспросе сказал тож, что турские и крымские люди в Полской и в Литовской земле воюют. И против, де, их збирался сево лета в Оспожино говейно гетман Желковской с ляхи, а с ним собралося

л. 669 об. двадцать тысечь и ходил против турок и крымских людей. И турские, де, люди, встретились з гетманом Желковским на Куманском шляху меж Хмельника и Весницы от Волошские земли тридцать миль, и гетмана Желковского побили наголову, ушол не со многими людьми в Кременец. А турецких и крымских людей приходило сорок тысечь человек. И ныне, деи, турецкие люди и крымцы стоят в Литовской земле подо Львовом, а повоевали двенатцать городов Глинен да Базалею да Жогловец да Светец, а осми городом

л. 670 имя не упомнит. А Желковской ныне стоит на Кременску от волохов на границе, а с ним немногие люди.

И присылал, деи, гетман Желковской к запорожским черкасом, чтоб они шли к нему, и черкасы отказали, к Желковскому не пошли, и ныне, они,

черкасы, все за порогами. А не пошли для того, что их хотят ляхи в свою ляцкую веру привести, и в Киеве ляхи руские церкви все попечатали. А в ыных в порубежных местех печатать не смели, что их побьют черкасы. Да выходец же Лавруша сказал. Как он поехал на г-во имя к Москве и при нем

л. 670 об за неделю до Оспожина дни выгреб из Запорог в город в Лубны черкашенин Яска. И сказывал им, что пришло на Днепр турских людей османатцать каторг, а давно ль пришли и сколько тысячь того не ведает, и в городех, де, от них черкасом теснота великая...

Ф. 79. Д. 30. Лл. 668, 668 об., 669, 669 об., 670, 670 об. Список.

[1] Первоначально написано, затем зачеркнуто торопецкой

30. *1616, січень*[1].

Список полонених.

л. 350 Роспись языком поляком и литовским людем и черкасом и руским вором изменником.

Взяты под Тулою.

... ис-под Киева запорожской черкашенин Ромашко Михайлов[2]...

Языки взяты в Пчельне.

... черкашенин Ивашко Буявский...

л. 351 Взяты под Путивлем.

Запорожские казаки. Тимозка Кучинский. Ларка Григорьев. Ермолка Иванов. Илюшка Матфеев.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 2. Лл. 350—351. Подлинник.

[1] Датировано по местоположению среди документов столбца.

[2] Текст зачеркнут, затем ниже вписано: черкашенин Ромашко Михайлов

31. *1616, лютого*[1].

З перекладу грамоти кримського хана Джанібек-Гірея.

л. 1 Перевод крымские Джанбек Гиреевы царевы грамоты, что прислана с Аллашь-Богатырем в нынешнем во 124 году февраля в 1 день...

л. 12 ... И для твоеи братственной дружбы и любви мы, великии г-рь Джанбек Гиреево царево величество,

л. 13 с своими многими ратьми ходили есмя на опще/го/[2] нашего недруга на польсково короля землю войною. И перешед Днепр реку на Кеч/ин/ском[2] перевозе, и на Днепре многих литовских казаков побили и, не постояв у Днепра и прошед горы, в Литовской земле полскова короля землю воевали, и многих людей побили, и в полон поимали и городы многие и села и деревни безчисленно по/во/евали[2] и сожгли, и ясырю и лошадей добрых и иноходцов поимали безчисленно тысяч.

Ф. 123. 1616 г. Д. 2. Лл. 1, 12, 13. Список.

[1] Дата получения.

[2] Край листа оборван.

32. *1616, квітня після 18.*

З повідомлення російських послів в Туреччину П. І. Мансурова і С. Самсонова.

л. 292 Государю царю [к. т.] Михаилу Федоровичю всеа Русии х. т. Петрушка Мансуров, Сенка Самсонов челом бьют. Апреля, государь, в 18 писали к нам в дорогу, встретя, в Медвежеи городок з Дону из Нижних юртов донские атаманы Смага Степанов, Епиха Радилов и все донские атаманы и казаки с воронежцы станичники, которых мы, х. т., к ним посылали... про турсково царя и про крымские вести...

А писали, де, г-рь, донские атаманы и казаки к запорожским черкасом на Днепр

л. 293 и з грамотою посылали ото всего войска дву атаманов, Дружину Трубникова да Ивана Слепово, о том, чтоб оне жили с ними в миру и задоров

никаких на Дону им, атаманом и казаком, не чинили и пришли б к ним на Дон сее весны. И те, г-рь, атаманы, пришод на Дон, сказывали, что черкасы к ним на Дон будут. И чают, г-рь, те черкасы на Дон после их пришли вскоре, а для, г-рь, чего, того не ведают. А в зборе, де, г-рь, на Днепре, сказывают, черкас двенатцать тысяч, и ходили, деи под Турсково городы, под Очаков и, город взяв, розорили до основанья.

Ф. 89. 1615 г. Д 3, Ч. 2. Лл. 292, 293. Подлинник.

33. *1616, травня 7.*

Із запису розповідей купців, які приїхали з Січі.

л. 305 124-го маия в 7 день приехали из Запорог на Дон в Манастырской юрт из черкас торговые люди Иванко Дмитриев, Иванко Голой, Прокофей Сидоров. А в роспросе сказали. Черкасы, деи, в Запорогах в зборе 10 000 да на море пошло сорок стругов, а в стругу человек по сороку и по пятидесят, а етман, де, у них Василей Стрелковскои...

Да оне ж сказывали, что в Полше у крестьян с ляхи ныне межусобная великая вражда за то, что многие крестьянские церкви порушили и зделали костелы, а немногие церкви не порушены, и в тех пения нет, стоят запечатаны. И, видя то, крестьяня послали от себя семь князей в Черкасы, чтоб их веру ляхи не порушили, чтоб им против ляхов стояти заодин.

Ф. 89. 1615 г. Д. 3, Ч. 2, Л. 305. Подлинник.

34. *1616, травня після 11.*

З повідомлення російських послів у Криму Ф.Челюсткіна і П. Данилова.

л. 43... И того ж дни[1] сказывал Федору в розговоре перекопской диок мирь. В прошлом, де, в 123-м году прислал полской король к Джанбек Гирею царю посланника своего, а имя, деи, тому посланнику Бряшко... И царь,

деи, тому королеву посланнику в ответе велел говорить чтоб... и з Днепра король казаков велел свесть. И тот, деи, королев посланник... про запорожских черкас говорил, что на Днепре живут воры самоволные
л. 44 люди не по королеву веленью, и царь бы с ними управливался сам...
л. 49 Маиа в 11 день посылал Федор в Бакчисарай для вестей толмача Агилдея Исенева. И того ж дни сказывал Федору толмач Агилдей, сказывал, де, ему в Бакчисарае полоняник крапивенской казак Касы стрелник[:] невдавне, деи, привели в Бакчисарай к царю дву черкашенинов запорожских, а взяты они на Днепре. И в роспросе, де, они и на пытке сказывали царю, что польской король с нагайским Иштереком князем умышляют над Крымом и над Московским государством заодин. И будет крымской царь пойдет в Кизылбаши, и польские люди и запорож
л. 50 ские черкасы одноконечно хотят приходить на Крым.

Ф. 123. 1615 г. Д. 9. Лл. 43, 44, 49, 50. Подлинник.

[1] 19 апреля.

35. *1616, травня 20.*

Із запису розповіді донського козака Е. Савіна.

л. 294 124-го мая в 20 к государю царю... [к. т.] на стан в село Воздвиженское прислан с Москвы донской козак Черкасково юрта Елистратко Савин.

А в роспросе сказал. Послали ево к г-рю к Москве с отпискою посланники Петр Мансуров да дьяк Семейка Самсонов...
л. 295 Да посылали, де, з Дону атаманы и казаки на Днепр к черкасом казаков Дружинку Трубникова да Ивашка Слепово о том. чтоб они, черкасы, на них, казаков, не приходили, а были б с ними в миру. И черкасы писали к атаманом, что с ними будут в миру, а от них бы от казаков также задору не было. А говорят де, черкасы,
л. 296 что им однолично сее весны приходити к Азову, имати Азова. Да и на Дону атаманы и казаки от черкас боятца их приходу. Пойдут ли черкасы под Азов или не пойдут, а им, козаком, в том месте не кочевать...
л. 297 А как он, Елистратко, был на Дону[1], и он слышал в войске, писал, де, король литовской к запорожским черкасом, чтоб они шли к нему, а он идет воевать Московскова государства. И черкасы, де, ему отказали,

что они Московсково государства воевать не хотят, а подлинно, про то он не ведает.

Ф. 89. 1615 г. Д. 3, Ч. 2. Лл. 294, 295, 296, 297. Подлинник.

[1] Далее зачеркнуто: и он слушал

36. *1616, травня 22—1618 листопада 28.*

Із реляцій російського посольства в Туреччину П. І. Мансурова і С. Самсонова.

л. 26 ... И маия в 22 день[1] приходили к посланником, к Петру и к Семейке, стрелетцкой голова Агы-ага с товарыщи, и говорили от азовского князя Али-бея, что азовской князь по их, Петрову и Семейкину, прошенью хотел их отпустить до Царьгорода вскоре.

л. 27 И подлинно князь проведал, что ныне донских казаков // для воровства на море 14 стругов да запорожских черкасов 40 стругов. А стоят, де, казаки на море с черкасы заодин. А иные казаки стоят на морской пристани на Миюсе. И ему, де, никакими обычаи отпустити вас, Петра и Семейку, в Кафу не суметь, покамест казаки с моря и с Миюса в свои юрты и черкасы в Запороги соидут...

л. 54[2] И везир Ахмет паша Петру и Семейке говорил... Прислал ныне к государю нашему к Ахмет-салтану полской Жигимант король посланника Яна Кохоновского оманом, будто миру просить, а за ним пришли в государя нашего во украиные городы многие литовские люди и черкасы, и многие городы и волости государя нашего поимали и запустошили, и на море черкасы корабли и каторги многие погромили...

л. 57 ... Везирь же паша Петру и Семейке говорил/:/ Великий г-рь ваш с великим государем нашим учинилися в братственой в крепкой дружелюбьи и любви мимо всех великих государей навеки неподвижно, а вопчево недруга польского Жигимонта короля запорожские черкасы государя нашего Ахмет-салтановы на Черном море корабли и каторги розбивают и украиные городы и волости воюют. И великий бы г-рь ваш так же брату своему, великому г-рю нашему показал братцкую дружбу и любовь, повеление свое к донским атаманом и х казакам послал. А ве-

лел им итти на запорожских черкас з государя нашего с ратным людми на Черное море воевати и с Запорог их согнати. //

л. 58 И Петр и Семейка везирю Ахмет-паше говорили/:/ Как великого г-ря нашего посланники Соловой и Михайло были у Ахмет-салтана, и Ахмет-салтан и его ближние люди великого г-ря нашего послаником Соловому и Михайлу о ратных людех ничево не говорили...

л. 162[3] И Петр и Семейка везирю Халилю говорили/:/

л. 163 ... Обчего недруга, польского Жигимонта короля посланик Кохоновской пан ручался вам за запорожских черкас в воровстве и присягал на том, а черкасы салтан-Ахметовы городы многие на Черном море и на реке на Дуне[4]прошлаго году и сего лета, 125-го году, выграбя вызжгли, и полон многой поимали, и волости и деревни запустошили. И ныне на море многую г-ря вашего людем тесноту и шкоту чинят, и корабли и комяги громят...

л. 172 Июня в 5 день[5] Петру и Семейке сказывал бусурман Касимко. Был, де, сего дни литовского короля посланик пан Болковской у везиря за морскою проливою на Скудери, и говорил... А на чом литовского короля посланник Ян Кохоновской турскому присягал,

л. 173 // и литовской король на том устоял, запорожских черкас по ся места унял, турсково царя городов и волосте/й/ воевати и на море кораблей и каторг громити не велел. А пожалова ж король тех черкас хочет послати Московского государства воевати...

л. 217 Июля в 25 день[6] Петру и Семейке сказывал полоняник ряшенин Сенка Иванов, а был в холопех у Мустофы паши, которому было быть в Азове воеводою. И под Азовом пересыпа — Мертвой Донец. И как де Мустофа приехал в Кафу, а с ним, да с кафинским пашою, да с ызметцким воеводою послано было ратных людей на 10 каторгах, а на каторге по100 человек, опричь гребцов. И в те ж деи поры пришла в Кафу весть, что запорожские черкасы в сороке стругех да азовские казаки в 25 стругех на Миюсе торговых людей погромили, и взяли два корабли з дорогими товары, и ныне идут на тех кораблех и в малых стругех х Кафе еще для добычи. И стоят меж городов Керчи и Томану в Узлуе отаборясь, а дожидаютца ис Кафы в Азов кораблей. И кафинской, де, Мегмет паша и Мустофа паша да изметцкой паша, послышев те вести, на десяти каторгах пошли на черкас и на казаков, прямо на станы. И как, де, они х Керчи приходят, и увидели два корабля на якорех стоят, а на кораблех донские казаки с 500 человек. И кафинской, де, Мегмет паша и азовской и изметцкой воеводы пошли на казаков каторги скорым делом, а отреля-

ти не велели, для того, чтоб кораблей не потопити для добычи и казаков бы поимати живых. И как, де, каторги нагребли на корабли, и казаки в те поры ударили по каторгам изо всего наряду, и пашей кафинского и азовского убили, а изметцкого пашу взяли живого. И взяли четыре катарги и ратных людей всех на них побили, а на шти каторгах многих ратных людей перестреляли, а иных побили, а достальные отошли прочь.

л. 225 А июля в 15[1] к турскому Ахмет салтану пригнал с Черново моря от пашей, от Махмута и от Жегула гонец с тем, что паши сошли черкас на Черном море, не доезжая Днепровского устья, а черкасы в те

л. 226 поры идут из Волоские земли в Запороги. И был с черкасы турским людем бой по два дни, и черкасы турских людей на 4-х каторгах да в 40 ушкулех людей побили. А отошло с тех дел турчан пять каторг. А тем черкасы турчан побили лишнее, что у турских людей на каторгах были полоняники розных земель. И как на море сход и бой черкасом учинился с турки, и ясыри в те поры, норовя черкасом и себе лготя, грести на каторгах не стали, и тем черкасы турчан и побили, а ясырей всех имали с собою, и их поотпускали на волю, в те же государства, хто откуды полонен.

И августа 15 день[1] Ахмет салтан, нарядя 13 каторг янычар с вогняным боем, послал к воеводе к Жегулу, а велел им итти за запорожскими черкасы наспех, а на каторге ратных людей янычар по 200 человек. А гребцы, не веря ясырем, на каторги сажали царегородцких черных людей, по неволе имая по рядом и по улицам.

л. 227 Октября в 20 день[1] посланником Петру и Семейке сказывал бусурман, Резваном зовут. Посылал, де, Ахмет-салтан на Черное море против запорожских черкас воеводу Могут-пашу, а с ним ратных людей на 15 каторгах. И тот, де, воевода Могут-паша запорожских черкас сшол в Днепровском устье, а оне стоят на стану по берегу. И как, де, те турченя всеми каторгами в Днепровское устье вошли и дошли до черкаских стругов, и черкасы все з берегу в струги вошли, и бой учинили с турчаны сломной[4], и турчан на том бою многих побили да взяли 9 каторги с ратными людьми. И Могут, де, паша з достальными с невеликими людьми ушол на 4 каторгах во Царьгород, а 2 каторги потонули.

л. 228 Декабря 20[1] Петру Ивановичю да дьяку Семейке сказывал ерусалимского патриарха старец Аникей да царегородцкого патриарха дияк Ласкир, что литовского короля посланик пан Ян Кохоновской у Ахмет-салтана из Царя-города просится на том, что король запорожских черкас велит унять, и под турсково Ахмет-салтановы городы и волости войною

ходить, и на море кораблей и комяг громить не велит, а, пожаловав тех запорожских черкас, литовской Жигимонт король на весну пошлет великого государя нашего землю воевать. На том его Ахмет-салтан из Царягорода в Литву и отпустил...

Марта в 17 день[5] Михалко толмач сказывал, что турской Ахмет-салтан на черкас в Днепровское устье посылает многую свою рать Черным морем на 10 каторгах да в 300 судех меньших, а воеводу посылает Ибреим-пашу. А сухим путем посылает на запорожских черкас прежнего воеводу,

л. 229 которой был во 124-м году, Искиндер-пашу да Алея пашу можарсково...

Марта в 26 день[5] по Ахмет-салтанову веленью послан на Черное море для обереганья от запорожских черкас и от донских казаков воевода Ибреим паша, которой был в Кафе воеводою запорожских черкас в приход. А с ним послано ратных людей на 10 каторгах, а на каторге на большой по 200 человеки по 150 человек, а на меньшой по 100 человек да на 70 шайках

л. 230 человек по 60, и по 50, и по 40 человек. Да к нему ж велено итти в сход з Дуну реки воеводе Алеи Можарову на 200 стругех...

Апреля в 15 день[5] с Чернова моря ис под города ис под Варны воевода Ибреим-паша с товарыщи к Ахмет салтану писал, что запорожские черкасы вышли на Днепровское устье многими людьми и донские козаки на море обявилися ж... И ему, де, Ибреиму-паше итти против их теми людьми на бой и оберегати украиных городов и волостей некем.

Апреля в 20 день[5] Ахмет-салтанов посланник Моамет Кора[4] которой послан был к литовскому королю с паном Кохоновским, приехал во Царьогрод. А в розговоре бусурманы и греченя говорят, слыша от того чеуша Моаметя, на чом литовского короля посланик пан Ян Кохоновской ... перед везири веру дал, что было запорожским черкасом на Черное море не ходить ... и литовской король на том всем солгал ...

л. 321 А на Черном море запорожские черкасы многие корабли погромили, а ныне и 2 города, Мисевреи да другой Бакир, взяли, а взяв, выжгли и полон многой поимали, и многие поморские волости и села повоевали и ныне воюют.

Августа 22 день[5] посланником Петру и Семейке сказывал пристав Давуд чеуш. Весть, де, нам с Черного моря пришла, что запорожские черкасы в 150 стругех да донские козаки в 50 стругех, сложася вместе, на Черном море корабли и комяги торговых людей многих погромили. Да оне ж, де, городы Мисевреи да Бакир взяли, и людей всех посекли и

ясырей поимали, и полон многои взяли с собою, и городы сожгли и выграбили, и многие поморские волости и деревни воюют и жгут... А полоняник дедиловской поп Парамон... сказывал, что тех черкас черкашенин загнался за полоном от своих дале и того черкашенина турки взяли и привели его к салтану во Царьгород, а он его видел. И тот черкашенин сказывал, черкасов на море для воровства ходят 7000 человек, а про донских казаков ничево не сказывал.

л. 254[7] Да Ишим же да Зянтемир мурзы в розговоре Петру и Семейке сказывали/:/ Нынешнего 126-го году о зиме литовского короля сын королевич Владислав ис Полши пришол в Смоленск, а с ним ратных людей, ляхов, и желнырян, и немцев, и запорожских черкас, тысяч с тритцать. И той же зимы пошел был из Смоленска под Дорогобуж, и не допуская Дорогобужа был с королевичем великого государя бояром и воеводам князю Борису Михайловичю Лыкову да князю Дмитрею Михайловичю Пожарскому бой великой. И великого государя ратные московские люди литовских людей, и черкас, и немец на том бою многих побили. И королевич, де, с того побою ушол в город Смоленск. А иные ратные литовские люди побежали мимо Смоленска на литовской рубеж...

Ф. 89. 1615 г. Д. 4. Лл. 26, 27, 54, 57, 58, 162, 163, 172, 173, 217, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 254. Список.

[1] 1616 г.
[2] 22 июля 1616 г.
[3] 20 мая 1617 г.
[4] Так в тексте.
[5] 1617 г.
[6] 1616 г. Здесь и далее сведения из "вестового списка" посольства.
[7] 1618 г.

37. *1616, травень після 22.*

З повідомлення І. Спешнєва.

л. 138 Апреля, г-рь, в 26 день сказывал мне, х. т., из под Козлева тотарин Ази Орослан, что литовские люди... пришли многими людьми к Белугороду

и Белгород осодили и посады и села пожгли... Тово ж, г-рь, дни посылал я, х. т., в Бокчисарай вожа Ивана Аристова, а прикозал ему проведать, таки ль литовския люди Белгород осадили. И Иван, пришод, мне, х. т., скозал: сказывал[:] де, ему греченин Ондрей кросильник, а ходит к Мурзобеку, что литовския люди прямо стоят под Белым городом, а пришли в судех по Днестру, и турсково село поимали, торговыя место, коробейные пристанища, Килею Бабу, Кора Громан, а людей посекли и село пожгли.

Апреля, г-рь, в 29 день сказывал мне, х. т., князь Петр Урусов... запорожские черкасы ставят у моря на усть Миюса реки городки...

л. 139 Маия, г-рь, в 3 день сказывал мне, х. т., Амет-пашиной княгини человек Торас, что запорожския черкасы, пришод морем, взяли блиско Царягорода село Буваз и многия деревни повоевали и коробли громили.

л. 140 Маия, г-рь, в 9 день приехал ко мне, х. т., Олександо[1] Цылебеи и сказывал, г-рь, в розговоре мне, х. т., ...

л. 141 ... турскому то досадно, что запорожския черкасы взяли две каторги, а были от Царягорода за семьдесят верст, многия село[1] поимали, людей посекли.

л. 142 Маия, г-рь, в 16 приехал ко мне, х. т., Ибраим князь и говорил в розговоре, что литовския люди на Днепре многия в собран/ье/, хотят приходить к Перекопи. И я, х. т., ево спросил, по чему то вам ведома. Посылали, де, из Перекопи для языков и тотарове, де, привели дву черкашенинов, и царь, де, их посылает к Турскому, и на Миюс, де, черкас прибывает.

л. 143 Маия, г-рь, в 21 день приезжал ко мне, х. т., в Козлеве на стон[1] ис Козлево тотарин Асман оталык, и сказывал в розговоре с толмачом[:] приехали, де, из Царягорода ему, Асману, знатныя турченя, как из Царягорода, тому десять ден. А как, де, те турченя ещо из Царягорода ещо[1] не поехали, запорожския черкасы блиско Царягорода село повоевали, и за ними, де, посылали в погоню семь каторг, [л. 144] и черкасы, де, две каторги побили. И турскому, де, солтану ведомо про то учинилось мимо пошей. И солтан, де, г-рь, дву везер/еи/ велел убить и на литовского, де, короля хочет иттит сам...

Маия, г-рь, в 22 день приезжал ко мне, х. т., в Козлеве на стон[1] Олександро Цылибей и говорил в розховоре... на литовского, де, г-рь, турской хочет итти сам. Стало, де, ему, досадно... пуще, де, всево ему досадно стало, что запорожския козаки пришод блиско Царягорода, взяли два села, Херил да Кетлус. . И солтан, де, послал за ними гонять

Жегал-огиных детей, а с ними семь каторог. И черкасы, де, г-рь, с турскими людьми бились и две каторги взяли. И ныне, де, г-рь, турской послал к Ян-Керменю десять каторог да сорок сондалов. И каторгом, де, г-рь, стоять у Очакова, а в сондалех итти на запорожских черкас...

Ф. 123. 1615 г. Д. 2. Лл. 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144. Подлинник.

[1] Так в тексте.

38. *1616, травень після 28.*

З повідомлення І. Спешнєва.

л. 188 Маия, г-рь, в 28 день приехал я, х. т., в Перекоп. Тово ж, г-рь, дни приходил ко мне, х. т., на стон[1] из Перекопи запорожской козак Тимошко Донилов. И сказывал в розговоре мне, х. т., переехал, де, он из Запорог в Перекоп тому третей год. И ныне, де, г-рь, в опреле на исходе посылал ево перекопской князь на Днепр для языков. И оне, де, г-рь, поимоли[1] языки на Днепре у Гусиново перевозу да на Сомари. И в роспросе, де, г-рь, им сказывали, что на Днепре в зборе в Запорогех тысеч с тритцать и больши. А збор, де у них не для тово, что приходить к Перекопи. Писал, де, из Вильны архиепископ, что король с поляки в Вильне церкви крестьянские розорил и веру ломал. И оне, де, г-рь, для тово збираютца, хотят с поляки битца и к королю, де, г-рь, послали гонца и во все крестьянские городы и во все поветы писали, чтоб збирались на Днепр в Запороги, хто хочеть пострадать за крестьянскую веру. И толко, де, г-рь, с королем козаки не помирятца, и им, де, г-рь, збиратьца на Днепре до зимы.

Ф. 123. 1615 г. Д. 2. Л. 188. Подлинник.

[1] Так в тексте.

39. *1616, червня 22.*

З повідомлення стрілецького голови І. Язвецова.

л. 300 Государю, царю... [к. т.] х. т. Ивашка Язвецов, челом бьСт...

л. 302 А с твоею, г-вою, грамотою послали отоманы и казаки на Днепр к черкасом Василья Ворохобина с товарыщи, трех человек, маия в 10 день.

Да маия, г-рь, в 11 день приехоли с Днепра в войско торговые люди Иван Москвитин с товарыщи, деветь человек, а говорили, г-рь, донским отоманом и казаком, что поляки хрестьян, которые держат веру греческаго закона, теснят и многих побили[1]. И днепровские, г-рь, черкасы хотят на полеков ити, у донских отоманов и казаков просят себе людей на помочь.

Ф. 89. 1615 г., Д. 3, Ч. 2, Лл. 300, 302. Подлинник.

1 Сверху приписано: и город Бя хор (?) взяли.

40. *1616, червня 22.*

Із запису розповіді козачого сотника І. Свиридова.

л. 310 124-го июня в 22 пригнал к г-рю з Дону от головы от Ивана Язвецова, которой послан с Воронежа провожать на Дон посланников Петра Мансурова да диака Семейку Самсонова, ряской казачей сотник Игнатей Свиридов с отписки.

А в роспросе сказал...

л. 312 А запорожские, де, черкасы на Дону есть, а многие ль люди и для чего на Дону черкасы живут, того не ведает. Только, де, атаманы и казаки и со всеми запорожскими черкаси меж себя ссылаютца. Атаманы и казаки ездят к ним в Запороги, а они к атаманом и х казаком на Дон ездят.

Ф. 89. 1615 г. . Д. 3. Ч. 2. Лл. 310, 312. Подлинник.

41. *1616, червня після 25.*

З повідомлення Ф.Челюсткіна і П. Данилова.

л. 109 Июня, г-рь, в 25 день... посылали мы, х. т., в Бакчисарай для всяких вестей твоего г-ва служилого татарина Агилдея Исенева. И сказывал нам, х. т., толмач Аигилдеи. Слышел, де, г-рь, он в Бакчисарае у татар и у бусурманов, у знакомцов своих[:] невдавне, де, г-рь, привели в Бакчисарай к царю в языцех запорожсково черкашенина, а взяли, де, г-рь, ево блиско Кафы в крымских в поморских деревнях. А при//

110 ходило, деи, г-рь, их человек с триста от Азова морем для погрому крымских деревень. И русские, де, г-рь, донские казаки с теми запорожены тут приходили.

Ф. 123. 1615 г. Д. 9. Лл. 109, 110. Подлинник.

42. *1616, серпня після 27.*

З листа Ф.Челюсткіна і П. Данилова.

л. 124. Июня в 7 день посылали Федор да Петр в Бакчисарай для вестей толмача Аигилдея Исенева. И того ж дни сказывал им толмач Аигилдеи, слышел он у татар, привели, де, в Бакчисарай к Ахмат-аге запорожсково черкашенина в языцех. И сказывал, деи, тот черкашенин[:] как, деи, полской король услышел Джанбек Гирея царя поход в Кизылбаши и учал, деи, быть радостен и послал, деи, в Волоскую землю ратных людей для обереганья от турсково. И к ним, деи, х казаком на Днепр писал. чтоб над турсково и над крымскими городами и улусы промышляли неоплошно, а он, де, к ним жалованье пришлет. И с тех, де, мест учели они ходить по морю и карабли громить и над турсково городами и над крымскими

л. 125 улусы промышлять...

л. 132 Июля в 15 день посылали Федор да Петр в Бакчисарай для всяких вестей толмачей... И того ж дни сказывали Федору толмачи, слышели, де, они у кафинсково арменина[:] государев... [к. т.] посланник Петр Ман-

суров прошол Кафу к Царюгороду июля в 11 день. А назавтрее, деи, того приходили х Кафе морем запорожские черкасы многие люди и Кафу воевали, и многие, деи, животы и дорогие товары кафинских людей пограбили, и полон многой, кафинских людей лутчих выбирая, поимали, и руской, деи, и литовской полон многой взяли с собою для высвобоженья, а кафинцов, деи, многих побили до смерти, а чего, деи, животов и товаров в суды не поклали, и то все ж пожгли. А пришли, де, х Кафе в ночи, а караульщиком сказались турские люди, посланы к Джанбек Гирею царю в сход для кизылбашские службы, и кафинцы, де, оплошились, чаяли их турскими людьми.

л. 133 Июля в 28 день сказывали Федору г-вы толмачи, слышели, де, они в Бакчисарае у татар, как, де[1], услышел Джанбек Гирей[2] про кафинской от черкас погром, и тот, деи, час послал калгу, а с ним з две тысячи человек татар к Бакчисараю берегом подле моря, чтоб тех черкас к берегу не припустить и воды б им присной нигде имать не давать. И те, деи, черкасы для пресные воды к берегу приворачивали и на берег выходили, и калгу и татар от берега отбили, и крымские поморские деревни воевали и, издоволясь пресною водою, пошли опять морем.

л. 134 // А Ахмат, деи, ага в Бакчисарае, собрався з бакчисарайскими и з деревеньскими татары и со всякими с достольными крымскими людьми, взяв с собою наряд, пошли от Бакчисарай подле моря берегом х Козлеву того ж дня, чтоб тех черкас нигде к берегу не припустить. А царь, деи, всех и своих жены Ахмат-ага провадил со всеми их животы для береженья от черкас в Жидовской городок от Бакчисарай с версту, и всех, деи, бакчисарайских князей и мурз жон, и детей, и животы перевезли в тот городок и наряд перепровадили.

Августа в 15 день ездили Федор да Петр ко пречистой богородице в Салачик к обедне. И в те ж поры приехал ко пречистой кафинской архимарит Нектарей...

л. 135 Да спрашивали Федор да Петр того архимарита, коим обычаем днепровские черкасы Кафу воевали, и не добре ль шкоду учинили и не учинилось от них убытка владыке и ему, архимариту.

И архимарит сказывал. Пришли, де, те королевы казаки х Кафе безвестно в ночи, а караульщиком сказались турского людьми, а идут в Кизылбаши. Да в кою пору караульщики их роспрашивали, а иные, де, в те ж поры, приметав к городу лесницы, в город переметались и караульщиков пересекли всех и ворота городовые товарищем отворили. И извоевали, деи, в Кафе добре, животы и товары лутчие кафинских лю-

дей пограбили многие, и полон поимали многой, выбираючи лутчей, а чем, деи, товаров не поднели, и то все ж пожгли.

л. 136 // Августа в 27 день посылали Федор да Петр в Бакчисарай для вестей толмача Аигильдея Исенева. И сказывал Аигильдеи, слышел, де, он в розговоре у литовских людей полоняников, что полсково Жигимонта короля убили пан Дубенской с товарыщи за то, что он з государем царем... [к. т.] ведет войну неуемную, и тем в Полше и в Литве людей извел мало не всех, побиты на боех от московских людей, а именья, де, их панские от великих поборов запустели, а купетцкие, де, люди от того ж промыслов остали и конечно обнищали.

Ф. 123. 1615 г. Д. 9. Лл. 124, 125, 132, 133, 134, 135, 136. Подлинник.

[1] Далее зачеркнуто: "калга Девлет Гирей царевич" и сверху надписано: "учинилась".
[2] "ДжанбекГирей" надписано между строк.

43. *1616, жовтня 30—1617, лютого 15.*

Із запису ходу переговорів у Москві з кримським посольством.

л. 124 ... Да октября ж в 30 день[1] вышел ис турскова города ис Кафы жилец Богдан

л. 125 Исаков сын Спешнев, а в роспросе сказал, что приходили под Кафу запорожские черкасы и город Кафу взяли и выжгли, и людей побили и их, полоняников, взяли и на Русь вывели...

л. 127 И ноября во 2 день по г-ву цареву... [к. т.] указу крымские послы Мамет ага с товарыщи были[2] в Посольском приказе у диаков были...

л. 128 И думной диак Петр Третьяков говорил послом...

Да яз же вам сказываю, вышли ис Кафы выходцы, руские полоняники, сами знаете, Исаков сын Спешнева Богдан с товарыщи[3], а иные вышли [2] литовские выходцы и языки, которые взяты в полон в Литовской земле, как воевали государевы

л. 129 люди Литовскую землю, и в роспросе сказывают подлинно, что полской и литовской король, уведав великого г-ря нашего ссылку з братом сво-

им с турским Ахмат салтаном и з г-рем вашим з Джанибек Гиреем царем и то, что г-рь ваш Джанибек Гирей царь по турского веленью пошел на кизылбашского, и король и паны рада, уведав то, посылали запорожских черкас Днепром и сухим путем под крымские улусы и под турского под Очаков город и под Кафу. И то вам обявляю, что[4] запорожские черкасы были блиско крымских улусов и шкоту многую крымским улусам починили. И уведав то, салтан турской, что запорожские черкасы были блиско крымских юртов и пошли, де, к его городом и местом, послал на них 14 каторг под Очаков город[5], а запорожских черкас было гетман Сабельник, с ним 6000 человек черкас[6]. И как турского салтана люди сошлись а с ними, и черкасы, видя то, что им от них не уйти, ударились на турских людей, и по грехом турского каторги дрогнули, а черкасы пообнаде

л. 130 жились и поосилели, взяли турских 6 каторг и побили многих. И турские люди, которые бились, отошли к себе, а черкасы отшед[7] пришли под Очаков[8] и, отпустя всю свою добычю, что они на том бою поимали, к себе, а сами стояли[9] близ Очакова неделю. И турские люди посылали досматривать, таки ль они пошли к себе и чаяли того, что они прямо отошли к себе и пооплошились. А они ночью Ачаков прогребли и пришед[10], де, х Кафе ночью город Кафу взяли и выжгли, и высекли, и выграбили и два города каменних взяли, и всех людей в них побили, а, розграбя всС и побив всех, пошли к себе...

л. 134 // Да спрашивали послы, сколь давно запорожские черкасы Кафу взяли и какими обычаи, и Очакова города черкасы не взяли ль, и о кою пору Кафу взяли, и подлинно ль про то ведомо. И думной дияк Петр Третьяков говорил. Учинилось то царьскому величеству подлинно ведомо, что Кафу черкасы взяли тому три месяцы, а Очаков бог помиловал, прошли стороною...

л. 155 И февраля в 22 день по г-ву цареву... [к. т.] указу крымские послы Мамет ага с товарыщи были в Посольском приказе у дьяков у думного у Петра Третьякова да у Савы Романчюкова...

л. 156 И диак Петр крымским послом говорил...

лл. 157—158 великого г-ря нашего его ц. в-а и г-ря их вопчей недруг полской Жигимонт король, видя, что ему от Крыму тесноты никакие нет ... умысля, прислал тайно запороских черкас в великого г-ря нашего его ц. в-а землю на Польские городы, которые от Крыму, чтоб ему у г-ря з Джанбек Гиреем царем ссылка помешать и послов и казны от государя в Крым не пропустить.

л. 159 И черкасы пришли к Осколу безвестно тем же обычаем, как х Кафе, и по грехом Оскол взяли таким же обычаем, как учинили над Кафою взяли черкасы искрадом город Кафу. А взяв Оскол, подбегали под одну ночь под Воронеж, а хотели так же изгоном и искрадом над Воронежем учинить, как и над Осколом. И милосердый бог на то их не допустил, а царьского величества воронежьской воевода с воронежцы и иных украинных городов с людьми от тех черкас поостереглись и над ними над самими поиск учинили, от города отбили и прогнали, и многих побили, а иных живых поимали. И те воры черкасы с Воронежа опять поворотились назад на Оскол и стоят на Осколе и в оскольских местех и переезжают дороги, а стерегут того, чтоб их, послов, и царского величества посланника в Крым не пропустить... А на черкас, которые стоят в Осколе и на оскольских местех, послал великий г-рь нашь его ц. в-а больших же своих воевод князя Ивана Федоровича Хованского с товарыщи со многими ж ратми, и с Ливен, и сь Ельца, и с Волуйки воеводам с ратными людьми на сход к ним, к большим воеводам, итти велел же...

л. 169 125-го февраля в 15 день государь царь... [к. т.] говорил з бояры о крымском деле...

л. 171 ... и послать ныне в Крым нельзя потому, что зимней путь миновался, а на крымской дороге, куды в Крым г-вы послы и посланники ходят, литовские люди черкасы искрадом, безвесно пришедчи, взяли город Аскол, и стоят в Осколе, и розезжают, и берегут накрепко государевых и крымских послов и гонцов, чтоб на обе стороны от государя к царю и от царя послы и гонцы не прошли.

Ф. 123. 1616 г. Д. 4. Лл. 124, 125, 127, 128, 129, 130, 134, 155, 157, 158, 159, 169, 171. Подлинник.

[1] 1616 г.

[2] Слово зачеркнуто.

[3] Вписано поверх строки.

[4] “то... что” зачеркнуто.

[5] “под... город” зачеркнуто.

[6] Вписано вместо зачеркнутого “запорог”.

[7] Далее слово неразборчиво.

[8] “пришли... Очаков” зачеркнуто.

[9] Далее зачеркнуто “под Очаков”.

[10] Далее зачеркнуто: “грехом”.

44. *1617, березень.*

Із запису розповіді перекладача російського посольства до Крыму М. Нагаєва.

л. 144 ... А на Москве сказал переводчик Милюта. Как уж его Милюту царь отпустил из Бакчисараи генваря в 5 день, и он приехал в Перекоп генваря в 10 день...

л. 145 И шли от Перекопи до Волуйки 3 недели... А на Волуйке им ведомо учинилось, что черкасы взяли Оскол и стоят на Осколе, и оне Оскол обошли...

Ф. 123. 1615 г. Д. 9. Лл. 144, 145. Подлинник.

45. *1617, березня 10.*

З інструкцій Ю. З. Богданову.

л. 88 Да память Юрью[1] Захаричю. Приехав ему на Дон, проведывать всякими мерами тайно про ссылку запорожских черкас з донскими атаманы и казаки и про воровскую смуту. В нынешнем во 125-м году о Дмитрееве суботе от запож

л. 89 ских черкас на Дон черкашенин приезжал ли и грамоту с собою к атаманом и х казаком привозил ли, и тое грамоту атаманы и казаки приняли ль или не приняли, и речью тот черкашенин атаманом и казаком о воровской смуте говорил ли, и к той ево речи атаманы и казаки приставали ль, и многие ль приставали или немногие. И атаман Смага Чертенской в той воровской смуте казаков встречал ли, чтоб оне такие смуты не в[счинали][2], и казаки за то его, Смагу[3] ис круга выбили ль и его лаели ль. И тот черкашенин назад в Запороги з Дону отпущен ли, и с чем его отпустили, з грамотою или словом что с ним к черкасом приказали, и сколь давно ево отпустили. И после тово опять хто из Запорог с такою ж воровскою смутою приезживал ли или не приезживал, и из атаманов или ис казаков на Дону в Запороги хто посылывал ли, и будет посылывал, и хто имяны, и с чем, и сколь давно посыланы, и с чем назад приехали. И атаманы ж Иван Мокринской да Васка Дорохов да запорожской атаман Михалко Медведь, которые были у г-ря на Мо/скве/[1],

л. 79 сколь давно от г-ря на Дон приехали, и где те атаманы, на Дону ль или отпущены з Дону от атаманов и от козаков в Запороги, и сколь давно отпущены, и г-ва грамота, какова с ними послана в Запороги от г-ря с Москвы, послана ль или не послана и зачем не послана. И ныне на Дону запорожские черкасы в казачьих юртех есть ли, и нет ли от черкас на Дону в Нижних и в Верхних юртех какие воровские прелести и смуты, и воровскими прелестными грамоты запорожские черкасы з донскими атаманы и с казаки не ссылаютца ль, и будет ссылаютца, и явно ль с начальными атаманы и с лутчими казаки в Нижние и в Верхние юрты ссылаютца или тайно с /ху/[2]дыми людьми и з беглыми холопи, от которых бы в Донском войске учинить смута. И во многих ли людех та воровская смута обявилась или не во многих, и начальным атаманом и лутчим казаком про то ведомо ль, а будет им ведомо, и ест ли

л. 91 у них за то худым людем какое наказанье. И ныне донские атаманы и казаки з запорожскими черкасы ссылаютца ль, и о чем у них меж себя ссылка. И как атаманы Иван Мокринской с товарыщи приезжали ко г-рю к Москве, и не посылано ль с ними з Днепра от запорожских черкас к Москве х кому каких воровских смутных грамот и будет посылано, и кому оне те грамоты отдали, и от вора, которой называетца прежним вором, с ними к Москву х кому грамот не было, и будет были, и х кому имянем были. И ныне з Днепра или з Дону в государевы украинные городы каких смутных грамот не посылают ли, и нет ли ныне на Дону или в украинных городех какие шатости...

л. 99 И Юрью турскому чеушу говорить. Чаю, г-рю их, Ахмат-салтанову величеству, и ближним ево людем самим про то ведомо подлинно, что донские атаманы и казаки люди самовольные, издавна при преж

л. 98 них великих г-рях в непослушанье ... заворовали, пристали к[4] запорожским черкасом и, с ними вместе сложась, воруют[5] [6]государевых руским людем, которые живут в государевых украинных городех[6], грабежи и убытки чинят великие[7]. И не в давне по наученью[8] полского Жигимонта короля

л. 93 запорожские черкасы, пришед безвестно, украдом, великого г-ря нашего украинной город Оскол взяли[9]. А от Оскола пошли были к Воронежу[10]. И ц. в-а воеводы[11], собрався с ратными людьми, на них ходили и божьею милостью, а великого г-ря нашего счастьем, г-вы воеводы тех черкас побили[12], и языки многие поимали, и из государевы земли выбили их вон за рубеж. И с теми черкасы взяли государевы воеводы[13] донских атаманов и казаков человек з дватцать и те в роспросе сказали, что оне на море ходят и г-ря вашего людей громят с черкасы вместе[14], и под

Трапизоном, де, они были с черкасы запорожскими вместе, а ходят, де, черкасы под государя[15] вашего городы и из Дону с собою подговаривают... И великий г-рь наш тех воров, которые взяты в языцех с черкасы вместе и на море под государя вашего городы ходили, велел казнити розными смертными казньми, иных на кол посадить, а иных повесить...

Ф. 89. 1617 г., Д. 1. Лл. 88, 89, 79, 91, 99, 98, 93. Отпуск.

[1] Первоначально написано и зачеркнуто Да Юрью ж
[2] Край листа оборван.
[3] Первоначально написано и зачеркнуто: смуту
[4] Сверху приписано: к литовски людем и
[5] Сверху приписано: Московское государство
[6] Над тим фрагментом текста написаны слова, которые не читаются.
[7] Сверху приписано: и ныне там казаки воруют многие.
[8] Первоначально написано: по ссылке
[9] Далее зачеркнуто: и выжгли, и высекли
[10] Первоначально написано и зачеркнуто: к Белугороду
[11] Сверху приписано: украинных городов
[12] Сверху приписано: наголову
[13] Сверху приписано: воров
[14] Далее зачеркнуто: самовольством
[15] Сверху написано: на море

46. *1617, березня.*

Із запису переговорів у Москві з кримським посольством.

л. 23 И марта в 6 день по государеву цареву... [к. т.] указу крымские послы Мамет ага да новые гонцы Апсемет Калифа с товарыщи, всего послов и гонцов 6 человеков, в Посольской полате у дьяков были...
л. 25 И гонец Апсемет Калифа говорил. Как они пошли ис Крыму, и они, идучи степью, нужу, убытки оттерпели, и страх от нагайских
л. 26 людей и от черкас над собою видели и от них бегали...
л. 27 // по грехом за помешкою запорожских черкас в дороге замешкались...
л. 36 И думной дьяк Петр послом говорил...

л. 41 А тот слух про донских казаков был недавно, что они, сослався с такими ж воры, з запорожскими черкасы, приходили с ними вместе на Северу и на Польские городы и крестьян грабили и побивали и всякое зло делали[1]. И коли уж они забывают царского величества к себе милость и пощаду и свою хрестьянскую природу и в них какого добра чаяти...

л. 48 И марта в [2] день во фторник государь царь... [к. т.] велел быти у себя, г-ря, на дворе крымским послом[3] двем царевым, да калгину, да нурадынову, да новым гонцом Апсемет Калифе с товарыщи... А приехав послы и гонцы ссели с лошадей ... и шли в Посольскую полату...

л. 49 А после думной диак Петр послом и гонцом говорил...

л. 52 А про запорожских черкас сказываю вам. Которые запорожские черкасы взяли было Оскол и около Оскола стояли, и дороги были заняли, и царского величества воеводы князь Иван Федорович Хованской с товарыщи с ратными людьми тех запорожских черкас на Осколе сошли и божиею милостию, а его ц. в-ва счастьем козаков побили наголову, а иных многих поимали живых и там им вершенье учинили. И ныне на Оскол дорога чиста попрежнему...

л. 54 Да великому ж г-рю нашему, его ц. в-у ведомо учинилось невдавне от полонеников, что запорожские черкасы по повеленью польского короля ходили под турского город Трепизон, а донские казаки, пристав к ним, и турских людей громили, и ссору учинили...

Ф. 123. 1617 г. Д. 1. Лл. 23, 25, 26, 27, 36, 41, 48, 49, 52, 54. Подлинник.

[1] Далее зачеркнуто: и в них какого добра чаять

[2] Для цифры в тексте оставлено свободное место.

[3] Далее зачеркнуто: Мамет аге

47. *1617, квітень.*

З грамоти царя Михайла Федоровича до кримського хана Джанібек-Гірея.

л. 2 ... от тебя, брата нашего, пришли к нам ваши, брата нашего гонцы Апсемет Калифа с товарыщи вместе с нашими татары с Милю//

л. 3 тою с Нагаевым с товарыщи. И про то им подлинно ведомо, что по королевскому умыслу черкасы помешку той посылке учинили и стояли в те поры на Осколе, как гонцы ваши к нам шли и были[1] те воры черкасы на Осколе[2] до тех мест, как по нашему ц. в-ва указу ходили на них из наших из украинных городов нашего ц. в-ва воеводы князь Иван Федорович Хованской с товарыщи с нашими ратьми, и тех воров черкас божиею помощию, а нашим царским счастьем побили наголову и живых многих поимали. А в роспросе те воры сказали, что их полской Жигимонт король послал нароком, дав им жалованье, велел им промышляти над брата нашего людьми, и послы, и над посланники, и над гонцы, чтоб нашей ссылке помешка учинити и ссылка урвати...

Ф. 123. 1617 г. . Д. 2. Лл. 2, 3. Отпуск.

[1] Первоначально написано и зачеркнуто: стояли
[2] Далее зачеркнуто: долгое время

48. *1617, квітня 20.*

З інструкції царським послам до кримського хана О. Ладиженському і Р. Болдиреву.

л. 21 И твоих, брата нашего, послов Мамет агу с товарыщи отпустили были есмя з дворянином нашим с Обросимом да с подьячим с Рахманином вместе по зимнему пути рано... И видя то, общей наш недруг литовский король ... прислал тайно запорожских черкас в нашу царского величества землю на путивльские места, а от Путивля велел им итти на наши польские городы которые от твоеи, брата нашего украины, чтоб ему
л. 22 нашему ц. в-у с вами, братом нашим Джанбек Гиреевым царевым в-ом, ссылка помешать. И те черкасы, пришед безвестно к нашему городу к Осколу тем же обычаем как и к Кафе, и Оскол взяв, стали на Осколе.

И за теми польского короля людьми, которые стояли на Осколе, проити было посланнику нашему ... нелзе ... И были те воры чер//
л. 23 касы на Осколе до тех мест, как по нашего ц. в-ва указу ходили на них из наших украинных городов нашего ц. в-ва воеводы князь Иван Федорович Хованской с товарыщи с нашими ратьми и тех воров черкас ... по-

били наголову и живых многих поимали. А в роспросе те воры сказали, что их полской Жигимонт король послал нароком, дав им жалованье, велел им промышляти над[1] нашими и над вашими, брата нашего, людьми, и послы, и над посланники, и над гонцы, чтоб нашей ссылке помешка учинити и ссылка урвати.

Ф. 123. 1617 г. Д. 3. Лл. 21, 22, 23. Список.

[1] Далее зачеркнуто: вашими

49. *1617, серпня 4—листопада 15.*

З реляцій російського посольства до крымського хана на чолі з О. Лодиженським і Р. Болдиревим.

л. 3 И августа в 4 день приехал к Обросиму и к Рахманину от царя с стану Ибреим паша князь Суле-

л. 4 шев и говорил ... по зиме, деи, велел царь брату своему калге Девлет Гирею царевичю итти воевать Литву, а ныне, де, летось итти калге в Литву не мочно, потому что приходят летось с моря в Крым запорожские черкасы...

л. 10 Да 126-го октября в 6-м числе сказывал им Ишим же да Янтемир, что пригнал в Крым ис полков гонец сь язык/ами/ от Кантемира мурзы, а сказывают, что Иск/ин/дер паша с турскими людьми, а Кантемир мурза с нагайскими людьми, взяв город Рашев, пошли под Каменец Подольской и , не дошед верст з дватцать, стали, а в Каменце, де, гетман Желковской пан со многими лито/в/скими людьми. И турские, де, люди, свед/ав/ то, пошли под Бар город. И присылал, деи, к Искиндер паше и х Кантемир мурзе Желковской //

л. 11 пан говорить, за што они воюют и с ними бьютца /и/ чтоб турской с королем помирился. И Искиндер паша им отказал, что турскому с королем не мириватца. И воюют Литовскую землю за то, что запорожские черкасы воруют. городы турского искрадом емлют и на море, деи, карабли и каторги гро/мят/ беспрестанно, и людей побивают. И Желковской, деи, пан с скиндер пашею догово/рил/ся был, что было черкас им побивать всех сопча, а турскому было с королем помиритца. И св/е/

дав, деи, черкасы, что их хотят побить, и от Жолковского, деи, ис полку побежали на Днепрь и /из/ городов, деи, бежать все на Днепрь. А думают, деи, отложитца к великому государю, царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Русии или в Крым...

л. 16 Зимовал калга в Бакчисарае ... а крымские и нагайские люди ходили в Литовскую землю воевать и воевали надвое /:/ крымские люди воевали Каневские места да Белую Церковь, а нагайские, деи, люди ходили в левую сторону ко Львову. А бою крымским и нагайским людем в Литовской земле с литовскими людьми нигде не бывало...

л. 36 Да сказывали Обросиму и Рахманину калгины ближние люди и татаровя многие, что у турского с литовским королем ныне опять раздор за то, что король на слове своем не устоял, черкас з Днепра не свел, живут попрежнему на Днепре, а иные черкасы пошли /на море/, коробли и каторги громят, и городы и села турсково, которые подле моря, воюют.

л. 37 А которые, де, татарове ходили зимусь в Литовскую землю воевать, и те татаровя, пришедчи из Литовской земли, зимовали в Белегороде. И калга сее весны посылал опять в Литву воевать, и воевали, де, в Литовской земле за Каменцом Подольским, и пришли все из Литвы, в Белгород перед Троицыным днем с великою добычею...

л. 46 И того ж числа[1] писал к Обросиму и к Рахманину на стан на реку Ураеву с Волуйки воевода Офонасей Тургенев, что июня в 27 день литовские люди Ливны взяли, город и острог сожгли, И после, деи, того июля в 23 день пришли на Валуйку валуйские жильцы стрелец Ондрюшка Коверин да полоняник Тимко Мигулин. А в роспросе, деи, ему, Офонасью сказали, ехали[2] з г-вым посланником с Степаном Хрущовым, и с крымскими послы, и з гонцы, и пришли, деи, на Елец за день до приходу литовских людей. И при них, деи, литовские люди Елец взяли, а воевод, деи, крымских послов и гонцов з г-вою казною поимали живых, а город Елец и острог сожгли.

а) 1617, августа после 4. Из отписки А. Лодыженского и Р. Болдырева.

л. 49 ... Из августа, г-рь, в 4 день приехали к нам, холопем твоим, от царя с стану Ибреим паша князь Сулешев. А говорил...

л. 50 // по зиме, де, велел царь брату своему калге Девлет Гирею царевичю итти воевать в Литву а ныне, де, летом итти калге в Литву, не мочно, потому что приходят летом с моря в Крым запорожские черкасы...

б) 1617, Из отписки А. Лодыженского и Р. Болдырева.

л. 72 А турские, г-рь, Искиндер паша, а с ним, де, турские многие люди да белгородцы, да буданцы, да нагайские мурзы, Кантемир мурза да Одилша мурза с нагайскими людми, пошли воевать в Литовскую землю и взяли, деи, город Рашев. И октября, г-рь, в 9-м числе пригнал в Крым ис полков гонец сь языки от Кантемир мурзы, а сказывают, что Искиндер паша с турскими людьми, а Кантемир мурза с нагайскими людьми в Литовской земле, взяв город Рашев, пошли под Каменец Подольской и, не дошедчи верст з дватцать стали, а в Каменце, де, гетман Желковской пан со многими литовскими людьми. И турски/е/[3], де, г-рь, люди, сведав то, пошли

л. 73 под Бар[3]... и х Кантемир мурзе Желковской пан говорил, за что они воюют и с ними боютца, чтоб турско/й/[3] с королем помирился. И Искиндер, де, паша ему сказал, что турскому с королем не мир/и/[3]ватца и воюют Литовскую землю за то, что з/а/[3]порозские, де, черкасы воруют, городы тур/ские/[3] искрадом емлют и на море, деи, карабли и каторги громят беспрестанно и люде/и/[3] побивают. И Желковской, де, пан с скиндер пашею договорился был, что черк/ас/[3], г-рь, всех побить было им сопча с обе/и/[3] стороны ... И сведав, де, г-рь, черкасы, что их хотят побить, и от Желковского, де, ис полку черкасы все побежали на Днепр и из городов, де, бежали все на Днепр ж, а думают, де, г-рь, отложитца к тебе, государю, или в Крым.

Ф. 123. 1617 г. Д. 4. Лл. 3, 4, 10, 11, 16, 36, 37, 46, 49, 50, 72, 73. Подлинник.

[1] 8 (18) августа 1617 г. Дата получения.

[2] Далее зачеркнуто: деи, они с Москвы

[3] Край листа оборван.

50. *1617, серпня 25.*

З грамоти Донського війська до царя.

л. 115 Государю царю... [к. т.] х. т., г-вы, донские козачишка Епишка Радилов да Исайка Мортемьянов и все великое войско Донское челом бьют. В нынешнем в 125-м году присланы, г-рь, твои государевы царевы...

[к. т.] грамоты к нам, холопем твоим, на Дон с нашими атаманы с ваном Мокренским с товарыщи и велено те твои г-вы грамоты послати за пороги. И по тем твоим г-вым грамотам и по ссылке нас, холопей твоих, войско Донского с войском Запороским пришол, г-рь, к нам на Дон с войском запороский гетман Сидор Ермаков, а с ним войска две тысечи для того, что в твоей государеве цареве... [к. т.] грамоте велено нам, х. т., сослав/ся/[1] з запороскими козаки итти, вместе заод/ин/[1] на твоих государевых неприятелей и разоритеи вере крестьянской, Московскому государству, на Иштерека князя и на его улусных людей войною... А запороскои, г-рь, гетман Сидор Ермаков со всем своим войском у нас на Дону, у холопей твоих.

л. 116 Да послали, г-рь, мы, х. т., к тебе, г-рю... к Москве своих челобитчиков атамана Ондрея Репчюкова да казаков...

Ф. 89. 1616 г. Д. 1. Лл. 115, 116.

[1] Край листа оборван.

[2] Так в тексте.

51. *1617, близько серпня 25.*

Із запису повідомлень післанців від війська Донського.

л. 117 А на Москве в розпросе атаманы и казаки сказали. Поехали они ко г-рю з Дону тому ныне 8 недель... Да до их, де, походу, как они поехали ко г-рю к Москве, пришли на Дон запороских черкас 2000 человек и ныне на Дону, и государю на Дону крест целовали, что им с войском вместе г-рю служити и на его г-вых непослушников ходити. А те, де, черкасы пришли к ним на Дон будто по г-ву указу для того, чтоб им вместе Иштерека воевать.

л. 118 А будет г-рь не велит черкас держать на Дону, и они, де, их тотчас всех вышлют з Дону и не будет, де, на Дону из них ни один человек...

л. 119 Да они ж сказали, что те 2000 человек казаков запорожских пришли с моря, а были под турского городы. И у них, де, турки убили с 700 человек опричь тех 2000 человек. А и те, де, казаки пришли бедны и голодны. А та весть у них на Дону есть, что подлинно турского люди приш-

ли 13[1] катарг да 100 ушколов, а на катарге по 700 человек, а в ушколе по 50 человек и по 60 человек, и стали, де, и заперли днепровское устье, и тех казаков в Днепровское устье не пропустят. И будет черкас атаманы и казаки держать на Дону до г-ва указу, а без г-ва указу их отпустити не смеют. А как будет г-в указ об них, и атаманы, де, и казаки тотчас их з Дону сошлют, куды они хотят, туды пойдут...

л. 120 Да они ж сказали, что черкасы, де, все лутчие люди 12000 человек из Запорог вышли и ныне в польских городех, в Кыеве и в ыных городех. А бьютца с поляки за веру, что поляки хотели крестьянскую веру порушить, то, де, им подлинно ведомо, что у черкас с поляки бой за веру. А в Запорогах, де, остались лише у них кошевые робята. А на г-вы городы те запорожские черкасы никак не будут, то они подлинно ведают. И к ним, де, атаманы запорожские писали, будет воры от них черкасы пойдут на государевы украины, и они их бы имали и сажали в воду, а они, де, где их поимают, и они их также станут в воду сажать...

л. 121 А те, де, катарги турские пришли для казаков, а с поляки и с литвою у них бой будет ли, того они не ведают.

Ф. 89. 1616 г. Д. 1. Лл. 117, 118, 119, 120, 121. Подлинник.

[1] Цифра может быть прочтена и как "п" — 70.

52. *1618, січня 1[1].*

Із запису розповіді полоненого шляхтича Желобовського.

л. 3 ... Пришли, де, они сь Якушевским из Вязьмы в Погорелое тому две недели минуло, в пятницу декабря в 26 день с своею ротою... а велено, де, им в Погорелом стоять от их ляцково Велика дни до семой суботы... а, дождався, де, тех святок и запорожских черкас, итти жилыми месты под Москву. А как, де, был он в Вязьме и з Гасевским пришли из Могилевщены от черкас послы, а с чем, де, их отправили, того не ведомо, а то, де, он слышал, что запорожских черкас около Могилева лежит шесть тысяч...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 3. Подлинник.

[1] Дата получения

53. *1618, січня 19.*

Із запису повідомлення гінця Б. Айгустова.

л. 70 ... 126-го генваря в 19 день боярину и воеводам князю Борису Михайловичю Лыкову с товарыщи Богдан Айгустов в роспросе
л. 71 сказал. Как послан из Можайска в Вязму к гет//ману Карлу
л. 77 Хоткееву и к послом з грамотами... и отпустил, де, ево гетман в Можаеск генваря в 18 день, а провожали, де, ево запорожские черкасы сто человек из Вязмы ... и, проводя, де, ево воротилися назад.

Ф. 79. 1618 г. Д. 1. Лл. 70—71, 77. Подлинник.

54. *1618, січня 28[1].*

Із запису розповіді полоненого слуги П. Дековського.

л. 77 ... Да присылали, де, х королевичю запорожские черкасы для грошей и сукон, будет, де, королевич пришлет к ним гроши и сукна, и черкасы будут х королевичю весною, а не пришлет, де, им королевич грошей и сукон и черкасом к нему не бывать. А ныне, де, те черкасы в Могилеве.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 77. Подлинник.

[1] Дата получения.

55. 1618, січня 28[1].

Із запису розповіді полоненого слуги П. Злоткова.

л. 79 ... А королевич, де, ждет на весну в Вязьм/у/[2] Желковского с прибыльными людьми да черкас запорожских... А как, де, придет Желковской и

черкасы, и королевич, де, хочет итти под Можаеск и под Москву доступать Московского государства.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 79. Подлинник.

[1] Дата получения.
[2] Край листа оборван.

56. *1618, січня 28[1].*

Із запису розповіді полоненого шляхтича Г. Бунарського.

л. 88 ... Да тому, де, осмой день был в Вязьме ис Товаркова ротмистр Левошинский, и сказывал, де, он паном в Товаркове, будут, д/е/[2] х королевичю весною ис Польши в Вязьму черкас запороских дватца/ть/[2] тысечь...
Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 88. Подлинник.

[1] Дата получения.
[2]Край листа оборван.

57. *1618, березня 3[1].*

Із запису розповіді полоненого шляхтича М. Жиринського.

л. 229 ... Да королевич же, де, к себе ждет запорожских черкас, а собралось, де, их сорок тысеч, а лежат у Белой Церкви и под Хватовым...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 229. Подлинник.

[1] Дата получения.

58. *1618, березня 3*[1].

Із запису розповіді полоненого шляхтича А. Савицького.

л. 236 ... И про то им слух был, что черкас запорожских в зборе было в Литве з дватцать тысечь, а лежат, де, они в Корсуне да в Богославле. А к королевичу будут ли они или нет, того не ведает...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 236. Подлинник.

[1] Дата получения.

59. *1618, березня 3*[1].

Із запису розповіді львівського купця П. Шлівського.

... А тому, де, недель з девять крымские татарове преходили и воевали Подолье и пересели, де, запорожские черкасы и полон отбили, и с четыре, де, тысячи татар побили.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 245. Подлинник.

---

[1] Дата получения.

60. *1618, березня 3*[1].

Із запису розповіді могилівського купця Л. Власова.

л. 246 ... А вестей сказал/:/ в Вязьму, де, гетман Желковской
л. 247 не будет, указал, де, // король с Украины с своими людьми и з запорожскими черкасы и з гайдуки итти, заговев маслом, на Киев, а с Киева на Путивль да на Северу...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 246. Подлинник.

[1] Дата получения.

61. *1618, березня 27*[1].

Із запису розповіді сина боярського Т. Малишкіна.

л. 213 ... И приезжая, де, к Вязьме верст за три встретил их
л. 214 черкашенин... // и на левой, де, стороне дороги стрельбища з два стоит сотня черкаская, человек в ней со ста...

Ф. 79. 1618 г. Д. 2. Лл. 213—214. Подлинник.

[1] Дата получения.

62. *1618, квітня 2.*

З інформації про перебування в Москві кримських послів.

л. 28 И апреля 2 день[1] по государеву [к. т.] указу крымские послы и гонцы в Посольском приказе были... И говорил послом и гонцом думной диак Петр Третьяков...
общей недруг великого г-рь нашего, его ц. в-о,
л. 30 польской Жигимант король ... // ноипаче прежнево учал всякое зло делать... и пишет польской король ц. в-о к бояром, похваляясь и превозносясь гордостию, будто великому государю, его ц. в-о и с турским Ахмат-салтаном, и с крымским царем[2] против ево не устоять, и ото одних будто запорожских черкас крымской царь побежал, а турской будто также от их людей покою ищет...

Ф. 123. 1617 г. Д. 6. Лл. 28, 30.

---

[1] 1618 г.
[2] Слово повторено дважды.

63. *1618, квітня 26*[1].

Із запису розповіді слуги Я. Соболевського.

л. 172 ... Да тот же Неборовской, что приежжал к Опалинскому с листом,

сказывал, черкасы, де, запорожские прислали х королевичю
л. 173 грамоту на сей неделе, // а в грамоте, де, написано, что собралось их двенатцать тысечь и идут х королевичю, а будет, де, вскоре...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Лл. 172—173. Подлинник.

[1] Дата получения.

64. *1618, квітня 26*[1].

Із запису розповіді шляхтича Я.Чаплинського.

л. 177 ... Да были, де, у королевича в Вязме от запорожских[2] черкас рохмистры тому недели с четыре и поехали назад...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 177. Подлинник.

[1] Дата получения.
[2] Так в тексте.

65. *1618, квітня 26.*

Із запису розповіді полоненого гайдука П. Рахоцького.

л. 184 ... И при нем, де, были у королевича в Вязьме черкаских ротмистров двенатцать человек и сказывали, де, королевичю, что
л. 185 в зборе черкас дват//цать тысечь, а где стоят, того не ведает, и королевич, де, тем черкасом велел итти к себе в Вязьму...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 185. Подлинник. .

66. 1618, після квітня 27[1].

Із запису розповіді полоненого слуги Я. Михайлова.

л. 164 ... Да, де, идет х королевичю ис Польши войско Желковского,

л. 165 // что стояли против турскаго, гусар и райтар и пехоты, гайдуков двенатцать тысечь да черкас запорожских сорок тысячь...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 164. Подлинник.

[1] Дата привода пленного в Можайск.

67. *1618, травня8[1].*

Із запису розповіді полоненого слуги Камащинського.

л. 214 ... Да идут, де, х королевичю ис Польши двенатцать тысеч черкас запорожских, и ждут, де, Казановского и черкас вскоре...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 164. Подлинник.

[1] Дата получения.

68. *1618, травня 20.*

Із запису розповіді переселенця з України П. Іванова.

л. 440 ... Пришол государеву землю с Козановским в Великой пост на 5 недели, и стоял Козановской с литовскими людьми под Стародубом 4 недели. И стародубцы Козановскому целовали крест на том, что ему итти от Стародуба прочь и стародубских уездов не воевать и над городом никакова дурна литовским людем не учинить // А стародубцем против литовских людей войною никуды не ходить и с ними никакова розврату не чинить до тех мест как Московское государство с Литовским будут меж собою в миру... И он, Панка, у литовских людей ушел во Брянеск тому ныне, мая в 20 день, будет четыре недели...

л. 443 ... Да в нынешнем же в 126-м году перед Покровом был он, Панька, в литовском в городе в Мошнах и приезжал из Польши к Вешневецкому князь Адам Вешневецки и сказывал, что король в Литве умер, а после , де, ево осталось 3 сына, и два королеви-

л. 444 ча осталось в Литве, а третей, де, пошол под Москву. // А на королевское место ныне в Литве выбран Дубенской.

А с турским было король помирился на 5 лет на том, что вывести королю из Запорог черкас. А черкасы в те поры лежали на Украине у Белые Церкви. И как послышали черкасы, что им в Запорогах не быть, и черкасы меж собою чинили о том коло и приговорили, что им литовскому королю не служить, а хотели писать к государю царю [к. т.] лист, чтоб им г-рь велел быти под ево государьскою державою, где г-рь им ни велит быть.

А коло было у черкас в 125 году перед Семенем днем 4 недели
л. 445 в городке в Черкасе, от Канева 7 мель. // И из Литвы к ним приезжали послы и давали им гроши и сукна, чтоб они шли х королевичю на помочь воевать Московского государства землю. И черкасы денег и сукан не имали и отказали, что им литовскому королю и королевичю не служить и Московского государства в землю войною не хаживать, и тех послов с тем в Литву отпустили тотчас. А он, Панька, в те поры был у черкас. А что король в Литве умер, про то послы черкасом не сказывали, и черкасы про королевскую смерть при нем не ведали, А всех черкас в зборе з 20. 000.

И после тех послов вскоре приехал из Литвы к Белой Церкви Желковской, а с ним гусар и гайдуков 8. 000 и хотел их побить, и стоял у Белой Церкви с неделю и пошол прочь х Каменцу Подольскому, потому что черкасы стали ему сильны, а бою Желковскому с черкасы не было. //

л. 446 И в нынешнем в 126-м году после Покрова ходили черкасы турского царя под город под Очаков и под Очаковым турских людей многих поимали, и стада отогнали, и за то меж ими учинилась война... А Козановской своим полком был з Желковским в Каменцы ж Подольском, и Желковской послал ис Каменца Козановскова с литовскими людьми х королевичю в Вязьму, и ис Каменца Козановской пошол в нынешнем в 126-м году в Филипов пост...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Лл. 440, 443—446. Подлинник.

69. 1618, травня 26.

Із запису розповіді полоненого слуги Я. Сулетського.

л. 326 ... тому недели с три прислал король из Польши з гонцы листы ... а посылает, де, король х королевичю на посилок с старостою премирским черкас запорожских восмь тысечь...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 326. Подлинник.

70. 1618, травня 26[1].

Із запису розповіді полоненого слуги Т. Михайлова.

л. 327 ... Да идет, де, ис Польши лисовщик, а с ним две тысячи человек гусар да две тысячи черкас запорожских, а ждут, де, их к Петрову дни, а как, де, лисовщик с теми людьми ис Польши придет, и тем, деи, людем ити под Можаеск

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 327. Подлинник.

[1] Дата получения.

71. *1618, травня 26[1].*

Із запису розповіді полоненого слуги І. Мамонова.

л. 329 ... пан ево Татамирской ... приехал, де, он из Вязмы в острожек маия в 17 день, в неделю и сказывал, де, пан ево товариству и им, пахолком, пришел, де, ис Польши Козановс-
л. 330 кой, а с ним запорожских // черкас семьсот человек и стали, де, те черкасы меж Дорогобужа и Вязьмы... А Казановскому указано с теми черкасы итти под Колугу.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 329—330. Подлинник.

[1] Дата получения.

72. *1618, червня 13*[1].

Із запису розповіді полоненого слуги В. Гаврилова.

л. 285 ... Да тому, де, недели с четыре, как королевич и пан ево были в Вязьме и слышал он, говорил, де, пан ево с товариством, что приежжали де, в Вязму х королевичю от запорожских черкас девять человек и сказывали, что идут, де, ис Польши х королевичю запорожские черкасы... И королевич, де, тех запорожских черкас деветь человек отпустил назад и велел, де, запорожским черкасом к собе итти наскоро...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 285. Подлинник.

[1] Дата получения.

73. *1618, червня 26.*

Із запису розповіді полоненого слуги Я. Нечецького.

л. 334 ... слышел, деи, он от пахолков же, что будет х королевичю
л. 335 на посилок // Лисовского брат з запороскими черкасы, а черкас, де, будет, две тысячи...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Лл. 334—335. Подлинник.

74. 1618, червня 29.

Із звіту про російське посольство до Криму, очолене А. Лодиженським та Р. Болдиревим.

а) Из отписки послов

л. 1 Калга, г-рь, в Литву хотел итти зимою, как Днепр престанет, и со всеми крымскими людьми изготовился, а дожидался на Днепре леду. И пришла, г-рь, к калге весть из Белагорода, что литовской король с турским помирился на том, что королю черкас всех с Днепра свесть... И калга, де, г-рь, боясь турского, в Литовскую землю не пошел...

И татарове, г-рь, за то шумели, что они по веленью изготовились

со всем итти в Литву, лошади покупали и кормили, животы свои продаючи, и от того, де, стали в убытке великом и одолжали. И пошли, г-рь, в Литовскую землю крымские и нагайские люди

л. 2 воевать с мурзами... и воевали надвое/:/ крымские люди воевали Каневские места да Белую Церковь, а нагайские, деи, г-рь, люди ходили в левую сторону ко Львову. А бою, деи, г-рь крымским и нагайским людем в Литовской земле с литовскими людьми нигде не было...

б) после апреля 6. Из отписки послов.

л. 9 Да посылали мы, холопи твои, в Козлев вожа Ивашка Аристова к Олександру Чилибею роспросить, на чом литовской король с турским помирился. И Олександра, де, сказывал ему, как, деи, пришел Искиндер-паша из Литовской земли в Белгород, а гетман, де, Желковской пан, в те поры был в Каменце в Подольском. И меж, де, себя сослались и договорились на том, что литовскому королю свесть з Днепра черкас всех, а Искиндер паше с турскими людьми в Литовскую землю не ходить воевать. И дал, де, г-рь, Желковской пан Искиндер паше многую казну, оттого и Искиндер паша, договоряся на том, что королю з Днепра черкас всех свесть, да,

л. 10 помиряся и взяв в казну, пошел с рат//ными людьми во Царьгород... А на миру, деи, г-рь, договор был у Искиндер паши, толко, де, король не сведет з Днепра черкас, и тот мир не в мир.

в) после апреля 30. Из отписки послов.

л. 14 Да сказывали, г-рь, нам, холопем твоим, калгины ближние люди и татарове многие, что у турского с литовским королем ныне опять роздор за то, что король на своем слове не устоял, черкас з Днепра не свел, живут попрежнему на Днепре, а иные, г-рь, черкасы пошли на море, корабли и каторги громят, и городы и села турского, которые подле моря, воюют...

А которые, г-рь, татарове ходили зимусь в Литовскую землю воевать, и те татарове, пришедчи из Литовской земли, зимовали в Белегороде. И калга сее весны посылал их опять в Литву воевать, и воевали, деи, г-рь, в Литовской земле за Каменцем за Подольским, и пришли, де г-рь, из Литвы перед Троицыным днем с великою добычею...

г) июня 29. Распросные речи гонцов от послов.

л. 15 26-го июня в 29 день приехали ко г-рю ... ис Крыму от г-а посланника от Обросима Лодыженского служилой татарин Зянгилдя Исенев, что по г-ву указу послан был на Крым во Царьгород ... да два вожа, что с Обросимом Лодыженским в Крыме Ивашко Шебанов да Ивашко Аристов. А в роспросе станичная голова Зянгилдя Исенев сказал...

л. 24 А в прошлом, де, в 125 году прежней салтан с литовским учинился был

в перемирье, и в то, де, перемирное время запорожские черкасы взяли у турского город Трепизон. И по челобитью, де, пашей и всяких турских людей нынешней Асман салтан всчал на
л. 25 польского короля войну и послал воевать // на семь лет без выхода Искиндер-пашу со многою ратью...
л. 30 Да Зянгилдей и вожи сказали, что о Троицыне дни или будет мало поранее пришли из Литвы из войны крымские люди чорные, а мурзы остались в Белегороде, а те, де, крымские люде пригнали полону бесчисленно, а воевали, сказывают, многие места, где давно войны не бывало, до самые Полши, мало не до Кракова...

д) Роспросные речи кречетника Якова Мосеева

л. 83 Как черкасы Елец взяли, а воеводы Ондрей Полев да Иван Хрущов, да государев посланник Степан Хрущов, да Матвей Челюсткин, да крымских гонцов Ромозан с товарыщи 12 человек, а их два кречетника Иван Петров да он, Яков, да ястребник Розгильдеи Григоров, да с ними ельчане немногие люди[1] только человек з двесте и сидели в городе тот день, как острог взяли, до обеда.

И учали, деи, выходити из города к черкасом елецкие попы. А учали говорити, чтобы их не побили и церквей не пожгли, а они им Степана с казною отдадут. А Степан, де, узнав то, учал плакать и говорить воеводом и всем людем, чтоб они того не учинили, го-
л. 84 сударевы казны и его с казною не выдавали, а билися б // покаме[2] мочно, а будет не мочно будет, ино б лутчи так, что город зажечь и згореть со всем, а от них пощады не будет же. И зговорили попы на том /:/ у черкас взяли в город ясаула Гришу, а чей словет, того не упомнит, а к черкасом дали воеводу Ондрея Полева, и пописали меж себя записи и крест целовали. И черкасы целовали на том, что было никого не убить, и города и церквей не жечь, и людей никого не сечь. А ельчане целовали крест на том, что казна отдать да на них ни в чом не стоять. А Степану сказали, только не отдать казны, ино всем погинуть. И впустили
л. 85 в город черкас человек с сорок. И те черкасы при//шод, воеводцких жон и воевод Ивана Хрущова и Матвея Челюсткина, и Степана Хрущова с казною взяли, и их, кречетников, и толмачеи Богдана Исемчюрина, а Гриша, де, Санюков толмач, тот с попами ходили на мир и на зговор.

А переводчика Суналея Мононаева да подьяче[2] Семена Бредихина взяли в остроге на деле. А государев наказ Степан [3]и роспись казне[3] отдал Матвею Челюсткину, а говорил, чтоб упрятал, чтоб ево не сыскали. И Матвей отдал человеку своему, и человек его, измоча в воду, не одрал. А грамоты отдал Степану протопопу, и протопоп не одрал и закопал

под папертью в городе, и бил челом Степану, толко учнут его о том спрашивать, и он бы на него не сказал//.

л. 86 И как черкасы воевод, и воеводских жон, и Степана Хрущова, и их, кречетников, и толмачеи взяли, и воевод всех и з женами свели всех в остроге на Ондрееве дворе Полева, а Степана Хрущова, да толмача Богдана Исенчюрина, да их, кречетников, взяли в таборы с казною вместе. И спрашивали Степана, чтоб дал грамоты, и наказ, и роспись казне. И Степан, де, сказал, что писмо все было у Семейки у Бредихина, а где Семейка, того не ведает, не ведает, взят, не ведает, убит, а сколько казна, де, налицо, и он словом про казну сказал. И тут же на Степана сказывали литовские люди, которые были даны крымским гонцом, что послано было с Степаном денежные казны 9000 рублев, а обявил, де, только 5000 рублев. И черкасы Степана пытали, любо он роспись казне дал или б сказал, где ещо 4000 рублев. И Степан, де, сказал, что писмо все у Семейки было, а денег больши того не было.

И черкасы поставили его с очей на очи с Семейкою, и Семейка сказал, что письмо все было у казны, а он поехал битца без писма. И пытали, де, Степана и Семейку накрепко, огнем жгли, и пупы волочили, и ребра ломали, и Степан, де, не стерпя сказал, что отдал схоронить наказ и роспись Матвею Челюсткину. И они, де, и Матвея с очи на очи ставили и роспрашивали, и Матвея, де, //

л. 88 пытали ж. И Матвей сказал на того своего человека, кому отдал. И того человека пытали и жгли накрепко, а говорил, что, измоча, изодрал. А на протопопа Степан в том ничего не сказал. А побежали они, кречетник Иван Петров, да он, Яков, да[4] поп, который был пошол с Степаном в Крым, да Семейкин человек Бредихина Бориско на десятой день после елецкого взятья. А черкасы в те поры стояли от Ельца с версту, а Елец, и посад и город, сожгли, а попов елецких всех, переграбя, отпустили, и людей всех

л. 89 ельчан, которых взяли за крестным // целованьем, з женами и з детьми отпустили, проводили до села.

Ф. 123. 1618. Д. 3. Лл. 1, 2, 9, 10, 14, 15, 24, 25, 30, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89. Подлинник.

[1] Далее — слово неразборчиво.

[2] Так в тексте.

[3] Вписано между строк.

[4] Зачеркнуто далее: елецкий

75. *1618, червень—липень — 1628 липня 17.*

Із звіту про російське посольство до кримського хана на чолі з С. Хрущовим і С. Бредихіним.

а) июня после 27. Из отписки валуйского воеводы А. Тургенева.

л. 39 Да писал, г-рь, мне, х. т., з Белагорода твой г-в воевода Федор Плещеев, што переехал на твое г-во имя в Белгород литвин, а в роспросе, де, ему сказаль, кои литовские люди были в зборе и пошли по твои г-вы украинные города Муравским шляхом, и им, де, г-рь, отворотить от Ос-

л. 40 кола или от Ли//вен пеших людеи под Белгород да под Валуйку...

А с Оскола, г-рь, ко мне, х. т., твой г-в воевода Степан Проестев писал с валуйскими станичники с Трофимкам Григорьевым с товарыщи писал[1] /:/июня, де, г-рь, в 27 день литовския люди Ливны взяли взятьем и воеводе[2] князя Микиту Черкас[3] ва взяли жива, а Петра, де, Данилова убили, а голов козачьих и стрелецких неведома живы, неведома побиты.

б) июля 1. Из отписки посланников.

л. 12 Июня, г-рь, в 30 день в час ночи пришли мы, х. т., в Лебеданской уезд в село Романов Рог ... и встретился, г-рь, с нами лебеданской гонец Осип Кузьмин, гонит к Москве. А в роспросе нам, х. т., сказал, что по грехом литовские люди Ливны взяли изгоном в суботу июня в 27 день. ... И июля, г-рь, в 1 день в час дни прибежал на Лебедань сь Ельца донковской вестовщик, сторожевой казак Мишка Фомин. А в роспросе нам, х. т., сказал /:/ в суботу, де, июня в 27 день за два часа до вечера прибежали на Елец с Ливен многие люди, а сказали, что литовские люди того ж дни в суботу на первом часу

л. 13 дни Ливны взяли изгоном // и твоих г-вых воевод князя Микиту Черкаского на выласке взяли, а Петра Данилова убили и ливенских людей, которых в городе и в остроге застали, всех побили, и стали, де, литовские люди на Ливнах в городе. А вчера, де, г-рь, июня в 30 день о вечерне приехали на Елец подезжщики, посланы были сь Ельца под Ливны, а сказывали, деи, воеводам, что литовские люди с Ливен вышли за острог, а куды пойдут, того не ведомо.

в) июля 2. Из отписки посланников

л. 34 Июля, г-рь, в 2 день писал к нам, х. т., на Лебедань сь Ельца твои г-в стольник и воевода Ондрей Полев да Иван Хрущов, что гневом Божьим литовские люди город Ливны взяли и стоят на Ливнах на посаде и по

слободам, а выходцы, де, к ним приходят от литовских людей по вся дни, а в роспросе сказывают, что литовским людем итти под Елец всеми людьми вскоре...

л. 35 и мы, х. т. ... // с твоею г-вою посылкою и с крымскими послы пошли на Елец того ж дни за два часа до вечера и шли наспех во всю ночь...

И божьею милостью и твоим г-вым счастьем с твоею г-вою посылкою и с крымскими послы прошли на Елец меж литовских людей, а литовские люди в тое ночь ночевали от Ельца за двенатцать верст...

И ныне, г-рь, литовские люди... уезды Ливенской и Елецкой воюют...

г) июля 15. Распросные речи кречетника П. Маслова.

л. 41 Июля в 15 день приехал сь Ельца кречетник Посник Маслов, а послан был с Степаном Хрущовым в Крым. А в роспросе сказал. Пришли они с Степаном Хрущовым, и с Семеикою Бредихиным, и с крымскими послы и гонцы на Елец и г-ву посылку привезли, дал Бог, со всем здорово, а в которой день того не упомнит. И после того, как они пришли на Елец, спустя дни с три пришли к Ельцу от Ливен запорожские черкасы и стали по реке по Ельцу и по речке по Лунку блиско острогу табарами. А толко помнит, что пришли они к Ельцу в понедельник, тому ныне десятой день и стояли под Ельцом о фторник, середу, четверг. И в те трои /дни/[1] выходили из Ельца охочие люди на выласк/и/[1] с черкасы дрались.

А с четверга на пятницу с вечера пришли к острогу со всех сторон черкасы. А к Новосильским воротам и к Ливенским пришли с турами и с щиты и приступали во всю ночь к острогу, и от острогу де, их отбивали[4] Елецкие сидельцы трожды, а на зоре, деи, на самой пришли черкасы к острогу с Аргамачьи горы и взлели на

л. 42 Аргамачьи ворота с прапоры...[1] // воротех сидели воронежские казаки[5], которые посланы на службу во Мценеск[5] влезши Черкасы на ворота в острог, вломились в остроге людей побивать и об речку, де, об Ел/ец/ бились с ними з городовые стены стороны в /о/[1]еводы Ондреи Полев, Иван Хрущов, Матвей Челюсткин, Степан Хрущов[5], Семен Бредихин и крымски/е/ послы и гонцы. И тут, де, их черкасы сломили. И Степан Хрущов да Матвей Челюсткин ушли в город и ворота за собою затворили, а хто с ними ратных людей в город ушли в /го/[1]род ушли, того он не ведает.

А воевода, де, Ондрей Полев да Семен Бредихин в те поры, как ратные люди, которые с ними были, дрогнули, побежали в рознь, поехали их забивать[2], чтоб их опять поворотить против черкас, и воротить /их/[1] не умели. Побежали все из острогу выше города в Стрелецкие во-

рота и учали метатца в реку в Сосну и многие учали тонуть. И Ондрей, де, и Семейка выехали в те ж ворота, да с ним ж, де, выехал Кузьма Малышев да крымские послы и гонцы и кинулись все в реку в Сосну. И то, де, он видел, что Ондрей Полев и Кузьма Малышев, и Семейка Бредихин, в реке т/о/[1]

л. 43 нули, а выплы ль из реки... [1]// не ведает. А ис крымских татар видел он, что переплыли мелких татар четыре человеки, и где они делись, того он не ведает. А Ивана, де, Хрущова, который был Ондрею Полеву на Ельце товарищ, убили в те поры, как он бился с черкасы об речку об Елец. А он, деи, Посник выехал из острогу в те поры, как выехал Ондрей Полев с товарыщи и ушел через реку ж Сосну того ж дни в пятницу.

А казна, деи, г-ва, что было послано в Крым, вся была ввезена в город и татарские[6] И как, деи, он побежал, и в те, деи, поры город был цел, а после ево чего над городом не зделалось ли, того он не ведает.

А как, деи, черкасы к острогу приступили, и у них, деи, в те поры побили с острогу из наряду ис подошевново бою многих людей, к Аргамачьим воротам по своим по побитым людем черкасы и взошли. А переводчика, деи, Суналея Томонаева видел он на

л. 44 остроге в те поры, как еще // к острогу приступали, а после того не видал и жив ли он или нет, того он не ведает. А служивого татарина Богдана Исенчюринова видел ранена, ганяесь за черкашенином с пищалью. А толмач, деи, Гриша Санюков утонул в реке в Сосне, то он сам видел. А он, деи, Посник, побежал сь Ельца того ж дни в пятницу в те поры, как воевод сломили[5] часу в другом дни[5], и после ево что зделалось, того он не ведает.

А ехал, деи, он на Лебедань да на Донков, И как, деи, он приехал на Лебедань и ему сказали, что воевода Семен Левонтьев с Лебедани побежал. И ево, де, [5]Посника[5], звали лебеданские жильцы, чтоб он шел к соборному попу и росказал ему елецкие вести, что он каких вестей ведает. И он, де, Посник, идти хотел, и ему, де, итти не велел боярина Иванов крестьянин Никитича Романова Рогу[7] Онисимком зовут. А молыл ему, что б он ехал не мешкая, а он ево проводит, а только он замешкаетца, и ему будет худо. И сказал, де, ему, что лебеданцы выбрали сына боярсково

л. 45 Федора, а того не ве//дает, которого он города, и послали ево с повинною челобитною на Елец к черкасом. И он, деи, Посник, того часу с Лебедани и поехал. А тот ево Онисимко проводил до Романова Рогу, от Лебедани верст восмь.

А из Донкова, де, воевода Олексей Чюбаров побежал же до ево приезду, а сказывают, что побежал на Резань. А донковские, де, жильцы подымаютца з женами и з детьми на Михайлов, и животы свои кладут на телеги, и прощаютца у могил, плач великой.

А ево, де, товарищеи кречатника и ястребники все потонули ж, то он, Посник, видел. А много ль, де, всех черкас в зборе, того он не ведает, потому, что языков у них не имывали. А на Лебедани он, Посник, бегучи, не мешкал нисколько, ни с пол-часа, а в Донкове начевал, а после его на Лебедань и в Донков сь Ельца при нем нихто не бывал.

д) 1628 июля 17. Из составленной в Разрядном приказе справки о службе С. Хрущева

л. 50 И Черкасы, де, Саадачной с товарыщи Степана и Семена и из денег, и из наказу, и из грамот пытали накрепко, ребра горячими клещами ламали, и пупы волочили, а Степана и огнем жгли. А пытав, отдали за приставов, и сковали в чепь и в железа, и прикавали к телегам, и повезли с собою в таборы х королевичю. И как Саадачной с черкасы были у королевича в обозе, и в те поры ис королевичева обозу вышел к Москве служилой татарин, что с ними ж, Степаном и Семеном, был послан и взят на Ельце же, Богдан Исенчюрин, А в роспросе сказал, что отослали ево, Богдана,

л. 51 черкасы в королевичев // обоз с посланники вместе. И в королевичеве/ / де, обозе посланников Степана Хрущова да Семена Бредихина литовской канцлер Лев Сапега пытал, развезав на колеса... а пытав, отослал их Степана и СемСна ис королевичева обозу опять к черкасом в табары при ним же, Богдане. А возили де, их, Степана и Семена, черкасы всС, сковав, на телегах. И всего они в полону были с Елецкова взятья, покаместа бояря с Литво/ю/ помирилися, дватцать семь недель.

Ф. 123. 1618. Д. 4. Лл. 12, 13, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 50. Подлинник.

[1] Край листа оборван.

[2] Так в тексте.

[3] Край листа оборван. Речь идет о князе Н.Черкасском. См. док. №

[4] Далее зачеркнуто: Ново

[5] Вписано между строк.

[6] Далее слово не разборчиво.

[7] Далее зачеркнуто: Зиновком

76. *1618, липня 4.*

Із запису розповіді полоненого слуги Я. Тецика.

л. 358 ... с Казановским, де, ево полку людей гусар пять хоругвей, райтарских
две хоругви, казаков польских четыре хоруг-
л. 359 ви... и на третьем бою под Можайском з паном своим был. И на том, де,
бою Казановского полку лейтар, и казаков, и пехоты //
л. 360 побито человек з девяносто и пораненых, де, лежит много.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 358—360. Подлинник.

77. *1618, липня 21.*

З грамоти царя Михайла Федоровича до Донського війська.

л. 227 А ныне мы великий г-рь, вам, атаманом и казаком, и всему великому
войску обявляем. Недруг наш и разоритель всего нашего великого Рос-
сийскаго царствия полский Жигимонт король умыслил наше Москов-
ское государство воевать и разорять ... //
л. 228 А запорожских черкас полковника Саадашново со многими людьми
прислал в наши польские городы и, пришедчи искрадом, городы Ливны
и Елец взяли, людей высекли и городы и остроги сожгли, и посланника
нашего Степана Хрущова да подьячего Семена Бредихина и казну, что
было послано х царю и калге поминков, взяли, а крымских послов и
гонцов побили. И хотят идти подо все наши польские городы, которые
стоят по Дону, и по Донцу, и по Осколу, под Воронеж, под Волуйку, под
Оскол и подо все наши полские городы и хотят также до конца все поль-
ские городы разорить...
л. 230 // А то б есте разсудили, только запорожские черкасы польские городы
разорят, и вам к нашей украине прибежища не будет, и запас и товары
к вам ис польских городов не пойдут, и вера наша хрестьянская в тех
местех попрана будет, и церкви божии и монастыри, где гробы родите-
лей ваших и где вы сами для душ своих вкладчики, всС разорится и бу-
дет безпамятно. И вам бы, атаманом [л. 231] и казаком, однолично за то

стать с нами, великим государем, и со всем нашим Российским государством заодно и к нам на помочь отпустить многих ратных людей тысяч пять конных и пеш/их/[1]...

Писано на Москве, лета 7126-го июля в 21 день.

Ф. 89. 1617 г. Д. 1. Лл. 227, 228, 230, 231. Отпуск.

[1] Буквы стерлись.

78. *1618, вересня 1[1].*

Коломна. З повідомлення польового воєводи окольничого князя Г. К. Волконського.

л. 1 Государю, царю [к. т.] х. т. Гришка Волконской челом бьет.

Августа, г-рь, в 30 ден писал я, х. т., к тебе, г-рь, Володимерсково приказу с недельщиком с Федором Юрьевым, что августа в 29 ден посылал я, х. т., в подезд Тимофеевы станицы Кабардина казаков Ивана Резанова с товарыщи пять человек вниз по Оке реке. И августа в 30 ден Иван Резанов ко мне, х. т., приехал, а в роспросе сказал.

Как. де, он, будучи против села Перевитцка, и пришли в Перевитеск черкасы многие люди и перелезли реку черкас пеших человек з двесте. А многие, деи, люди пришли к берегу, а иные идут.

И я, х. т., по тем вестям послал подезд, а за подездом послал посылку атамана Семена Коротково. И августа в 31 ден атаман Семен Короткой ис посылки пришел ко мне на Коломну. А в роспросе мне, х-пу т-му, сказал, что он ходил до села Перевитцка. И черкасы, деи, человек с четыреста перелазили реку и пошли тотчас назад за реку в Перевитеск.

Да того ж, г-рь, числа пришел ко мне, х-пу т-му, твоего, г-ва, дворцового села Ловец крестьянин Ивашка Яковлев. А в роспросе мне, х-пу т-му, сказал. Как, деи, черкасы перелезли реку под селом Перевитцким и стали на берегу варить есть, и изымали, деи, крестьянина да женщину, и розпрашивали про твоих, г-вых, ратных людей и про суды, есть ли на реке суды, и хто г-вых ратных людей, и бояр, и воевод, и где стоят. И он, деи, черкасам в розпросе сказал, что пришел на Коломну я,

л. 2 х. т. Гришка, // а с ним дворяне, и дети боярские, и атаманы, и казаки.

Да у них же, деи, в селе в Ловцах и в Дединове стояли на приставстве казаки Ивановой станицы Орефьева Онтон Струс с товарыщи человек з десят. И видя, деи, козаки то, что черкасы через реку перешли человек с четыреста, и собрався, деи, казаки с твоими, государевы, дворцовых сел со крестьяны з дединовцы и с ловцы, и из лесу, деи, вышли. И черкасы, деи побежали за реку на резанскую сторону к селу к Перевитцку. А которые, деи, не успели перевестис реки, и те, деи, побежали вниз по реке и перелезли ниже Переветцка верст с пять на резанскую сторону.

Да писал я, х. т., к тебе, г-рю, наперед сего, что по твоему, г-ву, указу велено мне итти на Белые пески. И со мною, х. т., атаманы и казаки не пошли. А сказали мне, х-пу т-му, что им без твоего, г-ва, жалованья с Коломны не хаживат, а ждат твоево, г-ва, указу и жалованья на Коломне. И я, х. т., с одними дворяны и детми боярскими по твоему, г-ву, указу на Белые пески пойду сентября в 2 ден. А казаки мне, х-пу т-му, говорят передо всею ратью/:/ толко, деи, ты пойдеш с Коломны, не дождався об нас указу, и мы, деи, пойдем все врознь...

На л. 1 об. пометы: Государю, царю... [к. т.]. 127-г[2] сентября в 3 ден[3].

Ф. 210. Новгородский стол Стб. 3. Лл. 1—2. Подлинник.

[1] Дата получения.

[2] Исправлено из: 126-го

[3] Дата получения. Имеется также помета о посылке к нему и к казакам грамот.

79. *1618, вересня 1.*

Коломна. З повідомлення Г. К. Волконського.

л. 3 Государю, царю ... [к. т.] х. т. Гришка Волконской челом бьет.

Сентября, г-рь, в 1 ден писал ко мне с Коширы воевода Иван Пушкин с моими подезщики с ваном Мотовиловым. Августа, де, в 30 ден писал, де, к нему из Зараска воевода Василей Коробьин, посылал, де, он голову Федора Любавского с сотнею. И Федор, де, Любавской

поимал языки. И языки, де, в розпросе сказывали, что гетман Соодачной со всеми людми лес перешел, а идет под Коширу. А осадя, де, Коширу, в волостех готовит запасы. А возмут ли Коширу или нет, итти всем х королевичю в сход.

И я казаком говорил*, что итти им на Белые пески под Коширу. И атаманы и казаки пошли в круг, а того мне, х. т., не сказали, пойдут ли со мною на Белые пески или нет. А я, х. т., пойду на Белые пески сентября в 2 ден...

На л. 3 об. пометы: Государю, царю... [к. т.]. 127-го сентября в 3 ден*.

Чтена.

Ф. 210. Новгородской стол. Стб. 3. Лл. 3, 3 об. Подлинник.

80. *1618, вересня 1.*

Із запису розповіді в Розрядному приказі стежі князя О. Морткіна.

л. 112 127-го сентября в 1 ден приехали из подезду княз Олексей Морткин с товарыщи 4 человека. А посланы были с Москвы на Волок в суботу августа в 29 ден в вечерни.

А в роспросе сказали. Приехали они на Волок в воскресенье августа в 30 ден часу в пятом дни. И как они приехали к Волоку, и в ту пору от Волока идут литовские люди к Осифову монастырю. И на Волоке сказывал им воевода Иван Загряской, что августа в 29 ден в суботу пришол к Волоку ис под Можайска ис королевичевых табор Чеплинской со всем своим полком...

л. 113 ... А языки, де, ему, Ивану, в роспросе сказали, что Чеплинской пошол в войну, а людей, де, с ними болши 4000 человек...

Да августа ж в 30 ден в воскресенье перед их приездом вышел на Волок из под Можайска ис королевичевых табор иноземец Федор Резванов. А взяли, де, ево литовские люди в полон под Боровском, как был бой столнику и воеводе князю Василью Ахамашукову Черкаскому...

л. 114 Да Федор же, де, Резванов сказывал им /:/ слышел он в переговоре у литовских людей, что Чеплинскому сходитца с черкасы с Саадашным с товарыщи. А в коих местех сходитца, тово он не ведает...

На л. 112 об. помета: Чтено.

Ф. 210. Московский стол. Стб. 9. Ч I. Лл. 112, 113, 114. Подлинник.

81. *1618, вересня 2.*

Коломна. З повідомлення Г. К. Волконського.

л. 23 Государю, царю... [к. т.] х. т. Гришка Волконской челом бьет.

Сентября в 1 ден писал я, х. т., к тебе, г-рю, что пойду под Коширу со всеми людми сентября в 2 ден. И я, х. т., пошел был под Коширу. И тово ж, г-рь, числа прибежал ко мне ис посылки от есаула Иваниса, которово яз послал в посылку встречю, казак Ивановой станицы Орефьева Семейка казанец. А в роспросе сказал. Был, деи, с черкасы бой от Николы Зарайского за три версты. И черкас, деи, побили и языки поимали. И в роспросе, деи, языки сказали, что, де, одноконечно гетману со всеми людми лесть река под Коломною усть Осетра или под Коширою. И я, х. т., казака Семейку спрашивал, от гетмана л черкасы или нет. И он мне сказал, тово он не ведает, не розпрашивал.

И как, деи, они у Николы посадя языков в тюрму, пошли опять на черкас. И отошли от Николы версты с три, и им, деи, черкас встречю человек с пятдесят. И они, деи, с ними учели битца, и их, деи, с лошадей многих збили, и языков было поимали. И пришли, деи, на них с стороны черкасы многие люди, и их розогнали, и топтали до острогу, и втоптали их в острог. И многие, деи, черкасы в острог вошли. А тово, деи, он не ведает, что зделалос над острогом и жив ли есаул Иванис или нет. А то, деи, он видел /:/ у города во рву многие люди и животина, а черкасы, деи, секут и колют людей во рву...

л. 24 ... И я, х. т., по тем вестям говорил з дворяны, и з детми боярскими, и с атаманы, и с казаки /:/ самому л мне итить под Коширу или посылка послат. И дворяне, г-рь, и дети боярские, и атаманы, и казаки приговорили, что послат под Коширу посылку, а мне, х-пу. т. -му, остатца на Ко-

ломне для того[:] лебо учнет гетман перелазить реку под Коломною. И послал под Коширу голову Никиту Беглецова да атамана Казарина Терентьева...

Да сентября, г-рь, в 2 ден пришел от Николы нижегородцкой стрелец Ермачко Иванов, а в роспросе сказал. Сентября, деи, в 1 ден в обед пришли черкасы к Николе да казаки, которые посланы с
л. 25 Коломны. // И под городом был бой у них. И з бою черкасы отошли проч. И после тово пришли вдругоряд ввечеру многие люди, и обошли кругом острога. И их, деи, девяти человек черкасы от города отшибли. И они, деи, в стругу побежали на Коломну. И как будут от Оки за три версты на реке на Осетре, и тут, деи, стоят на заставе черкасы пешие люди, и их переимали, и товарыщей осми человек побили, а он ушел. А тово, деи, он не ведает, многие л люди на заставе...

Да писано, г-рь, ко мне, х-пу т-му, в твоей, г-ве, грамоте, что велено мне промышлят над черкасы, и будет гетман силен, и отходить в городы, где пригоже. И мне, х-пу т-му, окроме Коломны отходить негде. А стою, г-рь, на Коломне на посаде, а острогу около посаду нет.

И о том, г-рь, мне, холопу своему, как укажеш.

Пометы на л. 22 об.: Государю, царю... [к. т.].

126-го[1] сентября в 3 ден[2] пошехонец Воин Щипунов.

Отписат, чтоб посылал станицы и проезды частые безпрестани по перевозам и к Серпухову и велел проведывати про черкас, чтоб однолично над ними на перевозах промышлять ж, чтоб их не перепустить. И того беречи накрепко, чтоб они безвесно к Серпухову и меж дорог к Москве безвесно не пришли. Да и в Серпухов писат к воеводам, что посылали про черкас проведыват, чтоб они безвесно реку не перешли и меж дорог к Москве безвесно не пришли. Да о том тотчас к государю отписати наскоро. Отпустить тотчас.

На л. 7 об. помета: С Федкою Трегубовым.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 23—25. Подлинник.

[1] Ошибка в тексте.

[2] Дата получения.

82. *1618, вересня 3.*

Москва. З грамоти царя Михайла Федоровича до козаків.

л. 7 От царя... [к. т.] атаманом, и ясаулом, и казаком, которые в походе с околничим нашим и воеводаю со князем Григорьем Костянтиновичем Волконским.

Писал к нам околничей наш, князь Григорей Волконской...[1]

И от нас писано к вам наперед сево с Михаилом Жерлицыным, что мы вас, атаманов, и ясаулов, и казаков пожаловали, наше жалованье велели вам дать и в городы по денги зборщики посланы наспех. А как из городов денги привезут, и мы велим к вам наше жалованье прислати тотчас. А на корм денги велели к вам послат ныне тотчас.

И как к вам ся наша грамота придет, и вы б были на нашей служ-
л. 8 бе в походе // с околничим нашим и воеводою со князем Григорьем Костянтиновичем Волконским и нам служили за святые божии церкви и за святую истинную православную крестьянскую[2] веру. И за нас и за все крестьянство[2] против литовских людей и черкас стояли и с ними билися, сколко милосердый бог помочи подаст. ... А к своей братьи, которые от вас отстали, писали б есте к ним и товарыщев от себя к ним говорить послали. И велели им говорить и розсужать[:]
л. 9 видя они сами, что невинная // крестьянская кровь от литовских людей и от черкас проливаетца и святые божии церкви от них оскверняютца и разоряютца, а они, не хотя за веру стоять, пошли в воровство, и села и деревне жгут, и крестьян[2] побивают. Чем было им стоять за православную крестьянскую веру на литовских людей, а они в ту ж пору крестьян[2] грабят и побивают. И за то от бога какие милости вперед начаетца.

И они б, помня бога и православнаю крестьянскую веру, от воровства и от грабежу отстали, и православные крестьянские веры в попранье, и православных крестьян[2] в плен и в росхищенье не выдавали, и стояли б с вами вместе на литовских людей. Тем бы себе от бога милость, а от нас, великого государя, жалованье, и
л. 10 Московского государства ото всяких людей честь и славу // получили. А однолично б вам службу свою к нам совершить, по нашему указу с околничим нашим и воеводаю со князем Григорьем Констянтиновичем Волконским в походе быти и нам служити, за святые божии церкви и за святую истинную православную крестьянскую веру против литовских

людей и черкас стояти и с ними битис сколко милосерды бог помочи подаст...[3]

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 7—10. Отпуск.

[1] См. док. № 79.

[2] Т. е. "христианскую", "христианство", "христиан".

[3] На лл. 4—6 грамота Г. К. Волконскому о том же походе, на лл. 11—22 об. — другие материалы о его организации.

83. 1618, вересня 3.

Москва. З грамоти царя Михайла Федоровича до воєводи Г. К. Волконського.

л. 26 От царя... [к. т.] околничему нашему и воеводе князю Григорью Константиновичю Волконскому...

... И как к тебе ся наша грамота придет, и тебе б посылат от себя по Оке реке до коих мест пригож и вверх к Серпухову[1] станицы и подезды безпрестани и велел про литовских людей и про черкас проведывать. И беречи тово накрепко, чтоб черкасы к Серпухову и меж дорог к Москве безвесно не прошли. А будет черкасы[2] в которых местех учнут Оку[3] перелазить, и тебе б, прося у бога милости и у пречистые богородицы помощи[4], [л. 27] нашим делом над черкасы посылками[2] и своим походом[5] промышлять, сколко милосердый бог помочи подаст, чтоб милостию божиею над черкасы поиск учинить и Оки реки перелести не дать. А как у тебя наше дело учнет делатся и что каких вестей про черкас будет, и ты б о том писал к нам почасту...

На л. 26 об. помета: Кабатцково приказу с неделщиком с Федкою Трегубовым.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 26—27. Отпуск.

[1] Перед "по" зачеркнуто: вниз: "по... Серпухову" вписано сверху.

[2] Вписано с верху.

[3] Далее зачеркнуто: Оку

[4] "И беречи... помощи" — вставка с л. 26 об.

[5] Далее зачеркнуто: и посылками

84. *1618, вересня 4.*

Коломна. З повідомлення Г. К. Волконського.

л. 28 Государю, царю... [к. т.] х. т. Гришка Волконской челом бьет.

Сентября, г-рь, в 2 ден в час ночи пришол ко мне, х-пу т-му, с погрому казак Ивановы станицы Орефьева Карпик Федоров. А в роспросе сказал. Как, деи, был бой под Николою есаулу Иванису Исаеву с черкасы, и он, деи, на том бою взял черкашенина. И в роспросе, деи, ему тот черкашенин сказал, что гетману стоять под Николою, а полковником под Коширою, а воевать Коломенский, и Резанской, и Коширской уезд. А возмут ли Зарайской город или нет, итить гетману х королевичю в сход. А возитца под Коломною и под Коширою. И приступат, деи, государь, им х Кошире потому, что им ведомо учинилос/:/ на Кошире люди невеликие.

Да приезжають ко мне, х-пу т-му, с Коширы дворяне и дети боярские и бьют челом тебе, г-рю, а мне говорят, чтоб мне послат на Коширу ратных людей. И мне, х-пу т-му, послат на Коширу неково, дворян и детей боярских из городов ко мне, х-пу т-му, не бывал ни один человек. И я, х. т., послал под Коширу на Белые пески голову Микиту Беглецова да атамана Казарина Терентьева и велел Кошире помогат, сколько милосердый бог помочи подаст. И атаман Казарин своровал, на Коширу со всею станицею не пошел, а отпустил в свое место есоула, а с ним человек со ста, а сам остался на Коломне. И я, х. т., ему говорил, для чево ты не пошел. И он мне, х-пу т-му, сказал/:/ у нас, деи, так ведетца, пошел в мое место яссул. А то-

л. 29 ка, г-рь, // тому атаману Казарину наказанья не учинить, и ему и впред повадно будет вороват. Да и иные, на него смотря, так же станут вороват.

Да посылал я, х. т., на Коширу в осаду пеших казаков атамана Второво Крылова с станицею да Макарову станицу Козлова. И казаки, г-рь, на Коширу в осаду не пошли. А коширяне, г-рь, давали им корм, на месяц по рублю человеку до по осмине ржи ... И в приход, г-рь, литовских болших людей на Кошире сидет не с ким. А мне, х-пу т-му, Кашире помогат неким же. И которое, г-рь, над Коширою дурно от безлюдства учинитца, и мне, х-пу т-му, Кошире пособить неким.

Пометы на л. 28 об.: Г-рю, царю... [к. т.]

127-го сентября в 5 ден[1] арзамасец Григорей Неклюдов.

Отписат сей час, чтоб однолично на Коширу в осаду пеших людей послал, а сам промышлял, как бог вразумит.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 28—29. Подлинник.

[1] Дата получения.

85. *1618, вересня 4.*

Коломна. З повідомлення Г. К. Волконського.

л. 30 Государю, царю... [к. т.] х. т. Гришка Волконской челом бьет.

Писал я, х. т., к тебе, г-рю, только гетман перелезет реку, и будет мне силен, и мне, х-пу т-му, где отходить. И о том, г-рь, мне, х-пу т-му, от тебя, г-ря, сентября по 4-е числу указ не бывал.

Да ко мне ж, г-рь, х-пу т-му, приходят атаманы и казаки и бьют челом тебе, г-рю, царю ... [к. т.], а мне говорят, что им твоево, г-ва, жалованья на сентябрь месяц кормовых денег и жалованья не прислано. А толко, де, ты,г-рь, им корму и жалования не пришлешь, и им, де, служить нечим.

На л. 30 об. пометы: Г-рю, царю... [к. т.].

127-го сентября в 5 ден[1] с ваном Максимовым.

Отписат, чтоб отписал ко государю, сколко с ним атаманов, и казаков, и татар, и стрелцов.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 30—30 об. Подлинник.

[1] Дата получения.

86. *1618, вересня 4.*

Коломна. З повідомленням Г. К. Волконського.

л. 115 Государю, царю... [к. т.] х. т. Гришка Волконской челом бьет. Сентября в 4 день писал, г-рь, ко мне из Зарасково воевода Василей Коробьин с ва-

ном Кропотовым. Сентября, де, г-рь, в 3 день приехал к нему в Зараеск литвин Ивашко Ондрев, а сказался князь Михайлов человек Канаева. Стоит, деи, гетман Саадачной со всеми людми и с норядом в деревни в Климове, от Зарайскова восмь верст. И сентября, деи, г-рь, в 2 день прислан от королевича с листы к Соадачному черкашенин кеянин Кулашко, а с ним сорок человек. А в листах, деи, от королевича к ним писано, велено им итти тотчас под Москву и стать, деи, ему под Москвою под Симоновым монастырем. И сентября в 3 день собрал Соадачной все войско и которые листы присланы к нему от королевича чол передо всем войском, и приговорили, деи, итти под Москву сентября в 4 день в пятницу, а итти, деи, ему на Зарайской город, а королевичю, деи, итти под Москву ис под Можайска сентября в 1 день во вторник. А как, деи, г-рь, пошел гетман ис под Михайлова, и он, деи, отпустил полковника Боришпольца в Мещерские места, а с ним людей тысячи з две, и гетман, деи, идет к Москве, не дождався Боришепольца. И то, деи, г-рь, гетману ведомо, что я, х. т., стою на Коломне, а гетману, деи, допрямо Ока река лесть под Коломною. И я, х. т., стою со всеми людьми наготове, а по перелазом посылаю посылки частые до Коширы. А, что г-рь, у меня вперед вестей будет, и я, х-т., отпишу к тебе, г-рю, тотчас.
Пометы на обороте.
Государю, царю... [к. т.]
127-го сентября в 5 день[1].

Отписать, чтоб стоял с великим береженьем и промышлял.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 115—115 об. Подлинник.

[1] Дата получения.

87. *1618, вересень 4.*

Із запису розповіді стежі служок Чудова монастиря на чолі з Т. Кудрявцевым.

л. 126 -го сентября в 4 ден приехали ис подезду Чюдова монастыря слушки Томило Кудрявцов с товарыщи 4 человека. А посылал их в подезд от /Т/

верских ворот боярин княз Данило Иванович Мезетцкой за час до света.

А в роспросе сказали. Ездили они по дмитровской дороге до Лихаборки. И на Лихаборке встретили они озеретцких мужиков. И в роспросе им сказывали, что всполох в Озеретцком и по деревням учинился от атамана от Степана от Красные Нагавки и от казаков, которые были с ним в посылке. А атамана, деи, Степана Красную нагавку литовские люди розгромили и гоняли за ним лютовские люди до Гарасимова поместья Мартемьянова до деревни

л. 127 Сербнова, // от Москвы 15 верст. А где атамана Степана Красную Нагавку литовские люди погромили, про то им мужики не сказывали.

А на чес атаман Степан Красная Нагавка начевал в Герасимове поместье Мартемьянова в деревне в Сербнове и збираетца с казаки.

Помета. Чтен.

На л. 127 об. помета: Подезщиков.

Ф. 210. Московский стол. Стб. 9. Ч. I. Лл. 126—127. Подлинник.

88. *1618, вересня 5.*

Москва. Царська грамота до Г. К. Волконського.

л. 116 От царя... [к. т.] окольничему нашему и воеводе князю Григорью Костянтиновичю Волконскому. Писал еси к нам [:] писал к тебе из Зарайского города воевода Василей Коробьин, что приехал в Заразской город[1] от черкас литвин, а в роспросе сказал[2][:] приговорил, де, Саадачной со всеми черкасы, что им итти под Москву сентября в 4 день. А сентября...[3] и перелазить Оку под Коломною или под Коширою[4]. А с Коширы приезжают к тебе дворяне и дети боярские и бьют челом, чтоб к ним послать прибыльных людей, и ты послал на Коширу атаманов Второго Крылова да Макара Козлова с козаки, и они на Коширу[5] и нам бы тебе указ учинить. И как к тебе ся наша

л. 117 грамота придет, // и ты б стоял[6] со всеми людьми наготове и посылки от себя к перевозом послал, где чаеть черкаского перелазу, и велел им стояти и беречи тово накрепко, чтоб черкасы Оки реки безвестно не перелезли[7]. А где черкасы учнут перелазить, и ты б[8] посылкам велел над

черкасы нашим делом[9] промышлять. А смотря по вестем и по тамошнему делу шол на черкас сам со всеми людьми и, прося у бога милости и у пречистые богородицы помощи, нашим делом над черкасы промышлял, сколко милосердый бог помочи подаст, чтоб милостью божиею над черкасы поиск учинить, и Оки реки перелести не дать, и себя б и ратных людей от них уберечи. А на Коширу послал бы еси атаманов и казаков пеших тотчас. И велел

л. 118 им, // тем атаманом и казаком, быть на Кошире до нашего указу. А ково имянем атаманов[10] и сколько с ними казаков пошлешь и что с тобою атаманов и казаков[11] в полкех конных и пеших будет, и ты б том к нам отписал. А однолично б тебе со всеми людьми стоять наготове с великим береженьем неоплошно и посылки по Оке реке, где чаеть перелазу черкаского, послать тотчас и велеть посылщикам беречи тово накрепко, чтоб черкасы Оки реки безвесно не перелезли. А смотря по вестем и по тамошнему делу[12] нашим делом над черкасы промышлял, сколко милосердый бог помочи подаст. Да на Коширу тебе атамонов и казаков пеших

л. 119 для осадново времяни по // слать тот же час безо всякого мотчанья. А как у тебя наше дело учнет делаться и что каких вестей про черкас будет, и ты б о том писал к нам почасту.

Писан на Москве лета 7127-го сентября в 5 день.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 116—119. Отпуск.

[1] Далее зачеркнуто: литвин

[2] Далее зачеркнуто: что Саадачной

[3] Далее неразборчиво.

[4] Далее зачеркнуто: И как к тебе ся наша грамота придет, и ты б

[5] Первоначально написано и зачеркнуто: в осаду

[6] Первоначально написано и зачеркнуто: стоял на Коломне

[7] Далее зачеркнуто: А смотря по вестям по тамошним

[8] Далее зачеркнуто: над черкасы

[9] Далее зачеркнуто: над черкасы велел

[10] Далее зачеркнуто: и казаков на Коширу

[11] Далее зачеркнуто: останетца

[12] Далее зачеркнуто: над черкасы

89. *1618, вересня 7.*

Село Гжель. З повідомлення Г. К. Волконського.

Г-рю, царю... [к. т.] х. т. Гришка Волконской челом бьет. Августа[1], г-рь, в 6 ден писал я, х. т., к тебе, г-рю, з Дружиною Олександровым, что гетман со многими людми перелазит реку усть Осетра и стал ставитца по берегу Оки. И того ж, г-рь, числа пришли ко мне, х. т., атаманы и казаки, а сказали мне, х. т., что им гетман не в силу. И сентября, г-рь, в 7 ден за два часа до света атаманы и казаки пошли от меня, х. т., проч, а сказали мне, х. т., что им дожидатца твоево, г-ва, указу в селе Высотцком. А дворяне, г-рь, и дети боярские всех горо[до]в мне, х. т., отказали, что им на Коломне в осаде не сиживат, по государеве, де, грамоте в осаде нам сидеть не велено нигде, а итти всем к г-рю к Москве.

И я, х. т., пошел от черкас в отход по московской дороге для того, что гетман перелезет со всеми людми и дороги
л. 69 отимет, и мне, х. т., отити будет не мочно. И как я, х. т., // с Коломны пошел, и отпустил перед собою коши, и казаки, г-рь, которые от меня, х. твоево пошли, приходили на коши с тремя знамены и многие коши поимали. И я, х. т., иные коши у козаков отбил.

И о том, г-рь, мне, х. своему, как укажеш, к Москве ли велиш итти или где ты, г-рь, укажеш. А дожидаю твоево, г-ва, указу в селе во Кжели. А коломничи, г-рь, со мною с Коломны не пошли ни один человек. А в подезд я, х. т., посылаю. А что будет от подезщиков вестей будет, и я, х. т., отпишу к тебе, г-рю, тотчас.

Пометы на л. 68 об. Г-рю, царю... [к. т.].

127-го сентября в 10 ден[2].

Отписат против прежнего отпуску и послати с Москвы нарочного чтоб княз Григорий шол[3] на Коломну их атаманом послал, чтоб с ним шли тотчас.

Ф. 210. Новгородсккий стол. Стб. 3. Лл. 68—69. Подлинник.

[1] Так в тексте. Очевидная описка.

[2] Дата получения.

[3] Далее зачеркнуто: “их”

90. *1618, вересня 7.*

Москва. Із запису розповіді гінця Ф. Остолопова.

л. 31 127-го сентября в 7 ден прислан с отписками с Коломны от околничево от князя Григорья Волконсково вологжанин Федор Остолопов. А в роспросе сказал. Поехал он с Коломны вчерас сентября в 6 ден в другом часу дни. А как его отпущал княз Григорей к государю к Москве с отписками, и в те поры прибежали ко князю Григорью сторожа с усть Осетра с Оки реки вологжанин Иванис Гневашев. А сказали, что черкасы почали возитца Оку реку на коломенскую сторону. А пеших людей село в суды с 400 человек. И они, деи, сторожа с тем ко князь Григорью и прибежали. А черкасы, де, при них, сторожех, на берег на коломенскую сторону и с судов ещо не вышли.

л. 32. А во многих ли судех возятца, того он не ведает.

А конные, деи, люди черкасы многие пришли к Оке к берегу к усть Осетру ж. А идут полки болшими людми. И околничей княз Григорей Волконской при нем же, Федоре, с Коломны пошол к усть Осетру со всеми людми, чтоб болших людей через Оку реку не пропустить. А на перед князя Григорья пошли к усть Осетру к Оке реке атаманы Иван Филатьев да Семен Короткой с станицами. Да и княз Григорей со всеми людми пошол против черкас тот же час при нем, при Федоре.

л. 33 А отписки к государю княз Григорей о том черкаском приходе к Оке реке отписати с ним, Федором, не успел, потому что пошол на спех. А велел ему о том сказати словом. А во многих ли местех учнут возитца Оку реку, того не ведает. И где черкасы суды имали, того он не ведает. А вчерашние ночи с суботы на неделю побежали ис полку от князя Григорья казаки розных станиц человек со сто. А куды побежали, того не ведомо.

Помета на л. 31 об. Отпустить тотчас грамоты. И к казаком грамоты[1]...

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 31—33. Подлинник.

[1] Далее два слова не разобрано.

91. *1618, вересня 7[1].*

Коломна. З повідомлення Г. К. Волконського.

л. 34. Государю, царю... [к. т.] х. т. Гришка Волконской челом бьет. Сентября, г-рь, в 4 ден пришли ко мне дворяне коломнянин Григорей Пестов да костромитин Фома Шестаков. А сказали мне, х. т., что идет, деи, боярин княз Борис Михайлович Лыков над черкасы промышляти. И я, х. т., спросил их, у ково вы то слышали. И Фома Шестаков сказал. Слышал, деи, яз у коломнянина у посадцково человека у Ондрюшки Шутина. И я, х. т., велел сыскать тово посадцково человека Ондрюшу. И Ондрюша Шютин сказал мне, что слышал он то у коломнянина у посадцково ж человека у Володки Сорокина. И я, х. т., вспросил, у ково слышал Володка, И он сказал, что приезжал, деи, с Москвы кадашевец Сенка, а чей словет, того не ведает. И тот, деи, Сенка, что будет купя, поехал к Москве. Да тово ж, г-рь, числа приходили ко мне, х. т., атаманы и казаки всем войском. А говорили, г-рь, мне, х. т., что ты, г-рь, посылаеш с Москвы на Коломну боярина князя Бориса Михайловича Лыкова, а с ним столников, и стряпчих, и дворян московских да стрелцов полторы тысячи. А пришед, деи, боярину на Коломну, побить их, казаков. И я, х. т., их вспросил, у ково вы такое воровское слово слышали. И они мне, х. т., сказали.

л. 35 Говорят, деи, всякие // многие люди, что приезжал, деи, с Москвы кодашевец Сенкою зовут, и то сказывал посадцким людем. И я, х. т., велел тово Володку Сорокина сыскат, у которово Ондрюшка Шютин слышал. И мне про нево сказали, что тот Володко пошел с кодашевцом к Москве на судне. И я, г-рь, послал к воеводам, чтоб оне велели тово Володку сыскав, прислат ко мне для сыску. И воеводы тово Володку сыскав, прислали ко мне. И я, г-рь, ево розпрашивал. И тот Володка сказал мне, что он такова слова не говоривал и кодашевца не видал. И я, г-рь, тех посадцких людей Ондрюшку и Володку отослал опять к воеводам до твоево, государева, указу.

И говорил я, х. т., атаману, и есоулам, и казаком, что вы затеяли, г-рь пишет ко мне, холопу своему, и к вам, чтобы и те казаки обратилис, которые ходя воруют. А вас за что побиват, вы г-рю служите. И вы б то разговаривали своей братьи всем чтоб безделья не затевали. И атаманы, г-рь, и ясоулы, и казаки лутчие говорили мне, что и сами, деи, мы

ведоем, что затейчивое слово, да лихи, деи, на них казаки их станиц, не верят им, хотят проч итит и у многих лошади поседланы. И я, х. т., посылал к ним ясоулов во[й]сковых, а велел им говорить, чтоб оне ехали ко мне. И казаки их станиц и оне ко мне приехали. И я, х. т., атаманом и казаком говорил, чтоб оне такому воровскому затейчивому слову не верили. Как вы хотите ехат проч, показав свою службу, а слушаете безделников и службу свою хотите потерят. Видите сами, что гетман идет на берег ко мне, а вы хотите проч итит.

И атаманы, г-рь, и казаки мне говорили, чтоб, деи,
л. 36 тебе про то сыскат, хто то затейчевое слово пронес. // А вся, деи, беда от закупщиков, приезжают, деи, с Москвы, из Колуги, из Серпухова закупщики, а покупают, деи, у казаков по подворьем всякое грабежное. А ставятца приезжаючи на Коломне у посадцких людей. А болшой, деи, им приезд х коломнянину к посадцкому человеку к Первушке мылнику. И все, деи, безделье проноситца от приезжих людей. И мы, деи, г-рю о том бьем челом, чтоб г-рь приезжим людем по городом у нашей братьи у казаков нечево не велел покупат без записей. И тебе б, деи, о том ко г-рю отписат, чтоб г-рь велел того кодашевца Сенку[2] сыскат, он ли, Сенка, такое слово на Коломне говорил или коломничи затеяли. И послат бы, деи, ко г-рю дворянина добра, ково оне знают, чтоб он
л. 37 и назад на Коломну приехал вскоре // чтоб им безстрашным быти. И чтоб г-рь их пожаловал, тово кудашевца Сенку для сыску велел прислат на Коломну. И им бы, де, про то про все было ведомо, чтоб ты, г-рь, указ им учинил вскоре. А того, г-рь, я не умел доведотца, чей Сенко словет. И я, х. т., отаманов и козаков уговорил, чтоб им до твоево, государева, указу быть со мною на Коломне, а проч не ходили. А где, г-рь, была у них застава на Оке усть Осетра и они, г-рь, тое заставу свели и мне, х. т., отказали, что оне на заставе стоять не смеют
л. 38 чтоб им всем // быть вместе.

Да тово ж, г-рь числа в другом часу ночи прибежали ко мне, х. т., атаман Семен Короткой, да во[й]сковой диячок Юрьи Волфрамеев, да есаулы Тимофей Кабордин, Лаврин Иванов. А сказали мне, х. т., что , де, побежали в воровство Ивановы станицы Орефьева казаки Павлушка Васильев, Семейка Круговой, Тимошко Фороп, а с ними человек со ста и болши. И я , х. т., посылал за ними ворочет атаманов и козаков Козарина Терентьева с товарыщи. И они, де, их не послушели, пошли в воровство. Да и те, г-рь, атаманы и казаки все на подеме, которые и осталис. А говорят, г-рь, мне, х. т., что пишет, де, г-рь, к нам что нам жалованья пришлет, а уж, де, таму год как сулят жалованья, а мы, де, с на-

гаты и з босаты померли. И нам, де, за што умират, соломы, де, возмем или сена, и нас, де, и за то бьют кнутьем.

Пометы на л. 34 об. *Писат к ним, чтоб оне[3] Сыскат Сенку кадашевца, тотчас послат об нем памят. А к ним писати, что того ничего не бывало и они б слухам никаким не верили, а у государя и у бояр и в мысли того не бывало. И они б службы своей не теряли, государю служили. А государь пожалует, кой час денги привезут, тотчас пришлет. А продават без записки никому не велеть. Написат грамота...[4], чтоб не потеряли прежние службы и отпустить тотчас[5] к ним Остолопово*

Государю, царю... [к. т.]

127-го сентября в 7 ден[1] с Федором Остолоповым.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 34—38. Подлинник.

[1] Дата получения.

[2] Написано дважды.

[3] Зачеркнуто.

[4] Далее зачеркнуто: гораздо

[5] Далее одно слово не прочитано.

92. *1618, вересня 7.*

Коломна. Повідомлення С. Солового-Протасьєва.

л. 70 Г-рю, царю... [к. т.] х. т. Соловко Протасьев челом бьет. По твоему, г-ву, цареву... [к. т.] указу велено мне, х. т., быти на твоей, г-вой, службе с твоим, г-вым, с околничим и воеводою со князем Григорьем Костентиновичем Волконским в походе с юртовскими татары и с астраханскими стрелцы. И в нынешнем, г-рь, во 127-м году сентября в 7 ден, как я, х. т., пришел с перевозу после бою, как был бой с черкасы, и того ж, г-рь, числа в ночи за два часа до света пришли ко мне, х. т., астраханские юртовские табунные головы и татарове и в твоей, г-вой, службе мне, х. т., отказали и пошли проч от Коломны, И я, х. т., их уговаривал, и они меня, х. т., в том не послушали.

Да того ж, г-рь, часу бежали астараханские стрелцы Ивашко Никонов с товарыщи, а с ним 45 человек. А в остатке, г-рь, осталос тех астраханских стрелцов у меня, х. т., с сотником стрелецким с Тимофеем Топорковым толко 10 человек.

И о том, г-рь, как мне, х. своему, указ укажеш.
Пометы на л. 70 об. Г-рю, царю... [к. т.].
127-го сентября в 10 ден[1] привез Воин Карамолеин[2].

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 70—71. Подлинник.

[1] Дата получения.
[2] Резолюция не разобрана.

93. *1618, вересня 7.*

Повідомлення Г. К. Волконського.

л. 71 Г-рю, царю... [к. т.] х. т. Гришка Волконской челом бьет. Сентября, г-рь, в 7 ден за два часа до света прислал ко мне из сотни голова Микита Беглецов романовца Образса Теляковского, что побежали, де, мимо сторожи к черкасом три человеки казаков. А казаки, г-рь, всем во[й]ском пошли все проч, астараханские стрелцы побежали ж; толко осталос 6 человек. А со мною, х. т., толко осталос дворян 250 человек.
пометы на л. 71 об. Г-рю, царю... [к. т.].
127-го сентября в 9 ден[1] звенигородец Дружина Александров.
Послать память в Казанский дворец, велеть...[2]

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 71—71 об. Подлинник.

[1] Дата получения.
[2] Далее не разобрано.

94. 1618, вересня 7[1].

Москва. Царська грамота Г. К. Волконському.

л. 39 От царя... [к. т.] околничему нашему и воеводе князю Григорью Костянтиновичю Волконскому. Писал еси к нам, сентября в 4 ден сказывали тебе куломнянин Григорий Пестов...[2]
л. 40, 41... И как к тебя ся наша // грамота придет, и ты б[3] тотчас велел быть к себе атаманам, и ясаулом, и казаком всем и сказал им[:]

Приходили[4] к тебе и говорили, что идет с Москвы на Коломну боярин наш княз Борис Михайлович Лыков с товарыщи со многими людми для того, что их побить[5]. И такова нашего указу[6] и боярского приговору не бывало, что итти на Коломну боярину нашему [7]княз Борису Михайловичю Лыкову на черкас[8]. А что они говорили бутто княз[9] Борису велено их побить, и то нехто вместил в люди на смуту по засылке[10] изменников наших, которые ныне с литовским королевичем хотели тово, чтоб их, атаманов и казаков, от нас и ото всего[11] Московского государства[12] отлучных учинить, а изменником бы нашим[13] с литовскими людми Московским государством

л. 42 завладеть и православ//ных крестьян побить.

А что они сказывали тебе, что пронялось то слово от Сенки от кадашевца, а Сенка, де, кадашевец, быв на Коломне поехал к Москве, и по нашему указу[14] Сенку кадашевца велено на Москве[15] сыскат. А как Сенку кадашевца сыщут[16], и мы про те воровские изменные речи велим сыскат допряма. И они б, атаманы, и ясаулы, и казаки тем воровским смутным речам вперед не верили и были на нашей службе с тобою безо всякого сумненья и опасенья[17] и прежние своей службы[18] не теряли и ныне нам служили, за святые божии церкви и за святую истинную православную крестьянскую веру против полских и литовских людей и черкас[19] стояли и нашим делом над полскими людьми и над черкасы промышляли, сколко милосердый бог помощи подаст. А мы их пожаловали, велели им дать[20] наше жалованье[21]. И кой час от городов к Москве денги[22] привезут, и мы тотчас денги велим к ним прислат. И они б на наше жалованье были надежны[23].

А которые люди учнут вперед в какие[24] воровские речи вмещат на смуту и на ссору[25], и они б тех имали и приводили к тебе[26], а ты б про то сыскивал накрепко. А что твой про то сыск, будет, и ты б о том писал к нам тотчас, и мы тем вором велим и наш указ учинить[27].

А казаком, которые с тобою, сказал бы еси, чтоб им вперед приезжим и никаким людем ничево без записки

л. 40 не продавали //. А продавали б всякую рухлядь и лошади, все записывая у тебя. А хто учнет продават или купит без записки, и тем быть в великом наказанье.

Писан на Москве лета 7127-го сентября в 7[28] ден.

Помета на л. 39 об. С Фирсом Давыдовым[29].

Ф. 210. Новгородский Стол. Стб. 3. Лл. 39—47. Отпуск.

[1] Дата получения.

[2] Далее на лл. 39—40 с некоторыми сокращениями повторяется текст отписки Г. К. Волконского. См. док. № 87.

[3] Далее зачеркнуто: атаманов

[4] Далее зачеркнуто: "они", а также вставка с л. 41 об., где снова повторяется в сокращении начало грамоты.

[5] Далее зачеркнуто: И то

[6] Далее зачеркнуто: не бывало

[7] Далее зачеркнуто: и вое

[8] Далее зачеркнуто: А што ата а бутт

[9] Вписано сверху вместо зачеркнутого: боярину нашему княз

[10] Далее зачеркнуто: руских

[11] Вписано сверху вместо зачеркнутого:от нас и от

[12] Далее зачеркнуто: и от

[13] Вписано сверху вместо зачеркнутого: а им бы

[14] Далее зачеркнуто: тово

[15] "на Москве" вписано сверху.

[16] Далее зачеркнуто: и про то

[17] Далее зачеркнуто: и службы своей к

[18] Далее зачеркнуто: не те пот

[19] "и черкас" вписано сверху.

[20] "велели им дать" вписано сверху

[21] Далее зачеркнуто: велели им дать.

[22] "от городов ... денги" вписано сверху вместо зачеркнутого: денги.

[23] Текст "и были на нашей службе ... надежны" — вставка с л. 42 об.

[24] "в какие" вписано сверху вместо зачеркнутого: какие

[25] "на смуту ... ссору" вписано сверху.

[26] "к тебе" вписано сверху.

[27] Далее зачеркнуто: а что казаки учнут вперед продават

[28] Зачеркнуто: 6

[29] Зачеркнуто: с войсковым ясаулом Лазарева.

95. *1618, вересня 7[1].*

Москва. Царська грамота до козаків з війська Г. К. Волконського.

л. 44 От царя... [к. т.] атаманом, и ясаулом, и казаком, которые ныне на нашей службе в походе с околничим, нашим и воеводою со князем Григорьем Костянтиновичем Волконским.

Были вы на нашей службе в Колуге и в походе з боярином нашим и воеводою со князем Дмитреем Михайловичем Пожарским и ныне в посылках от князя Григорья[2]. И та ваша служба и раденья нам и всему Московскому государству ведомо. И мы за ту вашу службу вас похваляем. И пожаловали вас, велели вам дать наше денежное жалованье и велим наше жалованье

л. 45 прислат к вам вскоре. И вперед хотим // вас держать в нашей царской милости незабвенно.

И как к вам наша грамота придет, и вы б исполняя службу свою и раденье к нам и ко всей земли, на нашей службе в походе с околничим нашим со князем Григорьем Волконским были и за святые божии церкви, и за святую истинную православную крестьянскую веру, и за нас, и за все православное крестьянство на полских и на литовских людей и на черкас стояли вместе з дворяны и з детми боярскими и нашим делом над полскими и над литовскими людми промышляли[3], сколько милосердый бог помощи подаст.

Да и к своей братьи, которые от вас отстали, писали и атаманов, и ясаулов, и казаков сколько человек пригож к ним от себя ото всего войска послали. И велели им говорить и росужати [:] видят они сами, что невинная

л. 46 крестьянская кровь от литовских людей и от черкас // проливается и святые божии церкви от них оскверняются и разоряются. А оне, не хотя за веру стоять, пошли в воровство, и села и деревни жгут, и крестьян побивают. Чем было им стоять за православною крестьянскую веру на литовских людей, а они в ту ж пору крестьян грабят и побивают. И за то от бога какие милости вперед начаются [?]. И они б, помня бога и православною крестьянскую веру от воровства и от грабежу отстали. И православные крестьянские веры в попранье и православных крестьян в плен и в розхищенье не выдали, шли к вам в сход тотчас и стояли с вами вместе на литовских людей. Тем бы себе от бога милость, а от нас,

великого государя, жалованья, а Московского государства ото всяких людей честь и славу получили, и прежних бы служеб, как оне[4] служили под Москвою, не потеряли[5].

А как будете все вместе, и мы, уповая на изреченною милость божью, чаем его // всещедрые милости, на полских и на литовских людей и на черкас победу и одоление. И вам бы однолично збиратис всем вместе тотчас, и быти с воеводами нашими в походе, и прося у бога милости и у пречистые богородицы помощи над полскими и над литовскими людми и над черкасы промышляли, сколко милосердый бог помощи подаст.

А мы вас за вашу службу ради жаловат нашим жалованьем и службу вашу учиним памятну.

Писан на Москве лета 7127-го сентября в 7 ден.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 44—47. Отпуск.

1 Исправлено из: 6

2 "в посылках... Григорья" вписано сверху вместо зачеркнутого: будучи в походе с околничим нашим и воеводою князем Григорьем Костянтиновичем Волконским многою кровною свою службу к нам и ко всему Московскому государству показали, с разорители веры крестьянские, с полскими и с литовскими людьми бьетес, не щедя голов своих.

3 Вписано сверху.

4 "как оне" — прочтение ориентировочно.

5 "и прежних... потеряли" вписано сверху.

96. *1618, вересня після 7.*

Москва. Із запису розповіді козацького отамана з війська Г. К. Волконського Ульянова Першого.

л. 141 В Розряде атаман Первой Ульянов про казачье умышленье, которые пошли в воровство, допрашиван. А в роспросе сказал. Как, де, под Коломною у Оки реки на перевозе был бой с черкасы, и после бою казаки збили круг в ночи и в кругу говорили [:] учинилась, деи, у нас с коломни-

чи ссора, а черкасы придут и притчею их сломят, и им, деи, детца негде, в город их не пустят, и приговорили итти с Коломны за Москву
л. 142 реку и стать в Высотцкой волости, от Коломны сорок // верст. И ис тои волости приговорили послать к государю к Москве бить челом о денежном жалованье. И тое ж ночи за два часа до света все с Коломны пошли. А заводу никакова у них нет и в кругу говорили не сердитым делом...

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 141—142. Подлинник.

97. 1617, вересня 8.

Коломна. Повідомлення Г. К. Волконського.

л. 48 Государю царю... [к. т.] х. т. Гришка Волконской челом бьет.

Сентября, г-рь, в 5 ден писал я з, х. т., к тебе, г-рю, з Григорьем Карцовым, что гетман пришел со многими людми усть Осетра. И я, х. т., с ними бился и литовских людей, которые пешие люди перелезли было реку, опять перебил за реку. И сентября ж , г-рь, в 1-м часу дни прислал ко мне ис сотни голова Дмитрий Гриденсков дву человек детей боярских, что черкасы пришли многие прибылные люди и стали по Оке вниз на версту и болши. И я, х. т., со всеми ратными людми, прося у бога милости, пошел к берегу усть Осетра. И черкасы многие люди приходили в судех к берегу. И я, х. т., их через реку не перепустил. И как, г-рь, за три часа до вечера пришли черкасы многие люди с верху и с низу, и меня, х. т., от берега отбили и перевезлис реку человек с тысечю и почели ставитца по берегу Оки. И я, х. т., пошел в отход на Коломну.
л. 49 И того ж, г-рь, // часу пришли ко мне, х. т., атаманы и казаки и говорили мне, что пришли черкасы многие люди, а на Коломну, де, нас не пустят. А нам, де, против толких людей стоять не мочно. И пошли с Коломны в отход и хотят ставитца в селе Высотцком.

И я, х. т., им говорил, чтоб они тебе, г-рю, послужили, стали со мною над черкасы промышлять и они мне, х. т., сказали [:] как, де, черкасы перейдут реку, и нам, де, и отойти будет не мочно. А стоять, де, им в том селе, дожидатца твоево, г-ва, указу, где ты, г-рь, им укажеш быть.

А я, х. т., стал был на Коломне да твоево, г-ва, указу. И как, г-рь, казаки три человеки побежали к черкасом, и я, х. т., пошел в отход по желской дороге.

Пометы на л. 48 об. Г-рю, царю ... [к. т.].

127-го сентября в 9 ден[1] звенигородец Дружина Олександров.

Отписат к нему, чтоб шел на Коломну со всеми людми[2]. И х казаком писат, чтоб шли со княз Григорьем. А стал бы он и казаки в монастыре в Спаском, что за торгом, или где лутчи и острог зделать. А хотя княз Григорей и отшол, и он бы воротился. А х казаком с милостивым словом, чтоб шли. А пойдут черкасы под Москву, а оне станут...[3] отписать, что перелезли реку.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 48—49. Подлинник.

[1] Дата получения.

[2] Далее зачеркнуто: и был на Коломне

[3] Далее помета не прочтена.

98. *1618, вересня 9.*

Москва. Із запису розповіді звенигородця Д. Александрова.

л. 50 А на Москве звенигородец Дружина Олександров сказал. Поехал он с Коломны от околничево от князя Григорья Констентиновича Волконского вчерас, сентября в 8 ден, во вторник, на первом часу дни. А ехал к Москве кжелскою дорогою.

А в роспросе сказал. Околничей княз Григорей Костентинович Волконской на Коломне. А ратных людей с ним дворян и детей боярских с 900 человек. Да атаман казачей Первой Ульянов да войсковой дьячок Юшком

л. 51 зовут // А иные атаманы и казаки которые были со князем Григорьем, и Первово станицы Ульянова казаки пошли все вчерас же сентября в 8 ден по московской дороге.

И княз Григорей им на подеме говорил, для чево они с ним не служат, идут проч. И они ему отказали, что не пожалованы. А идут, де, не к литовским людем, а покаместа государев указ в жалованье им будет.

Да князю Григорью ж они говорили, что им Москву реку перевозитца пот Черкизовым и стать Чюдова монастыря в селе Высоком по сю сторону от Коломны 30 верст.

л. 52 Петрушки Саадачново передовые люди пришли на усть речки Осетра с 200 человек в воскресенье сентября в 6 ден, тому ныне 4-й ден и почели было возитца Оку реку. И княз Григорей, де, Волконской пришол з дворяны и з детми боярскими на Аку и с литовскими людми билис, через реку не перепустили. И у [О]ки поставя сотни, сам княз Григорей[1] пошел на Коломну.

И в понеделник сентября в 7 ден в ранней обед Саадачной пришол со всеми людми на усть речки Осетра и почел через Оку возитца, а перевезлос с 200 человек. И государевы люди отошли на Коломну. А по смете черкас с Саадачным с 7000 человек, а с похолки з 10000 человек. А где литовские люди, и он тово не ведо[е]т и языков у них не добилис.

А княз Григорей, де, Волконской, видевся с

л. 53 ли//товскими людми, хотел перейтит за Москву реку и отшед от Коломны дожидатца государева указу. А пойдет ли с Коломны княз Григорей или нет, тово подлинно не ведает и иных никаких вестей не ведает же.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 50—53. Подлинник.

[1] Вписано сверху.

99. 1618, вересня 9.

Москва. Царська грамота Г. К. Волконському.

л. 54 От царя... [к. т.] околничему нашему и воеводе князю Григорью Костянтиновичу Волконскому.

Писал еси к нам[1], что сентября в 6 ден гетман Саадашной со всеми черкасы пришол к Оке реке усть Осетра...[2]

л. 55 ... И мы тому дивимся, что ты в отход пошол без

л. 56 нашего указу[3]. И как к тебе ся наша грамота при//дет, и ты б з дворяны и з детми боярскими шол[4] на Коломну тотчас[5]. А к атаманам и х казаком от нас писано, а валено им итти[6] к тебе тотчас[7]. А пришод на Коломну, стал бы еси со всеми людми на Коломне на посаде в Спаском монастыре, что за торгом или где лучче[8] и укрепися[9] острогом и всякими крепости.

А будет черкасы[10] придут х Коломне[11] или пой[дут в] Москву, и ты б, прося у бога милости и у

л. 56 об. пречистые богородицы помощи, нашим // делом над черкасы промышлял, сколко милосердный бог помочи подаст, чтоб милостью божию над черкасы поиск учи[ни]ть. А однолично б еси шол на Коломну тотчас.

А как у тебя наше дело учнет делатся и что про черкас каких вестей будет, и ты б о том писал к нам почасту.

Писан на Москве лета 7127-го сентября в 9 ден.

На л. 54 об. помета. С ярославцом Агеем Волковым.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 54—56 об. Отпуск.

[1] См. дело № 93

[2] Далее на лл. 54—55 излагается содержание отписки Г. К. Волконского от 8 сентября (см. док. № 97).

[3] Далее зачеркнуто: А хоти было от черкас вам и отходить, и тебе было отходить от черкас с атаманы и с казаки вместе, а ничем было атаманы и с казаки не рознится. И мы ныне указали тебе з дворяны и з детми боярскими итти к нам к Москве

[4] Далее зачеркнуто: к нам к Москве тотчас

[5] Далее зачеркнуто: и х каза и к ата

[6] Далее зачеркнуто: на Коломну

[7] См. док. № 95

[8] Далее зачеркнуто: и острог бы еси зделал велел зделат

[9] Далее зачеркнуто: б еси

[10] Далее зачеркнуто: пойдут мимо Коломны

[11] Далее зачеркнуто: и ты б про

100. *1618, вересня 9.*

Москва. Запис дяка про відправлення листів до Коломни і до Г. К. Волконського.

л. 61 Отписат на Коломну к воеводам. Как княз Григорей Волконской придет с ратными людми, и ему велено стать в монастыре. И у[1] коломнич бы у

всяких людей со княж Григорьевым полком с ратными людьми розни[2] никакой не было.

А будет княз Григорей придет, а с ним дворяня и дети боярские, или и казаки да немногие люди, и их бы пустили в город и были бы оне на Коломне.

А ко княз Григорью против того писат[3].

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Л. 61. Подлинник.

[1] Далее зачеркнуто: них
[2] Далее зачеркнуто: бы
[3] См. док. №

101. *1618, вересня 9.*

Москва. Царська грамота до Г. К. Волконського.

л. 64 От царя... [к. т.] околничему нашему и воеводе князю Григорью Костянтиновичю Волконскому.

Писано от нас к тебе наперед сево с ярославцом с Агеем Волковым, а велено тебе з дворяны, и з детми боярскими, и с казаки поворотится назад на Коломну и стати на Коломне на посаде или где лутче[1] и укрепится острогам и всякими крепостми.

И как к тебе ся наша грамота придет, и ты б со всеми людми, что есть с тобою, шол на Коломну тотчас. А к атаманом и х казаком
л. 65 // от нас писано, а велено им итти с тобою на Коломну тотчас. А пришод на Коломну, стал бы еси со всеми людми на Коломне на посаде в Спаском монастыре, что за торгом, или где лутче,
л. 66 и укрепился для черкасково приходу[2] // острогам и всякими крепостми, и приказал бы еси своего полку всяким ратным людем, чтоб они с коломенскими людми были в совете, а розни б меж собою никакие[3] не делали, чтоб их рознью какие порухи не учинилос[4]. А будет придут[5] с тобою на Коломну дворяня, и дети боярские, и казаки[6] немногие люди и укрепится будет тебе на Коломне на посаде до черкасково
л. 67 приходу некали, и ты б шол в город и был в городе. А на Ко//ломну[7] к воеводе о всем о том от нас писано ж[8]. А будет черкасы придут к Коломне или пойдут мимо Коломны под Москву, и ты б, прося у бога милости

и у пречистые богородицы помощи, нашим делом над черкасы промышлял, сколко милосердый бог помочи подаст, чтоб милостью божьею над черкасы поиск учинить. А однолично б тебе итти на Коломну тотчас[9] и быти со всеми людми на Коломне. А как придешь на Коломну, и что с тобою дворян и детей боярских, и атаманов, и казаков на Коломну будет, и ты б о том к нам тотчас отписал.

Писан на Москве лета 7127-го сентября в 9 ден.

На л. 64 об. помета. С Мокеем Злобиным.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 64—67. Отпуск.

[1] Исправлено из: лучитца

[2] "для ... приходу" вписано сверху.

[3] "меж ... никакие" вписано сверху вместо зачеркнутого "никоторые"

[4] "и приказал бы еси ... учинилос" — вставка с л. 66 об.

[5] Вписано сверху вместо зачеркнутого: "поворотятся" в тексте, "пойдут" — сверху.

[6] "и казаки" вписано сверху.

[7] Вписано сверху.

[8] Далее зачеркнуто: А розни б с коломенскими людми твоему полку ратным людем ни в чем не было.

[9] Дальнейший текст вписан сверху вместо зачеркнутого: А как у тебя наше дело учнет делатся и что про черкас каких вестей будет, и ты б о том писал к нам почасту.

102. *1618, вересня 9.*

Москва. Царська грамота до козаків, які перебували у війську Г. К. Волконського.

л. 57 От царя... [к. т.], атаманом, и ясаулом, и казаком, которые в походе с околничим нашим со князем Григорьем Костянтиновичем Волконским[1].

Служба ваша, как вы будучи в Колуге и в походе з боярином нашим со князем Дмитреем Михайловичем Пожарским, а ныне с околничим нашим со князем Григорьем Костянтиновичем Волконским против разорителей веры крестьянские полских и литовских людей и черкас стоите и с ними бьетесь[2], нам и всему Московскому государству ведо-

мо. И мы за ту вашу службу вас похваляем и хотим вас жаловати нашим царским жалованьем[3] и держать в нашей царской милости незабвенно.

А ныне писал к нам[4] околничей наш[5] и воевода княз Григорей Костянтинович Волконской, что сентября в 5 ден гетман Саадашной со всеми черкасы и пришол к Оке реке усть Осетра и стали по Оке реке вниз на версту и болши. И он со всеми людми на черкас пошол к берегу. И черкасы многие люди приходили в судех к берегу. И тех черкас через Оку не перепустили. И черкасы пришли к берегу многие люди с верху и
л. 58 с низу, и ево от берега отбили и перевезлис Оку реку человек с тысячю, и почали ставитца на берегу. И он, княз Григорей, со всеми людми пошол в отход на Коломну. И тово ж дни пришли к нему вы[6], атаманы, и ясаулы, и казаки и говорили, что вам[7] итти в отход. И с Коломны пошли в село высотцкое.

И мы тому дивимся, что вы, атаманы и казаки[8],
л. 59 покинув воеводу, пошли в отход без нашего указу.

И как к вам ся наша грамота придет, и вы б, помня бога и душ своих, к нам и ко всему Московскому государству службу свою, и дородство, и крепкостоятелство исполняли, против разорителей веры крестьянской, полских и литовских людей и черкас, стояли[9], шли к околничему нашему и воеводе ко князю Григорью Волконскому. А со князем Григорьем шли на Коломну тотчас и стали на Коломне на посаде в Спаском монастыре, что за торгом, или где пригож, и укрепилис крепостми для приходу черкаского[10].

Да будет черкасы придут х Коломне или пойдут мимо Коломны под Москву, и вы б с околничим нашим и воеводою со князем Григорьем Волконским, и з дворяны и з детми боярскими вместе нашим делом над черкасы промышляли, сколко милосердый бог помочи подаст, л. 60 // чтоб вам[11] милостью божиею и службою[12] над черкасы поиск учинить.

А однолично б вам служба своя совершать[13], ко князю Григорью итти тотчас, а со князем Григорьем итти на Коломну тот же час, и стати на Коломне на посаде в монастыре или где лутче[14]. И, прося у бога милости и у пречистые богородицы помощи, нашим делом над черкасы промышляли, сколко милосердый бог помочи подаст.

А мы вас за вашу службу[15] ради жаловат нашим жалованьем и службу вашу учиним памятну вовеки. Писан на Москве лета 7127-го сентября в 9 ден.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3 Лл. 57—60. Отпуск.

[1] Текст "От царя... Волконским" вписано сверху листа вместо зачеркнутого: Лета 7127-го сентября в [число отсутствует] государь, царь... [к. т.] велел ехати в Коломенской уезд в село Высотцкое для того. Писал к нему, государю... [к. т.]

[2] Далее зачеркнуто: не щадя и кровь свою

[3] "жаловати ... жалованьем" вписано сверху.

[4] Текст "служба ваша ... писал к нам" — вставка с л. 57 об.

[5] Вставлено сверху.

[6] Вписано сверху.

[7] Вписано сверху вместо зачеркнутого: им

[8] "И мы ... казаки" вписано сверху вместо зачеркнутого: приехал в село Высотцкое. В той же строке далее стоит: "покинули", измененное в начале л. 59

[9] "Помня... стояли" вписано сверху между строк и частью вместо зачеркнутого: атаманы, и ясаулы, и казаки

[10] "крепостми ... черкаского" вписано сверху вместо зачеркнутого: острогом и всякими крепостми.

[11] Вписано сверху.

[12] "и службою" вписано сверху, там же зачеркнуто: и вашим раденьем и дородством

[13] "служба ... совершать" вписать сверху.

[14] Далее зачеркнуто: и острогам укрепитис.

[15] Сверху вписано и зачеркнуто: и дородство, и крепост

103. *1618, вересня 10.*

Царська грамота до Г. К. Волконського.

л. 72 От царя... [к. т.] околничему нашему и воеводе князю Григорью Костянтиновичю Волконскому. Писал еси к нам, что августа в 10 ден гетман Саадашной со всеми черкасы перелазит Оку реку усть Осетра и ставятся по берегу. И атаманы и казаки пошли от тебя проч, а сказали тебе, что им стоять в селе Высотцком

л. 72 и дожидатся нашего // указу. А ты от черкас з дворяны и з детми боярскими[1] пошол в отход же и дожидаесся нашего указу в селе во Кжели[2].

И от нас писано к тебе наперед сево с ярославцом с Агеем Волковым да с переславцом с Макеем Злобиным, а велено тебе со всеми людми, что есть с тобою, итти на Коломну и стати на Коломне в Спаском монастыре, что за торгам, или где лутче, и для черкасково приходу велено укрепится острогам и всякими крепостми[3].

И как к тебе ся наша грамота придет, и ты б по прежнему нашему указу и по сей нашей грамоте со всеми людми, что есть с тобою, шол на Коломну тотчас и Соловому Протасову с астараханскими стрелцы велел быть с собою ж. А к атаманом и х казаком писано от нас с нашею[4] с милостивым з жалованным словом, а велено им итти на Коломну с тобою вместе[5]. А пришод на Коломну, стал бы еси со всеми людми на Коломне на посаде в Спаском монастыре, что за торгом // или где лутче и для черкасково приходу укрепился[6] острогам и всякими крепостми. И приказал бы еси своего полку всяким ратным людем, чтоб они с коломенскими людми были в совете, а розни б меж собою никакие не делали, чтоб их рознью какие порухи не учинилось. А будет[7] придут с тобою на Коломну дворяня, и дети боярские, и казаки немногие люди и укрепится будет тебе на Коломне на посаде до черкаского приходу некали, и ты б шол в город и был в городе. А на Коломну к воеводам от нас о том писано ж. А будет черкасы придут х Коломне или пойдут мимо Коломны[8] под Москву, и ты

л. 75 б, прося у бога милости и у пречстые богородицы помощи, // нашим делом над черкасы промышлял сколко милосердый бог помочи подаст, чтоб милостью божиею над черкасы поиск учинить. А как у тебя наше дело учнет делатся и что каких вестей про черкас будет, и ты б о том писал к нам почасту[9].

А однолично тебе быти на Коломну тотчас и быти со всеми людми на Коломне. А как придеш на Коломну и что с тобою дворян и детей боярских, и атаманов, и казаков, и с Соловым Протасьевым астараханских стрелцов придет, и ты б том к нам тотчас отписал.

Писан на Москве лета 127-го сентября в 10 ден.

На л. 72 об. помета: С Миткою Петровым.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 72—75 об. Отпуск.

[1] "з дворяны ... боярскими" вписано сверху.

[2] См. док № 89

[3] т "и стати ... крепости" — вставка с л. 73 об. Далее в тексте зачеркнуто: А к атаманом и х казаком от нас писано ж, а велено им итти на Коломну с тобою вместе

[4] Далее зачеркнуто: "з жа"; "с нашею" — ошибка, сохранившаяся от предполагаемого текста.

[5] "А к атаманом ... вместе" — вставка с л. 73 об. См. док № 102.

[6] Далее зачеркнуто: обозом

[7] Далее зачеркнуто: с тобою на Коломну

[8] Далее зачеркнуто: в обход

[9] "А как ... почасту", — вставка с л. 75 об.

104. *1618, вересня 10.*

Царська грамота до козаків, які перебували у війську Г. К. Волконського.

л. 76 От царя... [к. т.] атаманом, и ясаулом, и казаком, которые на нашей службе в походе с околничим нашим и воеводаю со князем Григорьем Костя[н]тиновичем Волконским.

Служба ваша, как вы, будучи в Колуге и в походе з бояриным нашим и воеводаю со князем Дмитреем Михайловичем Пожарским, и ныне с околничем нашим со князем Григорьем Костянтиновичем Волконским против разорителей веры крестьянские полских и литовских людей и черкас стояли и с ними билис, нам и всему Московскому государству ведомо. И мы за ту вашу службу вас похваляем и хотим вас жаловать нашим царским жалованьем и держать в нашей царской милости. А ныне писал к

л. 77 нам околничей наш княз // Григорей Волконской, что вы, атаманы и казаки, пошли от нево проч. А сказали ему, что вам стоять в селе в Высотцком и дожидатся нашего указу[1].

И как к вам ся наша грамота придет, и вы б помня бога и души, к нам и ко всему Московскому государству службу свою, и дородство, и крепкостоятелство исполняли, против розорителей веры крестьянские полских и литовских людей и черкас стояли и шли к околничему нашему и воеводе ко князю Григорью Волконскому. А со князем Григорьем шли на Коломну тотчас и стали на Коломне на посаде в Спаском мо-

настыре, что за торгом, или где лутче, и для черкасково приходу[2] крепостми укрепились. Да будет черкасы придут х Коломне или пойдут мимо Коломны под Москву, и вы б с околничим нашим и воеводаю со князем Григорьем Волконским и з дворяны и з детми
л. 78 боярскими вместе // нашим делом над черкасы промыш[ля]ли, сколко милосердый бог помочи подаст, чтоб вам милостью божиею и своим раденьем, и службою, и дородством над черкасы поиск учинить. А однолично б вам служба своя совершать, и ко князю Григорью итти тотчас, и со князем Григорьем итти на Коломну тот же час, и стати на Коломне на посаде в монастыре или где лутче. И прося у бога милости и у пречистые богородицы помощи, нашим делом над черкасы промышляли, сколько милосердый бог помочи подаст. А мы вас за вашу службу и дородство ради жаловать нашим жалованьем и службу вашу учиним памятну вовеки.

Писан на Москве лета 7127-го сентября в 10 ден.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 76—78. Отпуск.

[1] См. док. . № 97.
[2] "для ... приходу" — вставка сверху.

105. *1618, вересня 12[1].*

Повідомлення Г. К. Волконського.

л. 79 Г-рю, царю ... [к. т.] х. т. Гришка Волконской челом бьет. Писал я, х. т., к тебе, г-рю, с Микитою Беглецовым, что я, х. т., по твоему, г-ву, указу пошел на Коломну. А со мною, х. т., пошло на Коломну Соловой Протасьев, да жилец Иван Буланов, да воложен Федор Холопов, да Михайло Остолопов, Иванис Гневошев. А дворяне и дети боярские розных городов меня покинули, пошли к тебе, г-рю, к Москве. А до твоево, г-ва, указу послал я, х. т., на Коломну Богдана Мотовилова с товарыщи пяти человек. А я, х. т., пошел на Коломну и стрелся с подезщики от Коломны за 30 верст. А сказали мне, х. т., подезщики, что их черкасы розгнали от Коломны за 20 верст и товарыщев их дву человек ... взяли черкасы. Да того ж, г-рь, числа стрелся со мною коломнетин Иван Огалин,

гонил к тебе, г-рю, соунчом. А сказал мне, х. т., что гетман со всеми людми пришел под Коломну и стал около Коломны по слободам и по деревням. А языки, де, в роспросе сказывали [:] как, де, прибежали моево полку к гетману три человеки казаков, и гетману, де, сказали, что я стою в Запрудной слободе. И черкасы, де, по их вестям перво пришли на Запрудную слободу. И мне, х. т., на Коломну пройти не мочно и не с ким. И о том, г-рь, мне, х. т., как укажеш. А я, х. т., дожидаю твоево, г-ва, указу от Москвы за 20 верст в деревни Кирилова монастыря у Мелниц.

На л. 79 об. пометы: Г-рю, царю ... [к. т.].

127-го сентября в 12 ден Иван Агалин.

Отписать, ехать ко г-рю к Москве.

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Лл. 79—79 об. Подлинник.

[1] Дата получения.

106. *1618, вересня 12.*

Із запису розповіді розвідників на чолі з сином боярським Ф. Яришкіним.

л. 144 127-го сентября в 12 ден приехали ис подезду царицына чину дети боярские Федор Ярышкин с товарыщи 5 человек, посланы были по коломенской дороге до села до Бронниц.

А в роспросе сказали. Едучи они коломенскою дорогою, встретили в селе Мячкове, от Москвы за 30 верст боярина князя Ивана Васильевича Голицына деловых людей и крестьян с возами и з животиною. А идут, де, ис княж Ивановые вотчины Васильевича, а как село зовут, тово они, подещики, пропаметовали. И сказывали им, что были черкасы от княж Ивановы вотчины Васильевича за

л. 145 6 верст в вотчине Орины Микитичны // в селе в Благовшине и людей и крестьян высекли и переграбили. А спрашивают, де, дороги к Серпухову. А многие л люди в село в Благовщино приходили и где болшие люди стоят, тово сказали не ведают...

Помета. Посылат.

Ф. 210. Московский стол. Стб. № 9, ч. 1.
Лл. 144—145. Подлинник.

107. *1618, вересня 15.*

Із запису розповіді ситників на чолі з Б. Федосеєвым.

л. 156 127-го сентября в 15 ден приехали сытники Богдан Федосеев с товарыщи. А посланы были вчерас сентября в 14 ден по коломенской дороге сен жеч в Мячкове, в Зеленой слободе, в Быкове, в Новом, в Михайловском, в Бронницах, в Белине, в Синкове, в Софине.

А в роспросе сказали...

А в Новом и в Михайловском хлеб молотят и сено емлют казаки

л. 158 с Москвы разных станиц Красные Нагавки, // да Лукьяна Белоуса, да Федора Патрекеева и иных станиц з 200 человек. И хлеба им и сен жеч не велели, потому что, де, они хлеб весь и сена подоймут.

И тут же в село в Новое вечор часу в другом ночи пришли к ним из Велина крестьян 3 человека з женами, а сказали, что в Бронничи вчерас сентября в 14 ден после обеда пришли черкасы полтораста целовек от Троетцково от коширские дороги. А в Велино, деи, пришли те ж люди вечор за час до вечора полтораста ж человек. А они, деи, мужики из Велина пошли в смерканье.

л. 157 А те // черкасы из Велина при них ещо не пошли. А знамен и телег у тех черкас нет.

Да те ж мужики сказывали им, что передовые люди черкасы стоят в Троетцком, а многие л люди, того не ведомо. А болшие, деи, люди стоят в Шкиншой волости и в Мячкове, от Коломны верстах в 10 и в 15. А поход их с станов есть ли или нет,

л. 159 того не ведомо. // А в Троетцкое, деи, пришли передовые люди третьево дни в неделю сентября в 13 ден...

Помета. Чтена.

Ф. 210. Московский стол. Стб. № 9. Ч. Лл. 156, 158, 157, 159. Подлинник.

108. *1618, вересня 15.*

Із запису розповіді у Розрядному приказі полоненого гайдука М. Старомінського.

л. 170 ... Про черкас про Саадашново с товарыщи, где они ныне стоят и ссылка с королевичем у них бывала л, про то он не ведает...

Помета. Чтена.

Ф. 210. Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1. Л. 170. Подлинник.

109. *1618, вересня 15.*

Із запису розповіді розвідників двірцевих людей на чолі з стряпчим К. Протасовим.

л. 171 127-го сентября в 15 ден приехали ис подезду дворовые люди стряпчей Крик Протасьев с товарыщи 5 человек, посланы были по коширской дороге до коих мест пригож.

А в роспросе сказали. Ездили они коширскою дорогою до Похры от Москвы 30 верст. И едучи дорогою к Похре, не доежжая за три версты, встретили коширянина сына боярсково Саву Савлукова, идет к Москве пеш. И сказывал им [:] ехали они с Коширы детей боярских с людми человек з двадцат. И пришли, де, на

л. 172 них за Похрою за 3 версты с коломенские доро//ги черкасы человек с 50 и болши в селе Назарьеве, а че то село, тово не помнит, и их розгромили. А он, де, Сава, уваляся с лошади, ушол на лес. А за товарыщи за его черкасы учали гонять, и что у них зделалос, тово не ведает...

Помета. Чтена.

Ф. 210. Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1.
Лл. 171—172. Подлинник.

110. *1618, вересня 16.*

Із запису розповіді стрільця Д. Якимова.

л. 176 127-го сентября в 16 ден в середу в осмом часу ночи в ысходе приходил в Розряд из за Москвы реки от колужских ворот от воевод от князя Данила Долгоруково да от Мосея Глебова стрелец Данилова приказу Пузикова Ивашко Якимов.

А сказал[:] Прислали ево воеводы в Розряд к диаком с тем. Приежжал топере х колужским воротам к ним к воеводам от Лужен[с]ких ворот, что у Москвы реки, боярина княж Дмитреев человек Тимофеевича Трубетцкого Тимофей Житкой. А сказал воеводам[:] видел он з Бесед, сево дни в вечеру перед смерканьем пришли к Николе на Угрешу черкасы конные многие люди и стали ста//витца на Угреше. И он, де, Тимоха, тотчас побежал з Бесед к Москве с возы...

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1.
Лл. 176—177. Подлинник.

111. *1618, вересня 16.*

Повідомлення польових воєвод князя
І. Катирєва-Ростовського і князя М. Борятинського.

л. 178 Государю, царю [к. т.] х. т. Иванец Катырев Ростовской да Микитка Борятинской челом бьют. Присылал г-рь, к нам, к х. т., от колуских ворот княз Данила Долгорукой, да Мосей Глебов, да дияк Иван Софонов сентября 16-го числа в ночи. Приехали к ним х колуским воротом боярина княз Дмитрея Тимофеевича Трубецково люди и крестьяна ис села Бесед, в роспросе им сказывали[:] того ж числа пришли в монастырь на Угрешу черкасы многия люди и стали ставитца[1].

А с нами, х. т., за рекою дворян, и столников, и стряпчих ночюет и в день живет человек з двацеть, на стороже поставить и подезд посылать неково. И будет, г-рь, литовских людей приход учинитца безвестно, и нам бы, х. т., от тебя, г-ря, в опале не быть.

л. 178 об. Государю, царю... [к. т.]

127-го сентября в 16 ден[2] [с] стрелцом с Тараском с Степановым.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1. Лл. 178, 178 об. Подлинник.

[1] См. док. № 110

[2] Дата получения.

112. *1618, вересня 16.*

Із запису розповіді розвідників на чолі з сином боярським З. Озеровим.

л. 218 127-го сентября в 16 ден приехали ис подезду с коширские дороги царицына чину дети боярские Захарей Озеров с товарыщи 5 человек, а посланы с Москвы вечор в другом часу ночи.

А в роспросе сказали. Доезжали они по коширской дороге до Похры, и сее ночи в полночь приехали они на Похру в ваново поместье Спасителева в деревню Фролово. И в ту деревню прибежали из-за Похры за 12 верст из ванова ж поместья Спасителева, из села ис Кутузова, да из Образцова, да ис Шубина крестьяне з женами и з детми человек з 20. А сказали, что сее ночи пришли в село Кутузово, и в Образцово, и в деревню Шубино литовские люди человек с 50 ...

л. 219 ... А которые крестьяне были у черкас и от черкас уходили, и те, де, крестьяне сказывают, что черкасы роспрашивали их и пытали про королевича, пришол ли королевич под Москву и где стоит. И они черкасом сказывали, что королевич стоит под Звенигородом, а под Москву не бывал. И черкасы велели им отводить себя х королевичю под Звенигород.

А про болшие люди слышели они у черкас, что стоят болшие люди в Коломенском уезде, боярина князя Дмитрея Тимофеевича Трубетцкова в селе в Троетцком, за Похрою 30 верст...

На л. 220 помета. Чтена.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1. Лл. 218, 219. Подлинник.

113. *1618, вересня 17.*

Із запису розповіді сина боярського І. Леніна.

л. 179 Сентября 17 ден в десятом часу ночи прислал от колужских ворот воевода княз Данило Долгоруков с товарыщи с стрелцом с вашком Федоровым смолнянина сына боярсково Ивана Ленина, а сказал, что он приехал от Николы с Угреши.

А Иван Ленин сказал, что он вчерас в среду поехал для сена. И как он ехал назад[1], и не доезжая до Мячкова за две версты встретил беж бежит. А в роспросе ему сказали, что ушол к ним от черкас малой, а сказал, что черкасы пришли в Мячково, а идут, де, передовые люди к Николе на Угрешу. Да тот же малой им сказывал, что пошло 120 человек черкас в Звенигород, а с которово места, того не ведает.

л. 180 А то он, Иван, сам слышел за час до вечера ис пищали стрелбу и как смерклося огни видел об Мячкове. А тот малой сказал, что сошлися те черкасы с казаки, которые поехали с Москвы для сен, и он в те поры у них ушол...

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1.
Лл. 179—180. Подлинник.

[1] "И . . назад" вписано в строку и сверху.

114. *1618, вересня 17.*

Із запису розповіді попа Івана церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Бесєди.

л. 188 Сентября в 17 ден привел в Розряд боярина князя Дмитрея Тимофеевича Трубецково человек Иван Невлюев села Бесед Рождества Пречистые попа Ивана, а сказал, что тот поп пришол к Москве из села Бесед севодни. И боярин княз Дмитрей Тимофеевич послал ево в Розряд для роспросу.

А в роспросе поп Иван сказал. Сево дни сентября в 17 ден с утра в час дни пошол он ис села Бесед. И литовские люди и черкасы на Бесе-

дах и у Николы на Угреише по нынешнее число не бывали, и вести у них про черкас нет, и бежи мимо села Бесед и мимо Угреиши никово не видали. А село Беседы от Угрешсково монастыря с версту.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1. Л. 188. Подлинник.

115. *1618, вересня 17.*

Із запису розповіді розвідників на чолі з сином боярським З. Озеровим.

л. 189 Сентября в 17 ден в четверг о вечерне приехали ис подезду царицына чину дети боярские Захарей Озеров с товарыщи 5 человек, посланы были к Николе на Угреишу сево дни в 4-м часу.

А в роспросе сказали. Едучи они дорогою к Николе на Угреишу, встретили от Москвы за 6 верст мячковских крестьян человек з двадцат, идут к Москве. И сказывали им, что пришли вчера в середу в обед черкасы в Мячково человек со 100 и болши и в Мячкове крестьян посекли, а иных поимали. А они досталные бредут к Москве, и быв, де в Мячкове, пошли неведомо куды. А село Мячково от Москвы 30 верст, а от Николы от Угреиши //

л. 190 х коломенской дороге влево верст з 10 и болши.

И они, подещики, ездили к Николе на Угрешу и были на монастыре. И в монастыре людей нет и литовские люди не бывали. А по Москве реке около монастыря емлют сено Белоусовы станицы казаки человек з 20 и болши, а про литовских людей не ведают.

И они, подещики, с Угреиши ездили в Мячково. И в селе Мячкове заехали крестьянина Матюшку Борисова. И сказывал им тот крестьянин, приходили, де, в село Мячково вчера в обед черкасы человек со 100 и болши, и крестьян посекли и поимали, и из Мячково поехали неведомо куды. А откуды приходили, тово не ведают же.

И они, подещики, ис села из Мячкова поехали назад к Москве. И наехали дорогою от Москвы за 20 верст з Бронниц

л. 191 попа Ивана, а с ним идут к Москве кресть//ян человек з 10. И сказывали им, что в Бронницах стоят черкасы многие люди. А вчера ходили черкасы человек со 100 и болши из Бронниц зажигать села Софина и на Медвежей брод. И в селе, де, Софине поставя лошади, многие черкасы

пошли по лесу искать бежи. И тово ж дни о поздой вечерне опять поехали к Бронницам...

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1.
Лл. 189—191. Подлинник.

116. *1618, вересня 17.*

Розповідь розвідників на чолі з сином боярським І. Волосатим

л. 199 Сентября ж с 17 числа в ночи в 10 часу приехали ис подезду царицина чину дети боярские Иван Волосатой с товарыщи 5 человек, посланы были по коширской дороге.
А в роспросе сказали. Едучи они коширскою дорогою, и[1] от Москвы за 7 верст встретили беж, идут к Москве многие крестьяне з женами с Вохны и с Хотуни. Да с ними ж едет[2] казак Курдюковы станицы Рубцова Родка, а чей словет, тово не упомнят, а был у них на приставстве.
И сказывали им. Сентября, де, в 15 ден на Никин ден ехали черкасы от королевичевых табор на Домодедовскую и на
л. 200 Хотунскую волость человек со 100 х Коломне. // И проехав тех крестьян, от Москвы за 10 верст встретили новокрещона Василка Булаева, идет к Москве ис под Ростунова из деревни. А сказывал им, что были у них в Ростуновских деревнях черкасы загонные люди многие, пришли от Коломны и поехали врознь по Хотунской волости и по Домодедовской в середу сентября в 16 ден, и многих побили и поимали.
А проехав тово новокрещона, встретили Суздалсково архиепископа вотчины села Шубина крестьян дву человек, Гришку да Онтошка, от Москвы за 20 верст. И сказывали им те крестьяне[:] во вторник, де, сентября в 15 ден пришли к ним в село Шубино и около села Шубина черкасы многие люди и многих побили и поимали. А ходят по лесу пеши.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1.
Лл. 199—200. Подлинник.

[1] Исправлено из: вст[ретили]
[2] Исправлено из: идет

117. *1618, вересня 18.*

Із запису розповіді розвідника ситника Д. Сабурова.

л. 203 Сентября в 18 ден привел в Розряд сытник Дмитрей Сабуров выходца от черкас, Иванова человека Давыдова, Томилка Левонова.

А сказал Дмитрей. Посланы они в подезд по коломенской дороге. И едучи дорогою, от Москвы за 12 верст на речке на Чорной грязи встретили беж из села Мячкова да из села из Нововo крестьян человек з 20, идут к Москве...

л. 205 Да с теми ж крестьяны идет Иванов человек Давыдова Томилка Левонов, а сказал, что был в полону у черкас, а ис полону ушол...

А Иванов человек Давыдова Томилко Левонов в роспросе

л. 208 сказал. // Был он в ванове вотчине Давыдова в Коломенском уезде в деревне Михееве, от Москвы 60 верст. И пришли к ним в деревню черкасы в воскресенье сентября в 13 ден. И они бегали по лесу 5 ден, а из лесу пошли были к Москве. И под селом под Новым, от Москвы за 30 верст взяли ево в полон черкасы вчерас в четверг, сентября в 17 ден, в другом часу дни. И роспрашивали ево черкасы про московские стада, где под Москвою ходят, и про люди, не ходят ли, де, за ними, за черкасы, с Москвы люди. Да его ж роспрашивали, от королевича и от гетмана под Москвою в Тушине люди есть ли. И он, де, Томилко, сказал про все не ведает.

л. 207 А у них, у черкас, слышел он, Томилко, говорят в розговоре меж собя, хотят приходить под Москву на слободы и на стада да изгоном. А хотят, де, приходить вскоре, севодни или завтро.

И был у них в полону до вечера, и как ис села из Нововo черкасы перевезлис за Москву реку едут к Бронницам, и он, Томилко, у них ушол на лес и пошол к Москве.

А стоят черкасы болшие люди боярина во княж Дмитреевых деревнях Михайловича Пожарсково в Марчюках, да в Бронницах, да в Иванове Давыдова в деревне Михееве...

л. 209 Да о том же Иванове человеке Давыдова ис полку прислана память. //

Лета 7127-го сентября в 18 ден по государеву, цареву [к. т.] указу память диаком думному Сыдавному Васильеву да Марку Поздееву.

Сентября в 18 ден в десятом часу ночи прибежал х Коломенском воротам к воеводам к Василью Матвеевичю Бутурлину с товарыщи Иванов человек Давыдова Томилко Левонов. А в роспросе сказал То-

милко. Ездил он по коломенской дороге по сено детей же боярских с людми. И на коломенской, де, дороге, блиско Николы Угрешского монастыря наехали на них черкасы загонные люди и их розгромили, иных посекли. А того, де, Томилку, изымав, роспрашивали про королевича, где он ныне стоит, и про московские стада, сколко далече от города и в котором месте ходят. И он им сказал, что он на Москве не бывал и вес[тей] ничево не ведает. А слышел, де, он от них, что хотят оне итить под Москву на стада. А ево, де, Томилку, отпустили для того, что с него сня[ли] полтара рубли денег.

Припись. Диак Богдан Губин.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1.
Лл. 203, 205, 208, 207, 209, Подлинник[1].

[1] На лл. 204, 206 — часть отписки других подездчиков сходного содержания. Помета на л. 206: Чтена.

118. *1618, вересня 17.*

Із запису розповіді розвідників ситників на чолі з Т. Протопоповим.

л. 210 Сентября в 18 ден на первом часу приехали ис подезду дворовые люди сытники Томило Протопопов с товарыщи 4 человеки, посланы были по коломенской дороге вечер, в другом часу ночи.

А в роспросе сказали. Ехали они коломенскою дорогою, и от Москвы за 12 верст встретили они беж, идут к Москве человек з 20 монастырских крестьян Егорьевского монастыря села Михайловсково. И сказывали им, что были черкасы в селе в Новом, от Москвы 30 верст и крестьян многих побили и поимали. А быв в Новом, пошли назад в Бронницы. Да был, де, в полону у черкас товарыщ их, села Михайловского крестьянин и у черкас ушол. И им сказывал[:] слышел он у черкас, что хотят приходить изгоном под Москву на стада и к слободам севодни или завтро[1] //

л. 211 Да с теми ж крестьяны идет Иванов человек Давыдова, а сказался, что был он в полону у черкас и от них ушол[2]...

Помета. Чтена.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1.
Лл. 210—211. Подлинник

[1] См. также док. № 113.
[2] См. док. №117.

119. *1618, вересня 19.*

Із запису розповіді розвідників ситників на чолі з Т. Протопоповим.

л. 235 ... Того ж дни приехали ис подезду с коширские дороги сыт-
л. 236 ники Томило // Протопопов с товарыщи 5 человек, а посланы с Москвы сее ночи часу восмого.

А в роспросе сказали. Доезжали они по коширской дороге за Похру верст с пять. И по ту сторону Коломенсково с версту встретилис с ними московские новокрещены человек з 10, идут из деревни из Раставца з женами и з детми. И сказывали им те новокрещены[:] пришли черкасы по ту сторону Похры верст з двадцат в село в Шубино да в село в Лобаново тому ден с пять немногие люди[1]. А болшие люди стоят под Коломною...

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1.
Лл. 235—236. Подлинник.

[1] См. также док. № 116.

120. *1618, вересня 19.*

Із запису розповіді розвідників служилих татар на чолі з Д. Алеєвим.

л. 240 127-го сентября в 19 ден в другом часу ночи приехали ис подезду с островской дороги коломенские и коширские новокрещены Данило Алеев

с товарыщи 3 человека, а посланы были ис полку от воевод от князя Ивана Катырева Ростовского сего дни после полден.

А в роспросе сказали. Доезжали они[1] по островской дороге за Коломенское до каменой заплоты... И от каменой заплоты поехали они, Данило с товарыщи[2], назад к Москве. И по сю
л. 240 а сторону наехали мужика, идет с розгрому. // И тот мужик им сказывал. Был, де, он на Беседах, сек капусту. И по сю сторону Бесед пригоняло черкас человек с 6 и по полю ухватили у них 4 лошеди, и ухватя, побежали назад...

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1.
Лл. 240, 240а. Подлинник.

[1] "Доезжали они" вписано сверху.
[2] "Данило с товарыщи" вписано сверху.

121. *1618, вересня 20.*

Інформація для воєвод на чолі з В. М. Бутурліним.

л. 243 Лета 7127-го сентября в 20 ден по государеву, цареву [к. т.] указу памят дьяком, думному Сыдавному Васильеву да Марку Поздееву х Коломенским к острожным воротам, к воеводам к Василью Матвеевичю Бутурлину с товарыщи.

Прибежал Федоров человек Самарина Савка Федоров и в роспросе сказал. Сентября ж в 19 ден поехал он с товарыщи человек их с сто по коломенской дороге по сено. И как будут, проехав Беседы, подле Острова, и наехали на них черкасы человек их з двести и их разгромили и лошеди у них поимали. А он, Савка, у них ушел на лес.

Припись. Диак Богдан Губин.

Помета на л. 243 об. Роспрашиват[1].

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1.
Лл. 243—243 об. Подлинник.

[1] См. док. № 122

122. *1618, вересня 20.*

Із запису розповіді С. Федорова.

л. 244 127-го сентября в 20 ден прислали в Розряд от Коломенских ворот воеводы Василей Бутурлин с товарыщи с стрелцом Костянтинова приказу Чернышова, Прокофьевы сотни Логвинова с Якушком Потаповым Федорова человека Самарина Савку Федорова.

А в роспросе Савка Федоров сказал. Сентября; де, в 19 ден, вчерас в суботу, в полчаса дни поехало их с Москвы боярских людей человек со сто для сена по коломенской дороге. И как они проехали Беседы подле Острова и почали сена имат часу в четвертом дни, и в ту пору пришли на них с левые стороны з горы черкасы человек з 200 и их розгромили, а иных посекли, а он ушол на лес. И розгромя их, черкасы пошли назад тою ж сакмою. И он Савка, пришод с лесу, видел убитых лежат три человеки.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1. Лл. 244. Подлинник.

123. 1618, вересня 20.

Із запису розповіді розвідників задвірних конюхів на чолі з Д. Шемякіним.

л. 248 127-го сентября в 20 ден приехали ис подезду с Коширские вороти задворные конюхи Давыд Шемякин с товарыщи 3 человека, и посланы в подезд сентября в 19 ден в 2-м часу ночи.

А доезжали от Москвы верст з двадцат до села Румянцова и за Румянцово. И как они ехали к Румянцову, и им, де, попался навстречю от Ярына[1] княз Дмитреев крестьянин Тимофеевича Трубетцково из села Бесед Васкою зовут. А в роспросе сказал. Сентября, де, в 19 ден в обед пришли в село Беседы черкас с 1000 и село, де, Беседы высекли. А он, Васка, сечен же, а ска-
л. 249 зал, что секли ево черкасы. // А из Бесед черкасы пошли в село Мячково. Да видели они жярева к селу Михайловскому да к Мячкову...

Помета. Чтена.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1. Лл. 248—249. Подлинник.

[1] "от Ярына" вписано сверху.

124. *1618, вересня 20.*

Із запису розповіді розвідників на чолі з Ф. Болдиревим.

л. 251 125-го[1] сентября в 20 ден приехали подезщики Федор Болдырев с товарыщи з боровские и с оболенские дороги, а посланы ночес, в пятом часу ночи.

А в роспросе сказали. Приехали они по боровской дороги в Суково до зори, от Москвы 15 верст. И сказывал им в Сукове крестьянин Куземкою зовут, а чей словет, того не упомнит, что вчерас в суботу об вечернях прибежал к ним в Суково мужик. И сказывал, что, де, он был у черкас. А ушел, де, у них с пустоши с Момырева, от Сукова 20 верст. А шли, де, [2] из [З]венигорода люди многие под четырмя знамены к оболенской и к серпуховской дороге...

На л. 253 помета. Чтена.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1. Лл. 251. Подлинник.

[1] Так в тексте.

[2] Далее зачеркнуто: они

125. 1618, вересня 21.

Із запису розповіді розвідників на чолі з сином боярським З. Озеровим.

л. 258 127-го сентября в 21 ден приехали ис подезду подезщики царицыны дети боярские Захарей Озеров с таварыщи, а посыланы были в подезд по коширской дороге ночес, в четвертом часу ночи.

А в роспросе сказали. Как оне отехали от Москвы верст с 5, и им приехал встречю казак Курдюковы станицы Грудцова Родка смолненин. А едет он с приставства из Домодедовские волости, а с ним идут беж, Домодедовские волости крестьяня

л. 259 з женами и з детми. А сказал им... // ... Да сентября в 19 ден, тому ныне 3 ден прошли литовские люди позад Домодедовские волости ис королевичевых табор человек з 200, а пошли за Похру х черкасом.

Да не доезжая Пахры верст за 6, встретили беж, Суздалсково архиепископа крестьян Коломенсково уезду да с ними ж бегут села Лобанова крестьяня. А сказывали им, что во многих местех в Коломенском уезде по за Похре черкасы ходят по лесу пеши и людей многих пожгли и пересекли. А пришли, де, черкасы на

л. 260 Похру[1] вчерас в государево село в Колычово, от Мо//сквы 30 верст. А тово не ведомо, станом ли тут станут или пойдут куды...

А как оне поехали назад к Москве, и наехали по серпуховской дороге за Котлом новокрещонов и татар Серпуховсково уезду телег со ста, а едут к Москве з запасы. А сказывали им, что они видели в суботу, тому ныне третей ден на Лопасне литовских людей с тысечю человек и болши, идут из-за Угры от черкас х королевичю таборы, а вож у них руской мужик.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1.
Лл. 258, 259—260. Подлинник.

[1] Исправлено из: "а"

126. *1618, вересня 21.*

Із запису розповіді розвідників конюхів на чолі з Ф. Болдиревим.

л. 277 127-го сентября в 21 ден приехали ис подезду подезщики конюхи Федор Болдырев с товарыщи, а посланы были в подезд по коширской дороге ныне, сентября в 21 ден часу в девятом дни.

А в роспросе сказали. Ездили оне до Пахры за три версты, а от Москвы 27 верст. И приехали к ним встречю Иван Спасителев з дворяны и з детми боярскими, едут к Москве. А сказали им, что был у них бой с черкасы по ту сторону Пахры верст с пятнадцат с обеда да до вечера. И черкас, де, были оне[1] осадили. А начеват, де, под ними не смели,

что стоят блиско болшие люди верстах в четырех в селе в Шубине, от Москвы 45 верст. А гетман, де, Саадачной сентября [в] 21 ден пришол в Бронницы и с черкасы. А много л черкас с ним, тово не ведают...

Помета. Чтена.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1. Лл. 277. Подлинник.

[1] Вписано сверху.

127. *1618, вересня 23.*

Із запису розповіді розвідників на чолі з сином боярським І. Волосатим.

л. 306 127-го сентября в 23 ден в пятом часу ночи приехали ис подезду подезщики царицыны дети боярские Иван Волосатой с товарыщи, а посыланы были в подезд по коширской дороге в десятом часу дни.

А в роспросе сказали. Ездили оне до Черной грязи, от Москвы верст з 12. А едучи дорогою, встретили на Даниловке с Похры крестьянина. А сказывал им, что на Похре стоят черкасы многие люди.

А как оне поехали назад к Москве, и наехали по ту сторону Котла мужика ранена. А сказывал им, что пришли черкасы многие люди[1] в село Микитино, от Москвы 5 верст, вчерас часу в третьем ночи...

Помета. Чтена.

Ф. 210 Московский стол. Стб. № 9. Ч. 1. Лл. 306. Подлинник.

[1] "многие люди" вписано сверху

128. *1618, вересень—1619, травень.*

Записи про виплату грошей запорожцям, які виїхали на російську службу.

л. 54 Сентября сь 5-го числа языком запороским черкасом сотнику черкаскому Федьке Сомову с товарыщи шти человеком на корм по 4 де. на день человеку. Писал Терешка Еуфимьев.

л. 84 Ноября в 1 день дано выходцу из черкаских полков черкашенину Микитке Тимофееву на корм и лошади его двадесят денег. Писал Васка Савин.

л. 85 По приказу думного диака Сыдавнова Васильева дати черкашенину на платье два рубли, отпущон с листом к черкасом для[1] полонеников и с вестями про турских людей, что литовские городы поимали и литовских людей побили[2], и меж них война.

л. 103 127 ноября в 26 ден в восьмом часу ночи посланы по черкаским вестем з грамотами в Боровеск в Пафнутьев монастырь царицыны дети боярские Иван Григоров да Богдан Нечаев. И им дано в дорогу по полуполтине человеку. Писал Васка Савин. //

л. 108 127-го декабря в 8 день суздальцу Ивану Олексееву сыну Бастанову государева жалованья на 127 год для посылки, что послан в Колугу выводить черкас и литовских людей до Путивля и дожидатца в Путивле того, как литовские люди пойдут за рубеж...

л. 177 127-го декабря в 31 день. Послать в Колугу з грамотами. Перебещиков черкас привести к хрестному цело[3] Борису Дворянинову да Володимеру Молчанову и ехать к Москве. Нарочной гонец можаитин Ондрюша готов и ему дать в дорогу гривна. Писал Васка Савин. [л. 178] Дати выходцом сотником черкаским Саве Черняту да Степану Татарину по десяти денег на день человеку

л. 319 Дано на корм маия в 23 день на день выходцу черкашенину Левке Кондратьеву 5 денег. Писал Васка Савин...

л. 404 Марта в 1 день по помете думного дьяка Сыдавного Васильева государева жалованья выезжим черкасом, что выехали ис-под Осташкова и ис-под Торопца за выезд.

Сотнику черкаскому Федору Петрову да ясаулу Данилу Федорову по шти рублев человеку.

Десятником

Федору Черново, Васке Дементьеву, Роману Павлову, Матвею Матвееву, Леску Кузьмину, Ивану Ерофееву, Федору Иванову, Тарасу Васильеву,

л. 408 Олексею Федорову, Кирейку Парфеньеву // Грицку Григорьеву, того одиннатцети человеком сорок четыре рубли, по четыре рубли человеку, то им и за сукна. Рядовым черкасом Гордею Кирилову, Ивану Петрову, Миску Ондрееву, Савке Олександрову, Ондрею Ондрееву, Саве Данилову, Ондрею Кирилову, Ивану Ларину, Семену Семенову, Кузьме Онофьеву, Лазарю Устинову, Олексею Гарасимову, Матвею Тимофееву,

Кондрату Левшову, Остафью Парфеньеву, Пахому Онтонову, Григорью Иванову, Вечорке Якимову, Ивану Триховскому, Федору Васильеву, Григорью Семенову, Ивану Демянову, Петру Григорьеву, Ондрею Васкову, Оске Сен[4] Щербине Васкову, Тимофею Григорьеву, Усу Григорьеву, Савке Наумову, Роману Михайлову, Федору Михайлову, Селивонку Иванову, Зотицке

л. 406 Иванову, // Лебедовске Иванову, Тимофею Борисову, Федору Мискову, Василью Еремину, Василью Кузьмину, Ивану Семенову, Якову Олексееву, Семену Ермолину, Ондрею Пятину, Ивану Филипову, Косте Федорову, Степану Иванову, Яске Семенову, Митке Кузьмину, Ивану Савину, Власу Киреееву, Ивану Иванову, Якову Мартынову, Василью Ондрееву, Лукьяну Иванову, Федору Дмитриеву, Семену Михайлову, Васке Воинову, Мартыну Протскому, Петру Иванову, Илье Маркову, Матвею Ондрееву, Степану Федорову, Маноилу Степанову, Ивану Гришкову, Ивану Еремееву, Ивану Овдееву, Олеске Васильеву, Мартыну Угримову, Васку Иванову, Миките Мосееву, Богдану Осупову, Криштопу Жабке, Богдану Иванову, Павлу Васильеву, Марку Петрову, Миске Семенову, Ермоле

л. 409 Данилову, Артему Антипову // ... Борисову, Якушку Исаеву, Косте Петрову — того сто дватцати четырем человеком шестьсот дватцать рублев по пяти рублев человеку[5], и обоево за выезд и за сукна сту тритцати семи человеком шестсот семдесят шесть рублев. Да им же всем на корм на две недели, на прошлую неделю февраля з дватцать перваго числа по дватцать седмое число да вперед на неделю марта по седьмое число сто пятнатцать рублев и девять алтын четыре деньги. Сотнику по полутретья алтына, ясаулу и десятником и рядовым по два алтына на день человеку. Да черкашенину раненому Лазарку Устинову на рану, на зелье и на лечбу рубль семьнатцать алтын две деньги.

Всево тем черкасом сту тритцати осми человеком семсот девяносто два рубли дватцать сем алтын две денги.

Справил[6]

Ф. 210. Севский стол. Стб. 2. Лл. 84—85, 103, 108, 177—178, 319, 404, 406, 408—409. Подлинник.

[1] Далее слово неразборчиво.

[2] Далее зачеркнуто: и миру меж ними нет

[3] Так в тексте

[4] Далее буквы стерлись.
[5] Приписано сверху: то им за сукна
[6] Имя далее стерлось.

129. *1618, жовтня 2.*

Грамота царя Михайла Федоровича до бєлозерського воєводи.

л. От царя и великого князя Михаила Федоровича Всеа Русии на Белоозеро воеводе нашему Ондрею Федоровичу Образцову. По ссылке литовского королевича пришли в наше государство запорожские черкасы, и сентября в 26 день шли те черкасы в сход х королевичю в Тушино мимо Москвы. И бояре наши и воиводы с ратными людми, прося у Бога милости и у Пречистые Богородицы помощи на тех черкас ходили и божиею милостию и Пречистые Богородицы помощию и заступлением и всех святых молитвами, а нашим царским счастьем черкас многих побили и языки многи поимали. И те языки и выходцы в роспросе сказывали что с черкасы болшая половина руских людей полонеников, мужиков и робят, и жонак, и девок. И шли де с ними, меж их черкаских полков руские люди, мужики и робята, и жонки, и девки верхи на шесть полков, а их де черкас, всех тысяч с пять. И в них многие ранены, а иные больны, и голод, де у них великой, и наги, а хотят, де, черкасы итти в замосковные городы. И как к тебе ся наша грамота придет,

л. 2 и ты б на Белеозере жил с великим береженьем неоплошно, и вестей про литовских людей и про черкас проведывал всякими обычаи. А будет литовские люди и черкасы придут под Белоозеро, ты б, прося у Бога милости, в осаде сидел крепко и надежно, безо всякие боязни, и с литовскими людьми и с черкасы бились и нашим делом промышлял, сколко милосердый Бог помочи подаст. А что у тебя каких вестеи будет, и ты б всякие вести писал к нам почасту, да и в городы, куда пригоже, всякие вести писал же.

Писано на Москве, лета 7127-го, октября[1] в 2[2] день

На обороте.

Скрепа: "Диак Марк Поздеев".

Пометы на об. л. 1: "На Белоозеро воеводе нашему Ондрею Федоровичю Образцову".

Другим почерком: "127-го, октября в 18 день, сь ерославцам с Оверкеем Городчанином
ниже другим почерком: "Сослать из Ярославля с нарочным гонцом".

Российская государственная библиотека в Москве. Отдел рукописей. Ф. 343. Коллекция актов П. П. Шибанова. Карт. 1. Ед. хр. 4.

[1] испр. из "сентября".
[2] возможно чтение "в 9".

130. *1618, жовтня 19[1].*

Вязники. Із чолобитної отаманів козацького війська до царя Михайла Федоровича.

Царю, государю... [к. т.]
л. 168 Были мы, х. т., по твоему, г-ву, указу с окольничим со князь Григорьем Костентиновичям Волконским на твоей царьской службе на Коломне, и ис Коломны посылоны были под черкас, тебе, г-рю, служили, многих черкас побивали, и языки многия имоли и к тебе, г-рю, к Москве приводили. И как, г-рь, пришол под Коломну етман Саадачнай с черкасы, и мы, х. т., об реку билися два дни и две ночи, и люди, г-рь, пришли нам, х. т., не в силу. И мы, г-рь, з бою от них пошли в отход и в город, г-рь, на Коломну просилися. И нас, г-рь, в город не пустили, и по нас, г-рь, з города учели стрелять, и убили, г-рь, у нас четырех козоков да смерти и многих, г-рь, козаков переранили и лошеди побили, а иных переранили. И мы, х. т., от Коломны отошли прочь и, отшед, стали в Тугольской волости. И сентебря, г-рь, вь 18 день приходили на нас от етмана от Саодашнова пан Миневской с черкасы, а с ним, г-рь, была черкас семьсот. И у нас, г-рь, с ними бой был день весь от утра и до вечера, и божьею милостью и твоим, государевым, счастьем черкас побили, знамены и литавры поимоли, и языков многих побрали...

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Л. 168. Подлинник.

[1] Дата получения.

131. 1618, жовтня 27[1].

Вязники. З листа козацького війська до боярина М. Б. Ликова.

л. 268 ... А Чаплинской стоит в Олександрове слободе, а под Суздалем стоят черкасы, а под Володимером, в Стародубе и в Годеновской волости стоят черкасы ж и в Медовеском стану черкаси ж...

Ф. 210. Новгородский стол. Стб. 3. Л. 68. Подлинник.

[1] Дата получения.

132. 1618, жовтня 31[1].

З листа воєводи у Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 15 ... Нынешняго 127, октября в 29 день писали, господа, ко мне с Вологды воевода Иван Хлопов да дияк Семен Сабакин, октября в 22 день прислана, де, к ним на Вологду государева царева и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии грамота за приписью диака Марка Поздиева... да к ним, же, де, того же числа прислана другая государева прамота за приписью диака Марка Поздиева, а в государеве грамоте написано: боярам в роспросе выходцы от литовских людей, выходя, сказывают, что ис-под Москвы от королевича пошли черкасы, а приходить, де, им, под государевы городы войною и изгоном и воевать Ярославской и Вологоцкой уезды...

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Л. 15. Подлинник.

[1] Дата получения.

133. *1618, листопада 6*[1].

З листа воєводи у Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 19 Нынешнаго 127 году ноября в 5 день писал, господа, в Кирилов монастырь к — ыгумену Саватею и к соборным старцом Кирилова монастыря вотчины Углецкого уезда села Кабанова приказщик Федор Чюмашев, что в селе Кабанове стоят станом польские и литовские люди и руские воры, и крестьян, де, посекли, а жены, де, их и дети в полон побрали, отлучили от города, а стоят, де, по самой город, а хлеб, де, молоченой и немолоченой потравили и разорили без остатка и живот, де, поимали весь да и в — ыных, де, боярщинах во всех стали. А полковник, де, у них Яковом зовут, Шиш, а с ним, де, войска пятьсот человек... и как, де, будет зимняя дорога, и они, де, хотят итти к Белуозеру и под Кирилов монастырь и в Вологоцкие места воевать. А пришли, де, стоять в село Кабанова за десят ден до Дмитреева дни...

Ф. 1107. Оп. 1 Д. 252. Л. 19 Подлинник.

[1] Дата получения.

134. *1618, листопада 19*[1].

З листа воєводи у Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 34 ... писал ко мне с Вологды воевода Иван Хлопов да дьяк
л. 35 Семен Собакин... // ... ноября в 16 день писал, де, к ним из Ерославля боярин князь Иван Борисович Черкаской с товарыщи, а к ним, де писал с Углеча воевода князь Никита Волконской, что литовские люди, а с ними Якушко Шиш и Круговой идут к Вологде[2] и к Белуозеру и х Кирилову монастырю...

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Лл. 34—35. Подлинник.

[1] Дата получения.
[2] Далее зачеркнуто: или

135. *1618, листопада 19*[1].

З листа вологодського воєводи І. Хлопова та дяка С. Собакіна до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 38 об. ... Да к нам же, господа, писал с Углеча воевода князь Никита Волконской с вестовщиком нашим с Филькою, что вышли к нему на Углеч от литовских людей выхотцы. А в роспросе, де, сказывали, что литовские люди, и черкасы, и казаки сь Якушком с Шишом и с Круговым пошли меж Углеча и Кашина на село Некоуз, а приходить, де, им к Вологде и к Белуозеру и х Кирилову и в Поморские городы...

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Л. 38 об. Подлинник.

1 Дата получения.

136. *1618, листопада 26.*

Деуліно. Із щоденника переговорів російського посольства на чолі з Ф. І. Шереметьєвим з комісарами Речі Посполитої.

л. Того ж дни, как ц. в-а великие послы приехали с сезду,
л. 164 об. // сказывал великим послом Офонасей Толочанов. Как, де, они, великие послы, были ныне с литовскими послы на сезде, и к нему, де, приехов к сотне Ивашкова полку Мещеринова казаки Першутка Соймонов, что бывал серпуховитин сын боярской, да княз Яковлевской человек Борятинского Фетка Иванов, сказывали. Поляки, де, и литва, и все рыцерство, и чаплинцы стоят за королевича и послом, де, литовским с вашими, московскими,
л. 165 послы мы//ритца мешают и мир нарушивают. А они, де, все казаки хотели отехать ко г-рю к Москве. Да как, де, приехал к ним Левка Пивов, и он, де, им, всем казаком, сказал, что бутто на Москве их братью, казаков, казнят и в тюрьму сажают, которые выедут из Литвы. И они, де, за тем ко г-рю к Москве и не поехали...

л. 165 об. ... Да и поляки, де, приезжая к ним к сотни говорили [:] присылают, де, к ним казаки московские, которые ныне в воровстве, и просят у них, // чтоб, де, им дали чаплинцов, лисовщиков, и черкас. А говорят, де, чтоб им, поляком, лежат на леже, а они, де, хотят над городы, над Володимерем, над Суздалем и над иными городы промышляти.

Ф. 79. Сношения с Польшей Кн. 34. Лл. 164—166. Подлинник.

137. *1618, листопада 27[1].*

З листа воєводи у Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 58 ... ноября в 26 день писали, господа, ко мне в Кирилов монастырь с Вологды воевода Иван Хлопов да дьяк Семен Собакин... Что, де, к ним на Вологду от литовских людей и от руских воров ис полону многие выходцы... выходят. А в роспросе, де, сказывают, слышели, де, они у черкас и у казаков, что за ними идут большие литовские люди и руские воры, а они, де, с ними хотят в сход сходитца под Вологдою и к Вологде приступать...

л. 59 ... которые, господа, из монастыря Кирилова монастыря служки Митя Белозерец да Миня Кондратьев посланы ноября в 22 день в подезд до Сямы и про те де подезщики. . в деревне Кобелеве крестьяне сказали, что де, подезщиков Кирилова монастыря

л. 60 служек в подезде литовские люди, угоняв взяли... // взяли, де, их в деревне Нефедове и Миню, де, привезши, ссекли на Подольном, а Митю, де, Белозерца, взяв, привели во Фрязиново, и ево, де, литовских людей и руских изменников атаман Яков Шиш роспрашивал, какова, де в Кирилове монастыре крепость, и много ли людей, и мочно ли приступать...

... ноября в 27 день в роспросе же сказал мне Кирилова монастыря детина Васка Яковлев, а был, де, он в монастырской вотчине в селе в Кабанове, жил у приказщика, и октября в 15 день пришли, де, под Углеч литовские люди, и его, де, Васку, загонные люди взяли в Кабанове и свезли под Углеч к себе. А у них, де, у литовских людей два атамана Яков Шиш, а с ним, де, черкас и пахолков и казаков четыреста человек, а другой

атаман Круговой, а с ним триста человек. И стояли, де под Угличем две нели (!), а к городу не приступали, ис-под Углеча пошли на Мологу и на Мологе, де, у них меж себя был бой, и после бою пошли в рознь, Яков Шиш пошел

л. 61 мимо Вологды // и за Кубенское озеро, а куде им впредь будет поход, и то он, Васка, не ведает...

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Лл. 58—60. Подлинник

[1] Дата получения.

138. *1618, листопад*[1].

Москва. З грамоти царя Михайла Федоровича до міст.

л. 501 ... по нашему указу послы наши, боярин Федор Иванович Шереметев с товарыщи, под Москвою с литовскими послы... сезжались о мирном постановленье, договорились, что королевичю и гетману Хоткееву итти со всеми полскими [2]и литовскими[2] людми и з черкасы из Московского государства выти в Польшу. А итти, де, королевичю и гетману Хоткееву[3] с польскими и с литовскими людьми на Вязьму да на Смоленеск, а черкасом итти на [4]наши

л. 502 украинные[4] городов ... // ... А в роспросех сказывали [5] языки и выходцы, что королевич и гетман Хоткеев черкасом грошей не дали, и черкасы из нашего государства итти не хотят, а хотят стоять под нашими городы и хотят приходить к городом изгоном и оманом, и мы на них посылаем бояр и воевод со многими ратными людьми...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Лл. 501—502. Отпуск.

[1] Ранее следующего документа.

[2] Слова приписаны над строкой.

[3] Далее зачеркнуто: с люд

[4] Слова зачеркнуты и вместо них вписано: в Запороги мимо наших украинных

[5] Слово вписано между строк.

139. *1618, листопад.*

Москва. З грамоти царя Михайла Федоровича до калузьких воєвод.

л. 655 ... писано от нас к вам наперед сего ... что по нашему указу послы наши, бояре Федор Иванович Шереметев с товарыщи, с литовскими послы... сезжались и о мирном постановлянье договорились, что королевичю и гетману Хаткееву со всеми польскими и литовскими людьми и з черкасы из Московскаго государства ити в Литву и в Польшу, королевичю с польскими и с литовскими людьми итти на Вязьму да на Смоленеск, а черкасом итти в Запороги мимо наши украинные городы... А ныне сказывали бояром нашим в роспросе языки, что королевич и гетман Хаткеев черкасом грошей не дали и черкасы, идучи государства нашего из земли, хотят к городом приступать, И будет черкасы учнут воевать, и мы на них пошлем бояр своих и воевод со многими ратными людьми...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 655. Отпуск.

140. 1618, грудня 10.

Лист королівських комісарів А. Новодворського та Л. Сапєги до запорозького війська.

л. 1 Wam, wielcełaskawy panie hetmanie, panowie pułkownicy, asaułowie, atamani i wszystko rycerstwo woyska KJM zaporoskiego.

Jakesmy pierwiey pisali do WM ciow y teraz to powtarzamy y prosimy Wmciow abyscie WM więznie wszytkie Moskwę, ktore się WM na Liwnie, na Jelcu y na ynszych zamkach pobrali, tak narodu zacnego iako y proste ludzie pooddawali Moskwie, bo tez oni nasze nam oddają wedlug postanowienia naszego y umowy z Moskiewskiemi posłami. Sami tez WM wytchnąwszy sobie trochę proszę abysciesie ruszyli do domow swych z ziemie Moskiewskiey, nie czyniąc szkody, ludzi nie siekąc, derewien nie paląc, ieno ie sobie dla koni biorąc.

W tym się lasce WM zalecamy. Dan pod Rohaczowem d. 17 10 bra, anno 1618.

WMciom wszego dobra zyczliwi przyjacielie.

Adam Nowodworski biskup Kamieniecki — Leo Sapieha kanclerz.

л. 2 об. Urodzonemu Ranu Michałowi Kuniewiczowi Porucznikowi takze wszytkim Ich M Plm thowarzyszom chorągwie moiey.

Ниже: Wam wielce laskawym panom przyjaciołom panu Piotrowi Konaszewiczowi hetmanowi, panom połkownikom, asaulom, atamanom y wszytkemu rycerstwu woyska Kr. Jego Msci Zaporozskiego nalezy..

Ниже: Пишет Лев Сапега к Сагайдачному о вязнех, которых взяли на Ельце и на Ливнах московские люди и тех бы людей на розмену давать.

Оттиски двух печатей, один из них красного цвета, плохо сохранившихся.

Ф. 79, Оп. 1, 1618., № 3, лл. 1—2.

141. *1618, грудня 11*[1].

З листа воєводи в Кириловому монастирі М. Спешнева до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 74 ... декабря в 8 день, распечатав, господине, чель я вестовую отписку, что с Вологды писали воевода Иван Хлопов да дьяк Семен Собакин ... что, де, пришли в Вологоцкий уезд литовские люди и русские изменники казаки Якуш Шиш да Круговой да Лом, а с ними черкас и казаков тысечи с три...

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Л. 74. Подлинник.

[1] Дата получения.

142. *1618, грудня 15*[1].

З листа воєводи в Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 78 ... декабря в 13 день прибежали, господа, в Кирилов монастырь Белозерского уезда Волока Словинского деревни Панкова крестьяне Семейки Сурина казачек Тренька Вахромеев да тое ж деревни крестьянин Кручинка Афанасьев. И в роспросе мне сказал. Декабря в 12 день на первом часу дни пришли, де, на Волок Словинской литовские люди и руские изменники казаки многие люди и стали во многих Волоцких деревнях, и его, де, Треньку Вахромеева тут в деревне взяли и роспрашивали про Кирилов монастырь про осадные люди и про дворян и детей боярских... а атаман, де, у них Яков Шиш, и розпрашивали, де, его Треньку про Белозерскую дорогу...

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Л. 78. Подлинник.

[1] Дата получения.

143. *1618 грудня 14*[1].

З листа воєводи в Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 81 ... декабря в 15 день в роспросе ж, господа, мне сказал Волока Словинского от Благовещенья пречистые богородицы погосту нищей Михалко Мелентьев. А был он в полону на Волоку у литовских людей иу казаков. Декабря в 12 день пришли, де, на Волок Словинской литовские люди и руские изменники казаки и стали во всех деревнях и его, де, Михалка поимали и мучали, гли и розпрашивали про богатых крестьян. Аатаман, де, у них Яков Шиш, а войску с ним, сказывают, черкас и казаков с тысечю, а сходитца, де, им с отоманом с Степаном с Круговым да к себе ж, де, на сход ждут с Пошехонья черкас. А сошедшися, де, им в место всем итти под Белоозеро приступом, а, взяв Белоозеро и с нарядом, итти под Кирилов монастырь, а не можем, де взяти Кирилова монастыря, и они

хотят итти под Каргополь. А декабря в 14 день в вечеру сезжались меж собой и казаки...[2] ... или, что

л. 82 им человек с пятьдесят быти под Кирилов // монастырь в подмонастырные деревни шарпать тогож числа декабря 15 из утра. А стоят, де, они на Волоку в селе и по всем деревням на дворе человека по два и по три и по четыре казаков, а пахолков у них руских людей человек по десяти и больши на дворе, а ружья у них ратного нету, а у черкас, де, и у казаков саадаков и пищалей мало ж, у десятка саадак или самопал один или два, а у всех сабли, а сторожи, де, и огней по деревням у них нету...

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Лл. 81—82. Подлинник.

[1] Дата получения.

[2] Край листа оборван.

144. 1618, грудня 16[1].

З листа воєводи в Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 85 ... нынешнаго 127 году декабря в 16 день в Кирилов монастырь на государево царево и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии имя приехали от литовских людей и русских изменников от казаков атамана Федора Бороды десятник Сергейко Ильин с товарыщи. А в роспросе, господа, мне сказали они ... атаман, де, у них был Федор Борода, а в станице у него было казаков семьдесят человек, а другой атаман Первой Васильев, а с ним сто человек казаков, а третей атаман Офонасей Шайда, а с ним казаков семьдесят человек да с ними же были два атамана с пешими казаки Федор Болдырь да Василей Селивестров, а с ними казаков пеших двести человек. А ис-под Ржевы пошли на Кимру

л. 86 и на Кимре разделились, три атамана Федор Болдырь да Ва//силей Селивестров да Иван Мещерин пошли к королевичю в таборы, а два, де, атамана Федор Борода да Первой Жарик с Кимры пошли на сход к атаману к Круговому в Катцкую волость, а сошедчися вместе с Круговым пошли под Углечь и из-под Углича на Мологу, и на Мологе, де, сошлися с атаманом сь Яковом Шишом. И туто, де, у них межь собою была

драка, и з драки за крестным целованьем розошлися. Яков Шиш с Холопья пошел в Пошехонской уезд ко Всем святым, да по Вологоцкому уезду шли, были, де, и за пятнадцать верст от Вологды. А Степан, де, Круговой с Мологи куды пошел, того не ведают, а войска, де, с ними (!) черкасов и казаков человек с полтораста, а черкас, де, с Круговым всево человек з дватцать. А сь Яковым, де, с Шишем и с Федором з Бородою и с Первушею Жариком казаков с полчетвертаста человек, а поляков и черкас с пятьсот человек. А шли, де, они через Кубенской погост вниз по Сухоне, не заходя к Шуйскому, пришед под Тотьму всеми людьми к городу с шитами(!) приступали, и из города против них учинили выласку, и от города их отбили, и сшиты (!), поимав, сожгли, а на приступе, де, убили у них человек с пятьдесят, а человек, де, шестьдесят переранили, и они, де, отшед от Тотьмы верст с семьдесят в Рубежьскую волость. И тот, де, Яков Шиш с поляки и с черкасы и с казаки старшину Игната Черново да атамана Федора

л. 87 Бороду да Первушу Жарика // и казаков хотели побить насмерть, и они, де, ... от них пошли на утек, бежали верст с тридцать. А Яков, де, Шиш с поляки и с черкасы пошел на Вагу, а куды им вперед итти, того он не ведает. А у черкас, де, полковник пан Ятцкой...

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Лл. 85—87. Подлинник.

[1] Дата получения.

145. 1618, грудня 25—28.

Документи про виїзд козаків з війська П. Сагайдачного в Калугу на російську службу.

л. 81 Государю, царю и [к. т.] х. т. Офонька да Микитка Гагарины с товарыщи челом бьют. Декабря, государь, в 8 день был бой с литовскими людьми и з черкасы на Оке реке у малова острожка и на том бои помеснова есаула Ивана Васильева да поместнова казака Семена Матчина литовские люди ранили. И били челом тебе, государю, царю... [к. т.], чтобы их отпустить из Колуги к Москве для их ран. И мы, холопи твои, отпустили их к Москве декабря в 25 день да с ними ж послали к тебе, г-рю, пере-

езщиков черкас осмь человек, которые переехали к нам в город в осаду декобря в 19 день. А хто, г-рь, имянем переезщиков, и мы, х. т., тем переезщиком имена послали к тебе, г-рю, под сею отпискою.

На л. 81 об пометы: Государю царю... [к. т.].

В Розряд.

л. 82 Имена переезщиком черкасом, которые приехали в город в осаду Емцова полку Васюковаи сотни Иван Иванов. Тово ж полку Продиковаи сотни Иван Ребец. Персково полку Михайло Михайлов. Тово ж полку Ясковай сотни Иван Ондреев. Гетмансково полку Григорьевой сотни Трипольца Меркул Вишневской.

Тово ж полку Монастырсково сотни Василей Дибовской.

л. 83 Милосново полку Конковского сотни Григорей Данилов. Коншина полку Ждановай сотни Гаврила Тростенецки.

л. 1 126-го декабря в 28 день[1] писал[и][2] к государю, царю... [к. т.] из Кол[у][2]ги воеводы князь Офонасей Гагарин с товарыщи, прислал[и][2] со есаулом казачьим с-ван]ом][2] Васильевым да с козаком с Сенькою с Матчиным выходцов черкас 9 ч.

А в роспросе есаул Иван Васильев да казак Сенька Матчин сказал[и][2]: Поехали они из Колуги декабря в 25 день на Рожество Христово в обед. А ехали на Боровеск, а из Боровск[а][2] до Москвы Боровскою большою дорогою. И, дорогою едучи, про литовских людей никаки[3] вестей не слы[хали][2]. А Саодашной с товарыщи и з черкасы пошли из под

л. 2 Колуги декабря в 22 день во фтор//ник на Перемышль да на [4] Болхов, а из Болхова ми[мо][2] которых иных городов пойдет, тово не ведают. А слышали они от выходцов, что Саадашному и черкасо[м][2] итти в Киев и лежать около Киева. А сколько лежанья будет, тово не ведают.

А полковник Пырскай своим полком из под Колуги пошел того ж дни декабря в 22 день на Одуев, а с Одуева на которые городы пойдет, тово не ведают. А слышали они от выходцов, что полковнику Пырскому своим полком и всем черкасом сходитца в Киеве, а из под Киева куды им итти тово не ведают.

А где ныне гетман Саодашной с товарыщи и полковник Пырской с своим полком тово они не ведают. //

л. 3 А как Саодашной и полковник Пырской пошли с черкасы из под Колуги, отпустили рускова полону детей боярских, и боярынь, и крестьян, и крестьянских жон, и робят, и девок тысячи з две и больши, а иной полон с собою повели, а сколько полону с собою повели тово не ведают.

А к городом идучи, учнут ли приходить, и уезды, села и деревни учнут ли воевать или нет, тово не ведают. //

л. 4 А как Саодашной и Пырской пошли из под Калуги, и с тех мест декабря по 25 день по их поез[3] приехало черкас в Колугу на государево имя в разных числах с 400 человек и больши своимии головами, иные з женами и з детьми, а иные холости, а приехали все с коши, а кошу у всякого человека по одним санем, и у жен[а][2]//тых жены и дети сидят в тех же санех, а сами приехали верхи, и на иных лошадях, и простые лошади у многих черкас есть же, у человека лошади по две, и по три, и по четыре, а иной выехал на одной лошади, а простой и кошавой лошади нет. И воеводы князь Офонасей Гагарин с товарыщи тех выходцов в острог

л. 5 не пустили, а поставили их за остро//гом в слободах и приставили к нам детей боярских и стрельцов для береженья, а для покупки для хлеба и конскова корму пущают в большой острог человек по 10 и по 15 и больши. И декабря в 23 день, середу, до их поезду за два дни те черкасы, которые приехали на государево имя выбрали себе под Колугою старшиною полковникова Коншина брата Ждана, а наперед сего он был у брата ж своего у Конши в полку сотник. //

л. 6 Да колужской же гонец Ондрей Сухотин сказал, что ворочались черкасы с первова и з другово стану с коши, а ины[е][2] коши с полоном отпущали в Литву, а видел он, Ондрей, что черкасы приехали немногие з женами, и то женки руские. //

л. 7 А выходцы в распросе сказали: Выходец Меркурей Вишневскии в распросе сказался черкашенин, служил Дмитрею Кирилову сыну Плещееву, а Дмитрей Плещеев взял иво к себе во двор ис тюрмы в Володимере во 123 году о Николине

л. 8 дни, // а взят он в языцех во 120-м году в Родительскую суботу в посылке из Володимеря от воеводы Ортемья Измайлова в Суздальском уезде в Троетцкой вотчине Сергеева монастыря в селе Никольском и вкинут был в тюрму, а ис т[ю][2]рмы во 123-м году о Николине дни выдал иво ис тюрмы Дмитрею Плещееву воевода Семен Коробьин. И был он у Дмитрея в вотчине в Володимерском уезде в деревне Микулине на приказе. А в нынешнем во 127 году о Покрове святей богородицы приходили в Дмитрееву деревню в Микулино лисовщики, и его взяли, и привели х королевичю под Троицу. А как был у королевича от Саадашново

л. 9 полковник Милосной, н о Меркурко, с Мило//сным приехал к Садашному под Колугу за девять ден до Рожества Христова, как Саадашной стоял в Колуге в остроге, а от черкас ушол в город в Колугу за три дни до

Саадашново отходу. А половник Милосной привез от королевича листы о том, что с московским государем учинил мирное постановенье, и Саадашному бы ис под Колуги со всем войском итти в Запороги тотчас. И Саодашной ис под Колуги пошол во фторник декабря в 22 день на Козелеск да на Брянеск, а достальные люди пошли в середу, а полковник Пырской пошол другою дорогою, а на которые городы, тово не ведает,
л. 10 и полонеников многих в остроге покинули. // А пришод Саадашному в Киев и сождався со всеми людьми, и ис Киева идти всем розно, где хто живет. А иных никаких вестей не ведает.
л. 11 Черкашенин Иван Ребец сказался Емьцово полку Противовы сотни, переехал на государево имя в Колугу до отходу Саадашново за три дни, в суботу декабря в 19 день. А Саадашной пошол ис Колуги во фторник декабря в 22 день в Литву в Киев со всеми людьми. А вестей сказал: При нем, де, Иване приговорили в раде у Саадашново итти ис Колуги в Литву в Киев всем черкасом двема дорогами, Саадашному самому на Перемышль, да на Белев, да на Болхов, а Пырскому на Одоев да на Куреск, а сходитца, де, им всем в Киеве. А хотел, де, им королевич в Киеве давать гроши, а, дав гроши, где им ис Киева итти, про то он не ведает.

Да в Колуги ж, де, у Саадашново приговорили в раде, которые колужские всякие жилетцкие люди были у них взяты в полон, как они взяли колужской острог, и тех, де, полонеников приговорили они отпущать всех, а с собою колужского полону им не имать никаких людей в Литву. А которые руские полоненики иманы на Ельце и на Ливнах, и в-ыных городех, и о тех де, в раде
л. 12 приговорили[2] ... кова не было, // и тех, де полонеников взять им с собою в Литву. А много ль по смете будет у черкас русково полону, что иманы на Ельце и на Ливнах, и в-ыных городех всяких людей, про то сказал, не ведает. А иных никаких вестей сказал не ведает же.
л. 13 Ивашко Ондреев сказался черкашенин Пырского полку Ясковы роты Злубенского, а переехал на государево имя в Колугу до Соадашнова отходу во фторник декабря в 16 день по утру.

А вестей сказал: При нем, как он ещо не вышел, и, слышел он, что Саадашной с черкасы и все полковники хотели итти на Белев, а куды от Белева пойдут, того он не ведает, а итти, де, им врознь, не вместе, а полоняников ково с собою взяли, того он не ведает. А иных, де, никаких вестей не ведает. //
л. 14 Григорей Данилов в роспросе сказался черкашенин Милосново полку Скачковского роты, переехал на государево имя до отходу Саадашного

день за 5, а пришол в государеву землю с Саадашным вместе. А вестей никаких не ведает, потому что давно от них , а се им тово не сказывают.

Ивашко Иванов в роспросе сказался черкашенин Емцова полку Васюковы роты, переехал на государево имя да отходу Саадашново за неделю, а пришол в

л. 15 государеву землю с Саадашным вместе. // А куды Саадашной пошол, и где ему в Литовской земле велено быти, и про полоняников, которые иманы на Ельце и в ыных местех, и он тово не ведает, и иных никаких вестей не ведает.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 251. лл. 1—15, 81—82. Подлинник

[1] Дата получения.

[2] Край листа оборван.

[3] Так в тексте.

[4] Слово повторено дважды.

146. *1618, грудня—1619 січня 14.*

Документи про перехід на російську службу запорозьких козаків на чолі з Ж. Коншиним.

л. 16 Государю, царю... [к. т.] холопы твои Офонька да Микитка Гагарины с товарыщи челом бьют. Декабря, государь, в 26 день прислал к нам, холопем твоим, полковник Ждан Коншин, чтобы нам, г-рь, послать к Москве с его гонцы сына боярскова. И мы, холопи твои, послали к тебе, г-рю, с ево гонцы поместнова казака Григорья Пашинина тово же числа.

Государю царю... [к. т.] 127-го декабря в 30[1] казак Гришка Пашинич.

В Розряд.

л. 17 [Государю][2] нашему великому князю Михаилу Федоровичу всея Руси, ижзыскуючи мы о славе и о затягу твоем, иж ваша царская милость люду ры[це]рского[2] собе на службу потребуеш тогьды мы яко люд будучи [воен]ное службою се бавечи осталих мы на жеданье вашее царское [мило]сть[2]. есть нас сот сем, а до того еще и болш товариства [н][2]ам прыбавае, тогды мы даючы ведомост о собе посылаем [до][2] вашее царское ми-

лости товаришов своих на име Саву Черняту, Степана Татарина, Янка Панченка, Гришка Иевовича[3]

Алексея.[2] Тогды просим вашее царское милости, рач ваша царская милость через тых посланцов товаришов наших нам росказать ведомость дати, где маем сами собе и конем нашым спочивок [м][2]еть. А за тым службы нашы рыцерские до маестату ва[ш][2]е царское милости пильно оддаем. Писан в Колузе.

Ваше царское милости
наиповольнеишые слуга
Ждан Конша полковник войска
Запорозского с товариством. //

л. 17 об. Государу нашому, великому князю Михаилу Федоровичу всея Руси, пану нашому милостивому отдать.

л. 18 Перевод с писма полсково.

Государю нашому, великому князю Михаилу Федоровичю всеа Русии.

Изыкуючи мы о славе и о затягу твоем, иже ваше царьское милость люду рыцерского себе на службу потребуеш, то мы яко люд будучи воинский, службу свою забавляем, остались мы к вашей царской милости есть сот с семь и больши товариства[2] ... ам прибывает, тогда мы даючи ведомость о себе, посылаем до вашие царские милости товарыщев своих на имя Саву Черняту, Степана Татарина, Янка Панчонка, Гришку Иевовича, Олешу, Якуба. //

л. 19 Тогды просим вашие царские милости, рач ваша царская милость через тех посланцов товарыщев наших нас[4]росказать и ведомость дать, где маем сами себе и конем нашим вспочивок иметь. А за те службы наши рыцерскои до маястату вашие царские милости отдаем. Писан в Колуге.

Припись на низу листа[:] Ваша царская милость наповольнишии слуга Ждан Коншин, полковник Войска Запорожского с товариством.

А на подписи написано, [:] Государю нашему, великому князю Михаилу Федоровичю всеа Русии, пану нашему милостивому отдать.

л. 20 Лета 7127 декабря в 29 день государь царь [к. т.] велел Борису Семеновичю Дворянинову ехать в Колугу для тово. Писали к государю, царю... [к. т.] ис Колуги князь Офонасей да князь Микита Га[га][5]рины с товарыщи, что после гетмана Саадашнова походу осталось в Колуге черкас з двесте человек и больши, а после тово декабря по 25 число собралось черкас шессьс[от][2] семдесят человек и стали в Колуге в заострожных слободах, а сказали, что хотят они служить государю[6]. И государь, [царь][2] и

великий князь Михайло Федорович всеа Русии указал тех выезжих черкас взять к Москве и в Колугу к воеводе ко князю Офанасью да ко князю Миките том от государя писано. //

л. 21 И Борису, едучи Боровскою и Колужскою дорогою, розведывать накрепко, да где встретит выходцов черкас, и ему с теми ехать к государю к Москве на Боровеск. А только тех выходцов на дороге не встретит, и ему, приехав в Колугу тем черкасом половине велел быть с собою[7]. И Борису тех черкас, розделя надвое ехати с ними к... [8] на Боровеск[9] и тово беречись накрепко, чтоб черкасы, едучи

л. 22 до//рогою никово не грабили и насильства никакова не чинили. А где будет наслег, и они б людцкие и[кон][4]ские кормы покупали, а даром ничево не имали[10]. А другой половине черкасом ити ис Колуги к государю[8] ... на Серпухов... [8] верст прислать в Розряд с вестью сколько с ним черкас приедет. А самому, пришод в Розряд, сказати при них дьяком, думному Сыдавному Васильеву да Марку Поздееву, тотчас. Таков же наказ дан Володимеру Михайлову сыну Молчанову, а велено ехать на Серпухов.

л. 23 От царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии в Колугу воеводам нашим Офонасью Федоровичю[11] да Миките Микитичю Гагарину.

Посланы от нас[12] Боровскою дорогою Борис Дворянинов[13], Серпуховскою дорогою Володимер Молчанов, а велено им, едучи дорогою, про черкас проведывать да где на дороге встретят[14] и им с теми черкасы[15] ехать[16] к Москве. А только тех черкас на дороге не встретят, и им, приехав в Колугу, тем черкасом велеть быть с собою, половине з Борисом[17] и итти[18] черкасом половине на Боровеск[19] с Володимером[20] итти с ними Серпуховскою дорогою. И как в Колугу Борис[21] и Володимер[20] приедут, и вы б им дали[22] черкасом в Колуге списки, половину черкасом, Борису, а другую половину Володимеру... [2] детей боярских человек... [2]

л. 24 Роспросить подлинно, сколько[23] с полковником с Коншею сотников, пятидесятнико, десятников, рядовых.

Привести их ко кресту.

Грамота к полковнику и ко всем черкасом, чтоб шли к Москве, как указано, а на Москве им указ будет.

л. 25 От царя [к. т.] черкаскому полковнику Ждану Конше, и сотником, и пятидесятником, и всему черкаскому войску. Писали к нам ис Колуги воеводы наши князь Офонасей да князь Микита Гагарины с товарыщи, что декабря в 26 прислали вы к ним, чтоб ваших посланцов[2] ... отпусть к

нам к Москве. И воево[ды][2] наши ваших посланцов сотников Саву Черняту да Степана Татарина с товарыщи, шти человек прислали к нам к Москве.

л. 26 И те ваши посланцы бояром нашим по//дали лист, что вы, изыскаючи и слыша про нас, великого государя, к себе, иноземцом, наше царское жалованье и милость, от товариства остались в Колуге, а иные з дороги поворочались, и ныне вас стоит в Колуге человек с семьсот и больши, и нам бы вам велеть свой царской указ учинить, где вам велеть быть. И мы вас пожаловали, велели вам итти к[24] Москве с нашими дворяны с Борисом Дворяниновым[25] да с Володимером Молчановым, [как][2]

А на Москве вам указ будет[26]. И как вам ся наша грамота придет, и вы б шли к Москве с нашими дворяны, как им указано. А на Москве вам указ наш вам будет, Писано на Москве генваря в 15 ден //

л. 26 об. Такова грамота послана с-ваном Ростопчиным. //

л. 27 Послать грамоты к дворяном, которые посланы к черкасом, чтоб прислали имена тотчас. //

л. 28 От царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Руссии Борису Семеновичю Дворянинову. Как к тебе ся наша грамота придет, и ты б тотчас сотников, и пятидесятников[27], и десятников, и рядовых черкас[28], которые идут с тобою имена, переписав на список, приехал к нам к Москве[29] с нашим гонцом тотчас наперед своего приезду[30] чтоб на про то было ведомо[31] вскоре //

л. 29 Государю, царю ... [к. т.] холопы твои Офонька да Микитка Гагарины с товарыщи челом бьют. Генваря, государь, в 1 день в твоей, государеве, грамоте писана[4] к нам холопем твоим. Посланы с Москвы Боровскою дорогою Борис Дворенинов да Серпуховскою дорогою Володимер Молчанов, а велено им, едучи дорогою, про черкас проведывать, а где, г-рь, их на дороге встретят, и им с теми черкасы велено ехать к Москве, а только тех черкас на дороге не встретят, и им, приехав в Колугу, тем черкасом велеть быть с собою по половинам, с Борисом итти половине на Борове, с Володимером итти половине Серпуховскою дорогою. И как, г-рь, с Москвы в Колугу Борис и Володимер приедут и нам, холопем твоим, велено им дати

л. 30 черкаские имянные списки, полови//ну черкасом Борису, а другую половину Володимеру. Да и им же, г-рь, велено дати детей боярских по десяти человек.

И мы, холопы твои, по твоей, г-ве, грамате Борису Дворенинову черкаские имянные списки половину дали, а другую половину черкаские

имянные списки дали Володимеру Молчанову, и детей боярских по десяти человек им дали же. И отпустили их ис Колуги к Москве генваря в 2 день.

л. 30 об. Государю, царю ... [к. т.] 127-го генваря в 8 день колуженин Микифор Анненков.

В Розряд.

л. 31 Государю, царю ... [к. т.] холоп твой Волотка Молчанов челом бьет. Генворя, г-рь, в 6 день в твоей государеве, цареве и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии грамоте написано ко мне, х-у т-м, велено, г-рь, тотчас сотников, и пятидесятников, и десятников, и редовых черкас, которые идут со мною, х-м т-м, имена написав на список, прислать к тебе, г-рю, к Москве с тем же гонцом, которой мне отдал твою г-ву грамоту, наперед черкаского приходу. И по твоему, г-ву, указу я, х-т, сотников, и пятидесятников, и десятников, и редовым черкасом имена их списав, послал к тебе, к г-рю с тем гонцом, с Олександром Тутаевым генваря в 6-м же числе, который список я взял у воевод у князя Офонасья Гагарина с товарыщи. //

л. 31 об. Государю, царю ... [к. т.]

л. 32 Имена дворяном и детем боярским, которым ехать в провожанье с черкасы з Борисом Семеновичем Дворениновым. Козелеск: Федор Дементьев сын Домогацкой. Олексей Румянцов. Ондрей Соголаев. Олексин: Микифор Ходырев. Ярославец Малой: Богдан Унковской. Воротынеск: Фома Олексеев сын Темешов. Осип Иванов сын Мамунов. Колуга: Косной[4] Бохтеяров. Василей Озаров сын Никонов. Лазорь Юрьев сын Мериткозин.

л. 33 Имена дворяном и детем боярским, которым ехоть с черкасы в провожанье с Володимером Михайловичем Молчановым.

Колуга: Василей Григорьев сын Корочов. Василей Совельев сын Износков. Василей Максимов сын Севрюков. Жедай Корачев. Микифор Богданов сын Аничков. Ермол Микитин сын Мериткозин. Михайло Ураков сын Новокрещенов. Томила Михайлов сын Елгозин. Федор Сутормин сын Дуров. Исай Олексеев сын Муханов.

л. 34 Государю, царю [к. т.] холоп твой Бориска Дворенинов челом бьет. По твоему, государеву, цареву ... [к. т.] указу послан я, х. т., в Калугу, а, приехав, велено мне взяти переезщиков черкас, росписав пополам с Володимером Молчановым. И мы, х-и т-и, с Володимером черкасом список взяли в Колугу у воевод и по твоему, г-ву, указу розобрали их пополам. Генворя, г-рь, в 3 день прислана ко мне, х-у т-у, твоя, г-ва,

грамата, а по твоей, г-ве, грамате велено мне, х-у т-у, совестясь с Володимерам Молчановым, росписать пополам черкас, и призвать к себе с ласкою, и сказать им твое царьское жалованное слова, что ты, г-рь, их пожаловал, указал им итти к себе, г-рю, к Москве с нами, х-и своими, и привести их ко кресту. И меня, х-а т-го, гонец встретил на дороге, от Колуги за сорок [ве]²рст. И я, х. т., пришол в Боровеск генворя в 4 день в первом часу, дни, и, призвав к себе полковника Ждана Коншина, и сотников, и десятников,

л. 35 и всех редовых черкас, и по тво//ей, г-вой, грамате сказал имя, х. т., твое, государьское, жалованное слова, что ты, г-рь, их по[жа]²ловал, велел им итти к себе, г-рю, к Москве, а как будут на Москве, и ты, г-рь, их велишь пожаловать своим царским жалованьем. И полковник Ждан, и сотники, и десятники, и все редовые черкасы, которые идут со мною, х-м т-м, выслушев твое царьское жалованное слова, твоему г-ву жалованью обрадова[лись]² и на твоем царьском жалованьи челом бьют. И креста тебе, г-рю, целовали палковник, и сотники, и десятники, и все редовые черкасы в Боровску таво ж числа. Генворя ж, г-рь, в 4 день прислана твоя, г-ва, грамата ко мне, х-у т-у, а по твоей, г-ве, грамоте велено, мне хол[о]²пу твоему, переписать на списак черкас, кат[о]²рые идут со мною, х-м тв-м, к тебе, г-рю, к М[оскве]². И я, х. т., написав имян на списак черкасам, послал к тебе, государю, с калужанинам с Касму²нею Бохтеяровым генваря таво ж числа.

л. 35 о б. Государю, царю ... [к. т.].

127-го генваря в 6 день[32] с колуженином с Космынею Бохтеяровым. //

л. 36 Имена черкасом.

Полковник Ждан Коншин.

Михайла Панков. Григорей Иевлев. Петр Степанов. Ждан Васильев. Степан Васильев. Фотьян Иванов. Порфен...² Ондрей Кочанов. Яков Васильев. Иван Богданов.

Десятник Григорей Варгунов. Григорей Антонов. Григор[ей]² Алферов. Ондрей Федоров. Семен Яковлев. Иван Лях. Иван Курмачов. Яков Чеменавкой. Иван Зверевкой Дементь[ев]².

Есоул Семен Долганов. В десятке Лукь[ян]² Иванов. Иван Фомин. Федор Степанов. Александр Медведевской. Дорох Мартинов. Филип Тихонов. Андрей Рудецкий. Ондрей Яковлев. Ян Моподурский.

Писарь Василей Михайлов. В его десятке Родион Пракофьев. Максим Семенов. Зенов Кулябов. Григорей Степанов. Матвей Дани-

лов. Григорей Боровский. Трофим Буков. Кондрат Гудунов. Станислав Пашковский.

Десятник Семен Грибальченков. Яков Барташов. Тимофей Мокеев. Левонтей Павлов. Яков Грамадчин. Иван Кондратьев. Ян Заблотцкий. Семен Стефанов. Макар Дементьев.

Десятник Григорей Есков. Иван Олексеев. Иван Та[та]рин. Степан Ковальской. Ондрей Амельянов. Михайло Климов. Гаврила Ондреев. Иван Дан[и]²лов. Василей Астапов. Иван Арефьев.

Десятник Кочула. Иван Федоров. Ян Мазолевский. Кондрат
л. 37 Григорьев... ² Иван Васильев. // Яков Ондреев.

Десятник Иван Еремеев. В его десятки Влас Дмитреев. Игнат Филипав[33]. Григорей Тимофеев. Офрем Ян[о]²в. Тимофей Заньков. Яков Федоров. Василей Шеглищев. Логвин Савостьянов. Станислав Лучковский.

Десятник Григорей Губарнсков. Остафей Степанов. Иван Ганшин. Матвей Есипов. Яков Федоров. Андрей Станисловов. Степан Самсонов. Офонасей Лявонтьев. Леонтей Нестеров. Петр Штупуски.

Десятник Иван Сухинич. Семен Данец. Григорей Акимов. Ян Семенов. Данило Офонасьев. Офонасей Трофимов. Гурий Колинин. Иван Инков. Аникей Кондратьев. Федор Тимофеев.

Сотник Григорей Зенков Пруднув [?]

А в десятке Гаврила Данков. Клим Калинан. Василей Иванов. Иван Стонославов. Матвей Михайлов. Данила Юрьев. Максим Ильин. Василей Михайлов. Филип Иванов. //
л. 38 Десятник Кузьма Данилов. Иван Иванов. Михайла Савостьянов. Сава Ананьин. Андрей Офонасьев. Леонтей Яковлев. Родион Барисав. Иван Косьянов. Семен Мартинов. Иван Офонасьев.
Десятник Иван Михайлов. Остап Иванов. Григорей Амельянов. Григорей Минин. Кирила Лукьянов. Григорей Иванов. Капшур Тихонов. Матвей Соловьев. Григорей Андреев. Илья Парфенав. //
л. 39 Десятник Андрей Григорьев. Андрей Тихонов. Сухна Григорьев. Вергун Якубав. Иван Матвеев. Горасим Микитин. Илья Семенов. Павел Пракофьев. Макар Горбузин. Павел Михайлов.

Десятник Григорей Розсузвенков. Леонтей Иванов. Яков Федоров. Иван Ондреев. Яков Гаврилов. Сохна Вешков. Иван Леонтьев. Кузьма Есков. Яков Дмитреев. Семен Иванов.

Десятник Дмитрей Леонтьев. Федор Зянин. Михайла Зезюлинков. Сидор Иванов. Яков. Василей. Офонасей Кононов. Иван. Яков Бут. Софрон.

Десятник Степан Торасов. Лаврин Лишенков. Михайло Барисав. Иван Сидоров [?]. Макар Алексеев. Гаврила Иванов. Иван Павлов. Дмитрей Иванов. Харко. Матвей.

Десятник Алексей Чернявеской. Иван Сафронов. Леонтей Дмитреев. Дмитрей Обрамов. Максим Еуфимьев. Илья Данилов. Григорей Павлов. Григорей Стефанов. Антон Кондратов. Михайло Федоров.

Десятник Яков Павлов. Юрья Степанов. Федор Петров. Андрей Лукьянов. Карп Данилов. Данила Федоров. Мартьян Сопков. Ждан Кононов. Данило Кондратов. Яков Григорьев

л. 40 Десятник Ерофей Васильев. Петр Федоров. // Микифор Григорьев. Кондрат Михайлов. Григорей Мартинов. Тимофей Иванов. Федор Кирилов. Иван Федоров. Федор Прокофьев. Микита Федоров.

Сотник Степан Тотаринав. Северьян Микулин. Яков Саховставски. Семен Тотарин. Иван, Павел, Григорей, Михайла, Юрка — тотаровя.

Десятник Василей Иванов. Андрей Михайлов. Борис Протасов. Михайла Аникеев. Григорей Михайлов. Тимофей Зиновьев. Мартын Лукьянов. Петр Иванов. Яков Анненков. Петр Васильев.

Десятник Лукьян Алексеев. Сава Михайловский. Лукьян Анисимов. Иван Васильев. Григорей Семенов. Станислав Верховский. Офрем Сергеев. Степан Федоров. Офрем Семенов. Яков Чвалинов.

Десятник Тамила Высаковски. Тимофей Глатки. Матвей Степанов. Михайло Вялков. Горасим Тимофеев. Ян Паморски. Иван Папов. Горасим, Адам — турченя. Павел Вортяховски.

Десятник Иван Скоробогатой. Павел Кузьмин. Кирила Ондреев. Михайло Ондреев. Михайло Киенков. Иван Савенков. Федор Валошенин. Терех Маскалев. Ждан, Павел — венгреня. //

л. 41 Десятник Кирила Шимков. Мартин Матвеев. Сахна Вархненков. Игнат Беременков. Яна Шкламенков. Хоритон Яковлев. Михайла Сирота. Яков, Карп Иванов, Амелян — цысареня.

Десятник Алексей Матьешов. Григорей Иванов. Михайла Федоров. Федор Антонов Шевдаревски. Петр Сергеев. Иван Конашов. Григорей Агафонов. Илья Сирота. Карп.

Десятник Павел Гребенский. Родион Осенков. Семен Гаврилов. Купря Криштов. Дума Криштов. Кирила Петров. Федор Мартинов. Мартин Сабешенков. Еуфим Григорьев. Василей Добуша.

Десятник Мартын Имшенецки. Лукьян Зенчков. Василей Устинов. Устин Бабиченков. Михайла Данилов. Михайло Андреев. Иван Бур. Иван Матвеев.

Десятник Григорей Федоров. Андрей Пятров. Лаврин Сидоров Филипьев. Микита Андреев. Терех Федоров. Игнат Амельянов. Кузьма Микитин[34]. Тамила Вихнев. Матвей Юрьев.

Десяток сотни Томышевой, каторые прошиблися на Боровеск, а итти была на Серпухов.

Атаман Семен Ярмолински. Леонтей Семенов. Гриша Иевлев. Иван Федоров. Мосей Васильев. Гриша Михайлов. Степан Бернацкой. Андрей Калина. Левонко. //

л. 42 И всего черкас по списку, каков прислал Борис Дворянинов.

Полковник — 1 ч., сотников — 2 ч., есоул — 1 ч., писарь — 1 ч., атаман — 1 ч., рядовых — 305 ч. И обоего черкас — 311 ч.

л. 43 127-го генваря в 6 день приехал ис Колуги колуженин Космой Бахтеяров. А в роспросе сказал. Отпустили их воеводы ис Колуги раненых 5 человек. И он, Космой, да Лазарь Мякотин ехали з Борисом Дворениновым, а три товарища его, Василей Корачов с товарыщи, поехали с Володимером с Молчановым. И ехал он з Борисом Дворениновым до Боровска. А с понеделника на офторник генваря против 5 числа послал его Борис Дворенинав к государю с отпискою и сь-ымянными списки, сколько с Борисом идет черкас. А как его

л. 44 Борис отпущал к государю, // и он с ним, с Космынею приказывал, что он, Борис, будет к государю к Москве с черкасы зафтра в четверг генваря в 7 день, а черкас, де, он, Борис, всех привел х кресному целованью[35] в понеделник декабря в 4 день, а что было ему, Борису, тех черкас велено привести х крестному целованью в Колуге, и государева грамота о том попалась встречю, не доезжая Колуги верст с сорок. А что черкасы пошли ис Колуги в Литву, и про них вести не бывало и ныне нет да и провожатые[36], которые посланы з гетманом Саадачным ис Колуги, назад[37] не бывали. //

л. 45 Государю, царю ... [к. т.], холоп твой Бориска Дворянинав, челом бьет. Писана, государь, в твоей, государеве, цареве. . [к. т.] грамоте ко мне, холопу твоему, генваря в 3 день, а велена мне, холопу твоему, прислать с вестью

л. 46 перед собою, как яз, х. т., приду с черкасы от Москвы верст за десять. Из яз, х. т., пришол генваря в 7 день в деревню Сукова, от Москвы за пятнатцать верьст, а со мною, холопам твоим, черькаскай полковник Ждан Коньшин да черькас триста пять человек.

л. 46 об. Государю, царю ... [к. т.].

127-го генваря в 7 день[1] с Васильем Никоновым.

Чтена. //

л. 47 Государю, царю ... [к. т.], холоп твой, Володько Молчанов челом бьет. В нынешнем, г-рь, в 127-м году генваря в 5 день прислона твоя, государева, царева ... [к. т.] грамота из Розряду за приписью думного дьяка Сыдавного Васильева ко мне, холопу твоему. А по той твоей, г-ве, грамоте велено мне, росписав переезщиков з Борисом з Дворяниновым черкас, привести их к твоему, государеву, крестному целованью по записи, какова ко мне прислана под твоею, г-вою грамотою за дьячьею приписью, и, приведчи их к твоему, г-ву, крестному целованью, велено мне, холопу твоему, с ними итти к тебе, к государю, к Москве, а, призвав, г-рь, полковника и черкас сказати им твое государева жаловальное слова, и как, г-рь, с ними буду от Москвы верст за десять, и мне, х-пу т-му, велено о том к тебе, к г-рю, отписать, а с ними да твоего государева указу постоять. И та твоя, г-ва, грамота пришла ко мне, х-пу т-му, в Серпухов, а не в Колугу. А в Колуге, г-рь, мы з Борисом именные росписи переезщиков черкас взяли у воевод. И со мною, холопом твоим,

л. 48 пошло ис Колуги черкас четыре сотника, а с ними триста трит//цат человек. И в Серпухове их к твоему, государеву, крест[ному][2] целованью по твоей, г-ве, грамоте и по [рос][2]писи привел, и твое им государева жа[ло][2]ваное слова сказал. А Борис, г-рь, Дворянинов с черкасы пошол на Боровеск, а с ним полковник Ждан Конша. И из Серпухо[4] я, х. т., с черкасы пошол к Москве генворя в 6 день. И как, г-рь, с ними буду от Москвы за десять верст, и к тебе, г-рю, о том отпишю тотчас.

л. 47 об. Государю, царю ... [к. т.].

127-го генваря в 7 день[1] Ондрей Стогов.

л. 49 Список запорожских черкасом, которые переехали на государева имя. //

л. 50 Сотник Тамила Манченков. В иво десятке Михайла Еремеев. Данила Риморов. Степ[ан][2] Федоров. Игнат Соболь. Богдан Онфилов. Станислав Куровский. Сава Якимов. Раман Маладовский. Станислав Сирота.

Десятник Гаврила Жюк. Федор Морозов. Дмитрей Петров. Павел Васильев. Федор Нагорней. Федор Майский. Григорей Иволга. Тимофей Гаврилов. Семен Жданов.

Десятник Яков Мартинов. Василей Яковлев. Дмитрей Антипов. Иван Жюков. Филип Тимофеев. Иван Купуский[38]. Иван Андреев. Матвей Васильев. Лазарь Кузьмин. Григорей Яковлев.

Десятник Михайла Степанов. Онтон Иванов. Тимофей Юрьев. Тимофей Земчонка. Осип Микитин. Василей. Семен Михайлов. Яков Яблоновский. Яков Аникеев. //

л. 51 Матвей Васильев.

Десятник Офонасей Кузьмин. Иван Мартинов. Василей Игнатов. Сидор Петров. Петр Семенов. Фома Петров. Степан Яковлев. Яков Иванов. Семен Макеев. Иван Кубреуский.

Десятник Андрей Офремов. Василей Панков. Иван Гаврилов. Харитон Савин. Кондрат Анненков. Андрей Иванов. Борис Иванов. Ондрей Григорьев. Михайла Сасновский. Левонтей.

Десятник Андрей Терпиловский. Олексей. Иван Семенов. Карп Игнатов. Михайла Васильев. Ждан Середа. Остап Дементеев. Дементей Васильев. Василей Радионов. Василей.

Десятник Гаврила Остапов. Федор Олексеев. Федор Григорьев. Иван Федоров. Федор Петров. Аким Сидоров. Остап Васильев. Яков Змеев. Макар.

Деятник Семен Ермоленков, Левон Семенов. Григорей Яковлев. Иван Федоров. Василей Макеев. Григорей Михайлов. Андрей Калиников. Левонтей Козаревский. Степан Векорев.

Десятник Демид Федоров. Артем Васильев. Федор. Григорей Андреев. Яков Васильев. Трофим Григорьев. Юрья Олексеев. Федор Васильев. Федор Петров. Горасим Борисов. //

л. 52 Сотник Федор Барышполец, его десятку Михайла Тишков. Онтон Поткова. Миколай...[2] тицкий. Андрей Сирота. Вотка Заблотцкий. Сидор. Яска.

Десятник Олексей Бокаев. Иван Гладкий. Иван Хорошко. Семен Беляев. Яцко Бережетцкий. Яско Гиря. Миско. Мананко Гунский. Дружина. Карп.

Десятник Миско Шеболтай. Григорей Гозовский. Горасим Подулка. Иван. Петр. Мартьян Горохов. Иван Галан. Тимофей. Ян Летанин[38].

Десятник Мартин Чемерисенко. Федор. Михайло Повилковский. Яцко. Андрей. Сава. Андрей. Офонасей Туровец. Самойла Белоус. Иван.

Десятник Иван Худяк. Вишневский. Павловский. Андрей. Войтех. Тихан Бокновский. Яско. Степан. Божен.

Десятник Яков Смоков. Тимофей. Петр. Юрья. Януш. Ондреяш.

Десятник Иванашко Волошин. Иван. Логвин. Данила. Лукьян. Иван. Иван. Павел. Юрья. Михайла.

Десятник Мартин. Михайла Кисель. Семен. Григорей Вергун. Михайла Стисар. Иван. Терех. Гаврила. Иван. Войтех.

Десятник Гаврила. Стефан. Василей. Карадал[38]. Гринець. Лева. Иван. //

л. 53 Сотня.

Сотник Чернята. Ево десятку Федор волошенин. Стан волошенин. Кузьма Тишков. Ондрей Малой. Василей Лукьянов. Иван Лукьянов. Богдан Ондреев.

Десятник Левонтей Павлов. Василей Стрелковский. Иван Федоров. Мортьяш Секлютцкий. Иван Летичевский. Ондрей Кирил[ов][2]. Демид Донилов. Дема Онтонов. Олекс[андр][2] Гаврилов. Стефан Тимофеев.

Десятник Иван Ермолов. Олександр Надольский. Иван Волоченка. Мартин Борковский. Семен Иванов. Олександра Моисеев. Павел Игнатьев. Стефан Васильев. Сахно Данилов.

Десятник Офонасей Торжник. Иван Бобиченко. Федор Михайлов. Иван Коломыец. Яков Ондреев. Павел Григорьев. Сахно Федоров. Сидор Симанов. Семен Бокланов. Борис Матвеев.

Десятник Роман Крилмовский[38]. Василей Курилов. Матвей Бабович. Мартин Михайлов. Иван Прокопов. Ян Дубровский. Стась Ясенский. Адам Моковетцкий.

Десятник Роман Куринский[38] Степан Лисиченков.

л. 54 Прокоп Иванов. Захарей Ондреев. Горасим Спиченков. // Ондрей Бубленков. Иван Яхнов. Ондрей Терехов.

Десятник Василей Соболинков. Клим Данилов. Ян Енборовский. Стефан Рудницкий. Василей Числов. Тимоха Федоров. Матвей Бранченин. Евсей Житкович.

Десятник Матвей Семенов. Иван Михайлов. Семен Трушков. Онтип Трухонов. Бесяшка Степанов. Ондрей Ермол[ин][2]. Янко Гиря. Степан Саковский. Яков Сахно. Иван Мурнавченков.

Десятник Торас Насонав. Федор Б[ан][2]дура. Михайла Иванов. Иван. Сидар. Петр. Роман. Василей. Яким. Василей Васильев.

Сотня.

Сотник Влас Романов. Ево десятку. Степан волошенин. Степан Федоров. Яков Иванов. Ондрей Васильев. Степан Кашнер. Иван Денисов. Гаврила Фролов. Семен Литвинов. Григорей Тимофеев.

Десятник Капшар Крыштапур. Василей Игнатов. Яков Романов. Олексей Васильев. Гаврила Волыненков. Петр Ондреев. Михайла Остапов. Иван Тононаевкин. Хоритон Тимофеев. Михайла Остапов. Иван Тононаевкин. Хоритон Тимофеев. Михайла Михайлов. //

л. 55 Десятник Мартин Олексеев. Ермол Лепков. Янко Лапата. Олексей Ститцков. Данило Озаров. Олексей Онтонов. Карней Колинников. Григорей Лазорев.

Десятник Федор Олексеев. Олексей Григорьев. Василей Иванов. Федор Самойлов. Федор Васильев. Микола[й][2] немчин. Сава Юрьев. Федор Торасов. Гаврила Корнеяв. Федор Левонов.

Десятник Иван Селипчин. Семен Васильев. Яков Милаш. Еска. Илья Левоод. Ондрей Матвеев. Мокей. Матюша Горасимов. Терех Юрьев. Онисим Лукьянов.

л. 56 127-го генваря в 7 день по отписке Бориса Дворенинова, что пришло с ним черкас к Москве 305 ч.

А по боярскому приговору велено им[39] и на лошади дать корму.

Полковнику по гривне на день, и того на неделю 23 ал. 2 де[40], сотником 2 ч. по 2 алтына по 3 де. на день, и того на неделю рубль и 10 де. [40], рядовым 302 ч. по 2 ал. на день, и того всем на день 18 рублев и 4 алтына, а на неделю 126 рублев и и 28 алтын. И всего полковнику, и сотником, и рядовым корму на день 18 рублев и 12 алтын в день, а на неделю 128 рублев, 19 алтын 4 де. //

л. 57 А выходу.

Полковнику 10 рублев, камка, сукно добрые, 40 куниц.

Сотником, 2-м человеком, по 6 рублев, и того 12 рублев, да по сукну, да по тафте.

Рядовым, 302-м человеком по 4 рубля, и того 1208 рублев да им ж сукну по доброму человеку.

И всего полковнику и сотникам, и рядовым черкасом выходново 1230 рублев. А толко положить с кормовыми деньгами, и то иметца 1358 рублев и 19 алтын 4 де. //

л. 59 Да генваря ж в 7 день по отписке Володим[е][2]ра Молчанова, что пришло черкас в Серпухов сотников 4 человеки рядовых 330 человек. А по боярскому приговору 8 дати корму и на лошади[41] сотником 4-м человеком по 2 алтына по 3 де. [42] на день[43], на неделю выдать 2 рубли 3 алтына 2 де. рядовым 330-м человек по 2 ал. на день и того 19 рублев 26 алтына 4 де. [44], а на неделю 140 рублев 23 алтына 2 де.

И всего сотником и черкасом 334-м ч. доведетца дать корму на неделю 142 рубли 26 алтын 4 де.[45]

[46]Выходу сотником 4-м человеком по 6 рублев человеку, и того 24 рубли,

л. 60 да им же по сукну и по тафте, // рядовым 330 человеком по 4 рубли человеку, и того 1320 рублев[47] [48]. И всего им на корм и выход 1486 рублев 26 алтын 4 де.

И обоего полковнику, и сотником, и рядовым черкасом 639 человеком на день корму 38 рублев 15 алтын 4 де., а на неделю 271 рубль 13 алтын, да выходу 2694 рубли 20 алтын[49] да им же сукон [-] 339 сукон. //

л. 61 127-го генваря в 7 день бояре приговорили черкасом дать на корм на день по 2 алтына, то и с лошадью, выходу дать по 4 рубли да по сукну человеку доброму[;] полковнику по гривне на день, сотником по 3 алтына [;] полковнику ж выходу 10 рублев, да камка, да сукно доброе[;] сорок куниц[;] сотником по 6 рублев, да по сукну, да по тафте.

[50]А послать их в Шатцкой — 50 ч., в Арземас — 50 ч., в Нижней — 100 ч., на Коломну — 20 ч., на Резань — 30 ч., в Пронеск — 20 ч. в Ярославль — 50, на Кострому — 30 ч., в Галич — 20, на Вологду — 50, в Темников — 30 ч., на Алатырь — 50 ч., в Касимов —

л. 61 об. 20 ч., на Курмыш — 10 ч., в Пересловсь Залеский — 20 ч., // в Казань с пригороды — 100 ч.[51], на Белозере — 30 ч., в Асторохань — 50 ч. //

л. 62 Имена черкасом, которые приехали ис Колуги, государева им жалованья дати по государеву указу.

Полковник Ждан Конша государева жалованья дать камка да сукно доброе, 40 куниц.

Сотники черкаские

[51]Григорей Зенков Бродиус. Томило Мотенков. Федор Баришьполец[52]. Влас Романов. Есаул Семен Долганов. Писарь Василей Михайлов. Знаменщик Петр Степанов. Атаман Семе Ермонский, государева им жалованья дати по сукну доброму да по тафте.

Степану Татарину, Саве Черняте к прежним сукнам по тафте.

Десятники.

Григорей Варгунов. Семен Грибанчиков. Григорей Екин. Десятник Куц. Иван Еремеев. Григорий Губаренков. Иван

л. 63 Тухнилов. // Кузьма Данилов. Иван Михайлов. Ондрей Григорьев. Григорей Розсученков. Дмитрей Левонтьев. Олексей Черкавский.

Яков Павлов. Ероха Васильев. Степан Татарасов[4]. Василей Иванов. Лукьян Олексеев. Томаш Сасковский[;]. Иван Скоробогатой. Олексей Матяшов [;]. Павел Гребеневский. Мартын Имшенетцкой. Григорей Федоров. Гаврило Жук. Яков Мартинов. Михайло Степанов. Офонасей Кузьмин. Ондрей Офремов. Ондрей Терпиловский. Гаврило Остапов. Демид Федоров. Олексей Бакаев. Мишко Шеболта. Мартин Черемасенко. Иван Худяк. Яков Слеский. Ивашко Волошин. Мортын. Гаврило Иванов. Левонтей Павлов. Иван Ермолин. Роман Крыловский. Роман Курицкий. Василей Соболонков. //

л. 64 Левонтей Семенов. Тарас Насонов. Крыжтопор. Мортын Олексеев. Федор Олексеев. Иван Селипчин, государева им жалованья дати по сукну человеку. //

л. 65 ...[2]что им жалованья дать...[2] и что сукон, и что корму, и память послать в Большой приход о корме и в Казенной приказ[53].

Черкас, которые приехали ис Колуги.

Полковник Ждан Коншин. Сотников — 6 ч., писарь — 1 ч., атаман — 1 ч., знаменщик— 1 ч., есаул — 1 ч. Десятников — 51[54] ч. Всего — 61 ч. Да рядовых 540[55] ч. И обоего 602 ч.

А корму им указал государь дати в стола место 10 стягов говяжьих добрых, 20 тушь свиных, 18 ведр вина, по хлебу да по колачю денежных человеку, итого на 6 рублев. Да на 10 человек по полутора ведра пива да по ведру меду, и того 90 ведр пива да 60 ведр меду.

Да сверх того корму полковнику[56]. //

л. 66 Полковнику — гусь, двое куров, порося, 2 части говядины, 2 части свинины, 2 колача двуденежных, 2 хлеба двуденежных, полведра вина, полтора ведра пива, полтора ведра меду.

Десятником, 8 человеком — 8 куров да 8 поросят.

л. 67 127-го декабря в 28 день писали к государю, царю ... [к. т.] ис Колуги воеводы князь Офонасей да князь Микита Гагарины, что гетмана Саадашново походу осталось в Колуге черкас человек з двести и больши, а после того декабря по 25 число собралось черкас шестьсот семдесят человек и стали в Колуге в заострожных слободах, а сказывают, что оне хотят ехати служить к государю, и приезжая, говорили, что им дать пристава, с кем им итти к государю, и о том без государева указу пристава им не дали, и государь бы им велел о том указ учинить.

И государь, царь ... [к. т.] указал послать в Колугу к черкасом Бориса Дворенина да Володимера Молчанова, а велел им с черкасы итти к

Москве на две дороги и розделясь пополам, Борису Дворенинову на Боровеск, а Володимеру Молчанову

л. 68 на Серпухов. // А [как][2] с ними черкасы ис Колугу к Москве поидут, и им велено их переписать и имена прислать к государю к Москве наперет себя. И ис Колуги Борис Дворенинов да Володимер Молчанов с черкасы пришли к Москве генваря в...[57] день.

И по государеву указу бояре приговорили черкас пересмотреть по списку и корм им дать на неделю окольничему Олексею Зюзину.

И по смотру окольничего Олексея Зюзина черкас обявилось на Москве. Полковник — 1 ч., сотников — 6 ч., писарь — 1 ч., атаман — 1 ч., ясаул — 1 ч., знаменщик — 1 ч., десятников — 51 ч., рядовых — 540 ч. Всего 602 ч., а корму им дано на неделю генваря 10 числа 258 рублев. //

л. 69 А у государя быти и видеть государьские очи генваря в 14 день. А как они у государя будут и им сказать государево жалованье.

л. 70 Великий государь, царь и великий князь Михайло Федорович всеа Русии самодержец и многих государств государь и облаадатель [!]

Выехал на твое, государево, царево и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии имя, тебе, великому государю, служить Литовские земли черкасского войска полковник Ждан Конша, и сотники, и рядовые черкасы.

И после того государь пожалует их к руке. А как будут у руки и им сказать. //

л. 71 Полковник Ждан Конша с товарыщи. Великий государь, царь и великий князь Михайло Федорович всеа Русии самодержец велел вам говорити. Поискали естя нашего царского жалованья, приехали к нам, великому государю, служить, и вам бы служить нам верою и правдою, на чом есте нам, великому государю, крест целовали, а мы вас учнем жаловать, смотря по вашей службе. После того говорить. Полковник Ждан Конша с товарыщи [!] Великий государь, царь и великий князь Михайло Федорович всеа Русии самодержец жалует вас своим государевым жалованьем, в стола место корм, а за выезд пожаловал вас государь, велел вам жалованье дати у казны. //

л. 72 Полковнику 10 рублев денег, камка да сукно доброе, 40 куниц.

Сотником, 6 человеком, да писарю, да знаменщику, да атаману, да ясаулу, всего 10 человеком по 6 рублев денег, да по тафте, да по сукну доброму человеку. Десятником, 51 ч по 4рубли да по сукну человеку.

Рядовым, 540 человеком, по 5 рублев человеку, то и за сукна.

Да им ж в стола место корма дати из Большова приходу. 10 стягов говяжьих добрых, 20 тушь свиных, 18 ведр вина, [л. 73] по хлебу да по колачю денежному человеку.

Да на 10 ч. по полутора ведра пива да по ведру меду, и того 90 ведр пива, 60 ведр меду.

Да сверх тово корму дати.

Полковнику — гусь, 2-е куров, порося, 2 части говядины, 2 части свинины. 2 колача денежных, 2 хлеба денежных, пол-ведра вина, пол-2 ведра пива, да пол-2 ведра меда.

Сотником, 6 человеком — 6-теро куров, да 6-теро поросят.

А с Москвы их государь указал послать по городом и устроить в городех пашнею и денежным жаловальем.

На Коломну — 25 ч. В Переславль Резанской — 30 ч. В Пронеск — 25 ч. //

л. 74 В Нижней — 100 ч. В Арземас — 50 ч. В Шатцкий — 50 ч. В Переславль Залеский — 20 ч. В Ярославль — 50 ч. На Кострому — 30 ч. На Вологду — 50 ч. В Галич — 20 ч. На Белоозеро — 30 ч. В Казань с прогоры [?] — 100 ч. На Курмыш — 10 ч. На Алатар — 50 ч. В Темников — 30 ч. В Касимов — 20 ч. В Асторохань — 50 ч.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 2521. Лл. 16—74.
Отпуски и подлинники.

[1] Дата получения.

[2] Край листа оборван.

[3] Далее слово не разборчиво.

[4] Так в тексте.

[5] Буквы стерлись.

[6] Далее зачеркнуты слова, которые не читаются.

[7] Слова вписаны поверх зачеркнутого: А седет их в Колуге.

[8] Слова не читаются.

[9] Далее зачеркнуто: которые у нево по росписи будут, на Боровеск.

[10] Далее зачеркнуто: А корм им в дорогу указал дати до Москвы в Колуге воеводам князю Офанасью да князю Миките Гагариным. А приехав к Москве тех черкас поставити где в слободе пригож.

[11] Далее зачеркнуто: Гагарину.

[12] Далее зачеркнуто: с Москвы.

[13] Далее зачеркнуто: да

[14] Далее зачеркнуто: черкас.
[15] Вписано: велено.
[16] Далее зачеркнуто: к государю.
[17] Далее зачеркнуто: Дворяниновым.
[18] Далее зачеркнуто: с ним.
[19] Далее зачеркнуто: А другой половине черкасом.
[20] Далее зачеркнуто: Молчанов.
[21] Далее зачеркнуто: Дворянинов.
[22] Далее зачеркнуто: в Колуге дворян и детей боярских по кольку человек пригож.
[23] Далее зачеркнуто: с черкасы.
[24] Вписано: нам.
[25] Первоначально написано: да с Михаилом.
[26] Далее зачеркнуто: И со сею нашею грамотою отпустили к вам сотников Саву Черняту да Миску Панчонка да Гришку Навовича.
[27] Далее зачеркнуто: и черкас.
[28] Далее зачеркнуо: имена
[29] Далее зачеркнуто: с нашим гончиком наперед своего приезду.
[30] Далее зачеркнуто: что б нам было ведомо.
[31] Далее зачеркнуто: сколько их с тобою пойдет.
[32] Дата получения.
[33] Далее зачеркнуто: Игн.
[34] Далее зачеркнуто: Мики.
[35] Сверху приписано: в Боровску.
[36] Далее зачеркнуто: назад в Колугу не бывали.
[37] Сверху приписано: от него.
[38] Чтение предположительное.
[39] Далее зачеркнуто: и с лошадьми.
[40] Далее зачеркнуто: то ему с лошадьми.
[41] От 8 вписан между строк, зачеркнуто: А корму им дати.
[42] Слова зачеркнуты: затем — вписаны.
[43] Далее зачеркнуто: И того.
[44] Над последними словами надписаны слова, которые не читаются.
[45] Зачеркнуто: Да им же.
[46] Далее зачеркнуто: И всего на выходу.
[47] Зачеркнуто: Да им же.
[48] Далее приписано между строк: и обоего корму на выход 2845 рублев 12 алтын.

[49] На полях списка зачеркнутые названия ряда городов. читается — "на Рязань", "в Володимер", "в Муром".

[50] Зачеркнуто: "в Кузьмодемьянск", "в Свияжской": "в Чебоксары".

[51] Зачеркнуто: Степан Тамарин.

[52] Зачеркнуто: Сава Чернята.

[53] Далее слово не читается.

[54] Первоначально написано и зачеркнуто: 54.

[55] Первоначально написано: 535 ч.

[56] Далее зачеркнуто: и десятником.

[57] Число отсутствует.

147. *1618, грудня 28[1].*

З листа воєводи в Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 93 ... декабря в 28 день в Кирилов монастырь приехал с Вологды Кирилова монастыря соборный старец Федор Сеиборков, а был, де, он вь Ерославли, и из Ерославля приехал и жил на Вологде для того, что проехать было нелзе от литовских людей и от руских изменников казаков. И в роспросе, господа, мне сказал, декабря в 20 день пришли, де, под Вологду литовские люди черкасы и

л. 94 русские изменники казаки //, по смете, де, на походе, как их видели, с похолки и с кошем тысяч с пять и больши. А стояли, де, они в Спаском монастыре на Прилуках четыре дни, а к городу не приступали, а на посаде, де, пожгли, дворов с десять. А которые, де, казаки на государево, царево и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии имя выехали в Кирилов монастырь десятник Сергейко Ильин с товарыщи ... и в то, де, время перед приходом литовских людей приехали на Вологду... поимали у литовских людей языков одиннатцать человек черкас и привели в город. И те, де, языки в роспросе и с пытки сказали, что, де, их литовских людей черкасов и казаков тысечи с две, а с пахолки тысеч с пять. А ис под Вологды им ити на Южскую засеку, а ожидати, де, им к себе на сход из Даниловские слободы литовских же людей, а в Даниловской, де, литовских людей и руских воров восмьсот. А сошедшися, де, в место итти им под Устюжну Железопольскую да под Углечь, а ис-под Углеча,

сказывают итти за рубеж. А атаман, де, у них черкашенин Васка Москвитин. А ис-под Вологды черкасы и казаки пошли на Южскую засеку декабря в 24 день...

Ф. 1107. Оп. 1 Д. 252. Лл. 93—94. Подлинник

[1]Дата получения.

148. *1618, кінець*[1].

Із доповіді, складеної у Розрядному приказі, про міста спустошені запорожцями під час походу 1618 р. з відомостями про м. Лебедянь.

л. 170 Городы, которые разорены в черкаской приход в 126 году...
л. 172 Лебедянь

И как черкасы, пришод, стояли под Ельцом, и с Лебедяни воевода Семен Левонтьев, не дождався черкаского приходу к Лебедяни, побежал с Лебедяни воровством, и Лебедянь покинул, и черкасы, пришод с Ельца, Лебедянь взяли и разорили без остатку...

Ф. 210. Севский стол. Стб. 2. Лл. 170, 172. Подлинник.

[1] Датируется по месту расположения среди других документов.

149. *1619, січня 1.*

Запис про виплату платні запорозьким козакам, які перейшли на російську службу.

л. 196 Лета 7127-го генваря в 1 день по государеву, цареву [к. т.] указу память боярину Василью Петровичу Морозову да дьяку Гарасиму Мартьянову велели дать выезжим черкасом сотником Саве Черняту да Степану Та-

тарину по осми рублев человеку да рядовым четырем человеком по пяти рублев человеку, а прислать деньги в розряд тотчас. //

л. 197 Дано государева жалованья выходцом черкасом.

Сотником Саве Черноте да Степану Татарину по 8 рублев человеку, рядовым Яске Панчонку, Грише Невовичю, Олешке, Якубу, Куцу по 5 рублев человеку.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 1. Лл. 196—197. Подлинник.

150. *1619, січня 10.*

Запис про виплату платні полкові запорозьких козаків, який перейшов на російську службу.

л. 193 Лета 7127-го генваря в 10 день по разрядному списку выходцов черкас, каков прислан в Пушкарской приказ.

Полковник 1 ч.
Сотников 6 ч.
Ясаул 1 ч.
Писарь 1 ч.
Прапорщик 1 ч.
Атаман 1 ч
Да рядовых черкас 600 ч.

И всего с полковником и сотники 611 ч. черкас. А денги им взято из Розряду у диаков у думново у Сыдавново Васильева да у Марка Поздеева на корм 271 рубль 13 алтын.

А по смотру околничево Олексея Ивановича Зузина да диаков Василья Яковлева да Филипа Ларионова выходцов черкас с полковником и с сотники 601 ч., а денег дано на корм полковнику и черкасом, которые в естех, 253 рубли 25 алтын.

л. 194 Да черкас же 8 ч. в розрядном списке написаны, // а у смотру не обявились, и полковник, и сотники про них сказали, что они болны, а после обявились, и дано им на корм подписным челобитным на неделю ж 3 рубли 12 алтын. И всего полковнику, и сотником, и рядовым черкасом 609 ч. дано на неделю на корм генваря з 10 числа генваря по 17 число 257 рублей 3 алтына 4 деньги. Полковнику на неделю дано 23 алтына 2

деньги, а на день по гривне. А сотником, и ясаулу, и писарю, и прапорщику, и атаману на неделю по 17 алтын по 3 — ч., а на день по полутретья алтына, а десятником и рядовым черкасом по 14 алтын на неделю — ч, а на день по 2 алтына.

И за роздачею осталось кормовых денег 14 рублев 9 алтын 2 деньги. Да полковнику ж и сотником, и ясаулу, и писарю, и прапорщику и рядовым черкасом взято на г-во жалованье из розряду у диаков у думново у Сыдавново Васильева да у Марка Поздеева 2294 рубли. Да из Нижегородцкие чети у диаков у Ивана Громотина да у Павла Матюшкина взято черкасом же на г-во жалованье 680 рублев и 30 алтын. И всего взято из приказов денег выходцом черкасом на г-во жалованье, которые пришли ис Колуги, опричь //

л. 195 того что взято на корм денег 6974 рубли 30 алтын.

И с того числа дано г-во жалованья выходцом черкасом, которые пришли ис Колуги, полковнику 1 ч. 10 рублев, сотником и ясаулу и писарю и прапорщику и атаману всево 8 ч. дано государева жалованья 48 рублев, по 6 рублев ч.

Десятником 51 ч. 204 рубли по 4 рубли человеку да рядовым черкасом 542 ч. дано г-ва жалованья 2710 рублев по 5 рублев ч. И всего дано г-ва жалованья полковнику, и сотником, и ясаулу, и писарю, и прапорщику, и рядовым черкасом 602 ч. 2972 руб. А за роздачею осталось в остатке у г-ва жалованья денег 2 рубли 30 ал. А кормовыми деньгами, что остались у прежние у кормовые роздачи, в остатке 17 рублев 6 ал. 4 де.

Да им же из Нижегородцкие чети у диаков у Ивана Громотина да у Павла Матюшкина взято на другую неделю на корм 258 рублев. И всего взято из Розряду и из Нижегородцкие чети полковнику, и сотником, и черкасом на корм на государево жалованье 3504 рубли 9 ал. 4 де. //

л. 196 А за росходом и с кормовыми деньгами осталось 275 рублев 6 алтын. И ис того числа дано по другому по розрядному списку черкасом же г-ва жалованья хоружею гетманскому с товарыщи 15 ч. 71 рубль, хоружею 6 рублев, а рядовым черкасом 9 ч. по 5 рублев, а 5 ч. по 4 рубли ч.

Черкасом же 4 ч. которые обявились после денежные роздачи, а полковник и сотники про них сказали, что они были болны, а служити им мочно, государева жалованья дано им против их же товарыщей 20 рублев, по 5 рублев ч. И обоего им ис кормовых денег 19 ч. черкасом государева жалованья 91 рубль. И всего дано г-ва жалованья полков-

нику, и сотником, и ясаулу, и прапорщику, и рядовым черкасом 621 ч 3068 рублев

Да им же, которые черкасы послалы из Розряду по городом, дано на другую неделю на корм генваря з 21 числа генваря по 28-е число 357 ч. 149 рублев из 31 алтын 2 де по 19 ч. на неделю, а на день по 2 алтына. Да за две стопы бумаги дано рубль 6 ал. 4 де. //

л. 197 И всего полковнику, и сотником, и черкасом дано г-ва жалованья и на корм денег и за бумагу 3401 рубль 8 ал. 2 де. А за роздачею осталося денег 33 рубли 1 алт. 2 де. И те деньги посланы в розряд Лариону.

Ф. 210. Севский стол. Стб. 2. Лл. 193—197. Подлинник.

151. *1619, січня 12*[1].

З листа воєводи в Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. ... Генваря в 11 день гонил от вас з Белаозера вь Ерославль с отписками к государеву боярину и воеводе Ивану Борисовичю Черкаскому с товарищи смольнянин Ждан Кобузев и показал мне челобитную смольнян дворян и детей боярских, белозерских помесчиков. А в челобитной писано. С Ноугородцкую, де, сторону в Судцком стану вь Ярбозерской волости от Белаозера полтретьяцать верст стоят литовские люди и руские изменники казаки, а большие люди в Белозерском уезде в Надпорожском стану в Андошской волости за семдесят верст от Белаозера. А которые были под Белым озером и те стоят с теми ж. А всех, де, их тысечи с три опроче чюров, которые под Вологдою стояли кроме тех которые под Белым озером стояли. А за озером в Чаронской округе стоят Якушко Шиш, а с ним семьсот дельных черкас. А вы, господа, в Кирилов монастырь тех вестей не писали...

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Лл. 109. Подлинник.

[1] Дата получения.

152. 1619, січня 15[1].

З листа воєводи в Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 111 ... а выходцы, де, от них сказывают, атаман, де у них, у черкас и у казаков Якушко Шиш, а с похолки, де, черкасов и казаков с кошевыми людьми всякого человека есть с тысечю человек, а

л. 112 воевали, де, в Поморье // и на Ваге. А пришед, де в Чаронскую округу готовили всякие свои и конския запасы. А говорили, де, меж собою, надобно, де, готовить запасы свои и конские зде в жилых местех, а как, де, поидем к рубежу, там, де, все пусто...

Ф. 1107 Оп. 1. Д. 252. Лл. 111—112. Подлинник.

[1] Дата получения.

153. 1619, січня 26.

Із запису розповіді козаків, які перейшли на російську службу.

л. 116 Генваря в 26 день пришли в приказ к воеводе к Ондрею Федоровичу Образцову да к Федору Вахромееву из Белозерского уезду из Андожские волости беглые люди, утеклецы от черкас. Один сказался Филипком зовут Иванов, тверитин посадской ч., был, де, в воровских полках в товарыщех у руского казака, у брата у своего родного... Другой сказался ерославец из уезду, из Дмитреевские волости, боярской ч. князя Ивана Ондреевича Солнцева Ивашком зовут, Игнатьев. Взяли, де, его воровские казаки в полон неволею ... и ходили, де, с ними уже в казакех же. А третеи сказался Вологодского уезду Рубежской волости[2] крестьянской сын Семейкою зовут Тимофеев, взяли, де, его в полон воры казаки ... и был, де, у казака в пахолках.

А пришли, де, в Белозерский уезд от Галицкие Соли ... итти была им, черкасы и с казаки к Наугородскому рубежу, а из Наугородского, де, уезду, ити было по королевским грамотам на литовской рубеж к королевичю. И у руских, де, казаков, у 50 ч. у всех учала быть дума, хотели оте-

хать на государево имя, и из их, де, думы, как пошли из Кирилова монастыря вотчины из Ярбозерской волости к Бадогам, отехал с черкасом казак сын боярской Михайлом зовут Пигорев, кашинец. И не дошед, де, Бадог на лесу черкасы учали их, руских казаков, сечь и брата, де, его Филипкова Васку при нем ссекли, а его, Филипка, ссекли ж, и посекли, де, казаков человек с тритцать...

Ф. 1107. По. 1. Д. 252. Л. 116. Подлинник.

[1] Дата получения.

[2] Далее зачеркнуто: ходил.

154. *1619, січня 29.*

З листа воєводи в Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. ... Да того ж числа (22 января) писал к ним в Каргополь с Колмогор воевода князь Ондрей Хилков да Семен Зеленой Архангильского города с стрельцом Завьялком Нечаевым. А к ним,

л. 120 де, на Колмо//горы писал с Шенкурского городка сотник стрелецкой Дмитрей Лабутин. Генваря в 10 день пришли, де, ис Подвинья литовские люди назад, полковники Якушко Шиш да Якушко Яцкой рус, с полковники с литовскими людьми и с рускими воры, и прошли мимо Шенкурской острог, и к острогу приезжали, и они, де, из острогу выходили, и с ними дрались, и от острогу от Шенкурскова отошли и пошли по Ваге верх к Устьпуи. А выходцы от них в роспросе сказали, что де им, литовским людем, итти на Мошу и в Каргопольский уезд. И генваря, де, по 22-е число литовские люди стоят на Моше...

л. 121 ... генваря 22 день пригоняли под Каргополь забежью литовские люди и руские изменники казаки под острог...

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Лл. 119—121. Подлинник.

[1] Дата получения.

155. *1619, січень—березень.*

Списки полонених запорозьких козаків.

л. 5 Роспись языком литовским людем, которые сидят на Москве в тюрме, а присланы из городов в прошлом во 126-м году, а корм им дан декабря по 15 число по 2 де. на день человеку. ... Генваря в 7 день присланы с Коломны Саадачново полку черкасы.

л. 6 Ивашко Чернатцкой с Крылова. // Гришка Романенок с Корсуни. Демка Лубенец Остафьев сын. Ондрюшка Григорьев прозвище Ондрейка[1]. Мерин Науменка с Канева. Гритцка Михаленка прозвища[2] Игнашко[3] Ефимов с Переясловля. Васка Путятов з Барышполя. Матьяш Понкратов з Барышполя. Ивашко Степанов с Корсуни. Данилка Борисов с Переясловля. Ивашко Молчанов с Канева. Иевка Лопата с Канева. Гаврилка Иванов с Крылова. //

л. 7 Да февраля в 26 день присланы из Ярославля от боярина и воевод князя Ивана Борисовича Черкаского с товарыщи языки, литовские люди и черкасы, а взяты на Железном Борку, как ходил стольник и воевода князь Григорей Тюфякин.

л. 14 Полковник Яцко Люберской... Черкасы Яцково ж полку. Савитцка Яцков ис Черкас. Данило Гордеев з Белой Церкви. Мартинка Семенов с Пирятина. Микифорко Иванов с Барышполя. Яцко Ондреев из Оржищева. Прокоп Хаминко из Оржищева. Счасной Мартинов из Оржищева. Васка малы, Сенька з Белой Церкви. Виктор Мокеевский з Белой Церкви. Исай Михайлов с Пирятина. Савка Михайлов з Борщогула. Степанко Васильев с Хвостова. Екимка Васильев Гуня ис Черкас.

л. 15 // Мишка Трофимов ис Переясловля. Василей Иванов с Хвостова. Ян Бондаревский Киевского повету[4]. Семен Санковской с Переясловля. Матвей Васильев з Белой Церкви. Павлик Ондреев из Оржищева. Степан Красовской с Канева. Иван Светлишной с Паволочья. Иван Чепурной с Коростышова. Иван Боутков, прозвище Жюк, лубенец. Курила Сырков з Босани. Федор Глебов с Волшенки. Ярош Жюковский з Дымеря. Яков Коленков с Хвостова. Миско Матвеев из Золотоноши. Ондрей Зуй из Золотой ноши. Иван Кропивна из Золотой ноши. Гаврила Лупанда из Золотой ноши. Сохно Яцков с Переясловля. Богдан Иванов с Хвостова. Иван Мотря из Золотой ноши. Гаврилка Ятцков сын Рудаков из Золотой ноши. Ивашко Мартинов с Хвостова. Филька Васильев с Коростышова. Якушко Иванов из Многай. Федька Иванов //

л. 16 Чайков с Ходуркова. Васка Семенов с Хвастова. // Ивашко Васильев ис Киева. Демид Никитин с Хвастова. Данило Михайлов з Богуславля[5].

л. 17 // Семен Ильин из Вышгородка. Кондрат Ручка из Вышегородка. Мартынко Иванов з Белогородки. Карпунка Микитин з Белой Церкви. Евсей Офремов з Барышполя. Федька Самбуров с Княинина. Мартинко Михайлов с Ходуркова. Федька Мойсеев с Хвастова. Степанко Синяков с Остря. Матвей Тишков из Оржищева[6]. Олешка Кирилов из Оржищева. Дмитрей Нестеров з Богуславля. Ивашко Ондреев Белоус с Пирятина. Степан Оматцкович ис Переясловля. Ондрюшка Еремин из Оржищева. Игнашко Жданов Малоедов из Вышгородка. Яков Федоров с Канева[7]. Степанко Янов из Оржищева. Федька Карпов з Белой

л. 18 Церкви. Павел Животовской з Животов[а][8]. // Олешка Иванов з Горностайполя. Фома Дмитренко с Потребища. Микула Ивемутиенко с Коростышева.

Иван Нагдин (?) из Золотоноши. Якушка Федоров з Белой Церкви. Федька Степанов с Коростышова. Микитка Семенов з Белогородки[9].

Василей Грушетцкий з Дымеря. Гаврила Григорьев з Дымеря. Гарасимко Степанов Острянин. Мартын Юрьев житомерец. Ермола Кузмин с Переясловля. Олешка Захарьев украинец з Лукомля[10]. Ромашко Олексеев самогородец[11]. Иван Дробайла из Мозыря. Павел Дробайла из Мозыря. Прокоп Колеников из Мозыря. Мишка Колеников мозыренин. Курила Уланов мозырянин. Васка Маслов з Борышовки. Иван Гиря з Барышовки. Иван Гиря з Барышовки. Яким Тинков с Крылова. Степанко Михайлов з

л. 19 Босани. Иванко Дмитриев з Гостомля. Гритцка Иванов с Пирятина. // Яцко Веников острянин. Ивашко Федоров з Дымеря. Степан Крутиленак з Дымеря. Трофимка Данилов з Дымеря. Мирон Савенко з Дымеря. Олександро Грецкии з Дымеря. Тараско Иванов з Березани. Кондрат Тимофеев с Хвастова. Яков Костин с Хвастова. Кузьма Ермаченков с Коростышова. Павел Воронов с Коростышова. Яков Воронетцкий со Шклова. Демка Федоров лубенец. Ермола Михнев острянин. Федор Комынин с Переясловля. Михайло Пашковский лубенец[12]. Васко Иванов с Корсуна. Тишко Денисов з Дымеря13. Яцко Спиридов з Бобровицы. Оска Тишков с Пирятина. Ивашко Макаров с

л. 20 Паволочья. [14] // Мартинко Мелентьев з Гостомля Васка Дорофеев Ерошенков с Пирятина. Матвей Остафьев с Пирятина. Костянтин Иванов с Пирятина[15]. Ивашко Герасимов с Пирятина. Яцко Пафомов с Пиряти-

на[16]. Макарко Харевский с Канева Сохно Савельев с Черкас. Матвей Павлов из Вили. Мартинко Степанов из Вили. Микитка Степанов из Вили[17]. Офонька Левонов с Переясловля. Остафей Вурждeловский ис Черкас. Макей Иванов острянин.

л. 21 [1]Присланы с Тихвины до 127-м году марта в 18 день... Литвин белорусец острянин Олешка Олшевской[18].

л. 22 Да изо Ржевы ж прислано в нынешнем в 128 году сентября в 3 Черкасы Федька Кирилов. Олешка Харламов. Юшка Петров

л. 23 [1]Присланы изо Пскова черкасы. Федька Вербицкой. Федька Киенец. Ивашко Цывинский. Гаврилко Карлов[18].

Ф. 210. Дополнительный стол. Стб. 17. Лл. 50,. 14—23. Подлинник.

[1] Далее написано и зачеркнуто "неда".

[2] Далее зачеркнуто слово, которое не читается. За ним зачеркнуты слова: Игнат с Пересловля.

[3] Далее зачеркнуто: Иванов.

[4] Далее зачеркнуто Грицко Прокофьев с Корсуна. Помета: умре.

[5] Далее зачеркнуто: Мартынко Матусов Понеделок с Киева. Помета: умре.

[6] Далее зачеркнуто: Олешка Федоров с Пирятина. Помета: умре.

[7] Далее зачеркнуто: Ондрюшка Матцков из Ружина. Помета: умре.

[8] Край листа оборван.

[9] Первоначально написано з "Белой Церкви".

[10] Помета: "Вынят ис тюрмы".

[11] Далее зачеркнуто: Ян Моковетцкой из Борышовки" (?). Помета: умре.

[12] Далее зачеркнуто: Войтех Станиславов с Переясловля. Помета: умре...

[13] Далее зачеркнуто: Григорей Прокопов с Мотовиловки. Михайло Ондреев с Хвостова. Пометы: умре.

[14] Далее зачеркнуто: Савка Васильев с Переясловля. Помета: пис. особ (далее неразборчиво) взять в путивльское взятье.

[15] Далее зачеркнуто: Оска Захарьев ис Черкас. Помета: умре.

[16] Далее зачеркнуто: Гаврила Григорьев с Пирятина. Помета: умре.

[17] Далее зачеркнуто: Демьян Якимов с Крылова. Помета: умре.

[18] В подлиннике весь текст между звездочками зачеркнут.

156. *1619, лютого1[1].*

З листа воєводи в Кириловому монастирі М. Спешнєва до бєлозерського воєводи А. Образцова і дяка Ф. Вахромеєва.

л. 123 ... нынешнего 127-го генваря в 31 день в Кирилов монастырь писали господа, ко мне из Каргополя воевода князь Михайло Шаховской да диак Никита Светиков с каргопольским стрелецким пятидесятником с Тимошкою Котюрелским да каргопольцом посадцким человеком Степанком Межниковым. Генваря в 17 день пришли, де, з Двины в Каргопольский уезд в Мошенскую волость польские и литовские люди многие и руские воры казаки, и крестьян многих побили, а деревни жгут. А с Мошенской волости через Нименскую волость пришли в Шальскую волость от Каргополя за шесть верст. А большие, де, люди стоят в Ряговской волости, а от той от Шалской волости верст с десять, и крестьян посекли и животы поимали, и деревни жгут. И по вестем, де, генваря в 20 день посылали они в те волости для вестей и сметы, сколько литовских людей, своих подещиков конных двух человек стрельцов Богдашку Казанца да Мосейку Иванова, и литовские люди их гоняли, и с подлинными вестьми стрелец Богдашко к ним прибежал. а Мосейку в подезде взяли. И генваря в 23 день посылали, де, они других подещиков Петрушку Пинаева да Олдокимка Потортнина в Ряголовскую и в Нименскую волость, и из Ряголовской, де, волости тех их подещиков литовские люди гоняли до города версты за две. И того ж числа за час до вечера пришли, де, под город и стали против города об реку в Спаском монастыре Строкины пустыни, и к городу приступали, и многих людей побили и переранили. А которые многие крестьяне от них бежали из волостей в осаду з женами и з детьми, а в город не

л. 124 успели, и тех всех крестьян от города отлучили. И они, де // видев такую великую скорбь и православных крестьян кроволитие неповинное, а государев, царев и великого князя Михайла Федоровича всеа Русии указ и королевичев договор они порушили, прося у бога милости для православных крестьян, чтоб ух отлучити и из города учинить выласку, и божиею милостию и государя, царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии счастием в деревне Накостнове на другой стороне города с версту тех всех государевых волостных крестьян с женами и детьми и со всеми животы отняли.

А на том бою взяли поляков Мартынка Карбута да Якушка Любецкого да Ивашки Сулиборски (!) да Яна Петравина. И в роспросе те языки им сказали, что у них полковники Якушко Шиш да Яцкой Саадачного, а поляков, де, и черкас у них, и руских казаков и пахолков тысечи з две. А пришли ис-под Тотьмы и ис-под Шенкурского. Да с ним, де, был преж сего атаман Федька Борода, и от них пошел, не доходя Ваги. под Кирилов монастырь. А Якушко, де, Шиш да Яцкой ходили войною на Ваге и в Подвинье и назад шли мимо Шенкурской, и пришли в Мошенскую волость генваря в 17 день и стояли пять дней, и на Моше, де, многих крестьян побили и, сыскивая по лесом, и разоряли, а с Моши шли через Нименскую и Ряговскую волость. А приговорили, де, они в кругу, что им к Каргуполю приступать. Да они ж, де, в роспросе сказали, будет королевич не вышел из государевы земли, а им стоять на Онеге в волостях, а будет, де, вышел королевич, и им стоять в Усть-Вольский волости неделю и итти за королевичем же. А стали, де, они по Онеге реке и из дальних волостей свозят кормы, конские и свои, и села и деревни жгут, и крестьян побивают, и около, де, Каргополя дороги отняли и ныне, де, они в Каргополе сидят в осаде и выручать их некому...

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Лл. 123—124. Подлинник.

[1] Дата получения.

157. *1619, лютого 5.*

Повідомлення розвідників про пересування війська Я. Шиша.

л. 125 Сказали князю Василью Григорьевичу Козловскому подезщики смольяне дворяне и дети боярские Захарей Неелов, Федор Кузьмин, Богдан да Яков Дерновы с товарыщи. Доезжали, де, они, подезщики в Киснемскую волость и далее в Киеснемские волости от Белаозера верст с сорок и больши. А сказали, де, и крестьяне Максима Голынского да Патрекеи Ходнева Инка Ларин да Инка Олексиев, что, де, литовские люди[1] Якушко Шиш с товарыщи стоят в Чаронской округе в Вещезерской волости и на Печенге. А пришли, де, те литовские люди февраля в 2 день и февраля по 5 число стоят, де, те литовские люди.

Помета на обороте: Прислал князь Василей февраля в 5 день в вечеру. И те вести выписаны к Ивану Матфеевичу Бутурлину на Вологду. И по Михайлове отписке тогож числа писано.

Ф. 1107. Оп. 1. Д. 252. Л. 129. Подлинник.

[1] Далее зачеркнуто: полковник.

158. *1619, лютого 14.*

Лист похідного воєводи Г. Тюфякіна до бєлозерського воєводи А. Образцова.

л. 146 Господину Ондрею Федоровичю Григорий Тюфякин челом бьет. Февраля, господине, в 13 день пришол я з дворяны и з детьми боярскими и сьыноземцы и с атаманы и казаки в село Воздвиженское. И тебе, б господине, отписать ко мне, где ныне Якуш Шиш, вскоре с моим гонцом и в котором месте ныне стоит и в скольких верстах от Белоозера и в которых местех и куда поход их чает, чтоб мне про[1] было ведомо. А однолично б тебе отписати ко мне вскоре, а я, господине, со стану пошол тово ж числа, а иду наспех.

На обороте: Господину Ондрею Федоровичю 127-го февраля в 14 день в 5 часу дни привез гонец.

Ф. 1107. Оп. Д. 252. Л. 146. Подлинник.

[1] Далее буквы стерты.

159. 1619, лютого 20.

З листа калузьких воєвод до царя Михайла Федоровича.

л. 670 об. Государю, царю... [к. т.] холопи твои, Офонька Гагарин с товарыщи, челом бьют, Ноября, государь в 23 день[1], как пришел под Колугу гетман

Саадачной с черкасы, и был в сотне у Василья Филисова колуженин сын боярской Ондреян Муханов и болшом остроге у Воскресенских ворот того Ондреяна черкасы взяли в полон...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Л. 670 об. Подлинник.

[1] 1618 г.

160. *1619, близько лютого 20.*

З довідки Розрядного приказу про військові дії під Зарайськом.

л. 670 Того ж дни сентября в 18 день[1] писал к г-рю от Николы Зарайсково воевода Василей Коробьин, сентября в 5 день в третьем часу дни приходил к Заразскому городу гетман Саадачной со всеми черкасы и с нарядом, и приступал к Заразскому всеми

л. 671 людьми // жестокими приступы и в посаде во[2] и за острогом по слободам во многих местех зажигали и дворы многие выжгли. И он, Василей, посылал на выласку голов с сотнями. И божьею милостию и г-вым счастьем черкас от города отбили и из острогу и из слобод выбили, и многих черкас побили и языки поимали, и слобод жечь не дали и от посаду отбили прочь

И гетман Саадачной со всеми людьми, отшод от города с версту, стоял по берегу на великом поле два дни да ночи, и в те дни и в ночь к городу всеми людьми приходили, и бились беспрестанно да взяли языки черкас 2 человек...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Лл. 670—671. Подлинник.

[1] 1618 г.
[2] Далее слово неразборчиво.

161. 1619, березня 12.

Із довідки Розрядного приказу про використання пороху і свинцю з запасів в Донкові.

л. 73 А челобитчики, донковские казаки, Панька Летунов с товарыщи сказали. Которое, де, зелье и свинец были в государеве казне в Донкове, и как по государеву указу велено их, донковских всяких людей, свести на Михайлов, и Олексей Чюбаров то зелье и свинец роздал им, и они, сидя в осаде на Михайлове, то зелье и свинец выстреляли...

Ф. 210. Владимирский стол. Стб. 7. Л. 73. Подлинник

162. 1619, березня 14[1].

З повідомлення воєводи м. Сапожка Л. Ізмайлова царю Михайлові Федоровичу.

л. 152 По скаскам, г-рь, сапошковских жильцов безвестна пропала на Сапошке в черкаской приход пушечка волконе да два тюфека да семнатцать пищалей затинных, и пушкарей и затинников у тово наряду черкасы побили и запас, г-рь, пушечной весь взяли...

Ф. 210. Владимирский стол. Стб. 7. Л. 152. Подлинник.

[1] Дата получения.

163. *1619, березня 17[1].*

Лист коломенських воєвод до царя Михайла Федоровича про службу дітей боярських Савелія і Афанасія Нарбекових на війні проти запорожців у 1618 р.

л. 543 Государю, царю... [к. т.] холопи твои Бориско Ростовской да Потапко Нарбеков челом бьют.

В нынешнем г-рь, в 127-м году, как пришол под Коломну и в Коломенской уезд етман Саадачной с черкасы и были на Коломне в осаде у нас, холопей твоих, Савелей да Офонасей Нарбековы. И сентября, г-рь, в 10 день было дело под Коломною за речкою Репенкою и на том деле Савелей Нарбеков тебе, г-рю, служил, бился явственно, убил мужика да Офанасей Нарбеков бился явственно. Сентября в 24 день приходили в ночи под Коломну пан Пырской и был бой в посаде и на том деле Савелей тебе, г-рю, служил, взял черкашенина Гришку Ясецково, и тот черкашенин от ран умер, да Офонасей тебе, г-рю, служил, убил мужика. Октября в 19 день был бой с черкасы в Коломенском уезде в деревне Посыкиной, и на том деле Савелей тебе, г-рю, служил, бился явственно, убил мужика да Офонасей тебе, г-рю, служил, бился явственно, убил мужика. Ноября в 11 день был бой с черкасы в селе Шкини, и на

л. 544 том деле Савелей да Офонасей те/бе, г-рю, служили, бились явственно. Ноября в 20 день был бой с черкасы в селе Черкизове и на том деле Савелей тебе, г-рю, служил, бился явственно, убил мужика да Офонасей тебе, государю, служил, взял черкашенина Гаврилка Жулева, и тот черкашенин от ран умер. Ноября в 24 день в Коломенском уезде на пустоши Железникове шли черкасы с чаты, и на той пустоши черкас побили, и Савелей тебе, г-рю, служил, убил мужика да Офонасей тебе, г-рю, служил, бился явственно.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Лл. 543—544. Подлинник.

[1] Дата получения.

164. *1619, близько березня 19.*

З чолобитної осавула І. Титова.

л. 551 Царю, государю... [к. т.] бьет челом холоп твой, Михайлова города всяких вольных людей есаулишка Ивашка Титов. В прошлом, государь, во 126 году приходил твой государев изменник Саадачнай са многими людьми с черкасы, к Михайлову приступал. И я, г-рь, х. т., на Михайлове с твоим государевым воеводою Степаном Михайловичам Ушаковым

в осаде сидел, и с литовскими людьми с черкасы бился явственна и на выласках был и штурмы и приметы их, литовских людей, я, х. т., зажигал...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Лл. 551. Подлинник.

165. *1619, березня 20[1].*

З повідомлення російського посла в Криму О. Лодиженського.

л. 1 ... Во сто, г-рь, дватцать шестом году у великия говейна посылал колга в Литовскою землю воевати мурз из Белагорода с крымскими и з белагороцкими людми, а опосле, г-рь, Великодня посылал колга в Литовскою жь землю Адилшу мурзу с крымскими и ногайскими людми. И те, г-рь, люди воевали в дву паходех лвовския места и пришли, г-рь, из войны с великою дабычею. А бою, г-рь, им с литовскими людми не была нигде, приходили безвесна...

И колга, г-рь, в Литовскую землю ходил в осень. И как, г-рь, колга пришол в Белегород и жжидался с крымскими и с ногайскими людми, и стоял в Белегороде и в Буданской земли месец. И турския, г-рь, люди Искиндерь поша с товарыщи присылали х колге, что они удут на Днепрь горадов ставить, и колга б, ди, шол с ними ж, их оберегать. И колга, г-рь, им откозал, что он идет в Литовскою землю воевать, а их оберегать не идеть. И турския, г-рь, люди без колги горадов ставить не пошли. И в Литве, г-рь, учинилась весть, что колга идет в Литовскою землю со многими людми. И паны, де, многи против колги собрались под Каменцом Падольским. И колга, г-рь, пошол к литовским людем, похвалясь, напремо, а хотел табор разорвать у литовских людей. И как, ди, г-рь, колга пришол к таборам и литовския, ди, люди вышли х колге за табор и у колги, де, передовых людей побили, и самаво, государь, колгу мало не столкнули. И поспешиль де, х колге на бой Контемир мурза с ногайскими людми и литовских, де, людей побили и в таборь втолкнули, и литовския, государь люди бились с калгою о таборе. И бившись, колга пашол в войну мима Каменец Падольской и, пришод в Бар, роспустил война, а воевал, ди, государь, колга Бар да Тернаполь да Позалею са Синявшину да Костентинов да Дубну да лвовския ж места да Остра-

полья да Янполя да Погребища да Веницу. И скозали, де, г-рь колге, что литовских людей в таборы прибыла, а хотят, де, на колгу приходить, как из вайны пойдет, а у колги, де, люди отежелелись и застомили. И колга, г-рь,

л. 2 пашол х Киеву, и, не даходя Киева, // пришодь к Белай церкви, воеваль украинея городки и пашол из Литвы Чорным шляхом, и пришол, г-рь, колга на Днепрь, не займуючи Буданския земли и Белагорода, и пришол в Крым наября в 5 день с немногими людми. А воинския, г-рь, люди от Днепра пошли в Бельгородь для таво, что на Днепре вода была велика и студена, колга перевезся с великою нужею и лошади, г-рь, у тотар на Днепре многия патанули. А в войне, де, г-рь, колга был полтора месеца. А как, г-рь, у колги был бой с литовскими людми, и на том бою побили у колги мурз, царевы матери брата Джан-мурзу, да Янешь-мурзу да князя Олександра Урусова и иных многих мурз и чорных тотар побили. И в Крыме, г-рь, колгу осудили, что он на премой бой к таборомь ходил и людей многих потеряль...

л. 3 Да присылал ко мне, х. т., колга Ишим-мурзу да

л. 4 Янтемир-мурзу // ... И мурзы, г-рь, говорили. Ведома, ди, колге все подлинно, что на Москве деетца, прибежал, ди, с Москвы нынеча в осень крымской тотарин, а служил, ди, он на Москве у дияка, а имени, де, дияку, не упомнит. И сказывал, ди, колге, что черкасы, каторыя Ливны и Елець взяли, стояли под Михайловымь, и Михайлова, ди, не взели, и были под Зараским, и под Зараским, де, их побили. А ис-под Зараскова, ди, пришли под Москву, а, под Москву, де, пришод, взяли были тайно трои ворота городовыя, и г-вы, ди, люди, черкас из города выбили ж и многих побили и живых поимали. И по черкаской, ди, ссылки королевич пришол за сорок верст от Москвы и хотят, ди, черкасы приступать к Москве вскоре и, попытавши, де, хотят прочь ити...

Ф. 123. Оп. 1. 1619 г. Д. 1 Лл. 1—4. Подлинник.

[1] Дата получения.

166. *1619, березень—квітень.*

Документи про виплату кормових грошей запорожцям, які виїхали на російську службу з Торопця та Новгороду.

л. 198 Царю, государю [к. т.] бьют челом х-и т-и, нововнезжие черкасы, Михалко Гаврилав с товарыщи сорок один человек. Пожаловал ты, г-рь, нас, холопей своих, за наш выезд, велел нам дать свое г-во жалованье, выходные и кормовые деньги из Большого приходу. А которые, г-рь, наша братья черкасы выезжали к тебе, г-рю наперед нас, и тем твое, царьское жалованье, выходные и кормовые деньги дают...[1] а з Денежного двора вдруг.

А мы, х-и т-и, волочимся в Большом приходе семь недель, лошедишка сваи, рухледь всю испроели. А выходу нам, х. т., и корму и по ся места не дают, помираем голодною смертью, Милосердный государь, царь... [к. т.], пожалуй нас, х. т., иноземцов для нашей великой бедности и для своего ц. в-а, вели, государьское свое жалованье, выходные и кормовые деньги, взяв из Болшого приходу да з Денежного двора, дати в Розряде, чтоб мы, х. т., без твоего царьского жалования волочясь, голодною смертью не померли.

Царь государь, смилуйся, пожалуй.

И память из Большого приходу в Розряд на то[2] //

л. 198 об. Государь пожаловать велел из Разряду, а из Большого приходу память взять.

л. 194 Саадашнова полку черкасы присланы ис Торопца и из Новагорода марта в 25 день сорок один человек.

Ис Торопца конные, корму 2 алтына на день.

Михайло Осипов сын переясловец, Михайло Гаврилов, Ондрей Яковлев, Василей Иванов, Василей Родимилской, Яхно Свиридов. Михайло Данилов, Федька Матвеев, Сенька Данилов, Овдейко Степанов, Петрушко Лаврентьев, Ефрем Филипов, Трофимко Иванов, Олешка Федоров, Сидорко Семенов, Никифорко Окулин, Васка Парфенов, Екимко Иванов, Иван Богдан — 19 ч.

Пешие, корму по 6 де. человеку на день Микитка Ондреев, Савка Павлов, Лукаш Микифоров, Ивашко Иванов, Федька Семенов, Илюшка Офремов, Фомка Иванов, Олександрик Григорьев, Сенька Семенов — 9 ч.

Из Новагорода пешие ж.

Ондрюшке Федоров, Треньке Кузьмин, Федька Киреев, Ивашко Ермолин //

л. 193 Гаврилко Иванов, Степанко Левонтьев, Ондрюшка Микитин, Ондрюшка Юрьев, Ивашко Иванов, Сенька Ондреев, Юшка Петров, Яшка Петров — 13 ч.

л. 195 Царю, государю, ... [к. т.] бьют челом х. т., нововыезжие черкасы с таварыщи сорок два человека. По твоему, г-ву, указу велено нам, холопем твоим, дати твоего царского жалованья корм из Большого приходу. И нам, г-рь, корму дано всего на одну неделю, а больши того, г-рь, нам корму не дано ничево. И нынеча, г-рь, мы, холопи твои, волочимся меж двор, помираючи голодною смертью, и что у нас было платьишка и ружьишко, и то все проели и [3]заложить и продать нечево[3]. А надеетца, г-рь, нам, холопем твоим не на ково опричь тебя, г-ря, и твоей царьскои милости. А нашей, г-рь, братье твое царьское жалованье корм дают, а нам корму не дают. Милосердый государь, царь ... [к. т.], пожалуй нас, холопей своих, за наш выезд и для нашей бедности и нужи. И не вели, г-рь, нас голодною смертью поморить, а вели, г-рь, дать нам свое царьское жалованье корм, чтоб нам голодною смертью не

л. 195 об. померли. Царь, государь, смилуйся. //

Помета. 127-го апреля в 23 день. Дать корму на неделю из Розряду.

л. 183 Лета 7126-го апреля в 28 день по государеву цареву [к. т.] указу память дьяку Добрыне Семенову. Велети ему дать государева жалованья выезжим черкасом за выезд Михаилу Гаврилову, Миколаю переяславцу, Ондрею Яковлеву, Василью Иванову, Васке Родливскому (?), Ивану Богданову, Яхну Спиридову, Михайлу Данилову, Федьке Матвееву, Сеньке Данилову, Овдейку Степанову, Петрушке Лаврентьеву, Ефрему Филипову, Трофимку Иванову, Олешке Федорову, Сидорку Семенову, Микифорку Окулину, Васке Парфеньеву, Екимку Иванову, Микитке Ондреева, Савке Павлову, Лукашку Микифорову, Ивашку Иванову, Федьке Семенову, Илюшке Ефремову, Фомке Иванову, Олександру Григорьеву, Сеньке Семенову, Ондрюшке Федорову, Треньке Кузмину, Федьке Кирееву, Ивашку Ермолину, Гаврилку Иванову, Стеньке Левонтьеву, Ондруюшке Микитину, Ондрюшке Юрьеву, Ивашку Иванову, Сеньке Ондрееву, Юшке Петрову, Олешке Харламову, Яшке Петрову — по пяти рубоев человеку.

Дьяк Михайло Данилов.

л. 184 Выезжие черкасы ис Торопца и из ... ва[3] города, дати им государева жалованья за выезд по 5 рублев человеку.

Михайло Гаврилов — дано, Миколай переясловец — дано, Ондрей Яковлев — дано, Василей Иванов — дано, Василей Родимилской — дано, Иван Богданов — дано, Яхно Свиридов — дано, Михайло Данилов — дано, Федька Матвеев — дано, Сенька Данилов — дано, Овдейко Степанов — дано, Петрушка Лаврентьев — дано, Ефремко Филипов — дано, Трофимко Иванов — дано, Олешка Федоров — дано, Сидорко Семенов — дано, Микифорко Окулин — дано, Васька Парфеньев — дано, Екимко Иванов — дано.

Пешие.

Микитка Ондреев — дано, Савка Павлов — дано, Лучка Микифоров — дано, Ивашко Иванов — дано, Федька Семенов — дано, Илюшка Офремов — дано, Фомке Иванову — дано, Александрику Григорьеву — дано, Сеньке Семенову — дано, Ондрюшке Федорову — дано, Треньке Кузьмину — дано, Федьке Киреева — дано, Ивашку Ермолину — дано, Гаврилку Иванову — дано, Стеньке Левонтьеву —
л. 185 дано, Ондрюшке Микитину — дано, Ондрюшке Юрьеву — дано, Ивашке Иванову — дано, // Сеньке Ондрееву — дано, Юшке Петрову — дано, Олешке Харламову — дано, Яшке Петрову — дано.

Всего 41 ч. 205 руб.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 1. Лл. 183—185, 193—195, 198. Подлинник.

[1] Два слова написаны заново по прежнему тексту и не читаются.

[2] Приписано другим почерком.

[3] В тексте ти слова повторены дважды.

[4] Лист оборван.

167. *1619, квітня 25.*

Розслідування про використання припасів з арсеналу в Донкові.

л. 176 Лета 7127-го апреля в 25 день по государеве цареве и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии грамоте скозали в обыску воеводе Федору Григорьевичю Аладьину Донкова города рожественской поп Тимофей, богословской поп Григорей, никольской поп Григорей по свещен-

ству, а служивыя люди донковския ... по государеву цареву ... [к. т.] крестному целованью про государеву зелейною козну и про свинец. Прошлого, государь, 126-го году, как пришол Согойдачной с черкасы на Лебедянь, и мы, государевы нищие богомольцы и донковския служивыя люди нанели под государеву козну под зелья и под свинец донковского затинщика Екимка Акулова и взяв* государеву зелейною козну и свинец пошли из Донкова всем городом в Пронеск, и нас, г-рь, на дороге дошли литовския люди черкасы, и многих, г-рь, нас холопей твоих побили и козну твою, государеву, зеленою и свинец литовския люди черкасы взяли, а затинщика Екима Акулова убили...

Ф. 210. Владимирский стол. Стб. 7, Л. 176. ПОдлинник.

168. *1619, квітня 28.*

З пам'ятки посланому в Крим служилому татаринові З. Ісенєву.

л. 47 Лета 7127-го апреля в 28 день... Память служилому татарину Зянгилде Исеневу, По г-ву указу послан он в Крым для государева дела, а с ним ... старых крымских послов, которые были у запорожских черкас, тринатцать человек...

Ф. 123. Оп. 1. 1619 г. Д. 2. Л. 47. Отпуск.

169. *1619, квітень.*

З чолобитної дітей боярських, які були в Калузі під час облоги П. Сагайдачного.

л. 96 А как приход под Колугу Саодачной с черкасы, и в те поры было прибыльных людей московских стрельцов двесте человек да с Москвы, г-рь, к нам пришли в Колугу на проход прибыльные люди с воеводою со князем Микитою Гогариным, а с ним дворяне и дети боярские, и отаманы, и козаки, и тут осада была не в силу скудна, нижнеи острожек выкинули.

Ф. 210. Владимирский стол. Стб. 7. Л. 96. Подлинник.

170. *1619, квітень*[1].

З чолобитної калузького духовенства і посадських людей про подробиці облоги і штурмів Калуги військом гетьмана П. Сагайдачного.

л. 98 ... в нынешнем во 127 году ноября з двадесят четвертого числа с понеделника на вторник пришли безвестно литовские люди черкасы под Колугу и острог взяли, и нас, твоих г-вых богомольцов и сирот посадцких людишек многих побили, а жон и детей многих в полон поимали, и животишка наши все поимали без остатку, и дворишка наши розорили, а иные пожгли, и в редех лавченка со всякими товары и хлебными со всякими запасы все пожгли без остатку. А которые мы, бедные сироты, остались у посеченья немногие людишка, и те, г-рь ушли в город душею да телом и в городе в осаде сидели четы (!) недели у стены безотступно день и ночь, живот свой мучили гладом и стыдью и тех многих последних посадцких людишек у приступов и на волосках (!) побили, а иных многих ранили, а иные у стены померли с стыди и з голоду. А побито,
л. 99 г-рь, нас сирот посадцких людишек // и в полон взято в приход литовской, как черкасы острог взяли, и в городе в осаде на вылосках и на приступех триста тритцать человек...

Ф. 210. Владимирский стол. Стб. 7. Л. 98—99. Подлинник.

[1] Датировано по местоположению среди документов столбца.

171. 1619, квітень.

З повідомлення рязького воєводи М. Трусова цареві Михайлові Федоровичу.

л. 133 Государю, царю ... [к. т.] холоп твой Михалка Трусов челом бьет. В прошлом, г-рь, в 126 июля в 20 день прислано твоя, государева, грамота ко мне, холопу твоему по твоей, государеве, грамоте по черкаским вестям велено мне, холопу твоему, Рязской городецкой острожек розломать, а мне, х-пу т-му, велено с ряскими со всякими людьми быти в Пронску. И я х. т., да твоего, государева, указу, послыше к Ряскому чер-

каской приход, роздал твоей, государевай, козны детем боярским, и атаманом, и козаком, и пушкарем, и затиншиком пороху пол-пета пуда да свинцу три пуда две гривенки. Да в Пронске, г-рь, розошлось в черкаской приход на боех пуд пороху с четвертью да пуд свинцу, а в Ряском, г-рь, с черкасы бою не бывало...

Ф. 210. Владимирский стол. Стб. 7. Л. 133. Подлинник.

172. *1619, липня 30*[1].

З перекладу грамоти кримського хана Джанібек -Гірея до царя Михайла Федоровича.

л. ... А перед походом своим ис Крыму приказал я брату своему калге Девлет Гирею царевичю, чтоб он с крымскими ратьми шел на общего недруга, на полского короля землю войною. И он по моему веленью ... войною ходил на Буданские места И как пришли на Каманиские места, и на Каманиском поле польские и литовские люди стоят против наших людей табором, тысеч с восемьдесят и больши. И посылали под наших людей подезд для языков, и они сехались с нашими караулы, и утекли от наших людей в

л. 41 свои // таборы. И польские люди, убоявся от наших людей, около табор своих покопали рвы. И наши крымские люди к табором их приступали, и был с нашим людем бой великой, и многих полских и литовских людей наши люди побили и живых поимали многих же. И полского короля землю, городы и села, и многие места повоевали, и полон многой поимали, больши ста тысячь, и Костянтин город польского короля огнСм выжгли, и уезд ево весь разорили, и животы все поимали...

Ф. 123. Оп. 1. 1619 г. Д. 3. Лл. 40—41. Список.

[1] Дата получения.

173. *1619, липня 30[1].*

З перекладу грамоты калги-султана Девлет -Гірея до царя Михайла Федоровича.

л. 42 ... И мы, калга царевичь, с нашими крымскими ратьми //
л. 43 прошлые осени ходили есмя на полского короля землю войною. А шли есмя на Белгород, и сошлись с турскими ратьми с везиром с скиндерем-пашою и, посоветовав с ним, вошли в Литовскую землю. И как будем на Каманиском поле, и ведомо нам учинилось, что от города от Каманиса за две мили стоят, отаборясь и окопався рвы, литовские люди. И мы, калга царевич, с нашими ратьми со сто тысячми, прося у бога милости, пошли на литовские таборы и многих литовских людей предали есмя нашей сабле и живых многих поимали.

И после того ходили есмя под литовского короля город под Каманис. И наперед своего походу под город посылали есмя небольших людей для языков. И из города выходили литовские люди на вылоску против наших людей, и наши люди литовских людей живых поимали, а иных розгоняли. И литовские люди назад в город не побежали, а побежали в таборы, потому что наши люди у них у города дорогу перенели. И мы, пришед, Каманис город осадили и осадя город, половину рати нашей крымских людей и половину рати турских людей послали с приступом на таборы, а з другою половиною ратей наших остались под городом, а велели

л. 44 им приступать // к городу и к табором в один день. И наши люди к табором приступали и милостию божиею таборы литовские розщибли (!) надвое, и литовские люди побежали, и турские и наши крымские рати литовских людей побили и живых многих поимали, и приводили к нам, и мы и тех всех велели есмя сабле предати.

И побив литовских людей таборских ис-под Каманиса пошли за Каманис в Литовскую землю. И вшед гораздо в Литовскую землю, роспустили есмя турские и наши крымские рати в розгоны, разделя на трое, под литовского городы и уезды, под Лив город да под Тартабул город да под Абазрашь город, и городы и уезды тех городов воевали и разорили, и полон литовской безчисленной наши люди поимали.

И после того, как наши рати из загону, наполняся, пришли к нам на стан, и мы, калга царевичь, с нашими ратьми ходили есмя под польского короля город под Костянтин, и стояли под тем городом пятнадцать

ден, и ратем своим Литовскую землю воевати велели, и наши рати польского короля землю, городы и уезды повоевали и разорили, и полон, и животы безчисленные поимали так, как нам, великим государем, над опчим нашим недругом по-
л. 45 беда и одоление годно видеть. И перевезшися под литовским городом под Павличем, пришли в Крым и на дороге встретились з запорожскими со многими черкасы, и тех запорожских черкас всех побили наголову...

Ф. 123. Оп. 1. 1619 г. Д. 3. Лл. 42—45. Список.

[1] Дата получения.

174. *1619, серпня 18.*

Довідка про службу свіязьких стрільців у 1618—1619 рр.

л. 444 В послужном списку, каков прис[лал][1] на Пахнутьева монастыря воевода Костянтин Дурной нынешнего 127 году написано...

Октября в 9 день приходили к Пафнотьеву монастырю ис-под Москвы от ко[ро][1]левича черкасы многие люди. И Костянтин Дурной посылал на[1] ... свияжсково сотника стрелецко[ва][1] Василия Саврасова, а с ним стрель[цов][1] разных городов...

Ф. 210. Московский стол. Стб. 13 Лл. 44—45. Подлинник.

[1] Край листа оборван.

175. *1619, серпня 30[1].*

З листа російського післанця в Крим О. Лодиженського.

л. 12 ... Да июня, государь, в 25 день привели тотаровя //
л. 13 з Днепра черкашенина, а тот, де, черкашенин был под Москвою, и, как, де твоим бояром был договор с королевичем о миру, и тот, де, черкаше-

нин тут же был, и сказывал царю и ближним людем, что ты, государь, с королем помирился на четырнатцать лет...

л. 17 Да сево ж лета, государь, в Петрова говейна пришол на Днепр под Ачаков Искендер поша с турскими людьми да посылал под Каменец Подольской две посылки проведывать про литовских людей. И первую де, государь, посылку литовские люди побили наголову и утеклецов мало было. И Искиндер, де, паша послал другую посылку, и те, де, турские люди видели под Каменцом Подольским литовских многих людей, а стоят, де, на трое таборы да и черкасы на Днепре по перелазом многие ж...

Ф. 123. Оп. 1. 1619 г. Д. 5. Лл. 12—13, 17. Подлинник.

[1] Дата получения.

176. *1619, листопад.*

Москва. Із довідки Розрядного приказу про службу І. Офремова.

л. 677 Да в послужном списку ис Серпухова воевод князя Микифора Мещерскова да Федора Шишкина прошлого[1] 127 году ... октября в 14 день был бой с черкасы в Серпуховсом уезде в селе в Новинках, и на том бою Иван Офремов государю служил[2], убил мужика, а другова взял. Октября ж в 20 день был бой с черкасы в Хотунс-

л. 678 а кой волости в деревни в Каменщиках, и на том бою Иван // Офремов государю служил[2], убил мужика. Октября в 25 день был бой под Серпуховым с черкасы, и на том[3]...

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Лл. 677—678а. Отпуск.

[1] Первоначально написано: нынешнего

[2] Далее зачеркнуто: бился явственно.

[3] Текст оборван.

177. *1620, після січня 28—квітня 28.*

Документи про приїзд у Москву посольства від гетьмана П. Сагайдачного на чолі з осавулом П. Одинцем.

л. 16 От царя и великого князя Михаила Федоровича Всеа Русии в Путивль воиводам нашим Ивану Михайловичю Борятинскому да Миките Васильевичю Оладьину. Декабря в 3 день писали есте к нам, что генваря в 16 день приехали к вам в Путивль запорожских черкас посланцы Петр Одинец с товарыщи, пятнатцать человек. И вы, дав им корму и подводы, отпустили их к нам к Москве, а держать их в Путивле до нашего указу не смели. А наперед сего, генваря в 26 день вы же писали к нам с толмачом с Титком Труфановым, что сказывали вам в вестях рыляне торговые люди и литовские купцы, что Саадачной щлют (!) к нам ото всево войска черкас с крымскими языки. И буде те черкасы в Путивль с крымскими языки придут, и [1]вам бы[1] об отпуске и о корме [л. 17] и о подводах велети нам указ свои учинить. И ныне указ послан к вам с рыленином сь Яковом Смолевом, генваря ж в 28 день, а велено было вам тех черкас поставить их у себя в Путивле за острогом, и роспрося их, и дав им от себя наше жалованье, отпустити назад и сь языки, а к нам, к Москве, отпускати их не велено. А ныне вы тех черкас отпустили к нам, не дождався нашего указу, собою. И вы то учинили неведомо каким не... ным[2] обычеим, мимо дела, писав к нам об указе, да не дождався нашего указу черкас отпустили. И как к вам ся наша грамота придет, и вы б вперед[3] так не глупали, без нашего указу таких великих дел делать не дерзали [4]и тою своею глупостью[4] нащим (!) делам порухи не чинили (далее зачеркнуто: А только вперед так учинещ (!) делати, и вам быт от нас в великой опале.

л. 1 [Ме]сяц[а] февраля ж в 27 день в суботу на Масленой [неде]ле по государеву цареву и великого князя Михаила Федоровича Всеа Русии указу были в Посолской полате у дьяков у думново у Ивана Грамотина да у Савы Романчюкова запорожские черкасы Петр Одинец с товарыщи. А посылан по них на подворье пристав их сотник Яков Весков, а черкасы шли в город пеши. И как черкасы были у дьяков, и в то время стояли в городе стрелцы в чистом платье бес пищалей И как черкасы вошли в Посолскую полату, и посолской думны дьяк Иван Грамотин спрашивал у черкас здорово ли дорогою ехали, и нет ли какие нужи в кормех.

А черкасы были челом на государеве жалованье, на корму, а говорили что им нужи нет никоторые. //

л. 2 И дьяки говорили черкасом. Писали к царскому величеству ис Путивля воеводы князь Иван Борятинской, да Микита Оладьин, что вы приехали к государю ото всего Запорожского войска с крымскими языки, и путивльские воеводы вас отпустили сь языки к царскому. И они б ныне обявили, о чем Воиско Запорожское прислали их к царскому величеству бити челом, и где у них с крымскими людми был бой, и сколь давно, и сколько оне поимали языков.

И черкасы, Петр Одинец, говорили. Прислали их все Запорожское войско, гетман Саадачной с товарыщи бити челом государю, обьявляя свою службу, что они все хотят ему, великому государю, служить головами своими по прежнему, как оне служили прежним великим российским государем и вь их государских повелениях были, и на недругов их ходили, и крымские улусы громили. А ныне они по тому же служат великому государю, ходили из Запорог на крымские улусы.

л. 3 А было их с 5000 человек // и было им с крымскими людми дело по сю сторону Перекопи под самою стеною. А было татар у Перекопи с 7000 человек, а на заставе было их с 1000 человек. И божиею милостию и государевым счастьем татар они многих побили, и народ христьянской многой из рук татарских высвободили. И с тою службою и сь языки присланы оне к государю, и в том волен бог да царское величество, как их пожалует. А татар они отдали преж того, а они всеми головами своими хотят служить его царскому величеству, и его царские милости к себе ныне и вперед искать хотят. //

л. 4 И думной дияк Иван Грамотин говорил черкасом. То они делают добро, что они царьские милости к себе ищут, и служити ему хотят, и до царского величества бояр те их речи, что у них слышит, донесет. А от них царского величества бояре и до царского величества донесут, и что на то будет царского величества повеленье, и им ответ на то будет.

Думной же дияк Иван Грамотин говорил черкасом, что здеся, в Российском государстве слух был понесся, что польской Жигимонт король учинился с турским в миру и в дружбе, а на их веру хочет наступити, и они б про то обявили ныне, как король польской ныне с турским и с папою, цесарем. И на их веру от них какова посяганья нету ль. //

л. 5 И черкасы говорили. Посяганья[5] на них от польского короля никоторово не бывало, а с турским в миру. И на море им на турского людеи ходить заступлено из Запорог, а не с малых речек[6] им оприч Запорог хо-

дить не замирено. А про цесаря им и про папу ничего не ведомо и от них тот край отдален. А на Крым им ходить не заказано. А на весну все идут певне в Запороги. А ц. в-ву о том они все бьют челом, что их государь пожаловал, яко своих холопей.

А говоря дияки с черкасы, и сказав им государево жалованье, в стола место корм, отпустили их на подворье[7] //

л. 6 Как черкасы войдут в палату к бояром, и обявит бояр дияк Сава Раманчюков, а молыт.

Великий государь, царь [к. т.] государь и обладатель велел вам быти на своем государевом дворе, своего царского величества у боярина и намесника Коломенского у князя Дмитрея Михайловича Пожарского да у дьяков, у думного посольского дияка Ивана Курбатова сына Грамотина да у Савы Раманчюкова.

И бояре черкасом дадут руку, а дав руки говорити им речь.

Одинец с товарищи //

л. 7 Пришли есте с великому г-рю нашему, к царю [к. т.] от гетмана[8] Петра Саадашного и ото всего Войска Запорожского с листом и с послугою — крымскими языки. А в листу своем к царскому величеству гетман и все войско писали, что они, памятуючи, как предки их прежним великим государем, царем и великим князем российским повинность всякую чинили, и им служили, а за свои[9] службы царское милостивое жалованье себе имели. Так же и они царскому величеству служити готовы против всяких его ц. в-ва неприятелей. А ныне были они под Перекопью и многих бусурман побили и живых поймали, и полон многой крестьянской вызволили. И того погрому прислали с вами к ц. в-ву крымских дву человек тотар.

л. 8 И что писали // к ц. в-ву гетман Петр и все Запорожское войско в своем листу к в. в-ву, то де известно. И великий государь наш царь [к. т.] гетмана Петра и все войско Запорожское за то, что царские милости и жалованья к себе поискали, и его царскому величеству служити хотели, похвалял[10] его, и в своем царском милостивом жалованье гетмана вашего и все войско Запорожское имети хочет по тому ж, как и предки его, великие государи, цари и великие князи российские, дед его ц. в-ва, блаженные памяти великий государь, царя и великий князь Иван Васильевич всеа Русии, и дядя его, великий государь царь и великий князь Федор Иванович всеа Руси — прежних запорожских гетманов и все войско Запорожское в своем царском жалованье держали. А в том бы

л. 9 вам не оскорблятца, что есте его // ц. в-ва очей не видели, потому что есте пришли к Москве перед постом, и в пост у великого государя нашего никакие послы иноземцы не бывают. А ныне царское величество ездил молитца по святым местам, и велел вас великий государь наш отпустить к себе. А с вами велел его царское величество послати своего государского жалованья к гетману и ко всему войску денгами триста рублев. А на отпуске жалует вас ц. в-во своим царским жалованьем, денгами, и комками, и тафтами, и сукны, и шапки. И отпустить на подворье, да сказать им в стола место корм.

л. 10 Лета 7128-го, марта в 10 день по государеву, цареву [к. т.] указу память казначею Микифору Васильевичю Траханиотову да дьяком Ждану Шипову да Булгаку Милованову. Указал государь, царь [к. т.] дати своего государева жалованья черкасом запорожским, которые приехали ко грю, из Запорог ото всего Запорожского войска з грамотою и с крымскими языки.

Атаману Петру Одинцу камка добрая да сукно доброе лундыш, шапка лисья в четыре рубли. А товарищем ево, лутчим семи человеком по тафте по доброй, по сукну по доброму ж, по шапке лисьей по полтретья рубли шапка. Достальным семи ж человеком по сукну по доброму ж, по шапке лисье, по полтора рубли шапка.

И по государеву, цареву [к. т.] указу казначею Микифору Васильевичю Траханистову да

л. 11 дьяком Ждану // Шипову да Булгаку Милованому те камки, и тафты, и сукна, и шапки лисьи, что дать государева жалованья запорожским черкасом велети изготовити, а изготовя прислать в Посолский приказ к дьяком, думному к Ивану Грамотину да к Саве Раманчюкову.

л. 12 Божиею милостию от великого государя, царя [к. т.] самодержца и многих государств государя и обладателя запорожских черкас гетману Петру Конашевичю, и атаманом, и сотникам, и ясаулом, и всему войску наше государское милостивое слово. В нынешнем во 128-м году присылали есте к нашему царскому величеству ото всего своего[11] войска посланцев своих Петра Одинца с товарыщи з грамотою. А в грамоте своей к нашему царскому величеству писали есте, и речью нашего ц. в-ва приказным людем те ваши посланцы говорили, что вы[12], памятуючи то, как предки ваши запорожские гетманы и все войско прежним великим[13] государем, царем и великим князем Росийским повинность всякую чи-

л. 13 нили и им служили[14]. А за свое службы // от них, государей, милость и жалованье к себе имели. В тои же повинности и ныне нашему ц. в-ву

быти хотите, и за порогами будучи службу свою нам оказывати хотите против всяких неприятелей наших. И ныне ходили[15] есте на татарские улусы, и многих татар побили и в полон поимали. И того своего полону прислали есте к нам с посланцы своими дву татаринов. И просити того у нашего ц. в-ва чтобы нам вас пожаловати, послуги ваши, и тех полоненников велети милостиво принять, и пожаловати б вас за ваши службы нашим царским[16] жалованьем. А вы и вперед нашему ц. в-ву прямо и верно служити будете. И мы, великий г-рь тебя, гетмана[17] Петра, и все войско за то похваляем, что вы нашие государские милости к себе поискали, и службу свою к нам великому

л. 14 г-рю оказуете, вперед нам службу // свою и раденье хотите оказывати. И языов крымских у посланцов ваших[18] велели есмя приняти. А посланцом вашим велели есмя быти у наших бояр и у приказных людей, и посолства их велели есмя выслушати милостивно[19] И вперед вас в нашем милостивом жалованье имети хотим и пожаловав посланцев ваших нашим царским[20] жалованьем, велели есмя отпустити к вам. А с ними послали к вам ныне лехкое наше жалованье — триста[21] рублев денег. А вперед вас в нашем жалованье забвенных не учиним, смотря по вашей службе. И ты б, гетман Петр, и все Запорожское войско наше жалованье приняли. А на крымские улусы ныне вас не посылаем, потому что крымской Джанбек Гирей царь на наши великие государства сам, царевичи // и князи и мурзы[22] войною не ходят, и людем нашим шкоты не чинят никоторые. А наши люди по тому ж крымским улусом шкоты никоторые не делают[23].

Писана в государевом нашего дворе царствующего града Москве лета 7128-го [24]месяца апреля[24] 21 дня.

Ф. 124. Малороссийские дела. 1620 г. Д. 1. Лл. 1—17. Подлинник.

[1] Написано над строкой.

[2] Слово написано над строкой, начало неразборчиво.

[3] Далее зачеркнуто: таких ве

[4] Зачеркнуто.

[5] Испр., в рук. пояганья.

[6] Далее повторено: с речек.

[7] Часть текста между лл. 5 и 6 утрачена

[8] Испр., в подлиннике: гетмна.

[9] Испр. из: ево.

[10] Похваля (?)
[11] Слово зачеркнуто.
[12] Слово зачеркнуто: во всем
[13] Слово вписано другим почерком и чернилами над строкой.
[14] Испр. из: служивали.
[15] Далее дважды зачеркнуто "вы", написанное дважды
[16] Вписано другим почерком и чернилами над строкой.
[17] Исправлено из: атамана.
[18] Слово написано над строкой другим почерком и чернилами.
[19] Далее зачеркнуто: к приятельно, испр. над строкой на: приятно, и тоже зачеркнуто.
[20] Добавлено над строкой другим почерком и чернилами.
[21] Написано другим почерком над строкой вм. зачеркнутого: двесте.
[22] Далее зачеркнуто: с ратными людьми.
[23] Далее другим очень небрежным малоразборчивым почерком зачеркнуто: а будет крымской царь вперед к нам правды держати (?) и учнет (?) и войною на наши украины ходити учнут деле вперед вашем.
[24] Вписано над строкой.

178. *1620, лютого 10*[1].

З повідомлення Г. К. Волконського.

л. 9 ... Дети боярские черкаские приставы, Иван Черепов да Иван Боршов с черкасы встретили нас по Серпуховской дороге, не доехав до Серпухова верст с полтретьи или с три на лесу, февраля в 5 день в суботу часа за три до вечера. И мы, холопи твои, тех детей боярских спросили, ис Путивля они едут по твоему ль государеву указу, запорозским черкасом быть к Москве не велено, и они б поехали назад в Серпухов, покамест послы пройдут. И дети боярские Иван Черепов да Иван Боршов сказал нам, холопем твоим, что послали их к тебе, государю, с черкасы с Путивля воевода, и

л. 10 нас, холопей твоих, не послушали, в Серпухов назад с черкасы не воротились. Да человека своего я, Гришка, за ними посылал, чтоб воротились с черкасы в Серпухов, и они не послушали, поехали к Москве. И яз им сказывал, что послы идут с Москвы вскоре

Ф. 123. 1620 г. Д. 2. Лл. 9—10. Подлинник.

[1] Дата получения.

179. *1620, лютого 12*[1].

З повідомлення російських післанців до Криму П. Воєйкова і С. Матчина.

л. 4 ... Февраля, г-рь, в 9 привезли к нам х. т. на Тулу твою г-ву грамоту галеченин Ондрей Нелидов. А в твоей г-ве грамоте писано к нам, х. т., пришли к тебе ко государю к Москве в Даниловское с крымскими языки запорожские черкасы, а дети боярские, которые ехали с ними для провожанья, черниговцы Иван Черепов да Иван Борщов в роспросе сказали, что они с нами, х. т., и с крымскими гонцы встретились в дороге ночью часы за два до света и к ним, де, от нас, х. т., подезжал неведомо руской человек, толмач или будет тотарин и спрашивал их, хто они. И нам бы, х. т., к тебе, ко г-рю, отписать тотчас, в котором числе мы, х. т., з запорожскими черкасы встретились и по которой дороге и в котором месте...

л. 5 И февраля, г-рь, в 5 день в ночи, часы за два до света встретились мы, х. т., на Серпуховской дороге меж Пары и Молоде черниговцов Ивана Боршова да Ивана Черепова

л. 6 с черкасы ... // И черниговец Иван Бершов пришод ко мне, холопу твоему, к Прошке сказывал, что он едет к тебе, ко г-рю, к Москве с черкасы, а черкасы де, ведут к тебе, ко г-рю, дву человек крымских языков. И я, холоп твой Пронька, тотчас велел Ивану Бершову тех крымских языков прикрыть и отвести з дороги в сторону, чтоб крымские послы и гонцы их не видали. А вести, г-рь, нам, х. т., про тех черкас наперед тово не было, сехались в ночи. А перевотчик Резеп Кучюков да служилой татарин Талубай Бакеев, и толмачи ехали вместе с нами, холопи твоими, и с теми детьми боярскими с-ваном Бершовым да с-ваном Череповым и з черкасы ничево не говаривали и с нами не видались. А с крымским, г-рь, послом и з гонцы в те поры ехали позади нас, х. т., пристав Костентин Пущин да толмач Юрьи Иванов, и Костентин Пущин да толмач

Юрьи Иванов сказывали нам, х. т., что они, и крымской посол и гонцы с черкасы и с черниговцы с ваном Бершовым да с-ваном Череповым не видались и с ними не стаивали...

Ф. 123. Оп. 1. 1619 г. Оп. 1. Лл. 406. Подлинник.

[1] Дата получения.

180. *1620, лютого 12.*

З грамоти царя Михайла Федоровича послам до Криму П. Воєйкову і С. Матчину.

л. 12 Писали к нам ис Путивля воевода князь Иван Борятинской да Микита Оладьин, что приехали в Путивль из Запорог от черкас запорожских посланцы с крымскими языки, а просятца к нам к Москве, а взяли, де, тех языков в крымских улусех. И по нашему указу велено было им нашь указ учинити в Путивле, а в Москву их пропускати было н[е][1] велено. И они, не дождався нашего ук[азу][1], отпустили их к нам к Москве. И мы те[х][1] крымских языков у черкас велели взя[ти][1] и посланы те языки за вами с... [1] А велено их Харламу Роману (?) Соймановым отдати[2] да дьяку Ивану Михаилу. А князь Григорью и Ивану велено отдати Ибреим[у][1] паше князю Сулешеву на розмене... И как оже

л. 13 даст бог, будете в Крыме у царя на посольстве ... // и говорили б есте после царю речь, что мы, великий г-рь, велели ему говорить. Писали к нам из нашего украинного города ис Путивля воеводы что [3]едут к нам[3] из Запорог от черкас запорожских посланцы, а с ними [4]2 чел.[4] ваших брата нашего [5]крымских полоняников[5], а взяли, де, они тех людей в ваших в крымских улусех сее осени. И по нашемму указу велено было воеводам нашим у черкас тех крымских людей торговать, чтоб окупить, а, окупя, прислать было их к нам к Москве. А черкас [6]было велели отослать от Путивля назад и посольства слушать не велели и путивльские воеводы писали, что они тех брата вашего людей на окуп не дали, и они[6] тех черкас отпустили к Москве. И мы, великий г-рь, на путивльских воевод положили за то нашу царскую опалу, что они без нашего указу тех воров черкас

л. 14 к нам пустили[7].

л. 14 И [8]велели есмя тех воров[8] // из нашего государства выслать[9]. А ваших, брата нашего людей, велели у них окупить и, пожаловав нашим жалованьем и дав им лошяди, велели их отдати на розмене вашему карачею Ибраем-паше князю. И вам бы, брату нашему, Джанбек Гирею царю, наша царская дружба и любовь была ведома и приятна. А то вам, брату нашему[10], обявляем нашего царского повеленья на то им не было и вперед не будет[11]. А воевали те черкасы ваши, брата нашего, улусы по умышленью польских и литовских людей, и языков к нам прислали, хотя нас, великого государя, с вами, братом нашим, тем ссорить и дружбе нашей и

л. 15 любви по//мешку учинить[11]// Да и те люди ваши, которые приведены в языцех, в розпросе нашим приказным сказывали, что они у черкас в розговорех слыхали не одинова, что они хотят наших посланников погромить, чтоб им тех меж нас ссылка помешать... [12]

л. 15 Писан на Москве лета 7128-го февраля в 12 день

Ф. 123. Оп. 1. 1620 г. Д. 15. Лл. 12—15. Отпуск.

[1] Край листа оборван.

[2] Далее зачеркнуто: окольничему нашему князь Григор[ью] Костянтиновичю Волконскому.

[3] Первоначально написано и зачеркнуто: приехали.

[4] Слова вписаны.

[5] Первоначально написано и зачеркнуто: крымские люди два человека

[6] Первоначально написано и зачеркнуто: к Москве пропускать не велено, и путивльские воеводы, не дождався нашего указу.

[7] Первоначально написано: пропустили.

[8] Первоначально написано: тех черкас велели есмя воротить, не допуская до Москвы.

[9] Далее вписано: за рубежь (далее слово неразборчиво) ис-под Москвы, а к Москве их пустить не велели.

[10] Далее зачеркнуто: Джанбек Гиреєву цареву величеству самому мочно разсудить, что те воры черкасы учинили по королевскому веленью, хотя нас, великого государя, с вами, братом нашим, тем ссорить и любви тем помешка учинить.

[11] Первоначально написано: и хотим мы с вами, з братом нашим, Джанбек-Гереем царем и с калгою Девлет Гиреем царевичем быть в дружбе и в любви мимо всех государей навеки без урыву.

[12] Текст вписан на обороте. л. 14.

181. *1620, лютого 16.*

З пам'ятки Х. Соймонову про передачу двох татарських полонених, присланих запорозьким посольством, Ібрагім-паші Сулешову.

л. 18 об. Да с ним же отпущены до Волуйки ж крымские языки, которых привели запорожские черкасы, два человека. А велено их, взяв[1], окольничему князю Григорью Костянтиновичю Волконскому да диаку Ивану Михайлову и отдати велено Ибреим паше князю и с ним об них ко князю послана грамота.

Ф. 123. Оп. 1. 1620 г. Д. 5. Л. 18 об. Отпуск.

[1] Далее зачеркнуто: князю.

182. *1620, лютий.*

З грамоти царя Михайла Федоровича кримському ханові Джанібек- Гірею з виправданням щодо прийому запорозького посольства.

л. 25 ... Обявляем вам, брату нашему. Писали к нам, нашему ц. в-ву, из нашего украинного города ис Путивля воеводы, что едут к нам из Запорог от черкас запорожских посланцы их, а с нами два человека крымских полоняников, а взяли, де, тех людей в ваших, брата нашего, крымских улусах сее осени. И мы, великий государь, тех наших людей велели были у черкас окупить, а их были велели отослати от Путивля назад и

посолства их слушати не велели. И путивлские воеводы писали к нам, что //

л. 26 тех ваших людей черкасы на окуп не дали, и они тех черкас и сь языки отпустили к нам к Москве. И мы, великий г-рь, на воевод путивльских за то положили нашу опалу, что они без нашего указу тех черкас к нам отпустили, и велели есмя тех черкас из нашего государства выслати за рубеж, воротя ис под Москвы, а к Москве пропустить не велели. А ваших, брата нашего людей, дву человек для вашие, брата нашего, любви велели у них выкупить немалою ценою и, пожаловав их нашим царским жалованьем, отпустити велели к вам, брату нашему... А то вам,

л. 27 брату нашему, // Джанбек-Гирееву цареву величеству обявляем, что нашего повеленья на то не было и вперед не будет, а те черкасы воевали улусы ваши по умышленью полских и литовских людей и языков к нам прислали, хотя нас, великого государя, с вами, братом нашим, тем ссорить и дружбе нашей и любви тем помешку учинити. Да и ваши люди, которые приведены в языцех, в роспросе нашим приказным людем сказывали, что они у черкас в розговорех слыхали не одинова, что они хотят наших послов и казну громити, чтоб им меж нас ссылка помешати. И вам бы, брату нашему, то ведати и от них беречися...

Ф. 123. 1620 г. Д. 2. Лл. 25—27. Отпуск.

183. *1620, березня після 1.*

З повідомлення Г. К. Волконського про прибуття з Х. Соймоновим двох татарських полонених, присланих запорозьким посольством.

л. 91 ... марта, г-рь, в 1 привел, г-рь, от тебя, государя, с Москвы к нам, холопем твоим, Харлам Соймонов дву человек крымских языков, что взяты по твоему, государеву, указу у запорожских черкас...

Ф. 123. 1620 г. Д. 2. Л. 91. Подлинник.

184. *1620, березня 22*[1].

З листа білгородського воєводи І. Погожого до царя.

л. 104 Нынешнего г-рь, 128-го февроля в 24 день пришол в Белгород из Литвы выходец Иван Фомин сын Вторинков. А в роспросе мне, холопу твоему, сказал... пошол, де, он из городка ис Хорола с отоманом со Яцкою с Шалею, а с ним двенатцать человек черкас, а послал, де, их ис Хорола урядник Ероха Станкеев на реку на Донец для проезду твоих государевых людей, велел, де, грамить и языков добувать...

Ф. 210. Севский стол. Стб. 77. Л. 104. Подлинник.

[1] Дата получения.

185. *1620, травня 2*[1].

З повідомлення російського посла до Криму О. Лодиженського.

л. 18 Да приехали, г-рь, ис Царягорода сеи зимы после Крещенья турченя. А сказывали, г-рь, царю, приходили, де, сеи осени в Буданскою землю запороския черкасы, и Буданскою, де, землю воевали, и воевода, де, Буданской присылал к турскому бить челом, чтоб ево от литовских людей оборонил. Да во Царе ж, г-рь, городе нынеча хлеб дорогь, и скозали, де, царю, что хлеба не пущают во Царьгород с Урюмской стороны запороския черкасы, коробли громят и людей побивают. И турскому, де, то стало за досаду ... а хочет, ди, на весну турской итти в Литовскою землю сам и мосты, де, на Дунаю велел мостить ...

л. 20 // Да пришол я, х. т., в Перекопь марта во 20 день и сказывал мне, х. т., перекопской князь. Пришол, ди, к царю литовской посланник, а с тобою, ди, разехался на дороги, а с ним, де, от короля к царю лехкие поминки, а большоя, ди, козна в Буданской земли, и царь, ди, чаю, у короля козны не возмет для таво, что запороския черкасы збираютца, хотят Перекоп взять.

Ф. 123. Оп. 1. 1620 г. Д. 7. Лл. 18, 20. Подлинник.

[1] Дата получения.

186. *1620, травня після 23.*

З повідомлення брянського воєводи В. Щербатова царю Михайлові Федоровичу.

л. 132 Тово ж, г-рь, числа[1] писал ко мне, х. т. Брянского уезду из Вороницкой волости Степан Бородовицын. Шли, де, из за рубежа из Почепского уезду на Вороницкую волость в Рославль твои государевы изменники, казаки Шишовай станицы сказывали, де, ему[:] Соодашной, де, пошол против турских людей на Дунай реку на перевоз, а турские, де, многие люди передовые пришли в Волоскую землю, а против, де, турских людей збираетца с воинскими людьми князь Адам Корецкой...

Ф. 210. Севский стол. Стб. 77. Л. 132. Подлинник.

[1] 23 мая.

187. *1620, травня 26.*

З повідомлення мосальського воєводи Е. Хитрово царю Михайлові Федоровичу.

л. 127 ... маия ж в 26 день посылал я, х. т., в Серпееск для вестей мосальских посадцких людей Иевка Иванова да Офоньку Яковлева да Степанку Якимова. И пришед, г-рь, ис Серпейска тот Иевко с товарыщи мне х. т., сказали. Пришло, де, в Серпееск запороских казаков дватцать человек, а пятьдесят человек запороских казаков пошли за рускими казаками, которые, г-рь, было поехали к тебе, государю, к Москве...

Ф. 210. Севский стол. Стб. 77. Л. 127. Подлинник.

188. 1620, після червня.

Москва. Із запису про виплату платні запорозьком козакам, які перейшли на російську службу.

л. 691 Царю, государю... [к. т.] бьют челом холопи твои, иноземцы черкасы Якушко Григорьев сын Безводитцкии, Ивашко Власев, Федька Игнатьев, Панька Федоров. В нынешном, г-рь, во 128-году выхали мы, холопи

твои, к тебе, г-рю, на Путивль, слышечи твою царскую милость к нам, иноземцам, оставя в Литве род свои и племя и з женишками и з детишками выехали. А твоим царским помесным окладом и денежным жалованьем по се места не верстаны. Милосердыи государь, царь и великий князь Михайло Федорович всеа Руси, пожалуй нас, холопей своих, вели г-рь, нас поверстать своим царским помесным окладом и денежным жалованьем, кому мы, холопи твои, в версту, и вели, г-рь, нам служить свою царскую службу с Путивля, а женишка, г-рь, наши и детишка в Путивли. Царь, государь, смилуйся, пожалуй.

л. 692 ... 128-го июня в 11 день писал к государю царю... [к. т.] ис Путивля воевода Сергей Сабакин. В нынешнем во 128-м году в розных числах приехали в Путивль запорожские черкасы Яшко Безволитцкой з женою да с сыном да з дочерью, Ивашко Власов з женою да с сыном, Федька Игнатов з женою да з дочерью[1] Ивашка[2], и он их роспрося отпустил к государю к Москве, а жен их и детей оставил в Путивле.

А на Москве Яков Безводитской с това[рыщи] в роспросе сказал, что жены за ними за вс[еми][3] руские...[4]

л. 694 А наперед сево которые иноземцы[5] выходили из Литвы в Путивль и в Б[ел][3]город з женами и з детьми и били челом государю, чтоб государь пожаловал, велел в тех городех устроить на житье, и по государеву указу тех иноземцов[5] велено в городех устроить в службу, смотря по человеку, хто в какую службу пригодитца, и жалованьем поверстать[6]. А помесного и денежново верстанья тем иноземцам[5], которых велено в городех устроить на жилье в Белегороде и в Путивле, в розряде не бывало.

А которые черкасы приехали ис Колуги от Саодачнова с полковником Жданком Коншаю и сосланы на житье по городом, и им государева годововo жалованья велено давать в городех десятником по 6 рублев с полтиною да хлеба по 10 чети ржи да 10 чети овса человеку; рядовым черкасом по 5 рублев да хлеба по 8 чети ржи да 8 чети овса человеку.

Ф. 210. Приказной стол. Стб. 4. Лл. 691—692, 694.

[1] Далее зачеркнуто: Павлик Федоров.

[2] Далее зачеркнуто: Федоров.

[3] Край листа оборван.

[4] Далее помещены справка о женах и имуществе (л. 692 об.) и черновик распоряжения о выдаче жалованья.

[5] Зачеркнуто и написано: черкасы.

[6] Сверху приписано: А в побеге в Литву велено довать на поруки з записьми

189. *1620, липня 7.*

З судової справи обвинуваченого у зраді сина боярського І. Протасьєва.

л. 81 Да в памяти ж, какову прислал Григорей Житов за своею рукою 128-го июля в 7 день написано. Григорей Житов сказал по государеву цареву и великого князя Михаила Федоровича

л. 82 крестному целованью про мещеренина // про Исайка Протасьева. В прошлом во 126-м году было он на государеве службе в Пронску, и шли от Саадашново черкасы на Песошню и на Сапожок и под Шацкой, и те городы пожгли. А вышли ис полону от черкас в Пронеск шацкие стрельцы пять человек. А в роспросе ему сказали те стрельцы, пришли, де, к Шацкому черкасы в ночи, и острог и город взяли и сожгли, и многих побили людей и в полон поимали. А тот Исак с черкасы под Шацким тут же был, и на другой день, как город черкасы сожгли, а те полоненики того Исака видели, что он ездил по пожерищу с черкасы на лошеди. И как черкасы ис Шацкого пошли на сход к Саадашному под Михайлов, и тот Исак шол с черкасы под Сапожка...

Ф. 210. Московский стол. Стб. 13 Лл. 81—82.

190. *1620, після 11 вересня.*

З повідомлення посла до Криму С. Матчина про сутичку з запорожцями біля гирла Молочних вод 15. 08. 1620 р.

л. 25 И августа, государь, в 3 день был я, холоп твой, у Джанбек-Гирея царя на отпуске... И августа, г-рь, в 15 пришел я, холоп твой, с твоими, государевыми людьми и с крымскими гонцы на Молочные воды, и на усть, г-рь, Молочных вод на море стоят черкасы в судех, тринатцать стругов. И, вышед с моря, и стругов черкасы учели нас, холопей твоих, и крымских

гонцов на усть Молочных // переимати и ис пищалей по нас стрелять И я, х. т. с твоими, государевыми людьми и с крымскими гонцы, убоясь черкас конных людей, пошли наспех днем и ночью...

Ф. 123. 1620 г. Д. 10. Лл. 25—26. Подлинник.

191. *1620, вересня 13*[1].

З повідомлення російських послів до Криму П. Воєйкова і С. Матчина.

л. 3 И апреля, г-рь, в 6 день пришли мы, х. т., на Донец... И как мы, х. т., перешли за Торец, и учинилась нам, х. т., весть, прибежал татарин, которой послан был с крымским гонцом с бреимом, что толмача Михаила Миляева и крымских послов гонца Ибреим-мурзу с товарыщи взяли на поле

л. 4 черкасы // и, роспрося толмача Михаила Миляева и гонца Ибреима мурзу про твою г-ву посылку и про нас, х. т., и гонца, г-рь, Ибреима мурзу с товарыщи взяли с собою в Запороги, а толмача Михаила Миляева с человеком убили, а сами, собрався со многими людьми, пошли, г Донцу, чтоб им твою государеву посылку и нас, х. т., погромить. И мы, х. т. ... по тем вестем, пометав на поле запасишко свое всС ... пошли с твоею государевою посылкою в Крым наспех днем и ночью. И как мы, х. т., пришли на речку на Берд, и встретил нас, х. т. ; ногайской мур[за][2] Кантемир, а с ним ногайских людей человек с полтораста, и мы, х. т., с твоею государевою посылкою пошли к Молочным водам. А те, г-рь,

л. 5 черкасы по Михайловым вестем // Миляева пошли г Донцу и взашли на нашу сакму ... и те черкасы пошли за нами по нашей сокме наспех днем и ночью. И тот ногайской мурза с нагайскими людьми, которой встрет[ил][2]ся с нами, х. т., встретился с т[е][2]ми черкасы, отехав от реки от Берд верст с пятнатцать, и черкасы твово мурзу побили наголову...

Ф. 123. Оп. 1. 1620 г. Д. 10. Лл. 3—5. Подлинник.

[1] Дата получения.

[2] Край листа оборван.

192. *1620, вересня 13*[1].

З реляцій російських послів до Криму П. Воєйкова та С. Матчина.

л. 10 А пришол, де, литовской посланник в апреле месяце, а черкасы, г-рь, запорожские приходят с моря в крымские улусы часто и крымские улусы, которые стоят у моря по берегу, воюют. А под Перекоп, г-рь, приходили черкасы о Петрове дни, а сказывали нам, х. т., приходила черкас семнатцать тысечь и был бой у черкас с крымскими людьми великой. А приходили, де, черкасы половина с моря судми, а другая сухим путем коньми, и многих, де, крымских людей стада лошединые отогнали. А нынеча, де, государь, в Перекопи стоят многие крымские люди, берегутца от черкас. А Ибреим паша князь Сулешев

л. 11 стоит у моря на берегу на усть-речки Алмы, // а с ним многие люди и пушечки, а черкасы, де, государь, стоят на Днепре в собранье многие люди, больши сорока тысеч.

А многие, г-рь, полоненики нам, х. т., сказывают. Хотел, де, полской король к Джанбек-Гирею царю прислать ныне казну, и черкасы, де, запорожски[е][2] посылали о том к польскому королю, чтоб он тое казну, что было дать крымскому царю, дал тое казну черкасом, и черкасы, де, взем тое казну, пойдут на крымскую землю войною, леба Крым разорят или сами все помрут. И полской, де, король хочет тое казну прислать х черкасом в осень, и черкасы, де, государь, ждут казны вскоре, а стоят на Днепре все в собранье со всем наготове конные[3] и судовые. А приходить, де, г-рь, черкасом на крымскую землю в те поры, как Джанбек Гирей царь и царевичи пойдут на Польскую и на Литовскую землю...

Ф. 123. Оп. 1. 1620 г. Д. 10. Лл. 10—11. Подлинник.

[1] Дата получения.

[2] Край листа оборван.

[3] Слово приписано между строк.

193. *1620, жовтня 18*[1].

З повідомлення білгородського воєводи І. Погожого царю Михайлові Федоровичу.

л. 41 ... нынешнего г-рь 128 году сентября в 14 день пришел в Белгород из Литвы из Лубен выходец Фелька Чихачев. А в роспросе
л. 42 мне, хо//лопу твоему сказал... запорозские, де, государь, черкасы ныне на лежи в Киеве и около Киева в украинных городех в Прилуках, в Лубнах, в Хороле, а про то, де, он от литовских людей и от черкас не слыхал, что итти в вайну...

Ф. 210. Дополн. стол. Соб. № 13. Лл. 41—42. Подлинник.

[1] Дата получения.

194. 1620.

З списку полонених в московських тюрмах, серед яких був син боярський І. Ю. Зверєв.

л. 35 Ивашко Юрьев сын Зверев ... как королевич пришол под Звенигород, и он ис-под Звенигорода от королевича с черкасы отехал под Коломну к Саадашному и был он с черкасы под Колугою и ис-под Колуги он с черкасы отехал на государево имя...

Ф. 210. Московский стол. Стб. 13. Л. 35. Подлинник.

Додаток: документи, матеріали яких відносяться до подій, що відбулися до 1621 р.

195. 1621, квітня 19.

З листа можайського воєводи Л. Кологривова до царя Михайла Федоровича.

л. 96 И в роспросе мне, х. т., сказались те прохожие люди беглецы с Москвы, черкасы Полоцкова повету Савка Кузьмин да Васка Еуфимьев, а слу-

жили, де, оне, на Москве во дворе у князя Григорья Васильевича Тюфякина... А из Литвы, де, они пришли с паном сь Яцким в прошлом во 126-м году, как королевич под Можайском стоял, а оне, де, взяты в полон в Устюжною Железною...

Ф. 210. Московский стол. Стб. 13. Л. 96.

196. *1621, липня 8.*

З розслідування про втечу у Литву з розповіддю про розгром загону полковника Я. Яцького.

л. 344 Июня 8 день Матфей Васильев сын Кафтырев в роспросе сказал. В прошлом во 127 году, как побили в Устюжском уезде в Железной Дубровке полковника Ятцка и литовских людей, и в те поры тово малово Тимошку Федорова взяли на бою брат ево родной...

Ф. 210. Московский стол. Стб. 13. Л. 445. Подлинник.

197. 1621, липня 11. З довідки Розрядного приказу про оборону Михайлова у серпні 1618 р.

л. 500 ... августа в 28 день писал к государю, царю [к. т.] с Михайова воевода Степан Ушаков, что августа в 19 пришол под Михайлов гетман Саадачной с черкасы, а стоял под Михайловым августа с 19 числа две недели и к городу приступал жестокими приступы с приметы и с щиты, и божиею милостию и государевым счастьем на Михайлове в приход гетмана Саадачново в осаде отсиделись...

Ф. 210. Московский стол. Стб. 13. Л. 500. Подлинник.

198. *1630, черня 25.*

З чолобитної В. Короб'їна до царя Михайла Федоровича.

л. 138 ... В прошлом, государи, во сто двадесят шестом году, как шол гетман Саодашной с черкасы от Михайлова города к Зарайскому городу, и по

вашему, г-ву, указу по тем вестям из московской осады послан я, холоп ваш, в ту пору на г-ву службу в Зарайской город и по вашему, г-ву, указу приехол я, холоп ваш, в Зарайской город, а Саодашной, государи, со всеми людьми стоит от Зарайска версты по две или по три. И я, халоп
л. 139 ваш, // в тот час в Зарайском городе осаду укрепил, рвы покопал, всякие городовые крепости поделол. И как г-ри, пришел гетман Саадашной под Зарайской город и к Зарайску приступал и я , холоп ваш, вам, государям, служил ... многих черкас у приступу побил, и языки поимал, и от города отбил и из посадов выбил, и посадов жечь не дал. Да за Саодашным г-ри, шол полковник Гритцко, а с ним было литовских людей и черкас шестьсот человек, и из, холоп ваш, за тем полковником Гритцком ходил, и дошел его у Оки реки и ... тех литовских людей и черкас побил наголову, и в языках взял сто пятьдесят человек и прислал к тебе государю...

л. 146 Да положил в розряде Василей Коробьина наказ...

А в наказе Василья Коробьина писано. Лета 7126-го августа в 17 день по г-ву [к. т.] Федоровича всеа Русии указу велено ему, Василью, быть на государеве службе в Зараском городе по литовским вестем на Тимофеево место Павлова, и государевым делом в Зараском городе промышлять, осада со всем укрепить, как ему в приход воинских людей в Зарайском городе сидети было безстрашно и надежно.

Ф. 210. Московский стол. Стб. 71. Л. 138—139, 146. Подлинник.

СПИСОК ПРИЙНЯТИХ У ТЕКСТІ СКОРОЧЕНЬ

к. т. — краткий титул (Государь, царь и великий князь Михаил Федорович всеа Русии ; ... всеа Русси самодержец; государь царь..., государев, царев и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии — со всеми изменениями по падежам).

х. т. — холоп твой и т. д. со всеми изменениями в падежах и числах.

г-рь, г-рю и т. д. . — государь и т. д., со всеми изменениями в падежах

стб. — столбец

ф. — фонд

л. — лист

лл. — листы

об. — оборот

кн. — книга

ц. в-о, ц. в-у и т. д. — царское величество и т. д., со всеми изменениями в падежах и числах

г-в, г-ву и т. д. — государев и т. д., со всеми изменениями

х. — холоп, холопи и т. д., со всеми изменениями

д. — дело

ок. — около

ч. — часть

с. — страница, страницы

Коментарі

При коментуванні і впорядкуванні покажчиків, окрім вказаних у тексті джерел, використано наступні публікації та праці:

— *по персоналіях і географічних назвах в українських землях та Польсько-Литовській державі:*

Викторовский В. П. Западнорусские дворянские фамилии, отпавшие от православия в конце XVI и XVII вв. К., 1912; Войтович Л. В. Генеалогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів. К., 1992; Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV—XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел. К., 1993; Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. Малороссийский гербовник. СПб, 1914; К., 1993; Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Т. I—IV; К., 1908—1914; Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). К., 1993; Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim księstwe Litewskim w XV i XVI wieku. W., 1887; Dworzaczek W. Genealogia. Tablice. W., 1959; Niesiecki K. Herbarz Polski, Wyd. J. N. Bobrowicz. Lipsk, 1839—1849. T. 1—10; Wolff J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego księstwa Litewskiego 1386—1745. Kr., 1885.

— *по козацьких походах на море і взаємовідносинах українських і російських козаків:*

Быкадоров И. Ф. Донское войско в борьбе за выход в море (1546— 1646 гг.) в двух частях. Париж, 1937; Броневский В. История Донского войска. Ч. 1, СПб, 1834; Гермайзе О. Ю. Україна та Дін у XVII стор. К., 1928; Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 7 (козацькі часи до р. 1625). К. —Лв., 1909; Лучин Б. В. Боевое содружество донских и запорожских казаков в борьбе против турецко-татарской агрессии в первой половине XVII в. // Из истории Дона (XVII—XX вв.) вып. 1, Ростов-на-Дону, 1956; Львов Л. Отношения между Запорожской Сечью и Крымом. Одесса, 1895; Станиславский А. Л. Гражданская война в России XVII в. Казачество на переломе истории. М., 1990; Тушин Ю. П. Русское мореплавание на Каспийском, Азовском и Черном морях (XVII век). К., 1978.

— *по персоналіях і географичних назвах в землях Московської держави:*

Барсуков А. П. Списки городовых воевод и других лиц воеводского управления Московского государства XVII столетия. СПб., 1902; Белокуров С.

А. Разрядные записи за Смутное время (7113—7121 гг.) М., 1907; Беляев И. Д. Разрядная книга 7123 г. // Временник ОИДР, 1849, кн. 1; Богоявленский С. К. Приказные судьи XVII века. М. — Л., 1946; Веселовский С. Б. Дьяки и подьячие XV—XVII вв. М., 1975; Дворцовые разряды, изданные вторым отд. собств. е. и. в. канцелярии. Т. I—IV, СПб., 1850—1855; Сухотин Л. М. Земельные пожалования в Московском государстве при царе Владиславе 1610—1611 гг. М., 1911.

— по персоналіях і географічних назвах в Криму і Туреччині:

Бантыш-Каменский Н. Н. Реестры делам Крымского ханства с 1474 по 1779 гг. Симферополь, 1893; Босворт К. Р. Мусульманские династии. Справочник по хронологии и генеалогии. Пер. с англ. П. А. Грязневич. М., 1971; Каргалов В. В На степной границе. М., 1974; Малиновский А. Ф. Историческое и дипломатическое собрание дел происходивших между российскими великими князьями и бывшими в Крыму татарскими царями//Записки ОИДР, 1863, Т. 5; Сэн-Пуль С. Мусульманские династии. Хронологические и генеалогические таблицы с введением СПб., 1899; Новосельский А. А. Борьба Московского государства с татарами в первой половине XVII в. М., 1948; Надинский П. Н. Очерки по истории Крыма. Ч 1. Симферополь, 1951; Османская империя в первой четверти XVII века. Сб. док. и мат. М., 1984; Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством Отоманской Порты до начала XVIII века. СПб., 1887; Смирнов Н. А. Россия и Турция в XVI—XVII вв. Т. 1—2. М., 1946; Тунманн. Крымское ханство. Симферополь, 1991; Jorga N. Geschichte des Osmanischen Reiches, t. 1—5, Gota, 1908—1911; Hammer J. Geschichte des Osmanischen Reiches. Bd. 1—10. Pest, 1827—1833; Hammer-Purgstall J. Geschichte der Krim, unter Osmanischen Herrschaft. Wien, 1856; Inalcik H. Giray // Islam ansiklopedisi. Istambul, 1945, c. 4, s. 783—789; Horn M. Chronologia i zasięg najazdów tatarskich na ziemie Rzeczypospolitej polskiej w latach 1600—1647//Studia i mat. do historii wojskowości. W., 1962. t. 8; Le khanat de Crimeé dans les Archives du Musér du Palais de Topkapi. Paris, 1978, p. 315—370.

Документ 1. 1613 червня 18.

Жигимант король — король Речі Посполитої Сігізмунд III Ваза (1587—1632).

Путивль... — в квітні 1613 р. собор який у перші місяці правління Михайла Федоровича продовжував діяти замість Думи, послав російські війська в Сіверську землю, яка була зайнята польсько-козацьким військом, очоленим королевичем Владиславом, претендента на царський престол. Після перших незначних успіхів ці війська потерпіли поразку під Козельськом і стали відступати. Путивль був здобутий польсько-козацьким військом на початку травня 1613 р.

Документ 2. 1613 жовтня 24.

Лодиженський Обросим — московський дворянин, пізніше стольник, післанець в Крим у 1613—1614 рр. Завданням місії О. Лодиженського і П. Данилова було повідомлення про вступ на московський престол Михайла Федоровича Романова, поряд з тим післанці повинні були добиватися прихильності Криму у польсько-російській війні, що тривала.

Данилов Петро († п. 1633)—на той час піддячий Посольського приказу.

Документ 3. 1613 жовтень—1614 серпень.

Обросим — стольник О. Лодиженський.

Агмед-паша — Яшлавський бей Сулешов, в 1615 р. посол Криму в Москві. Бейлик Сулешових займав територію між Кирк-ер (Чуфут-кале) і р. Альмою. З усіх родин кримських беїв Сулешови були найбільшими прихильниками Росії. Небіж Агмед-паші князь Юрій Яншеєвич Сулешов був на той час боярином царя Михайла Федоровича і одним з його найкращих воєвод. Через це російські посольства в Криму підтримували постійні контакти з двором Сулешових, часом навіть кочували разом з їх станом.

... *из Белагорода*... в 1613 р. запорожці двічі виходили в море і мали вдалі сутички з турецькими кораблями в дніпровському та дністровському лиманах. Було захоплено 6 галер і кілька допоміжних суден. Кримське військо біля Акермана (Білгорода) очікувало козацького нападу або відомостей про виступ козаків у похід, щоб наскочити на Поділля.

Арслан-князь Сулешов — один з синів Агмед-паші Сулешова.

Тохтар — нукер Сулешових.

Документ 4. 1613 грудня 22.

Соловой-Протасьєв Семен Михайлович († після 1646) — російський дипломат, окольничий (1646). В 1613—14 рр. очолював посольство в Туреччину, метою якого було повідомлення про вступ на московський престол Михайла Федоровича.

Данилов Михайло Феофілактович († після 1648) — на той час дяк Розрядного приказу, активний учасник ополчення Д. Пожарського і К. Мініна.

Михайло Федорович Романов (12. 07. 1596—13. 07. 1645) обраний Земським собором 21. 02. 1613 р., після вигнання поляків з Москви, на російський престол. Доводився двоюрідним племенніком останньому з Рюриковичів на московському престолі — цареві Федору Івановичу.

кримський царевич ... Девлет-Гірей, нуреддін-султан (другий спадкоємець хана), рідний брат хана Джанібек-Гірея

Богатирей князь — Багадир-Гірей (†1641), син Селамет-Гірея I, двоюрідний брат хана Джанібек-Гірея, пізніше кримський хан (4. 06. 1637 — 10. 1641).

Нара князь — нуреддін-султан, тут звичайна помилка посольського писаря, який титул ханського брата сприйняв за ім'я.

Литва — російські дипломати і після Люблінської унії продовжували називати землі Київського, Брацлавського і Волинського воєводств, які відійшли до польської частини Речі Посполитої, Литвою. Саме проти цих земель і Подільського воєводства були скеровані напади татар.

Документ 5. 1614 березень.

Бутов Федька — скоріше сотник Федір Бут (Бутович). Це була відома родина козацької старшини. Федір Бут міг бути дядьком гетьмана Павлюка — Павла Михновича Бута (†1638)

Наливайко Андрій — генеральний старшина при гетьмані Олевченку, очолював козацьке військо, яке перебувало на Смоленщині у 1612—14 рр, напевно родич Северина Наливайка /Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.). Лв. 1992, с. 181; див. також: Доманицький В. Козаччина на переломі XVI—XVII в. //ЗНТШ, 1905, т. 62—63; Tyszkowski K. Kozaczyzna w wojnach moskiewskich Zygmunta III (1605—1618) Warszawa, 1935/.

Гладкий Василь Савич — сотник полку А. Наливайка. Родина Гладких відома серед козацької старшини протягом XVII—XVIII ст.

Хаткеев — великий гетьман литовський Я. К. Ходкевич (1561—1621), який під час польсько-російських війн двічі невдало пробував здобути Москву. В документі йдеться про похід 1613 р.

Гасевской — напевно Гонсевський Олександр, староста велізький, один з регіментарів польсько-литовського війська.

Хвостовец — напевно прізвище полковника було Фастовець чи Хвастовець.

Павлов Іван — скоріше прізвище осавула було Павленко.

Трофимов — може прізвище полковника було Трофимович. Така старшинська родина була відома в XVII—XVIII ст., з неї походив Феофан Трофимович — професор піїтики і риторики Києво-Могилянської академії в 1728—1729 рр.

Документ 6. 1614 березня 24.

Раєвський Григорій — шляхтич мстиславського повіту, можливо предок відомого роду

Наливайко Андрій — козацький старшина, див. коментар до док. 5

Трофим — полковник Трофимович, див. коментар до док. 5

Долгань (Долгаль) — напевно прізвище полковника було Довгаль. З цієї

старшинської родини походив Степан Довгаль, який в 1658—1659 рр був миргородським полковником.

Судовський Семен — товариш панцирної хорогви.

Документ 7. 1614 березня 26.

Єропкін Іван — син боярський, начальник гарнізону Малеєвського острогу.

Тимофеєв Степанко, Сидоров Олешко — селяни Дубровенського повіту, взяті стежею І. Єропкіна.

Лісовський — полковник Олександр Лісовський (бл. 1576—1616) організував частини польських кінних партизан, за озброєнням і тактикою близьких до запорожців. Лісовчики залишили після себе недобру пам'ять в російських землях, беручи участь в подіях Смутного часу. Але серед польської шляхти вони користувалися популярністю і славою "справжніх сарматів". Їх подвиги прославив капелан В. Демболенцкий, який сам брав участь в їх виправах. Він залишив спогади "Przewagi elearów polskich" (1623). Відомий львівський хроніст, консул і бургомістр міста Юзеф Бартоломей Зіморович (1597—1680) написав цілу поему "Життя козаків лісовських" (1620). Знаний поет С. Твардовський (1600—1660) присвятив їм рядки в своїй поемі "Владислав IV". (Див.: Tyszkowski K. Aleksandr Lisowski i jego zagony na Moskwe // Przegląd Historyczno-Wojskowy, t. 5, 1935, s. 1—20; Tyszkowski K. Wojna o Smolensk 1613—1615. Lwów, 1932; Jasnowski J. Relacja Aleksandra Jozefa Lisowskiego z przebiegu wyprawy w głąb Moskwy w r. 1615—1616 // Przegląd Historyczno-Wojskowy, t. 10, 1939, s. 250—255; Wisner H. Lisowczycy. W., 1995).

Глебович — смоленський воєвода Микола Глебович († 1632). Відомості про те, що О. Лісовський був зятем Глебовича непевні. Дочки М. Глебовича та його брата Яна († 1604) з інших джерел не знані.

Наливайко — козацький старшина, див. коментар до док. 5. Вказівка на те, що А. Наливайко пішов на Волинь теж підтверджує вірогідність його родинних зв'язків з Северином Наливайком.

Документ 8. 1614 квітня 2.

Судовський Семен — див. коментар до док. 6

Сало — козацький полковник, прибув з поповненням козаків, які приєдналися до польського війська.

к Гетману ... тобто до великого литовського гетьмана Я. К. Ходкевича

Наливайко — козацький старшина, див. коментар до док. 5. Основна частина козаків А. Наливайка, в тому числі і сам отаман, покинули польське військо на початку 1614 р., так і не отримавши обіцяної плати.

Документ 9. 1614 квітня 6.

Лісовський — польський полковник, див. коментар до док. 7

Наливайко — козацький старшина, див. коментар до док. 5 і 8. Сам А. Наливайко вже покинув польську армію, у Мстиславському повіті залишилося біля 500 козаків з його війська, але допитувані про це не знали.

Заруцким казаком — тобто козаків з загону Захар'яша Заруцького — брата відомого отамана російських козаків, боярина Лжедмитрія II і останнього коханця Марини Мнішек — Івана Мартиновича Заруцького, родом з Тернополя, страченого у 1614 р. (див.: Долинин Н. П. Подмосковные полки (казацкие "таборы") в национально-освобительном движении. 1611—1612 гг. Харьков, 1958). В загоні З. Заруцького були козаки з колишнього війська Лжедмитрія II, а також охочі запорожці. (Про його похід в Росію на допомогу брату див.: Станиславский А. Л. Гражданская война в России XVII в. Казачество на переломе. М., 1990, с. 129—130).

Документ 10. 1614 квітня 11.

Черкаський Дмитрій (Каншов) Мамстрюкович (†1651) — князь, внук кабардинського князя Темрюка, з дочкою якого другим шлюбом був одружений цар Іван IV Васильович Грозний. На російській службі з кінця XVI ст. В 1608—1610 рр. був в Тушинському таборі самозванця, учасник Земського собору 1613 р. В 1614—1615 рр. очолював полки під Смоленськом. Боярин з 1619 р. У 1624—34 рр. очолював Приказ Казанського двірця, тобто фактично управляв землями колишнього Казанського царства.

Троєкуров Іван Федорович († після 1620) — князь, стольник, замінив в 1614 р. пораненого під Білою воєводу стольника М. М. Бутурліна. В червні 1615 р., після довгочасної бездіяльності під Смоленськом, разом з Д. М. Черкаським були відкликані в Москву.

Тимофеев Степанко, Сидоров Олешка — див. коментар до док. 7.

Хоткеев — гетьман Я. К. Ходкевич, див. коментар до док. 5.

Глебович — смоленський воєвода, див. коментар до док. 7.

Лісовський — полковник, див. коментар до док. 7.

Наливайко — козацький старшина, див. коментар до док. 5 і 8.

Документ 11. 1614 липня 15.

Волконський Григорій Костянтинович († після 1634)—князь, окольничий. В 1614 р. посланий у Крим для підтвердження мирної угоди. У 1618 р. під час наступу на Москву гетьмана П. Сагайдачного разом з князем Д. М. Пожарським очолював московські полки. Не зумів утримати переправу через Оку біля Коломни, бо частина козаків покинула його полки. Потім з князем Д. Мезецьким

очолював полк з 562 піхотинців та 22 кіннотників, який обороняв московські стіни від Труби до Стрітенських воріт. В 1619 р. з Д. Пожарським та рязанським архиєпископом Йосифом зустрічав Філарета Романова, який повертався з полону. Брав участь у польсько-російській війні в 1632—34 рр.

Євдокимов Петро — на той час дяк Чолобитного приказу.

Шаин-Гирей царевич — Шагін-Гірей (†1641), син хана Саадет-Гірея II, калга-султан (перший спадкоємець хана) при хані Мегмед-Гіреї III (1624), один з перших борців за звільнення Криму від турецької залежності з допомогою козаків. В 1614 р. шукав допомоги на Січі і в Польщі, щоб здобути кримський престол для свого старшого брата Мегмед-Гірея. Серед козаків були прихильники Шагін-Гірея, польський уряд був зайнятий московськими справами і вичікував, не бажаючи загострювати свої відносини з Кримом. Про подробиці зносин Шагін-Гірея з поляками у 1614 р. відомості не збереглися (див.: Baranowski A. Próby opanowania Krymu przez Polskę w latach 1624—1629. Lodz, 1947; Id., Polska a Tatarszczyzna w latach 1624—1629. Lódź, 1948). З інших джерел про перебування в той час Шагін-Гірея в Білій Церкві невідомо, однак, судячи з пізніших тісних контактів царевича з козаками, зокрема М. Дорошенком, таку можливість не треба виключати.

Жанбек-Гирей — кримський хан Джанібек-Гірей (1610 — 03. 1623).

Желобовський Михайло — королівський дворянин, може Жолобецький?

... царь Борис... — цар Борис Годунов (17. 02. 1598—13. 04. 1605) проводив активну політику колонізації південних окраїн і укріплення степової границі. В нових умовах російські дипломати мали переконати Крим, що ці заходи були спрямовані проти спільного ворога — Польсько-Литовської держави.

Документ 12. 1614 бл. 28 вересня.

... блиско к Царюгороду... — в серпні 1614 р. 40 чайок з 2 тисячами запорожців раптовим штурмом здобули Сінопу, знищили верфі і багато суден, які стояли в гавані.

Топорчево і Бугаз (Богаз) — назви місцевостей, можливо, дещо перекручені в російській передачі. "Богаз" по тюркському "шия", переважно в значенні "протока". Назви типу Богазкепрю, Богазлиян поширені серед поселень на берегах Босфору.

Документ 13. 1614 після 17 жовтня.

Соловой-Протасьєв С. М. — див. коментар до док. 4

Данилов М. Ф. — див. коментар до док. 4

Алі-ага — чауш (післанець) султана до царя Михайла Федоровича.

Насип-паша — великий візир. Дамад (султанський зять) Насуг-паша був повішений з наказу розлютованого султана за те, що скрив здобуття козаками Сінопи. Про цю подію коронний гетьман С. Жолкевський писав:"ні від кого другого, ні від козаків не було тут такої тривоги і небезпеки з тих пір, як турки оволоділи Малою Азією" (Грушевський М. Історія України-Руси. т. 7, К. —Лв. 1909 стр. 346).

Документ 14. 1614 жовтня 24.

Соловой-Протасьєв С. М. — див. коментар до док. 4.

Данилов М. Ф. — див. коментар до док. 4.

Халеб-паша — капудан-паша турецького флоту Галеб-паша.

... их побил на голову... — ці чутки не відповідають дійсності, козацька ескадра зуміла повернутись назад.

... да и кафинский паша... — ці чутки теж не відповідають дійсності, турецьке військо в цьому році не порушувало кордонів Речі Посполитої. Чутки лише передають настрої, які панували серед турецьких достойників в Криму та Азові після отримання відомостей про здобуття Сінопи.

Документ 15. 1614 грудня 11 — 1619 грудня 3.

Повний текст "книги сеунчів" за 1613—1619 рр. опубліковано А. Станіславським, С. Мордовіною та Б. Флорею у 1995 р. (Книга сеунчей 1613—1619 гг. Документы Разрядного приказа о походе А. Лисовского (осень—зима 1615 г.) / Памятники истории Восточной Европы. Источники XV—XVII вв., т. 1, Москва—Варшава, 1995. с. 12—98).

Сіцький Олексій — князь і боярин, в 1614 р. був одним з воєвод на литовській границі. В вересні 1615 р. призначений повноважним послом на польсько-литовських переговорах.

Козлов Матвій — стрілецький голова.

Заруцький Захар'яш — див. коментар до док. 9.

Ликов Борис Михайлович († після 1633) — князь, боярин, воєвода в 1613—1619 рр. У 1615 р. очолив каральний похід проти козаків і придушив їх виступ проти уряду, розгромивши в червні під Москвою.

Ізмайлов Іван — стольник і воєвода, в 1613—1614 рр. керував полками в складі яких були переважно іноземні наймані підрозділи.

Ільїн Богдан († після 1617) — на той час дяк при боярині князю Б. М. Ликові, на службі з 1610 р., учасник другого ополчення, в 1616—1617 рр — дяк Кам'яного приказу, пізніше — Пушкарського.

Тюфякін Григорій († після 1624) — князь і воєвода, учасник війни в 1613—1619 рр., посол Росії в Персії в 1624 р.

Вишневецький Юрій (†1618) — князь, каштелян київський, один з регіментарів польсько-литовського війська у 1615—1618 рр. В січні 1617 р. облягав Путивль, взяв острог і невдало пробував здобути фортецю штурмом.

Пронський Василь — князь, стольник і воєвода, учасник війни в 1613—1618 рр., в лютому 1617 р. оборонив Воронеж від польсько-козацького війська

Борятинський Петро Романович — князь, в 1614 р. в чині сина боярського був у війську князя Сулешова.

Сулешов Юрій Яншеєвич — князь з роду кримських яшлавських беїв, Боярин і один з головних полководців царя Михайла Федоровича.

Чаплинський Стефан — польський полковник, учасник військових дій 1616—1618 рр., пізніше один з учасників Хотинської битви.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

станица Орефьева — станиця отамана Івана Ареф'єва знаходилася у складі війська князя Г. К. Волконського. І. Ареф'єв вперше згадується у 1615 р. у поході Д. Пожарського проти Лісовського. Тоді в його станиці було лише 52 козаки (див.: Станиславский А. Л. Казацкое движение 1615—1618 годов // ВИ, 1980, № 1, с. 106.

Пожарський Дмитро Михайлович (1578—20. 04. 1642) — князь, боярин, керівник ополчення 1612 р., в 1613—1618 рр. — один з головних воєвод російського війська.

Ушаков Степан — московський дворянин, посол до імператора в 1613—1614 рр., воєвода в Михайлові 1615—1617 рр.

Саадачной — козацький гетьман Петро Конашевич Сагайдачний (†10. 04. 1622). (див.: Крохмалюк Ю. Воєнний шлях Сагайдачного на Москву 1618 р. (Стратегічно-тактична студія). Львів. 1936; Орловский П. Участие запорожских козаков в восстановлении южнорусской иерархии в 1620 г. //Киевская старина, 1905 кн. 1, стр. 133—141; Підгородецький В., Рашба Н. С. Розгром турецько-татарських полчищ (1621 р.) // УІЖ, 1971 Н 9, стр. 131—137; Podhorodecki L. Sicz Zaporoska. W., 1970).

Николы Зараисково... Зарайскому городищу... тобто кремль в Зарайську, збудований на місці колишньої удільної столиці Рязанського князівства, де за переказами у 1237 р. загинула з маленьким сином Іваном княгиня Євпраксія, дружина удільного рязанського князя Федора Юрійовича (див.:Воинские повести древней Руси. М. —Л., 1949, с. 252—252; Войтович Л. В. Генеалогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів. К., 1993, с. 47). В Зарайську зберігався чудотворний образ св. Миколи, нібито перенесений сюди ще у 1225 р. (Комарович В. Л. К литературной истории Повести о Николе Зарайском // ТОДРЛ, т. IV, 1947, с. 57—72).

Короб'їн Василь — 17. 08. 1618 р. замінив Тимофія Павлова на уряді зарайського воєводи.

Мещерський Никифор († після 1624) — князь, воєвода в Серпухові в 1616—1618 рр., з 1624 р. — в Тулі. У 1613 р. утримав новгородців від присяги шведам.

Приїмков-Ростовський Борис — князь, воєвода в Коломні в 1618—1619 рр.

Нарбеков Потап — коломенський воєвода в 1618—1619 рр.

Волконський Федір Іванович — князь, воєвода в Каширі в 1617—1619 рр. Учасник другого ополчення 1613 р.

Волконський Семен — князь, в 1617—1619 рр. стольник.

Хворостинін Іван Андрійович († після 1632) — князь, один з головних воєвод в 1613 р., воєвода в Переяславі-Заліському в 1618—19 рр.

Порошин Федір — воєвода в Переяславі-Заліському в 1618—1619 рр.

Документ 16. 1615 січня 6.

І. Ададуров відповідав за безпеку посольств Солового-Протасьєва та Алічауша (див. коментарі до док. 4 та 13)

Шеховничий Яків — запорізький отаман, незнаний з інших джерел. В 1612—16 рр. запорожці і донські козаки брали активну участь у спільних походах на Чорне та Азовське моря. Часто, не маючи змоги прорватись через турецькі і кримські застави, запорожці залишалися зимувати на Дону.

Документ 17. 1615 березня після 8.

Азамат-Гірей — син хана Селамет-Гірея І, нуреддін-султан, пізніше калга-султан хана Джанібек-Гірея. Зимою 1615 р. очолюване ним військо здійснило наскок на Київщину.

Яшлово (Яшлав) — столиця бейлика Сулешових.

Ахмед-паша — яшлавський бей Агмед-паша Сулешов.

Ібрагім-паша — брат яшлавського бея Агмед-паші.

Мишковський Степан — Мишковські-відомі в Речі Посполитій магнати. Зигмунт Мишковський (1562—1615), великий маршалок коронний і староста генеральний краківський, заснував Пінчівську ординацію. Молодший брат пінчівського ордината Олександр Мишковський († 1617) мав володіння на границях Київщини з Брацлавщиною. Ім'я Стефан у Мишковських не зустрічається. Відомостей про полон когось з Мишковських у 1615 р. в інших джерелах немає. На Волині була ще родина шляхтичів Мишковських (Миськовських), до якої, напевно, і належав Степан (див.: Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). К., 1993, с. 126).

... *И литовского, де, короля Жигимонта...* — чутки про заміну короля Сігізмунда III Вази (1587—1632) на його сина Владислава, перемир'я з Москвою і відпуск з полону Філарета Романова та князя В. В. Голіцина не відповідали дійсності.

Філарет — Романов Федір Микитович (бл. 1554 — 1. 10. 1633), боярин з 1587 р., учасник Земського собору 1598 р. На початку 1601 р. репресований царем Борисом Годуновим і насильно пострижений в ченці як Філарет. Повернений з заслання Лжедмитрієм I і посвячений в сан Ростовського митрополита. При взятті Ростова тушинцями в 1608 р. був перевезений в табір самозванця і поставлений патріархом. Лише в травні 1610 р. вернувся в Москву, прийняв участь в усуненні з престолу Василя Шуйського. Виступив прихильником поставлення королевича Владислава на московський престол. Один з ініціаторів угоди 17. 08. 1610 року з великим коронним гетьманом С. Жолкевським про визнання Владислава російським царем. Очолив Велике посольство до короля Сігізмунда III з метою остаточного закріплення угоди. Відмовився санкціонувати статті угоди про передачі сіверських та інших земель Речі Посполитій. Був заарештований і як полонений утримувався в Польщі до 1619 р. З моменту обрання його сина Михайла царем велись переговори про звільнення Філарета в обмін на знатних поляків, взятих в полон другим ополченням. Повернувшись в Москву, був поставлений патріархом і до смерті фактично управляв Росією. (див. Платонов С. Ф. Очерки по истории смуты в Московском государстве XVI—XVII вв. М., 1937; Сташевский Е. Д. Очерки по истории царствования Михаила Федоровича. ч. 1 М., 1913).

Голіцин Василь Васильович (†27. 01. 1619) — князь, боярин, один з найбільш активних діячів Смутного часу, учасник посольства Філарета в Польшу, був затриманий разом з ним.

Струс — Струсь Микола, польський регіментар, з січня 1612 р. очолював польське військо в Москві, здав Кремль 26. 11. 1612 р.; уряд Михайла Федоровича справді пропонував обмін М. Струся та його людей на митрополита Філарета, але цей обмін відбувся лмше у 1619 р.

... *А про войну...* — про чисельність війська нуреддіна Азамат-Гірея і розміри полону з інших джерелах не відомо.

Документ 18. 1615 березня 9.

Хутинський архімандрит Кіпріан і дворяни Яків Боборикін і Матвій Муравйов були відправлені в Москву з Новгорода, окупованого шведами з офіційною місією схилити бояр визнати царем шведського королевича, як це вчинила Новгородська земля. Одночасно посли мали таємну місію новгородських верхів просити

допомоги проти шведів. Тому в Посольському приказі новгородцям видали дві групи документів — офіційні, призначені більше для шведського резидента Генріха Горна, та таємні, призначені для новгородців.

Заруцький Захаріаш — див. коментар до док. 9.

Заруцький Івашко — див. коментар до док. 9.

Ликов Борис Михайлович — див. коментар до док. 15.

Арасланалей — Алп-Арслан, син Алі, цар Касимовського царства у 1614—1627 рр. Касимовське царство, розташоване в басейні р. Оки, близько 250 км від Москви, було заселене татарами, мещерою і мордвою, як васал Московської держави проіснувало з 1445 до 1683 р. і було поступово анексоване Росією. Касимовське військо воювало в складі російського війська, а самі царі нерідко були головними воєводами у армії Московської держави. Після загибелі царя Ураз-Мугамеда нащадки казанських ханів, які правили в Касимові, втратили престол і з допомогою Москви царем став Алп-Арслан, який походив з сибірської гілки Чінгізидів. При ньому в Касимові з'явився московський намісник, якому стало підлягати російське купецьке і посадське населення царства. (див.: Вельяминов-Зернов В. В. Исследования о касимовских царях и царевичах. СПб., 1864 т. II).

Документ 19. 1615 квітень.

Шаєв Кулушко, Шабанов Івашко — татари на московській службі вже в другому поколінні приймали християнство і вливались в ряди російського дворянства.

к турскому городу к Джан-келменю... тобто Джан-керману (Очакову).

нуреддин — Девлет-Гірей, молодший брат хана Джанібек-Гірея.

Ботар-Гирей — Багадир-Гірей, див. коментар до док. 4.

Дивеев князь — можливо Ширин-бей, який володів каймаканом (бейликом) Кара-су-базар, один з наймогутніших феодалів Криму.

Шентемирова улуса — Кантемирів улус — пізніша Буджацька орда, яка виділилася з Орди Малих ногаїв. Великі ногаї (Іштерековці), Малі ногаї (Казиєвці) та Кантемирівці в той час почали під натиском калмиків переходити з прикаспійських степів на південь України. В 20-х роках XVII ст. Кантемирівська орда переселилась повністю в Буджак і стала кочувати між гирлами Дністра та Дунаю, поблизу Акермана (Білгорода). В XVIII ст. орда налічувала 9 тис. сімей. У 1614—1618 рр. ногаї кочували в Західному Приазов'ї та на Лівобережжі, доходячи до Очаківської переправи (див.: Скальковский А. История Новой Сечи или последнего коша Запорожского. Одесса. 1846, ч. 1, стр. 29). Переміщення ногайців через володіння Гіреїв привели до тривалої війни, яка закінчилася визнанням васальної залежності з боку ногайських улусів.

Документ 20. 1615 квітня після 16.

Баубеков Тимофій — перекладач Посольського приказу, вихрещений татарин.

Ахмед-паша — яшлавський бей Агмед-паша Сулешов.

Ходили дети его... с нурадыном... мова йде про похід Азамат-Гірея зимою 1615 р. (див. коментар до док. 17).

Тин-паша — правильно Тин-мірза, син Агмед-бея Сулешова.

Шан-Темер — правильно Шан-Темір-мірза, син Агмед-бея Сулешова.

Документ 21. 1615 після травня 2.

Протасьєв С. — див. коментар до док. 4.

Данилов М. — див. коментар до док. 4.

... восемьдесят тысяч... — цифри ясиру, напевно, перебільшені.

Документ 22. 1615 після 18 травня.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Євдокимов П. — див. коментар до док. 11.

Осан чи Гасан — нукер Сулешових.

... из Нагай послы... — ногайці були змушені визнати свою васальну залежність від Гіреїв. Як видно з док. 19 та даного документу, їх спроби домовитися з запорожцями або вступити на польську службу залишились безрезультатними, бо Річ Посполита боялась загострення відносин з Гіреями.

... И *король, де...* —польський уряд, погано знайомий з становищем на степових границях, приймав закиди султанських дипломатів щодо запорозьких козаків, погоджуючись з тим, що саме вони є причиною постійних нападів кримських татар. Але всі спроби дипломатичними каналами, навіть ціною сплати принизливих "упоминків", стримати ординців від нападів не давали ніяких результатів. Татари не йшли на мирне співжиття. Сухий степ не міг їх прогодувати, а продаж ясиру давав кримській знаті основний прибуток (Новосельский А. А. Борьба Московского государства с татарами в первой половине XVII века. М. —Л. 1948 с. 416). Отже чутки, зафіксовані російськими дипломатами, щодо польсько-турецьких переговорів в основному вірогідні.

Документ 23. 1615 червня 4.

Іншин Григорій — воронезький син боярський, один з командирів наряду на Степовій границі. Як і всі прибулі з границі мусив пройти допит (розпитування) в Посольському приказі. З таких розпитувань це відомство черпало інформацію, далеко не завжди правдиву і, як правило, не оперативну. Посольський приказ у той час найбільше тривожила безпека посольства Протасьєва, з котрим їхав чауш

Алі, прибутю якого надавали важливого значення. Було побоювання, що запорозькі козаки нападуть на це посольство з метою зірвати російсько-турецькі переговори. 150 запорожців, які, згідно з відомостями Г. Іншина, тоді перебували на Доні, збирались разом з донцями здійснити напад на татарські землі або поверталися з такого походу. Про посольство Протасьєва та Алі-чауша вони скоріше всього не знали і воно їх не цікавило.

Документ 24. 1615 липня 14 — листопада 13.

Спешнєв Ісак Іванович — кашинський дворянин, московський дипломат. Активність московської дипломатії у відносинах з Кримом і Турцією пояснюється винятковим напруженням польсько-російських відносин і нестабільністю уряду царя Михайла Федоровича.

Нестеров Богдан († після 1626) — на той час піддячий Друкарського приказу.

Ахмед-паша — яшлавський бей Агмед-паша Сулешов.

Джанібек-Гірей — див. коментар до док. 11.

... до нагайских юртов... — тривала боротьба Криму по підпорядкуванню ногайців, які виходили з поволзьких степів під натиском калмиків. Див. коментар до док. 19 та 22.

Шаєв Кулушко (Кулуш) — див. коментар до док. 19.

Хребтов Ждан — син боярський з м. Лівни, командир з пограничного наряду на Степовій границі, в татарському полоні перебував на службі у беїв Сулешових. Сулешови симпатизували Росії і, можна припускати, що становище "полоненика" Хребтова не було гіршим за інших нукерів. Втекти з Криму він не міг, йому лишалось чекати викупу, або ж службою заслужити повернення в рідні краї, що при дворі Сулешових не було таким безнадійним.

... городок новый Ян-Кермень... — напевно, Джан-керман (Очаків). Відомості про про 20 тис. турків сильно перебільшені. Від Бендер туди було послано 4 тис. чол. Джанібек-Гірей з великим військом вийшов з Перекопу, постояв біля Очакова, не повірив відомостям "язиків", які розповідали про похід 12 тис. польсько-козацького війська, і разом з турками (очевидно, з тим же загоном бендерських яничар) в серпні—вересні спустошив Поділля до Тернополя і Львова.

Костров — напевно один з перекопських нукерів, конфідент російського посольства.

Кеив-ага — Кей-ага, один з офіцерів калги-султана.

Соколенский Януш —князь Януш Богданович Друцький-Соколинський († п. 1619 р.), ротмістр. Його зв'язки з козаками з інших джерел невідомі. Можливо, що він був посланий до запорожців, щоб утримати їх від походу на дніпровські городки, в чому був зацікавлений уряд, щоб не дратувати падишаха.

Тюингазр — Тин-Газі, яничар, учасник походу Джанібек-Гірея на Поділля. За його відомостями лиш ханська частка з ясиру була 1200 чол. Отже сам ясир складав не менше 12 тисяч полонених.

Ахмад-ага — Агмед-паша Сулешов, яшлавський бей. Татарські беї, наслідуючи турецьких вельмож, називали себе пашами. Агмед-бей Сулешов був тестем Джанібек-Гірея і мав на нього великий вплив.

Абдюлма-ага — напевно Абдулла-ага.

Баумь (Баум) мурза Куликов — васал Сулешова.

Ус-Темір-мірза, Шан-темір-мірза — сини Агмед-бея Сулешова.

... не займаючи Острозького... — тобто обходячи володіння волинського воєводи князя Януша Острозького (1554—1620), котрий мав значні власні збройні сили.

Тарнабул — Тернопіль.

Лгов — Львів.

Козлов — містечко Козлів Галицької землі Руського воєводства. Як і у випадку з Лговом-Львовом, посольський писар помилково надав місцевостям Руського воєводства знайомі йому назви російьких міст.

... *у Волосского воеводы у Еремея*... — мова йшла про весілля доньки колишнього молдовського господаря Ієремії Могили Катерини з князем Самійлом Корецьким. Відомості про взяття в полон нареченої не вірні.

Якубко Квасниеоамеой — може Якуб Кваснєвський?

Збар — м. Зборів Львівської землі Руського воєводства.

Документ 25. 1615 серпня 19.

... *черкас 12000*... — звичайне перебільшення ханського дипломата, бо татари спеціально уникали сутичок з військом противника, їх цікавив ясир, а не виступ проти "спільного ворога".

Документ 26. 1615 вересня після 3.

Спешнєв І. І. — див. коментар до док. 24.

Нестеров Б. — див. коментар до док. 24.

Іван Резанко Попов — скоріше росіянин з м. Кропивни біля Тули, але можливо, що це був український міщанин з Кропивни біля Полтави, син священика.

Смагіль — можливо, спотворення від "Ізмаїл".

Шаєв Кулушко — див. комендар до док. 19 .

.. *дву человек черкас*... — два невідомі зрадники, щоб зберегти життя, видали дві козацькі стежі числом до 5 сотень чоловік.

Енмола-мурза — татарський достойник, васал Сулешових, конфідент російського посольства. Його інформація підтверджує відомості Ромозана про двох козаків-зрадників.

Тарас — серед слуг Сулешових було багато християн-полоняників.

Мека — євреї, як і греки та вірмени, тримали торгівлю в Криму, Очакові та придніпровських татарських містечках. Вони ж провадили торгівлю з Січчю та приграничними українськими містечками.

А царевич де... — війська татарських царевичів рухались окремими корпусами від основного ханського війська, щоб заплутати козаків і поляків.

Олександр Чилибей (Челебі?) — грек-купець, конфідент російського посольства. Його інформація доповнює розповідь про двох "язиків", які видали козацькі застави.

Арістов Іван — службовець московського посольства.

Документ 27. 1615 жовтня після 6.

Спешнєв І. І., Нестеров Б. — див. коментар до док. 24.

Ібрагім-паша Сулешов — див. коментар до док. 17.

Килдеяров Іван — хрещений татарин на російській службі.

Абдюльга — спотворене ім'я "Абдулла-ага", можливо царського дворецького (див. коментар до док. 22), який прибув з реляцією про успішний похід калги-султана.

Богатырь Гиреем князем — жоден з татарських беїв того часу не належав до родини Гіреїв. Отже залишається допустити, що післанці помилково назвали князем царевича Багадир-Гірея /див. коментар до док. 4/

Ісенев Зянгілдей (Агілдей) — станичний голова, служивий татарин

... С Перекопи, де писал в Козлев калга... — Козаки на 70 чайках спустились по р. Міус, де розгромили турецьку флотилію і вийшли в море. Вони з'явились на рейді Кафи, а потім вирушили до турецьких берегів, де спалили порти Мізевну і Архіоку біля Стамбула. В погоню кинувся капудан-паша, який догнав козаків біля гирла Дунаю. Тут козаки захопили кілька галер і самого турецького адмірала. Дійшовши до Очакова і, переконавшись в тому, що вхід в Дніпро охороняється великими силами, вони спалили на очах гарнізону захоплені галери і вирушили в напрямку до Криму. Естафета з Очакова скоріше досягла Перекопу і калга-султан послав попередженя в Євпаторію (Козлев), яка могла стати об'єктом атаки козаків (Тушин Ю П. Русское мореплавание на Каспийском, Азовском и Черном морях. М., 1978, с. 104—105).

Алшабія Юрча — судячи з імені та означення "служилий татарин", можливо, вірменин-християнин, який служив перекладачем при ханському дворі.

... в *грамоте пишет...* — хан Джанібек-Гірей хвалиться ясиром, набраним в околицях Бара і Тернополя. Ця інформація, як і наступні відомості З. Ісенева та Ішим-мірзи Сулешова, доповнюють подробиці нападу Джанібек-Гірея на Поділля літом 1616 р.

Ішим-мірза — син Агмед-бея Сулешова

Арасланов — спотворення імені Арслан-мірзи Сулешова (див. коментар до док. 3).

Яниш Збаретский — князь Януш Збаразький(†1608), воєвода брацлавський, у 1615 р. вже не жив, а його володіння відійшли до старшого сина крайчого коронного князя Юрія (Єжи) Збаразького.

Документ 28. 1615 листопада 23.

Борятинський Микита, князь — воронезький воєвода в 1615—16 рр., учасник польсько-російської війни 1618—1619 рр.

В 1610—20 рр. серед частини українського і російського козацтва була поширена ідея "помирити" свої держави і зосередити спільні зусилля на боротьбі проти турків і татар. Посольство на Дон, напевно, було послано в результаті приходу до влади на Січі прихильників цієї ідеї. Можливо, що Д. Трубников, який очолив донське посольство, був учасником спільних морських походів.

Документ 29. 1615 декабря 15.

Воротинський Іван Михайлович (†1627) — князь, боярин, один з керівників Боярської Думи. В вересні 1615 — січні 1616 рр. велике посольство у складі бояр князя І. Воротинського, князя О. Сіцкого і окольничого А. Ізмайлова марно намагалось схилити до миру польських комісарів київського біскупа І. Казимірського, великого гетьмана литовського Я. Ходкевича, канцлера литовського Л. Сапєгу і старосту велізького О. Гонсевського при посередництві імперського посла Е. Ганденуса. Поляки не хотіли признавати обрання Михайла Романова і переговори були перервані без результатів.

Борятинський Микита — див. коментар до док. 28.

Федоров Лаврушка — один з українських купців, який переселився у Белгород і продовжував в справах торгівлі їздити на Україну. Порубіжні воєводи були зобов'язані розпитувати таких людей і інформувати Посольський приказ про їх розповіді. Нерідко на підставі подібної інформації складалися інструкції для московських дипломатів.

Желкевський — Жолкевський Станіслав (1547—7. 10. 1620) — великий коронний гетьман Польші. Літом 1615 р. він не зміг завадити нападаві Джанібек-Гірея на Поділля, маючи під рукою не більше 2 тис. війська.

... на куманском шляху — кучманський шлях йшов з Акерману (Білгород-Дністровський) на Поділля.

Хмільник, Весниця (скоріше Віньківці), Жогловец (Жванець), Светец (скоріше Сутківці) — міста Подільського воєводства.

Глинен (Глиняни) — місто Львівської землі Руського воєводства.

Базалія — місто Кременецького повіту Волинського воєводства.

... и прислал, деи, гетман... — напруження релігійного протистояння на Київщині у 1615—1617 рр. посилювалося у зв'язку з діяльністю греко-католицького протопопа Антонія Грековича та інших, які силою відбирали церкви і монастирі. В цих умовах православні чекали підтримки від козаків, а греко-католики — від уряду.

Яска — інформація запорожця Яцька підтверджує відомості про 3—4 тис. яничар, які прикривали гирло Дніпра і переправи біля Очакова, що їх отримали російські дипломати в Криму (див. док. 26).

Документ 30. 1616 січень.

Окремі прізвища полонених козаків, це не справжні прізвища, а по-батькові (Михайлов, Григор'єв та ін.).

Документ 31. 1616 лютого 1.

Алламь-Богатыр — тобто Алам-Багадир.

В грамоті мова йде про похід, здійснений літом 1615 р. (див. док. 29)

Документ 32. 1616 квітня після 18.

Мансуров Петро Іванович — московський дворянин, з родини кримських беїв Мансурів, дипломат, посланий у 1615 р. в Туреччину з завданням добитися виступу кримського хана проти Польші. Посольство повернулося аж 5. 10. 1619 р.

Самсонов Семен († після 1627) — тоді дяк Пушкарського приказу

Трубников Дружина — див. коментар до док. 28. Посольство Д. Трубникова та І. Сліпого в 1615 р. було на Січі з метою об'єднання зусиль проти татар і турків. Російський уряд побоювався своїх і чужих козаків, пам'ятаючи їх активність в Смутний час.

А в зборе, де... черкас двенатцать тысеч... — 2 тисячі козаків, очолених П. Сагайдачним, спустилися на чайках по Дніпру і під Очаковом в Дніпровському лимані розгромили 14-тисячну армію та ескадру Алі-паші. Сагайдачний захопив 15 галер і близько 100 човнів. Сам Алі-паша ледве врятувався втечею. Чутки про здобуття і зруйнування Очакова були перебільшенням.

Документ 33. 1616 травня 7.

І. Дмитрієв, І. Голий, П. Сидоров — українські купці, які торгували на Доні. Їх інформація підтверджує приблизну чисельність козаків, які вийшли у море — близько 2 тисяч.

Стрілковський Василь — лише у цьому джерелі названий гетьманом. Можливо, що при підготовці походу гетьманом ще був В. Стрілковський, а потім гетьманом знову став П. Конашевич-Сагайдачний. В. Стрілковський як рядовий козак був учасником походу гетьмана П. Сагайдачного на Москву у 1618 р. і у складі полку Ж. Коншина залишився на російській службі. Можливо, що саме він був ініціатором посольства на Дон і пообіцяв Д. Трубникову та І. Сліпому допомогу в поході на Азов, але перемогла інша думка і військо, очолене П. Сагайдачним, рушило до Очакова.

... да оне ж сказывали... про міжконфесійну боротьбу див. коментар до док. 29. У Черкаси до козаків була послана депутація не 7 князів, а 7 священиків, які просили захисту. Напевно українські купці у розмові використовували польську форму "ксьонз" чи "ксенз", яка була перетлумачена як "князь".

Документ 34. 1616 травня після 11.

Челюскін Федір — московський дворянин, посол в Крим у 1616 р.

Данилов Петро († після 1633) — піддячий Посольського приказу, учасник посольства О. Лодиженського в Крим у 1613 р. (див. док. 2).

диок Эмирь — очевидно дяк, тобто писар.

Бряшко? — польський гонець в Крим. На вимоги хана звести козаків з Дніпра польський уряд відповідав, що це свавільні люди, які йому не підкоряються, і пропонував хану зробити це самотужки. Почасти це було правдою, а почасти і сам уряд прекрасно розумів значення козацтва і лише хотів поставити його під свій контроль.

Ісенев Агілдей — див. коментар до док. 27.

Каси — може, Касьян, а ,може, цей кропивенський козак у полоні перейшов у іслам. Можливо, що козаки, про яких розповідав Каси, на тортурах навмисно обмовляли Іштерек-хана, щоб загострити взаємини ногайців з Кримом. Домовленість ногайців з поляками не влаштовувала запорожців, позаяк ногайці претендували на їх землі.

Іштерек-хан — хан орди Великих ногаїв, яка теж під натиском калмиків перейшла у Приазов'я.

Кизилбаші — тобто у Персію, з якою Туреччина вела війну на Кавказі. "Кизил-баші" — букв. "червоноголові", і всі прихильники першого шаха з династії Сефевідів — Ісмаїла (1502—1524) носили шапки з 12 червоними складками за

числом праведних імамів шиїтів. Ця традиція закріпила за Сефевідською державою зневажливу назву з боку мусульман-сунітів. Цю назву від турків і татар перебрали поляки і росіяни.

Документ 35. 1616 травня 20.

Савін Елістрат — гонець посольства в Турцію П. Мансурова

Трубников Д., Сліпий І. — див. коментар до док. 32. Можливо, що це посольство домовилося з гетьманом В. Стрілковським, але заміна останнього П. Сагайдачним не дала змоги реалізувати цю домовленість і запорожці не прибули на Дон для спільного походу на Азов.

А как, он, Елистратко, был на Дону... — через загострення міжконфесійних відносин козаки справді майже не реагували на заклики щодо приєднання до польських військ, які продовжували війну на смоленському та белгородському напрямках. Через відсутність плати, навпаки, частина козаків, які перебували на війні, повернулася назад.

Документ 36. 1616 травня 22 — 1618 листопада 28.

Мансуров П. І., Самсонов С. — див. коментар до док. 32

Агы-ага — можливо, яничарський ага в Азові.

... на море 14 стругов, да запорожских черкасов 40 стругов... у П. Сагайдачного справді було бл. 700 донських козаків і 2 тис. запорожців.

А иные казаки стоят... на Миюсе... — можливо, що у гирлі Міуса стояла флотилія, очолена В. Стрілковським, з яким залишилися прихильники виконання домовленості з Д. Трубніковим та І. Сліпим.

Агмет-султан (1589/90 — 22. 11. 1617) — син султана Мугамеда III, султан Туреччини Агмед I (22. 12. 1603—22. 11. 1617).

Кохановський Ян — каштелян холмський, польський посол у Туреччину в 1616—1617 рр. Завданням його місії було підписання миру з Туреччиною напередодні запланованого походу на Москву з метою завоювання царського престолу для королевича Владислава. Відомості про успіхи козацької флотилії П. Сагайдачного настроювали турків проти місії Я. Кохановського

Агмед-паша — великий візир у 1616—1617 рр. Переговори російського посольства співпали з повідомленнями про здобуття Кафи козаками Сагайдачного. Тому великий візир не лише обіцяв задовольнити прохання послів, але й, в свою чергу, просив посилати проти запорожців донських козаків.

Соловой и Михайло — попередні посли С. М. Соловой-Протасьєв та М. Ф. Данилов.

Галіл-паша — весною 1617 р. замінив Агмед-пашу на посаді великого візиря. Причиною падіння Агмед-паші була нездатність запобігти козацьким нападам.

Галіл-паша схилявся до домовленості з поляками, які обіцяли спрямувати козаків проти Москви.

... городы многие на Черном море и на реке Дуне.. — в 1616 р. козаки здобули Кафу, Сінопу і Трабзон. В морській битві була розгромлена ескадра Циколі-паші, який втратив 3 галери. Повертаючись, козаки відняли здобич у Ібрагім-паші, котрий повертався з походу на Січ.

Болковський — шляхтич С. Балковський, учасник посольства Я. Кохановського.

Іванов Семен — очевидно, викуплений російським посольством з полону.

Мустафа-паша — у 1616 р. посланий замінити азовського пашу Алі-бея, вирішив знищити козацьку флотилію, яка перервала сполучення від Керчі до Азова. Загинув під час цієї операції.

Мегмед-паша — паша Кафи, загинув влітку 1616 р. під час спроби знищити азовську флотилію козаків.

изметской паша — комендант Керчі Ізмет-паша або яничарський ага Ізмет-ага з Кафи.

Махмут-паша — паша Кафи Мегмед-паша.

Жегул — спотворене ім'я Ібрагім-паші, який командував турецькими військами в районі Очакова.

... идут из Волоские земли в Запороги... — козаки поверталися з походу на Трабзон і Сінопу двома різними шляхами. В той час, коли частина з них на чайках зав'язала бій біля дніпровського лиману, виманивши яничар Ібрагім-паші, інша більша частина вдарила з суші, несподівано підійшовши зі сторони Молдови. Турки перекинули військо на 4 галерах і 40 човнах, а пізніше підійшло ще 5 галер. Але раби-веслярі відмовилися веслувати і турки, втративши 3 галери, змушені були відступати. Тоді Ібрагім-паша підійшов до Очакова і перерізав козакам шлях до Січі. Але козацька флотилія раптом повернула назад і, використовуючи зустрічний вітер, знову поплила назад до берегів Туреччини, де повторно здобула Сінопу. А потім їх чайки з'явилися на Босфорі. Тим часом П. Сагайдачний, який повертався з-під Кафи, не пішов повз Очаків, а через Азовське море, напевне, маючи наперед домовленість про погодження дій з азовською флотилією, і р. Молочною дійшов до Кінських вод. Ібрагім-паша, втративши терпець чекати повернення козаків, рушив на Січ. Там залишилося дуже мало козаків. Тому він легко здобув Січ, захопив невеликий полон, кілька гармат і півтора десятка чайок. Отримавши відомості про підхід П. Сагайдачного, він виступив йому назустріч на Кінські води. Але там був розбитий і, покинувши здобич, відступив у Очаків (Эварницкий Д. И. История запорожских казаков. т. 2, СПб., 1895, с. 194—195; Грушевський М. С. Історія України-Руси. т. 7, К. —Лв., 1909, с. 356).

... *Ахмет салтан, нарядя 13 каторг...* — в погоню за козаками, які вернулися до турецьких берегів, було послано 13 галер. Не довіряючи рабам-веслярам, яничари хапали чоловіків-турків у столиці, змушуючи їх веслувати.

Могут-паша — тобто Магмуд-паша, посланий з 13 чи 15 галерами в погоню за козаками, наздогнав їх при підході до дніпровського лиману. З інформації російського посольства виходить, що турки втратили в цій битві 9 галер, а ще 2 галери втопилися по дорозі, напевно від пошкоджень, яких зазнали у битві.

... *старець Аникей... дияк Ласкир...* — службовці східних патріархів були переважно інформаторами російських посольств. Занепокоєний козацькими успіхами, турецький уряд готовий був піти на деякі поступки полякам, в обмін на обіцянку посла Я. Кохановського спрямувати козацьке військо на Московську державу. Ці настрої і привели до підписання Бушської угоди в 1617 р.

... *Михалко толмач...* — його інформація трохи перекручена. Іфеїм-паша (тобто Ібрагім-паша), колишній паша Кафи, був посланий на допомогу іншому Ібрагім-паші, який залишався в Очакові. Ібрагім-паша очаківський, якому доручалося не допустити виходу козаків в море, мав у своєму розпорядженні лише флотилію з однієї галери і 70 човнів. Суходолом через Молдову на Поділля прямувала армія одного з кращих турецьких полководців Іскендер-паші, саме йому на допомогу йшли війська з Молдови (Буданської землі). Загроза від війська Іскендер-паші, до якого могли приєднатися татари, і схилила гетьмана С. Жолкевського до підписання Бушської угоди, за якою до турків відходила фортеця Хотин.

... *ис под города ис-под Варны...* — Ібрагім-паша, який очолював флот, що йшов на допомогу Очакову, встиг дістатися лише Варни, коли козацький флот вже вийшов у море. Він побоювався вступити в битву та виправдовувався слабкістю своїх сил.

Моамет-Кора — тобто Кара-Могамет—чауш, післанець султана в Польщу, проводив посольство Я. Кохановського до Кам'янця-Подільського. Новий вихід козаків в море сильно обурив турків.

Дауд-чауш — турецький пристав при російському посольстві. З його інформації посли довідалися про підхід до султанської столиці ескадри в складі 150 запорозьких чайок і 50 стругів донців. Цим флотом командував гетьман Дмитро Барабаш. Турецький флот, який виступив назустріч, був розгромлений, а адмірал, котрий ним командував, загинув.

... *піп Парамон...* — інформація про 7 тис. козаків відповідає попередній інформації про число кораблів, але скоріше всього обидві інформації просте перебільшення, яке відбивало чутки і настрої, що панували у турецькій столиці.

Ішим-мірза, Шан-Темір-мірза — див. коментарі до док. 20, 27. Родина Сулешових інформацію про хід російсько-польської війни, де боярин князь Ю. Я. Су-

лешов був одним з головних російських воєвод, черпала з джерел, прихильних до російської сторони.

Владислав — Владислав Ваза (9. 06. 1595 — 20. 05. 1648), син короля Сігізмунда III, претендент на московський престол, майбутній король Польші і великий князь Литви Владислав IV (1632—1648).

Ликов Борис Михайлович († п. 1633) — князь, боярин, у 1617 р. обороняв Можайськ, див. коментар до док. 15.

Пожарський Д. М. — див. коментар до док. 15.

... *и черкас...* — у війську королевича було 1—1, 5 тис. запорозьких козаків.

... *многих побили...* — чутки не відповідають дійсності.

Документ 37. 1616 травня після 22.

Спешнєв І. — див. коментар до док. 24.

Азі Орослан — напевно Газі "Орослан", тобто Газі "Лев", правильно Газі-Арслан.

Арістов Іван — див. коментар до док. 26.

Андрій — грек-ремісник (фарбувальник тканини) з Бахчисараю, де, як і в інших кримських містах, працювало багато греків, вірмен, українців.

Мурза-бек — Мірзо-бек Агрін, бек Кафського бейлика (каймакана), області кримського ханства.

Кілія, Бабу (?), Кора (Кагул), Громан (Лиман?) — місцевості у дельті Дунаю, пов'язані з походом частини козацького війська, яке влітку 1616 р. імітувало діяльність на Дністрі і Дунаї, щоб полегшити основній частині прорив на море.

Урусов Петро — князь, виходець з роду кримських беїв Сиджіутів. Урусови першими з кримської знаті перейшли на російську службу. Його інформація про будівництво городків на Міусі не відповідає дійсності: козаки будували лише укріплений табір біля стоянки флотилії.

Тарас — див. коментар до док. 26.

Буваз — тобто Богаз, див. коментар до док. 12.

Олександо Цылебеи — тобто Олександр Чилибей, див. коментар до док. 26. Його інформація відноситься до сутички козаків з ескадрою Циколі-паші.

Ибраим князь — тобто Ібрагім-бей Сулешов. Його інформація підтверджує відомості про зосередження козацької флотилії в гирлі р. Міуса. Хан направив туди загін яшлавського бея, який спізнився і вже не застав козацької флотилії.

Асман (Осман)-аталик з Гезлеві теж інформував посольство про сутичку козаків з ескадрою Циколі-паші.

... *в Козлеве на стон (стан)*... наступна інформація відноситься до дій козацької флотилії біля турецьких берегів літом 1616 р.

Документ 38. 1616 після травня 28.

Данилів Тимошко — колишній запорожець добровільно переселився у Перекоп ще в 1613 р. і, очевидно, служив як перекладач. Він навіть брав участь у добуванні козацьких язиків татарськими стежами. Цікаво що подібні аспекти українсько-татарських взаємин пройшли повз увагу істориків. Інформація про 30 тисяч козаків явно перебільшена.

... у Вильне... — чутки про гоніння на православних у Вільні в основному відповідають фактам.

Документ 39. 1616 червня 22.

... хотят на полеков ити... — чутки відбивали настрої серед більшості рядового козацтва, незадоволеного релігійною політикою уряду.

Документ 40. 1616 червня 22.

Інформація сотника І. Свиридова із загону полковника (стрілецького голови) І. Язвецова, слабо знайомого з становищем на Дону, нічого нового не вносить.

Документ 41. 1616 червня після 25.

Мова йде про козака із загону, не пов'язаного з військом П. Сагайдачного, яке здобуло Кафу.

Документ 42. 1616 серпня після 27.

Челюскін Ф., Данилов П., Ісенев А. — див. коментар до док. 34 і 27

Початок списку є продовженням інформації попереднього документу про допит захопленого під Кафою козака.

поход в Кизылбаши... — тобто в Іран (Персію), див. коментар до док. 34. Кримський хан, як васал турецького султана, був змушений брати участь у війні проти Персії, основні події якої розвивалися на Кавказі.

А на завтрее, деи... — ця реляція дозволяє датувати напад козацької ескадри П. Сагайдачного на Кафу 12 липня, на другий день після відбуття посольства П. Мансурова.

Июля в 28 день... — цікаві відомості про спроби калги-султана і Аглят-аги завадити козакам добути прісну воду. Реляція передає загальний переполох в Криму аж до евакуації ханського сералю в Чуфут Кале.

Жидовский городок — Чуфут-Кале, де переважно жили караїми, які сповідували іудаїзм.

Нектарій — архімандрит православного монастиря у Кафі. У Кафі, населення якої сягало бл. 100 тисяч, були два католицькі та два православні грецькі монастирі, а крім того грецькі і вірменські храми, синагоги і кілька десятків

мечетей. Як видно з реляції, Нектарій був грецьким монахом, який не симпатизував козакам, можливо побоюючись репресій татар щодо християнського населення Криму у відповідь на козацькі напади (див. Описание Черного моря и Татарии префектом Каффы, Татарии и проч. Эмиддио Дортелли д'Асколи, 1634 г. //Записки Одесского об-ва истории и древностей. Т. 24. Одесса, 1902).

... пан Дубенской... — князь Януш Радзівіл (1579—1620), пан на Дубенках, лідер опозиції литовських магнатів політиці короля. Чутки про вбивство Сігізмунда III не відповідають дійсності, але цікаво, як вони могли досягнути Криму.

Документ 43. 1616 жовтня 30 — 1617 лютого 15.

Мехмед-ага — Мегмед-ага, посол кримського хана Джанібек-Гірея до царя Михайла Федоровича в 1616—1617 рр.

Третьяков Петро Олексійович (†1617/18) — думний дяк з 1609 р., фактичний керівник Посольського приказу у 1612—1617/18 рр.

Спешнєв Богдан Ісакович — жилець, син російського післанця в Криму І. Спешнєва, судячи з тексту документу був у числі викуплених російським посольством кримських полоняників.

Ахмат султан — див. коментар до док. 35.

Джанібек-Гірей — див. коментар до док. 11.

... пошел на кызылбашского... — див. коментар до док. 34 і 42.

гетьман Сабельник — цей похід очолював гетьман П. Конашевич-Сагайдачний. Очевидно, писарі сплутали шаблю (саблю) з сагайдаком.

Романчуков Сава († після 1625) — на той час дяк Посольського приказу.

Жигимонт — тобто Сігізмунд III, див. коментар до док. 1.

Хованський Іван Федорович — князь, у 1616 р. очолював війська на Степовій границі.

... и послать ныне в Крым нельзя... — здобуття українськими козаками, які були у війську королевича Владислава, російської прикордонної фортеці Оскол, звичайно, поставило під загрозу стосунки з Кримом. Одночасно розорена Московська держава не мала ресурсів, щоб купити союз з Кримом. Тому вміло використовувалися свої і чужі військові невдачі.

Документ 44. 1617 березень.

Нагаєв М. — напевно ногаєць, який поступив на російську службу.

Документ 45. 1617 березня 10.

Богданов Юрій Захарович — московський дворянин, службовець Посольського приказу

Чертенський Смага — один з військових отаманів, які очолювали Військо Донське. Орієнтувався на московський уряд.

Мокринський Іван — донський отаман, можливо походив з київської шляхти. Місія донських отаманів І. Мокринського, В. Дорохова та запорозького отамана М. Медведя в 1616 р. була спрямована на об'єднання зусиль донців і запорожців проти турків і татар. Але в Москві побоювалися об'єднання козаків, пам'ятаючи їх роль у подіях Смутного часу. Окрім того, Москва вбачала одним з головних завдань своєї зовнішньої політики спрямування агресії Туреччини і Криму проти Речі Посполитої.

Документ 46. 1617 березень.

Апсемет-Каліфа — цей гонець прибув з грамотами від хана на початку березня 1617 р., тоді як посольство Мегмед-аги перебувало у Москві з кінця жовтня 1616 р. Гонець в дорозі мусив обминати запорожців і ногайців, частина з яких все ще не корилася Криму. Через це він добирався довше, ніж звичайно.

... думний дяк Петр... — Третьяков П. А., див. коментар до док. 43.

Север — тут Сіверщина, яку Московська держава вважала своєю територією, як це було до Смутного часу.

Польские городы — тут в значенні: ті, що лежали в "полі", тобто російські порубіжні міста на краю Поля — Степової Границі, в т. ч. і Оскол.

Хованський І. Ф. — див. коментар до док. 43. Судячи з док. 44, козаки не збиралися утримувати Оскол. Після взяття і пограбування міста вони просто розмістилися на р. Осколі, перервавши сполучення з Кримом. При наближенні раті князя І. Ф. Хованського вони, напевно, відступили і їх розгром, описаний в грамоті, звичайне перебільшення. Не збереглося жодних переможних реляцій про цю битву в інших документах, окрім дипломатичних.

Документ 47. 1617 квітень.

Апсемет-Каліфа — див. коментар до док. 46.

Нагаєв Мілюта — див. коментар до док. 44.

Хованський І. Ф. — див. коментар до док. 43 і 46.

А в распросе те воры... — твердження про наказ короля Сігізмунда III перервати зв'язки Москви з Кримом, начебто добуті через язиків, скоріше всього проста дипломатична хитрість, з допомогою якої нагніталися напруження у польсько-кримських відносинах.

Документ 48. 1617 квітня 20.

Лодиженський Обросим — московський дворянин, вже очолював посольство в Крим у 1613—1614 рр. (див. док. 2 і 3) і мав досвід спілкування з кримськими дипломатами.

Болдирев Рахманін (†1634) — на той час піддячий Костромської четі. Болдиреви походили з казанських татар.

Мамет-ага — посол Криму в Москві у 1616—1617 рр. Мегмед-ага.

... тем же обычаем... — напевно Оскол був взятий козаками теж з допомогою хитрощів. Можливо, вони видали себе за купецьку валку.

Хованський І. Ф. — див. коментарі до док. 43, 46.

Документ 49. 1617 серпня 4 — листопада 15.

Ибреим паша — Ібрагім-бей Сулешов, яшлавський бей, у 1617 р., по смерті Агмед-бея, зайняв його місце в кримській ієрархії.

Девлет-Гірей — молодший брат хана Джанібек-Гірея, в 1617 р., по смерті Азамет-Гірея, нуреддін Девлет-Гірей отримав сан калги. Джанібек і Девлет були рідними братами, їх мати по смерті батька — царевича Шакаї-Мубарека стала дружиною хана Селамет-Гірея, від цього зв'язку народився царевич Азамет-Гірей. Всі троє братів трималися дружно і віддано служили Туреччині. Вони належали до наймолодшої гілки Гіреїв і мали багато суперників в боротьбі за кримський престол.

Ишим же да Янтемир — Ішим-мірза, Шан-Темір-мірза — сини Агмед-бея, племінники Ібрагім-бея.

Іскендер-паша — див. коментар до док. 35. У 1617 р. військо Іскендер-паші вторгнулося на Поділля. Похід закінчився підписанням миру у м. Буші.

Кантемір-мурза — див. коментар до док. 19. Орда Кантеміра у 1617 році вже кочувала на Правобережжі.

Рашев — Рашків, місто Брацлавського повіту Брацлавського воєводства, здобуте турками влітку 1617 р.

... а в Каменце, де, гетман... — великий коронний гетьман С. Жолкевський (див. коментар до док. 29) не мав сил протистояти Іскандер-паші і всього з 700 жовнірами сховався в сильно укріпленому Кам'янці-Подільському, пославши під Бар, обложений турками, своїх парламентарів для переговорів про мир.

Желковский, деи, пан с скиндер пашою... — мирну угоду було підписано в містечку Буша, недалеко від Рашкова. Поляки погодилися на передачу туркам замку Хотин з округою, а також зобов'язалися спільно з турками виступити проти запорожців. Іскендер-паша відвів свої війська з Поділля. Це було єдиним реальним результатом угоди, осільки обидві сторони нічого більше не виконали.

Зимовал калга в Бакчисарае... — Девлет-Гірей літом 1617 р. зробив наскок на Київщину, а Кантемір-мурза, який був з військом Іскендер-паші на Поділлі, зробив вилазку аж до околиць Львова. Як звичайно, ці напади були блискавичними і ординці уникали зустрічі з козаками або іншим військом.

... а иные черкасы пошли... — незважаючи на всі заходи турків, в 1617 р. запорожці знову вийшли в море і тримали турецький флот у напруженні. Подібне становище підігрівало антипольські настрої в Туреччині та Криму.

... а которые, де, татарове... — мова йде про орду Кантемира, яка брала участь в поході Іскендер-паші.

Тургенев Афанасій — воєвода у Валуйках в 1615—1618 рр. Валуйки знаходилися на перетині Ізюмського і Кальміуського шляхів.

Лівни — були здобуті військом гетьмана П. Сагайдачного, яке йшло на Москву, рухаючись з Путивля через Курськ на Єлець, Данков в обхід укріплень Великої засічної лінії, 27. 06. 1618 р.

Єлець — фортецю обороняв воєвода Полев. Сагайдачний залишив в засідці основну частину війська, а сам імітував приступ. Полев вивів у поле всі свої сили, а тим часом засідка майже без зусиль увійшла до міста. В полон потрапив і новий посол у Крим С. Хрущов, який віз "упоминки" хану. Єлець було здобуто на початку липня.

... а ныне, де, летом... — загроза козацького нападу на кримське побережжя була реальною, тому калга-султан обмежився лише коротким наскоком на околиці Канева і Білої Церкви.

Одилша-мурза — хан Едичкульської орди, яка кочувала в Буджаку, один з останніх ханів місцевої династії. З 1630-х рр. Гіреї стали ставити на чолі цієї орди сераскір-султанів з числа молодших членів свого роду.

И сведав, де, ... — чутки про переляк козацтва після угоди у Буші та універсалів, які розіслав Жолкевський, демонструючи туркам свою рішучість в боротьбі з козаками, дещо нереальні. Все ж антипольські настрої були значними і після Бушської угоди серед козацтва могли отримати підтримку пропозиції про співпрацю з Доном і, навіть, Кримом проти поляків.

Документ 50. 1617 серпня 25.

Радилов Епифан — військовий отаман Війська Донського у 1617 р.

Мортем'янов Ісай — напевно військовий осавул Війська Донського, у донців осавул був другою особою після отамана.

Мокренський (Мокринський) Іван — див. коментар до док. 45

Єрмаков Сидір — напевно, Єрмак С., запорізький гетьман у 1617 р., чиє військо у 2 тис. чол. прибуло на Дон, повертаючись з морського походу. Козаки

не могли пройти повз Очаків, де їх чекала ескадра Ібрагім-паші. Гетьман Єрмак був готовий спільно з донцями виступити проти Великих Ногаїв.

Іштерек — див. коментар до док. 34.

Документ 51. 1617 близько 25 серпня.

... будто по государевому указу... — напевно, козацькі отамани домовилися посилатися на царський указ. Нижче в документі розкрито причини появи гетьмана С. Єрмака і його війська на Дону.

Іштерек — див. коментар до док. 34.

... турки убили с 700 человек... — невдача С. Єрмака у сутичці з турецьким флотом, відсутність здобичі і неможливість прориву біля Очакова, де їх чекав великий флот, робили для гетьмана і його війська похід проти Іштерека досить привабливим.

... все лутчие люди 12000 человек... — невдала релігійна політика уряду привела до бунтів населення в районі Фастова, Паволочі, Коростишева, Радомишля, які тривали протягом всього 1617 р. (див.: Козаченко А. И. Борьба украинского народа против иноземных поработителей за воссоединение с Россией. М., 1954, с. 48). Уряд підтримував греко-католиків, які захоплювали православні храми. В цих умовах православні зверталися за захистом до козацького війська. В кінці літа 1617 р. гетьман П. Сагайдачний з військом виступив на Київщину. На початку жовтня на Київщину прибув коронний гетьман С. Жолкевський, у якого було в кілька раз менше війська ніж у козаків. Обидві сторони зустрілися на р. Росі поблизу Білої Церкви. Старшина сподівалася домовитися з коронним гетьманом. Як писав пізніше (31. 10. 1617) гетьман П. Сагайдачний до коронного гетьмана С. Жолкевського: "Ми не хочемо ні в чому противитися волі і розпорядженням й. к. м. пана нашого милостивого і всієї Речі Посполитої". Переговори, які відбулися в урочищі Суха Вільшана поблизу Таращі, закінчилися підписанням угоди 28. 10. 1617 р., яка зобов'язувала козаків "... щоб у державах й. к. м. нічого через них не було такого, що могло б спричинитись до чиєїсь шкоди, утисків, кривди: щоб не порушували замирення і пактів, здавна укладених між й. к. м. і турецьким султаном, поновлених цього літа, щоб на певних місцях служили вони й. к. м. і Речі Посполитій, попереджаючи про ворога держави, охороняючи переправи, як робили їх предки. А щоб вони мали на що жити, призначили ми їм від імені й. к. м. 1000 золотих і 700 відрізів сукна на рік, які вони мають одержувати щороку в Києві на свято Різдва... " Реєстр встановлювався в 1 тисячу, тоді як реальна чисельність війська, що прибуло з П. Сагайдачним сягала до 12 тисяч (інформація донських післанців, підтверджена насамперед польськими джерелами), не рахуючи залишених на Січі і козаків С. Єрмака. Всі "новоприбулі

міщани", які вступили в число козаків протягом останніх 5 років, підлягали поверненню в свій стан. Остаточне визначення чисельності реєстру відкладалося до сейму. Коронний гетьман і сенатори обіцяли клопотатися про його збільшення і збільшення платні. Вибори гетьмана мав затверджувати король, а перебування козацтва обмежувалося Запорожжям (див.: Pisma St. Żółkiewskiego. Lwów. 1861, s. 285, 288, 311, 319). Вільшанська угода була тимчасовим компромісом, старшина навіть не ризикнула оголосити козацтву про чисельність реєстру. П. Сагайдачний та його оточення сподівалися добитися збільшення реєстру і гарантій щодо релігії в ході наступних переговорів з королевичем Владиславом, який готувався до походу на Москву. Це добре ілюструють і наступні документи даного збірника.

Рядове козацтво не знало про ці комбінації, тому заява післанців Війська Донського, що "на государевы городы те запорожские черкасы никак не будут, то они подлинно ведают" відповідала становищу, яке склалося на кінець літа 1617 р.

Документ 52. 1618 січня 1.

Якушевський — панцирний товариш з хорогви Желобовського.

Гасевский — Гонсевський Олександр, див. коментар до док. 5.

... около Могилева лежит шесть тысячь... — козацька старшина була готова взяти участь в поході королевича на Москву в обмін на вирішення релігійних проблем, збільшення реєстру і плати за службу. Для заохочення козаків на сеймі було прийнято конституцію, яка обіцяла заборонити будь-які релігійні утиски і забезпечити свободу віросповідання (Жукович П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией. Вып. III. СПб., 1906, с. 195).

Документ 53. 1618 січня 19.

Ликов Б. М. — див. коментар до док. 15.

Айгустов Богдан — іноземець на рос. службі, гонець у Вязьму до гетьмана Ходкевича.

Хоткеев — гетьман Я. К. Ходкевич, див. коментар до док. 5.

Документ 54. 1618 січня 28.

... да присылали, де... — питання збільшення реєстру і плати за службу відкладалося до закінчення походу. Далеко не всі на сеймі були згідні з цими ідеями. Все це посилювало вагання і серед козацтва, яке хиталося щодо участі в поході.

Документ 55. 1618 січня 28.

Желковского... тобто коронного гетьмана С. Жолкевського (див. коментар до док. 29). Насправді, військо коронного гетьмана мало йти іншим шляхом. Планувалося з'єднання його з королевичем біля Калуги. Сейм вимагав закінчення війни до кінця 1618 р. З різних причин коронному гетьману так і не вдалося виступити на допомогу королевичу.

Документ 56. 1618 січня 28.

... *дватцат... тысечь*... — більшість джерел називають чисельність війська П. Сагайдачного, яке взяло участь у поході на Москву, в межах 12—20 тис., ближче до першої цифри.

Документ 57. 1618 березня 3.

.... *сорок тысеч*... — цифра явно перебільшена.

Хватовым... — тобто біля Фастова на Київщині, де справді ранньою весною 1618 р. розпочався збір козацького війська.

Документ 58. 1618 березня 3.

... *а лежат, де*... — військо П. Сагайдачного збиралося на Київщині в р-ні Білої Церкви, Корсуня, Канева і Богуслава. В цілому інформація А. Савицького відповідала дійсності.

Документ 59. 1618 березня 3.

... *а тому, де, недель с девять*... — мова йде про наскок ногайців з орди Кантеміра у грудні 1617 р.

Документ 60. 1618 березня 3.

Відомості Л. Власова відповідали дійсності.

Документ 61. 1618 березня 3.

Ходкевич Я. К. — див. коментар до док. 5.

... *сотня черкаская*... — крім війська П. Сагайдачного, ще до 2 тисяч козаків перебувало у війську королевича під Вязьмою.

Документ 62. 1618 квітня 2.

Третьяков Петро — див. коментар до док. 29.

Документ 63. 1618 квітня 26.

... их двенадцать тысечь... — на наш погляд, це найбільш ймовірна чисельність війська П. Сагайдачного, яке взяло участь в поході на Москву у 1618 р.

Документ 64. 1618 квітня 26.

... да были... — переговори козацької старшини з королевичем тривали протягом всієї зими і ранньої весни 1618 р. Крім обіцянок на майбутнє, козацька старшина так нічого і не добилася.

Документ 65. 1618 квітня 26.

Інформація гайдука відносно чисельності і розпорядження королевича не відповідала дійсності.

Документ 66. 1618 після квітня 27.

Інформація пахолка не відповідала дійсності, але такі чутки та настрої, напевно, мали місце у війську королевича.

Документ 67. 1618 травня 8.

Казановський Мартин (бл. 1566—1636) — тоді ротмістр коронного війська, потім полковник кварцяного війська (1628), галицький каштелян (1622) і польний коронний гетьман (з 1633). Хоробрий офіцер, популярний у польській армії.

Документ 68. 1618 травня 20.

Іванов Панько — напевно Іваненко чи Іванович, перебіжчик з частини М. Казановського, який добровільно перейшов на російську службу, без сумніву українець-православний. Він охоче викладав всю доступну йому інформацію.

Казановський М. — див. коментар до док. 67.

Мошни — містечко Київського повіту Київського воєводства.

... к Вешневецкому... — київський каштелян князь Юрій Михайлович Вишневецький (†1618), власник містечка Мошни.

Адам Вешневецкий — князь Адам Вишневецький (†1622), одружений з сестрою великого литовського гетьмана Я. К. Ходкевича. Їдучи в армію королевича, А. Вишневецький зупинився у свого двоюрідного брата. Його слуги або гайдуки передали чутки про смерть короля і перехід влади до Дубенського, тобто князя на Дубенках віленського каштеляна Януша Радзівіла, який очолював опозицію магнатів Литви до політики Сігізмунда III. Цікаво, що подібні чутки ходили в Криму літом 1616 р. (див. док. 42).

А с турским было король помирился... — мова йде про Бушську угоду, підписану в кінці липня 1617 р. гетьманом С. Жолкевським з Іскендер-пашою.

А коло было у черкас в 125 году перед Семенем днем... — це досить вірогідне, незнане з інших джерел, повідомлення про козацьку раду на початку серпня 1617 р. ("перед Семенем днем 4 недели"), яка відбулася в Черкасах ще до приходу С. Жолкевського.

И из Литвы к ним приезжали послы... — судячи з цієї інформації до підходу польського війська гетьман Жолкевський посилав емісарів, щоб домовитися з козаками.

А всех черкас в сборе з 20000... — напевне П. Іванов, який, за його словами, був у козаків (скоріше всього як службовець з регіменту М. Казановського супроводжував когось з емісарів на переговори), називає близьку до дійсності цифру.

... а с ним гусар и гайдуков 8000... — чисельність війська коронного гетьмана теж близька до дійсності.

... и стояв у Белой Церкви с неделю... — тобто поки тривали переговори в урочищі Суха Вільшана, які закінчилися компромісом, подробиці якого обидві сторони скривали із зрозумілих причин (див. коментар до док. 50).

... ходили черкасы... под город Очаков... — мова йде про переслідування ногайської орди Кантеміра, яка напала на Поділля у грудні 1617 р. (див. док. 59).

А Казановский своим полком... — детальна інформація про переміщення регіменту Казановського, в якому служив перекинчик, в цілому підвищує довіру до його розповідей. Полк, очолений коронним ротмістром М. Казановським, був єдиною частиною, яку зміг прислати коронний гетьман на допомогу королевичу.

Документ 69. 1618 травня 26.

... со старостою премирским... — напевно мався на увазі перемиський староста Опалінський.

Документ 70. 1618 травня 26.

... ис Польши лисовщик... — про лісовчиків див. коментар до док. В 1618 р. лісовчиків очолив полковник Валенти Рогавський, який пізніше прославився під Цецорою, Хотином і в Угорщині. У 1618 р. його козаки взяли участь у поході на Москву у складі війська королевича. Їх було біля 2 тисяч.

Документ 71. 1618 травня 26.

Мамонов І. — скоріше Мамонич, його інформація досить вірогідна.

Документ 72. 1618 червня 13.

Гетьман П. Сагайдачний виступив на Путивль у середині травня, а протягом квітня і початку травня тривали переговори, на яких старшина вимагала гарантій.

Документ 73. 1618 червня 26.

Лисовского брат... — мова йде про полковника В. Рогавського, він був не братом, а соратником-побратимом О. Лісовського.

Документ 74. 1618 червня 29.

а) зима, повідомлення послів:

И пришла, государь, к калге весть... — в Криму, безперечно, знали про підписання угоди в Буші. Іскандер-паша вимагав від Криму утриматись від нападів на землі Польсько-Литовської держави. Але кримська знать, а почасти і рядові татари, не могли довго прожити без наскоків на сусідні землі. Активність московських дипломатів в налагодженні зв'язків з Кримом та Туреччиною не пройшла безслідно, тому напад на російські границі не планувався. Наскоки на українські землі в Криму звикли зображати як дії на власний розсуд непокірних мурз та ногайських правителів. Все ж калга-султан не ризикнув порушити заборону. В грудні 1617 р. ногайський хан Кантемир, до якого приєдналася частина татар, здійснив напад на Поділля (див. док. 59).

б) після квітня 6. З повідомлення послів.

Козлов (Гезлеве) — тепер Євпаторія

Арістов Іван — див. коментар до док. 14

Челебі Олександр — див. коментар до док. 14

Іскендер-паша — див. коментар до док. 22

Жолкевский — див. коментар до док. 17

в) після квітня 30. З повідомлення послів.

Да сказывали... — оточення калги-султана Девлет-Гірея шукало виправдання нападам татар на українські землі весною 1618 р.

г) червня 29. Розповідь гінців від послів.

Лодиженський Обросим — див. коментар до док. 1 та 34.

Ісенєв Зянгілдей (Агілдей) — див. коментар до док. 15.

Асман салтан — Осман I (* 15. 11. 1603 † 20. 05. 1622), син султана Агмеда I (1603—1617), став султаном 26. 02. 1618 р. в результаті перевороту яничар, які скинули з престолу його дядька Мустафу I, котрий займав султанський престол з 22. 11. 1617 до 26. 02. 1618 р. Оточення юного султана Османа II прямо штовхало його до походу в Європу, проти Польщі в першу чергу.

д) розповідь кречетника Якова Мойсеєва.

кречетник — посольство везло в дар хану мисливських кречетів.

Как черкасы Елец взяли... — Єлець було здобуто військом гетьмана П. Сагайдачного в липні 1618 р. Див. коментар до док. 35.

Полев Андрій, Хрущов Іван — єлецькі воєводи в 1617—18 рр.

Хрущов Степан — див. коментар до док. 35

Челюскін Матвій — жилець, брат дипломата Ф. Челюскіна (див. коментар до док. 21), можливо, він командував загоном, який супроводжував посольство С. Хрущова.

Ромозан, І. Петров, Я. Мойсеєв, Г. Розгільдей — службовці посольства С. Хрущова, яке везло "упоминки" — плату хану за безпеку границь і допомогу проти Польші.

Гриша — в інших документах осавул, а пізніше полковник, названий Грицьком (див. наприклад, док. 198), напевно це прізвище, а не ім'я. Перший воєвода А. Полев допустив помилку, пославши основні сили гарнізону проти Сагайдачного. Коли до міста підступила козацька засада, сил для оборони не залишилось. Тому жителі Єльця вступили в переговори з козаками, обіцяючи видати посольську скарбницю.

Б. Ісемчюрін, Г. Санюков, С. Мононаєв — службовці посольства С. Хрущова.

Бредихін Семен Федорович († після 1634) — піддячий Московського судного приказу, посланий з С. Хрущовим в Крим в 1618 р., потрапив в полон до козаків в Єльці. За свою мужність в 1618 р. дістав чин дяка. Потім дяк ряду приказів.

И спрашивали Степана... — для козаків найбільшу цінність мала скарбниця російського посольства.

Документ 75. 1618 червень—липень — 1628 липня 17.

Хрущов Степан — див. коментар до док. 35, 39.

Бредихін С. Ф. — див. коментар до док. 39.

а) 1618 червня після 27.

Тургенєв Афанасій — див. коментар до док. 35.

Плещеєв Федір — білгородський воєвода в 1617—19 рр.

Муравський шлях — шлях з Криму на Белгород — Оскол — Лівни.

Проєстьєв (Протасьєв) Степан — валуйський воєвода в 1618—19 рр.

князь Никита Черкас... — князь Микита Черкаський, воєвода лівенський в 1618 р.

Данилов Петро — другий лівенський воєвода в 1618 р.

б) липня 1.

Лебедань — нині м. Лебедянь Липецької обл.

в) липня 2. Полев Андрей, Хрущов Іван — див. коментар до док. 39.

г) липня 15.

... ныне десятой день... — з розповіді П. Маслова виходить, що козаки підступили під стіни Єльця 5 липня і здобули місто 9 липня 1618 року.

Малишев Кузьма — один з командирів єлецького гарнізону, намагався прорватись з московськими та татарськими послами через р. Сосну.

А Ивана, де, Хрущова... — воєвода І. Хрущов очолював вилазку єлецького гарнізону, котрий Сагайдачний виманив з фортеці. Він загинув в цьому бою, будучи відрізаним від фортеці.

Томонаєв Суналей — служилий татарин, товмач посольства С. Хрущова та С. Бредихіна.

Б. Ісемчюрін, Г. Санюков — див. коментар до док. 39.

Левонтьев (Леонтьєв) Семен — лебедянський воєвода. Після падіння Єльця втік з гарнізоном, не маючи надій оборонити значно слабшу за Єлець фортецю.

боярина Иванов... Никитича Романова... — боярин Іван Микитович Романов на прізвисько Каша († 1640), молодший брат Філарета Романова, дядько царя Михайла Федоровича.

Пестов Федір — син боярський, залишившись без гарнізону, жителі послали його до козаків, просячи пощадити місто.

Чубаров Олексій — донковський воєвода теж не ризикував залишитись в слабо укріпленому місті і втік. Місцеві жителі втікали переважно в Михайлов, котрий був сильніше укріплений і устояв перед козацьким військом.

д) 1628 липня 17.

Саадачной — гетьман П. Конашевич-Сагайдачний.

Сапєга Лев (1557—1633) — великий канцлер литовський в 1589—1623 рр. і великий гетьман литовський з 1625 р., один з найактивніших прихильників походу на Москву в 1618 р. Польсько-литовське військо відчувало значну нестачу коштів, тому посольська скарбниця, частину якої С. Хрущов та С. Бредихін зуміли заховати, не могла не зацікавити і Л. Сапєгу. Однак і С. Хрущов і С. Бредихін трималися на тортурах мужньо.

Документ 76. 1618 липня 4.

Казановський М. — див. коментар до док. 67. Регімент Казановського був найсильнішою частиною в армії королевича і складався з 5 корогв крилатих гусарів, 2 корогв рейтарів (німецьких найманців) і 4 корогв польських козаків-лісовчиків, загальною чисельністю бл. 1200 чол

Документ 77. 1618 липня 21.

... полковника Саадашново... — цікаво, що царська грамота називає гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного лише полковником.

Хрущов С., Бредихін С. — див. коментар до док. 49, 74

Позиція Донського війська в новій польсько-російській війні не була однозначною. Частина донців вислала до королевича Владислава осавулів В. Юміна та А. Гаврилова, які заявили, що козаки хочуть йому "правдою служить и прямить" (див.: Соловьев С. М., т. 9, кн. 5, стр. 101—102).

Документ 78. 1618 вересня 1. Коломна.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Юр'єв Федір — служитель Володимирського приказу, з відомої родини московських дяків.

Кабардін Т., Короткий С., Ареф'єв І. — отамани козацьких станиць, які входили в склад т. з. "заугорського" козацького війська, яке організувалося в першій половині 1617 р. в районі Карачева-Брянська з різноманітних російських козаків, які були в складі російських частин від Смоленська до Путивля. Склад "заугорського" війська суттєво не змінювався протягом наступних півтора року. Очолював його І. Ареф'єв, чия станиця була однією з найчисельніших (3 осавули і 329 козаків). Це військо було включене до корпусу Г. К. Волконського (див.: Станиславский А. Л. Казацкое движение 1615—1618 годов // ВИ, 1980, N 1, с. 108).

Белые пески — місцевість на березі р. Оки, південніше Коломни, недалеко від Кашири, там стояв Білопісоцький монастир.

Документ 79. 1618 вересня 1.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Пушкін Іван — каширський воєвода в 1618 р.

Короб'їн Василь — див. коментар до док. 15.

Любавський Федір — стрілецький голова (полковник).

Соодачной — гетьман П. Конашевич-Сагайдачний.

Документ 80. 1618 вересня 1.

Морткін Олексій — князь, служив при головних воєводах російської армії.

... *Осифову монастррю* — тобто Йосифоволоцькому монастирю.

Загряжський Іван — волоцький воєвода в 1617—1619 рр.

Чаплинський С. — див. коментар до док. 15

... *с ним болши 4000 человек...* — в полку Чаплінського не було більше 1—1, 5 тис. чол.

Резван (Розван?) Федір — напевно, відомого роду молдовських бояр.

Черкаський Василь Ахамашуков — стольник, князь з роду бесленеєвських кабардинських князів, які перейшли на російську службу у середині XVI ст., один з воєвод в 1618 р.

... *что Чеплинскому сходится...* — відомості перекинчика відповідають дійсності.

Документ 81. 1618 вересня 2.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Іваніс Іванов — попереду війська, яке планувало виступити до Білих пісків (див. док. 78, 79) була послана стежа — станиця отамана Т. Казаріна. Але отаман обмежився посилкою сотні, очоленої осавулом І. Івановим, яка і зіткнулася з авангардом П. Сагайдачного. Отаман Казарін писався третім серед "заугорських" козаків. Його станиця була найбільш чисельною і налічувала 2 осавулів та 425 козаків.

... у Николы... — тобто у Зарайську, див. коментар до док. 15.

Беглецов Микита — стрілецький голова, очолював приказ нижегородських стрільців.

Документ 82. 1618 вересня 3.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Жерліцин Михайло — жилець, служив в царській охороні, присланий з частиною жалування козакам та царськими грамотами до козаків і воєводи.

Документ 83. 1618 вересня 3.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11. Завдання завадити переправі Сагайдачного через Оку воєвода не зміг виконати. Частина його війська, особливо козаки, розбіглася, а з рештою він не ризикнув провадити активні дії і сховався за стінами кремля в Коломні. Сагайдачний просто обійшов Коломну.

Трегубов Федір († після 1623) — служитель Кабацького приказу, пізніше піддячий Бежецької п'ятини.

Документ 84. 1618 вересня 4.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

И атаман Козарин своровал — тобто не виконав наказ і не повів всю станицю, а послав сотню з осавулом І. Івановим (див. док. 81), який був розбитий біля Зарайська.

Беглецов М. — див. коментар до док. 81. Стрільці його приказу з козаками І. Іванова відступили в Зарайськ.

... с станицею... — у XVI—XVII ст. термін "станиця" означав не поселення, а підрозділ козаків, які несли сторожову службу. По чисельності станиці були приблизно рівні січовим куреням, тобто мали 1—4 сотні козаків.

Крылов Второй — був станичним отаманом у козацькому війську отамана Баловня, розбитому князем Ликовим під Москвою літом 1615 р. Козаки його станиці, напевне, не довіряли уряду.

Козлов Матвій — один з небагатьох отаманів, який залишався на боці уряду.

Документ 85. 1618 вересня 4.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Документ 86. 1618 вересня 4.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Короб'їн В. — див. коментар до док. 15.

Канаев Михайло — служилий казанський татарський князь (мурза).

Соадачний — гетьман П. Конашевич-Сагайдачний.

Боришполец — див. коментар до док. 5.

Документ 87. 1618 вересень 4.

Мезецький Данило Іванович — князь, окольничий, потім боярин, один з відомих діячів Смутного часу і першого етапу правління Михайла Федоровича. Брав участь у підписанні Деулінського перемир'я. Під час наступу Г. Ходкевича і П. Сагайдачного обороняв простір між Тверськими та Петровськими воротами.

Красна Нагавка Степан — його станиця, послана розвідувати просування польсько-козацьких авангардів, зайнялася грабунком місцевого населення і, зрештою, потрапила в руки противнику.

Документ 88. 1618 вересня 5.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 117.

Короб'їн В. — див. коментар до док. 15.

Саадачной — гетьман П. Конашевич-Сагайдачний.

Крылов Второй и Макар Козлов — див. коментар до док. 84.

Документ 89. 1618 вересня 7.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

... и отпустил перед собою коши... — тобто табори, на які відразу напали козаки, які перед цим покинули воєводу.

... А коломничи... — ополченці з Коломни залишилися захищати своє місто.

Документ 90. 1618 вересня 7.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Філатьєв Іван — з документу видно, що з воєводою залишалися лише станиці І. Філатьєва та С. Короткого. Решта, напевно, стояли ще у Висоцькому та під Коломною, деморалізовані чутками про намір уряду розправитися з ними.

Короткий С. — див. коментар до док. 78.

Документ 91. 1618 вересня 7.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Ликов Б. М. — див. коментар до док. 15. Крім станиці Крилова Другого, серед козаків були ще, напевно, ті, хто з отаманом Баловнем воював проти Ликова у 1615 р.

кадашевець — тобто мешканець Кадашевської слободи, яка постачала до царського двору полотняні вироби. Чутки, які ходили серед населення, відображали взаємну недовіру уряду і козаків. Не можна виключати і можливість того, що їх поширювали прихильники королевича свідомо.

... *полторы тысячи*... — якщо така чисельність війська могла налякати козаків, то видно їх під Коломною залишилося небагато. Виходячи з цього фрагменту, можна допускати, що воєвода мав не більше 3—4 тисяч, з яких половина була козаків. Основні сили П. Сагайдачного (без Бориспольця і інших полків, які діяли окремо) налічували не менше 7—8 тисяч.

Короткий С., Кабардін Т., Ареф'єв І. — див. коментар до док. 78.

Казарін Т. — див. коментар до док. 81, 84.

Круговой Семейка — козак станиці І. Ареф'єва, один з організаторів козацького бунту під Коломною. Можливо, що він доводився родичем станичному отаману Степану Круговому, який пізньою осінню 1616 р. після битви з вірними урядові козаками з Новгорода Сіверського від'їхав до королевича і перебував на його службі у складі війська відомого донського отамана Тараса Чорного. Значна частина цього війська йшла з П. Сагайдачним. Ймовірно, що вони підтримували зв'язки з козаками І. Ареф'єва. Свого часу І. Ареф'єв намагався завадити переходові станиці С. Кругового до "великого князя Владислава Жигимонтовича" (див. Станиславский А. Л. Козацкое движение 1615—1618 годов., с. 107). З табору з-під Коломни пішло значно більше козаків, ніж вказано в реляції Г. К. Волконського.

Документ 92. 1618 вересня 7.

Соловой-Протасьєв Семен Михайлович — див. коментар до док. 4.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

... *пришел з перевозу после бою*... — мова йде про бій з авангардом П. Сагайдачного на переправі через Оку біля Коломни, про початок якого доповідав гонець Ф. Остолопов (див. док. 90).

Документ 93. 1618 вересня 7.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Беглецов Микита — див. коментар до док. 81, 84

Документ 94. 1618 вересня 7.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Ликов Б. М. — див. коментар до док. 15.

Сенка, де, кадашевец — див. док. 91 і коментар до нього.

Документ 95. 1618 вересня 7.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Пожарський Д. М. — див. коментар до док. 15.

Документ 96. 1618 вересня після 7.

Ульянов Перший — козацький отаман, якого круг послав з чолобиттям стосовно грошового жалування у Москву. Склалася цікава ситуація. Сагайдачний біля переправи під Коломною відкинув військо князя Волконського, яке відступило під захист коломенського кремля, не став тратити час на облогу потужної фортеці, а швидким маршем рушив до Москви (див. Крохмалюк Ю. Воєнний шлях Сагайдачного на Москву 1618 р. Львів, 1936, с. 19). На ближніх підступах до столиці залишалися тільки козацькі станиці біля с. Висоцького, які вимагали виплати жалування.

... под Коломною у Оки реки на перевозе... — мова йде про бій на переправі 7 вересня, в якому П. Сагайдачний розбив ліве крило війська князя Волконського. Волконський відступив у Коломну, а козаки успішно завершили переправу.

Документ 97. 1618 вересня 8.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

гетман — тобто П. Конашевич-Сагайдачний.

... нас не пустят... — реляція воєводи підтверджує повідомлення отамана про те, що коломичі боялися пускати козаків в місто (див. док. 96), як через можливі грабунки, так і через можливу зраду.

... в селе Высотском... — напевно там перебувала та частина козаків, яка покинула воєводу ще напередодні 7 вересня (див. док. 89).

казаки три человеки... — про це воєвода повідомляв вже у першій реляції (див. док. 93).

Документ 98. 1918 вересня 9.

Александров Дружина — гонець Г. К. Волконського, який привіз грамоту від 8 вересня (див. док. 97).

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Ульянов Первой — див. коментар до док. 96.

... Чюдова монастрря в селе Высоком... — тут мова йде про с. Висоцьке, яке належало московському Чудовому монастирю.

... черкас с Саадачным с 7000 человек, а с похолки з 10000 человек... — цифри відповідають дійсності.

Документ 99. 1618 вересня 9.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Саадашной — гетьман П. К. Сагайдачний

Документ 100. 1618 вересня 9.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Документ 101. 1618 вересня 9.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11. Грамота фактично з невеликими змінами повторює грамоту, послану з А.Волковим (див. док. 99). Отримавши відомості про бій на переправі, втечу стрільців і відхід козаків, у Москві вирішили послати другу грамоту вже без догани за відступ без наказу.

... чтоб милостью божьею над черкасы поиск учинить... — тобто, дивлячись по обставинах, організувати удар в тил запорожців. Тут вже поставлено більш реальне завдання і у пом'якшеному тоні.

Документ 102. 1618 вересня 9.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Пожарський Д. М. — див. коментар до док. 15.

Саадашной — гетьман П. К. Сагайдачний

Документ 103. 1618 вересня 10.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

... что августа в 10 ден... — тут помилка, мова йде про відписку воєводи зранку 7 вересня (див. док. 89).

Саадашной — гетьман П. К. Сагайдачний

Соловой Протасов — див. коментар до док. 4, 92.

Документ 104. 1618 вересня 10.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11. Грамота майже без змін повторює грамототу від 9 вересня (див. док. 102).

Документ 105. 1618 вересня 12.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Беглецов М. — див. коментар до док. 81, 84

Соловой Протасов — див. коментар до док. 4, 92.

Гневашов Іваніс — його стежа першою помітила початок переправи Сагайдачного 7 вересня і повідомила воєводу (див. док. 90).

... три человеки казаков... — інформацію про тих перекинчиків воєвода подавав вже двічі 7 і 8 вересня (див. док. 93 і 97). Вони не могли повідомити П. Сагайдачного про знаходження Волконського в Запрудній слободі, бо перебігли до запорожців в останній фазі битви за переправу 7 вересня. Отже в реляції воєвода просто виправдовувався після чергового невиконання наказу щодо оборони Спаського монастиря на посаді в Коломні.

Документ 106. 1618 вересня 12.

Голіцин Іван Васильович († після 1624) — князь, боярин, молодший брат В.В.Голіцина, по його смерті претендував на лідерство в Боярській Думі.

Орина Микитівна — Ірина Микитівна Романова-Годунова († 1633/35) тітка царя Михайла Федоровича, вдова І. І. Годунова.

Документ 107. 1618 вересня 15.

ситники — службовці Двірцевого приказу, в обов'язки яких входили питання заготівель продовольства і фуражу. При підході до столиці війська П. Сагайдачного їм було наказано знищити запаси хліба та сіна.

Красна Нагавка, Білоус Лук'ян, Патрикеєв Федір — козацькі отамани, які фактично залишили урядові війська. Розмістившись у підмосковних селах, вони самі реквізували у населення запаси сіна і хліба.

Документ 108. 1618 р. вересня 15.

Саадашново... — гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного. За цей час, поки військо гетьмана пройшло майже 1000 кілометрів, рахуючи від Путивля, здобуваючи укріплені міста, військо королевича просунулося на 250 кілометрів, не натрапивши на поважний опір противника і так і не здобувши єдиної поважної твердині Можайська (Крохмалюк Ю. Воєнний шлях Сагайдачного на Москву 1618 р. Львів, 1936, с. 19).

Документ 109. 1618 вересня 15.

... за Пахрою за 3 версты... — стежа запорожців чисельністю коло 50 чоловік зустрілася з стежею, висланою каширськими воєводами, на перетині коломенської і каширської доріг в с. Назар'єві.

Документ 110. 1618 вересня 16.

Долгорукий Данило Іванович — князь, стольник, очолював полк, який обороняв район Калузьких воріт.

Глебов Мойсей († після 1634) — стольник, другий воєвода в полку Д. Долгорукого.

Пузиков Данило — стрілецький голова, чий приказ входив в полк Д. Долгорукого і М. Глебова.

Трубецький Дмитро Тимофійович († 24. 06. 1624) — князь, боярин, один з найактивніших діячів Смутного часу, один з керівників Першого і Другого ополчень, був в числі претендентів на царський престол на Соборі 1613 р. У вересні 1618 р. очолював один з полків при обороні Москви.

... *к Николе на Угреше*... — монастир св. Миколи на р. Угреші, притоці р. Угри.

Документ 111. 1618 вересня 16.

Катирев-Ростовський Іван Михайлович († 1641) — князь, перший воєвода Сторожового полку, шурин царя Михайла Федоровича.

Борятинський Микита — князь, другий воєвода Сторожового полку. Мав великий досвід командування авангардними частинами у 1615—1617 роках. Як видно з даного документу, більша частина Сторожового полку і воєводи не мали можливості виконати поставлене завдання.

Долгорукий Д., Глебов М., Трубецький Д. — див. коментар до док. 110.

Софонов Іван Осипович († після 1642) — дяк в полку Д. Долгорукова та М. Глебова, пізніше служив у різних приказах.

... *в монастир на Угрешу*... — тобто монастир св. Миколи на р. Угреші.

Документ 112. 1618 вересня 16.

... *королевич стоит под Звенигородом*... — відомості відповідали дійсності.

... *стоят болшие люди... в селе Троетцком*... — тобто головний табір П. Сагайдачного знаходився в с. Троїцькому Коломенського повіту.

Трубецький Д. Т. — див. коментар до док. 110.

Документ 113. 1618 вересня 17.

Долгорукий Д. — див. коментар до док. 110.

... *сошлися те черкасы с казаки*... — тобто відбувся зустрічний бій стежі запорожців з козаками станиць Красної Нагавки і інших отаманів, які по селах збирали хлібні запаси та сіно (див. док. 107).

Документ 114. 1618 вересня 17.

Трубецький Д. Т. — див. коментар до док. 110.

Інформація попа, підтверджена стежею З. Озерова (див. док. 115), показує, що всі попередні повідомлення про появу запорожців в монастирі св. Миколи на Угреші не відповідали дійсності (див. док. 110, 111, 113).

Документ 115. 1618 вересня 17.

Білоус Лук'ян — станичний отаман, див. коментар до док. 107.

... *многие черкасы пошли по лесу искать бежи*... — стежі війська П. Сагайдачного вивідували місцезнаходження війська королевича, з яким мали з'єднатися.

Документ 116. 1618 вересня 17.

Винятково важке становище змушувало уряд посилати у розвідку навіть дворян з особистої охорони цариці Ксенії Іванівни Романової, матері царя Михайла Федоровича.

Курдюков Рубець — станиця цього отамана городових козаків стояла в Хотунській волості.

... *деи ехали черкасы*... — тобто стежа із сотні запорожців, які були у складі війська королевича, була послана до Коломни на пошуки стану Сагайдачного. Ця стежа йшла від Звенигорода через Домодедовську і Хотунську волості до Коломни.

... *новокрещона Василка Булаева*... — служилий татарин, очевидно, розповідав про ту саму стежу, що й біженці, тільки він думав, що вона вийшла з Коломни.

Документ 117. 1618 вересня 18.

Иванова человека Давыдова... — командир підрозділу, в якому служив Т. Левонов, можливо, бойовий холоп або селянин-ополченець.

Да его ж роспрашивали... — запорозька стежа, в полон до якої потрапив Т. Левонов, шукала військо гетьмана Я. К. Ходкевича та королевича.

Пожарський Д. М. — див. коментар до док. 15.

Сидавной Василь — думний дяк в 1614—1623 рр.

Поздеєв Марк († після 1644) — тоді дяк Розрядного приказу.

Бутурлін-Клепік Василь Матвійович († після 1644) — воєвода, в 1618 році обороняв Коломенські ворота.

Документ 118. 1618 вересня 18.

Помило Протопопов — тобто Томило Протопопов, тут помилка писаря, Відомості його стежі підтверджують інформацію стежі З. Озерова (див. док. 115) та Т. Левонова (див. док. 117).

Да был, де, в полону у черкас... — мова йде про Т. Левонова (див. док. 117).

Документ 119. 1618 вересня 19.

Напруженість становища показує той факт, що розвідникам із загону Т. Протопопова не дали відпочити, а знову послали "в під'їзд".

московские новокрещены... — служилі татари-вихрести були оселені в с. Ростунові, названому в документі Раставцем (див. також док. 116).

Документ 120. 1618 вересня 19.

Катирев-Ростовський І. М. — див. коментар до док. 111.

Документ 121. 1618 вересня 20.

Бутурлін-Клепік В. М. — див. коментар до док. 117.

Сидавной В., Поздеєв М. — див. коментар до док. 117.

Федоров Савка — бойовий холоп дворянина Федора Самаріна, з яким був у ополченні. Сотня ополченців, відправлених як фуражири по сіно, зіткнулася із стежею запорожців між с. Бесєди та Островом.

Документ 122. 1618 вересня 20.

Стрілець Яків Потапов сотні Прокопія Логвинова приказу Костянтина Чернишова з полку воєводи В. Бутурліна привів С. Федорова в Розрядний приказ для детального допиту (згідно резолюції на док. 121). Але С. Федоров тільки підтвердив вже знані раніше відомості (див. док 120, 121).

Документ 123. 1618 вересня 20.

Трубецький Д. Т. — див. коментар до док. 110.

Документ 124. 1618 вересня 20.

... из Звенигорода... — тобто від табору королевича. Стежа йшла до Серпухова і Коломни в пошуках табору П. Сагайдачного.

...под четырмя знамены... — окремі знамена мали полки і сотні, тут мова йде про сотні, чисельність яких у більшості випадків перевищувала 100 чоловік.

Документ 125. 1618 вересня 21.

Курдюков Рубець — див. коментар до док. 116.

Рубцов Родіон — городовий козак станиці Р. Курдюкова. Його інформація вже була передана 17 вересня стежою І. Волосатого (див. док. 116), яка зустріла козака з біженцями за 7 верст від столиці. До 21 вересня біженці просунулись всього на 2 версти.

Документ 126. 1618 вересня 21.

Спасителев Іван — командир одного з підрозділів Сторожового полку.

Документ 127. 1618 вересня 23.

Запорозькі частини розсипалися по Підмосков'ї подібно до татар, перекриваючи дороги до столиці. Вночі з 22 на 23 вересня 1618 р. їх авангарди були вже за 5 верст від Москви.

Документ 128. 1618 вересень — 1619 травень.

... *Федьке Сомову*... — сотник Ф. Сом і 6 козаків потрапили в полон 5 вересня. Вони отримували по 4 деньги на чоловіка "кормових".

... *Сидавний Василь* — див. коментар до док. 117.

... *ноября в 26 день*... — діти боярські І. Григор'єв та Б. Нечаєв були послані до Боровська на переговори про розмін полонених.

... *декабря в 8 день*... — І. О. Бастанов мав супроводжувати військо П. Сагайдачного від Калуги до Путивля, як було передбачено згідно Деулінського перемир'я.

... *декабря в 31 день*... — мова йде про присягу запорожців з полку Ж. Коншина, які перейшли на російську службу.

Чернята Сава — сотник з полку Ж. Коншина, можливо дід або батько генерального обозного І. Черняти, соратника Б. Хмельницького.

Прізвища більшості козаків перероблені на російський лад.

Михайлов (Михайленко чи Михайлович?) Роман був взятий в полон під Тулою ще у січні 1616 р., а у 1618 р. перейшов на російську службу (див. док. 30).

Документ 129. 1618 жовтня 2.

Образцов Андрій Федорович — бєлозерський воєвода у 1618—1619 роках.

... *и сентября в 26 день*... — судячи з помітки на листі, датованому 24 вересня, П. Сагайдачний стояв в цей час під Серкісовим на р. Москві поблизу столиці. Звідси гетьман здійснив марш по околицях столиці до Тушина, де було намічено з'єднання з королевичом. Очевидно, що стежі, про яких йшла мова в

док. 115, 116, 117, 118, 119, 120, 124, 125, дійшли до обох таборів і встановили зв'язок. Завадити гетьману спробував воєвода Сторожового полку В. М. Бутурлін—Клепік, але був розбитий 26 вересня (див.: Крохмалюк Ю. Воєнний шлях Сагайдачного на Москву 1618 р. Лв., 1936, с. 19, 22).

... на шесть полков, а их де, черкас всех тысяч з пять... — ця цифра досить близька до істини, бо від головної армії відділилося кілька полків, які блокували столицю зі сходу та, навіть з півночі.

... а хотят, де, черкасы итти в замосковные городы... — північні волості менше постраждали в період Смутного часу. Московський уряд теж черпав з цих регіонів основні доходи (див.: Соловьев С. М., кн. V, т. 9, с. 270—271). Можливо тому гетьман і вирішив послати туди частину війська. До цього його штовхали як ветерани московських війн типу полковника Бориспольця, так і отамани козацьких станиць, які від отамана Т. Чорного, котрий служив Владиславу, приєдналися до запорожців.

Документ 130. 1618 жовтня 19.

8 жовтня військо гетьмана П. Сагайдачного підійшло до Тушина і з'єдналося з військом королевича. При зустрічі гетьман передав полонених воєвод міст Лівни та Єлець, а також послів до кримського хана, захоплених в Єльці (див. док. 74, 75). Перший штурм Москви був призначений в ніч з 11 на 12 жовтня, на свято Покрови. Польська артилерія мала підготувати штурм, але в останню хвилину військо королевича зажадало виплати грошей і відмовилося піти на штурм. Більше того, поляки відступили від Тушина і стали табором між Серпуховом та Боровськом. (див.: Крохмалюк Ю. Там же, с. 22). Така зміна ситуації і викликала чолобитну від козацьких отаманів, які покинули під Коломною військо князя Г. К. Волконського (див. док. 89, 93, 95, 96, 97, 98, 102). Перед загрозою наступу Сагайдачного козацькі станиці перебралися з с. Висоцького до Вязників біля Тули. Тут зібралися 12 отаманів і 16 осавулів з якими було до 2,5—3 тис. козаків, включаючи і 160 служилих татар. Верховодили отамани "заугорського" війська Ареф'єв, Філатьєв, Терентьєв, Короткий, Ребров, а також Крилов Другий і Андрій Стародубов, які свого часу були у війську Баловня. У Вязниках козаки збудували острог, а Ярополченську волость та частину Горохівського повіту козаки обложили данинами. Все це хвилювало князя Ликова, який перебував в Нижньому Новгороді, незважаючи на запевнення отаманів, що укріплення зведені проти "литовських людей" (див.: Сухотин Л. М. Первые месяцы царствования Михаила Федоровича / Столбцы Печатного приказа. М. 1915, с. 195 і др.).

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Саадачнай — гетьман П. Конашевич-Сагайдачний.

... *билися два дни и две ночи...* — з документів 89, 93 та інших видно, як "воювали" козаки.

... *в город не пустили...* — жителі Коломни боялися як грабунків з боку козаків, так і їх зради.

Тугольской волости — Тульської волості.

... пан Міневський... — полковник Міневський був посланий в Тульську волость. 18 вересня він був розбитий російськими козаками і втратив прапори, літаври та багато полонених. Але сутички із запорожцями продовжувалися і далі. В одному із зіткнень перемогли козаки станиці Реброва. Іншого разу запорожці оточили і спалили в селі 40 козаків з вязниківського війська. Кількох полонених з Вязників було відіслано до Нижнього Новгорода князю Ликову. Напевно, це були переважно люди Міневського (див.: Станиславский А. Л. Казацкое движение 1615—1618 годов., с. 112, 114; Старинные акты, служащие преимущественно дополнением к описанию г. Шуи и его окрестностей. Собр. В.Борисовым. М., 1853, с. 24).

Документ 131. 1618 жовтня 27.

Ликов Б. М. — див. коментар до док. 15.

Чаплинський — див. коментар до док. 15. Військо королевича зупинилося між Боровськом і Серпуховом. Сагайдачний відійшов від Тушина, раптовим ударом здобув Коломну (крім кремля), потім Серпухов і Калугу, де став табором. Одночасно загони різних полковників обох військ діяли навколо Москви, іноді заходячи дуже далеко. З війська королевича найактивнішим був С. Чаплинський.

Документ 132. 1618 жовтня 31.

Спешнєв Михайло — воєвода в Кириловому монастирі в 1618—1619 роках.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Федір — піддячий, з 1614 р. на Білоозері.

Хлопов Іван — вологодський воєвода, батько Марії Хлопової, яка у 1616—1619 рр. була нареченою царя Михайла Федоровича.

Собакін Семен († після 1631) — дяк, з 1615 р. у Вологді.

Документ 133. 1618 листопада 6.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Шиш Яків — походження його невідоме; "шишами" називали російських козаків. Напевно, Яків Шиш розпочинав в загонах І. Заруцького, бо у його станиці

в 1617 р. було 60 кінних "заруцьких" козаків. Восени 1617 р. станиця Шиша разом з станицею С. Кругового перейшла до королевича Владислава. В дальшому Я. Шиш перебував у складі війська Т. Чорного під Дорогобужем. У 1618 р. разом з військом королевича охочий полк Я. Шиша, в складі якого поряд з російськими козаками були і запорожці, дійшов до Москви. Під Москвою полк Я. Шиша, до якого приєдналися ще козаки з війська П. Сагайдачного, відділився від армії та виступив на російську північ. Немає певності, чи Я. Шиш діяв на власний розсуд, чи цей план був погоджений з королевичем Владиславом та гетьманом П. Сагайдачним. Судячи з ряду документів цього збірника (док. 152, 153, 156 і ін.), рейд був погоджений з вождями походу на Москву. Напевно, метою його було зірвати надходження в московську скарбницю грошей, необхідних урядові для виплати платні козакам і найманому війську. Подібні рейди здійснювали в різних напрямках інші козацькі полковники, лісовчики і регімент С. Чаплинського. Так, відомий полковник Борисполець здобув місто Дмитров на північ від Москви (див.: Крохмалюк Ю. Там же, с. 22). На початку листопада 1618 р. вночі 3 тисячі російських козаків, які не отримали платні, проломили за Яузою стіну Деревяного города в Москві і вийшли із столиці. На Владимирській дорозі їх наздогнали боярин князь Д. Трубецький та окольничий князь Д. Мезецький, яким вдалося зупинити козаків. Основна маса козаків хотіла йти у Вязники, але частина з них пішла до Я. Шиша.

Документ 134. 1618 листопада 19.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Хлопов І., Собакін С. — див. коментар до док. 132.

Черкаський Іван Борисович († після 1639) — князь, боярин з 1613 р., один з лідерів Думи. По смерті Філарета фактично очолював уряд. Під час наступу на Москву у 1618 р. збирав війська в Ярославлі на допомогу столиці, а коли минула безпосередня загроза — координував оборону замосковських повітів від козацьких рейдів.

Волконський Микита — князь, в 1617—1618 рр. воєвода в Угличі, ще у 1614 р. безуспішно пробував зібрати проти шведів в Тихвині козацькі станиці.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133.

Круговой Степан — станичний отаман, який восени 1618 р. разом з Я. Шишом перейшов до королевича. Потім перебував у війську Т. Чорного. Брав участь в поході на Москву у 1618 р. в складі війська королевича. У вересні 1618 р., можливо, через свого родича козака станиці І. Ареф'єва Семена Кругового,

який був під Коломною у війську Г. К. Волконського, підняв бунт, скориставшись чутками, що уряд хоче розправитися з козаками і для цього посилає військо боярина Ликова (див. док. 91). Разом з полком Я. Шиша вирушив в рейд по ще не так розорених вологодському та бєлозерському повітах з багатим Кириловим монастирем. Можливо, що С. Круговой раніше був у таборах Заруцького. Його походження теж незнане, хоча, як і Я. Шиш, швидше всього, він був росіянином.

Документ 135. 1618 р. листопада 19.

Хлопов І., Собакін С., Образцов А. Ф., Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133.

Круговой С. — див. коментар до док. 134.

Документ 136. 1618 листопада 26.

Шереметьєв Федір Іванович (†1650) — боярин, очолював російську делегацію в складі боярина князя Д. І. Мезецького та окольничого А. В. Ізмайлова на переговорах у Деуліні, які закінчилися підписанням перемир'я 1. 12. 1618 р.

Толочанов Афанасій — командир охорони посольського стану.

Ивашка полку Мешеринова — отаман Іван Мещерін перейшов до королевича з-під Ржева у вересні 1618 р.

Петрушка Соймонов — серпуховський син боярський Петро Соймонов теж виявився серед російських козаків, які перейшли до королевича, а тепер шукали шляхів повернення назад.

Борятинський Яків — князь, стольник, у вересні 1618 р. був у Сторожовому полку І. М. Катирева-Ростовського та М. Борятинського. З його підрозділу з козаками втік і Ф. Іванов, який опинився в стані королевича.

Поляки, де, и литва... — королівські комісари вимагали виконання рішення сейму, тобто закінчення війни до кінця року, що і привело до початку переговорів. Частина війська була готова підтримати бажання королевича продовжувати війну. Серед них були і полковник С. Чаплинський та його вояки. Цю ідею підтримувала і частина московських козаків, які підбивали поляків на грабунок російських міст.

Левка Пивов — емісар з підмосковного табору. Д. Трубецькому та Д. Мезецькому вдалося зупинити козаків біля Дерев'яного города (див. коментар до док. 133). Але у столицю повернутися вони відмовилися. Тоді Дума в повному складі вирушила до них на переговори. В результаті уряд пішов на значні поступки підмосковним і вязниківським козакам. Їм дозволили залишити у станицях "всяких людей", незалежно від походження, обіцяли підняти жалування, помісні оклади і надавали право вибирати службу в Нижньому Новгороді у Ликова чи в Ярославлі

у Черкаського. Більшість російських козаків після Деулінського перемир'я пішли у Ярославль. У 1619 р. уряд став масово наділяти їх помістями і дворами та розкидати по прикордонних волостях. Фактично у такий спосіб вільне козацтво у Московській державі (за межами традиційних козацьких земель) було ліквідовано (див. Станиславский А. Л. Гражданская война в России в XVII в. М., 1990). Поки йшли переговори з польськими комісарами, питання з вільними козаками було ще не вирішеним і А. Гонсевський прямо погрожував російським послам, що навіть, якщо королевич піде з Московії, то козаки висунуть нового Лжедмитрія. В той же час і серед козаків, прихильних до Владислава, ширилися заклики до переходу на московську службу.

Документ 137. 1618 листопада 27.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Хлопов І., Собакін С. — див. коментар до док. 132.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133

Круговой С. — див. коментар до док. 134.

... и на Мологе, де, у них меж себя был бой... — між Я. Шишом та С. Круговим, безперечно, було якесь суперництво. У 1617 р. С. Круговой стояв вище Я. Шиша, а потім перебував у складі його полку.

Документ 138. 1618 листопад. Москва.

Шереметьєв Ф. І. — див коментар до док. 136.

Ходкеев — гетьман Ходкевич Я. К., див. коментар до док. 5.

Документ 139. 1618 листопад.

Фактично грамота є різновидом док. 138.

Шереметьєв Ф. І. — див коментар до док. 136.

Ходкеев — гетьман Ходкевич Я. К., див. коментар до док. 5.

Документ 140. 1618 грудня 10.

Лист писаний польською мовою, російський переклад скорочений і передає лише загальний зміст. Повний переклад:

Вам, вельмиласкавий пане гетьмане, панове полковники, осавули, отамани і все лицарство війська ЙКМ Запорозького.

Як ми раніше писали до Вашмосців і тепер також повторяємо і просимо Вашмосців, щоби Вашмосці бранців всіх Москві, які Вашмосці у Лівнах, у Єльці і в інших замках побрали, як людей знатних, так і простих людей, повіддавали

Москві, бо теж вони наших нам віддадуть згідно постанови нашої і угоди з московськими послами. Самі теж Вашмосці, відпочивши собі трохи, просимо щоби Ви рушили до домів своїх з землі Московської, не чинячи шкоди, людей не січучи, сіл не спалюючи, лише корм собі для коней беручи.

В тому звіряємося ласці Вашмосців. Дано під Рогачовим дня 17 грудня року 1618.

Вашмосцям всякого добра зичливі приятелі.

Адам Новодворський, біскуп кам'янецький.

Лев Сапєга, канцлер.

(л. 2, зворот) Уродженому пану Михайлу Куневичу поручнику, також всім їх Милостям Панам товаришам хорогви моєї.

Нижче: Вам вельми ласкавим панам приятелям панові Петру Конашевичу гетьману, панам полковникам, осавулам, отаманам і всьому лицарству війська Його Королівської Милості Запорозького належить.

Новодворський Адам — кам'янець-подільський католицький біскуп, польський дипломат, очолював делегацію Речі Посполитої на мирних переговорах в Деуліні, де було підписано перемир'я на 14 з половиною років і домовлено про обмін військовополоненими. В складі Речі Посполитої залишались Смоленська, Чернігівська і Сіверська землі з 29 містами.

Сапєга Лев — див. коментар до док. 75.

Куневич Михайло — поручник хорогви Л. Сапєги, яка була при війську П. Сагайдачного під час походу 1618 р.

Документ 141. 1618 грудня 11.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Хлопов І., Собакін С. — див. коментар до док. 132.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133

Круговой С. — див. коментар до док. 134.

Лом — отаман з таким прізвиськом серед російських отаманів не згаданий в джерелах. Можливо, це був січовик.

Документ 142. 1618 грудня 15.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133

Документ 143. 1618 грудня 14.

Дата отримання листа помилкова. Допит М. Мелентьєва відбувався 15. 12. 1618 р., отже лист не міг бути отриманий 14. 12. 1618 р.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133

Круговой С. — див. коментар до док. 134.

... а пахолков у них руских людей... — очевидно, що до запорожців і козаків Я. Шиша приставало місцеве населення, в основному з нижчих верств, які хотіли би покозачитися. Тому така велика кількість пахолків-джур досить слабо озброєних знаходилася у полку Я. Шиша, який налічував не більше 400—500 козаків при загальній чисельності у 2—3 тисячі.

Документ 144. 1618 грудня 16.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Ф. Борода, Васильєв Перший, А. Шайда, Ф. Болдир, В. Селівестров, І. Мещерін — це, напевно, були отамани з війська, направленого у 1613 р. до Смоленська. У цьому війську було 7 тисяч козаків, з них 2250 козаків, які під Воронежом залишили І. Заруцького. Пізніше вони перебували під Ржевою, Смоленськом та Дорогобужем. Частина з них примкнула до отамана Караула Чермного, а частина перейшла до королевича і служила під командою Тараса Чорного.

Васильєв Перший — напевно Павло Васильєв, один з отаманів війська Караула Чермного.

Федір Болдир — можливо, брат отамана Семена Болдиря, одного з отаманів війська Караула Чермного.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133

Круговой С. — див. коментар до док. 134.

И туто, де, у них межь собою была драка... — про сутичку отаманів на Молозі див. док. 137.

А Степан, де, Круговой... — очевидно, це джерело заслуговує довір'я і у С. Кругового залишилося бл. 150 козаків, з яких запорожців було тільки 20. У Я. Шиша було 200 російських козаків та 500 запорожців. Звичайно, десятник С. Ільїн, доповідаючи воєводам, пахолків в їх чисельність не включав.

... к городу с щитами... — тобто під прикриттям турів. Очевидно, козаки провели інженерну атаку укріплень, пробуючи наблизитись до стіни і висадити її

у повітря з допомогою порохової міни, але через відсутність артилерії не змогли цього зробити. Гарнізон здобув тури під час вилазки і спалив їх.

Чорний Гнат — напевно, родич відомих отаманів Тараса і Гаврила Чорних, які спочатку були у війську Караула Чермного, а потім Тарас Чорний очолював російських козаків, які були на службі у королевича. Т. Чорний як донський отаман згадується ще у 1609 р., перейшов він до Владислава влітку 1616 р.

Ятцкой — тобто Яцький, схоже (див. док. 145) був сотником, а полковником обраний вже під час походу на Північ Росії тими запорожцями, які приєдналися до війська Я. Шиша, в якому утворили окремий полк.

Документ 145. 1618 грудня 25—28.

Гагарін Афанасій († після 1632) — князь, калузький воєвода у 1617—1619 рр.

Гагарін Микита Микитович — князь, вяземський воєвода у 1617 р., калузький воєвода з 1618 р.

Цей документ, в доповнення до попередніх, дозволяє прослідкувати структуру війська гетьмана П. Конашевича—Сагайдачного. Військо ділилося на полки, які носили імена своїх полковників. В поході на Москву брали участь полки Гетьманський, Пирського, Ємця, Коншина, Милосного, Трофимовича, Гришка, Бориспольця, Шиша та ін. Полк складався переважно з 5 сотень, які ділились на десятки. В склад полкової старшини входили осавули, писарі і, напевно, обозні, хорунжі, бунчужні. В чисельність не входили джури та пахолки, яких мали при собі як старшини, так і рядові козаки.

Ясков — напевно сотник Яський чи Яцький, який під Москвою перейшов в полк Шиша і потім був обраний полковником (див. док. 144).

Саадашний — гетьман П. Конашевич-Сагайдачний

Перского полку — правильно полку Пирського. Далі в документах полковник іменується Пирським. Ім'я його незнане, хоча в січні—вересні 1625 р. Пирський навіть був гетьманом.

Одуев — правильно Одоєв

Коншина брата Ждана... — Ждан Коншин був сотником у полку свого брата Конші Коншина. 23. 12. 1618 р. в таборі під Калугою розпочався бунт частини козаків, які обрали полковником Ждана Коншина. Незабаром, 26. 12. 1618 р. полк Ж. Коншина вирішив проситися на московську службу і встановив контакти з калузькими воєводами. Мотиви переходу цілого полку не зовсім зрозумілі. Безперечно, відіграло роль розчарування козаків у самій війні, відсутність встановленої платні і поступок у релігійному питанні. Але, напевно, немалу роль зіграв і сам Ждан Коншин. Специфічність прізвища полковника не дозволяє виключати його зв'язок з відомою родиною дяків Коншиних. Перший з них Леваш Іванович Коншин як митрополичий дяк згадується ше у 1482—1523 рр.

Дяк Коншин був у складі новгородського посольства в Стокгольм у 1611 р. Рід Коншиних був записаний в синодик Успенського собору в Москві (ГИМ. Собрание Успенского собора. кн. 64, л. 164 об.). Не можна виключати, що у Смутний час двоє з Коншиних опинилися у Запорозькому війську. Ждан Коншин міг скористатися настроями, які панували під час відступу, і переконати своїх козаків у перевагах московської служби.

Ізмайлов Артемій Васильович († 1634) — окольничий, воєвода, один з кращих московських полководців, пізніше був звинувачений в поразці під Смоленськом і страчений.

... *роти Злубенського*... — тут сотня названа на польський лад ротою.

Документ 146. 1618 грудня 26 — 1619 січня 14.

Гагаріни Афанасій і Микита — див. коментар до док. 145.

Коншин Ждан — див. коментар до док. 145.

Чернята Сава — див. коментар до док. 128.

п'ятидесятники — у Запорозькому війську такого рангу не було, але калузькі приказні записали його за аналогією із стрільцями.

В списку козаків, які перейшли на московську службу, прізвища, безперечно, перероблені писарями на російській лад.

У списку подані відомості і про етнічне походження козаків, які вийшли з інших країв. Серед них були татари, волохи (молдовани і волохи), угорці, цесарці (вихідці з володінь цісаря), німці і турки. Безперечно, були в складі козаків і московити та поляки, в тому числі і уроджені шляхтичі як Ян Заболоцький. Але, виходячи з цього списку, можна стверджувати, що число неукраїнців серед козаків не перебільшувало одного відсотка і, що вони переважно були православними.

Пашковський Станіслав, Глатки [Гладкий] Тимофій і Гладкий Іван, Гиря Яків і Гиря Данило, Борковський Мартин — представники відомих старшинських родин, з яких походили пізніше полковники Б. Хмельницького та І. Мазепи.

*Баришполец — Борисполець Федір, пол*ковник, активний учасник воєн проти Московської держави ще з 1612 р. (див. док. 5, 15, 86). Командував полком і в поході П. Сагайдачного в 1618 р. Важко сказати, з яких мотивів і чому Ф. Борисполець опинився в ранзі сотника в полку Ж. Коншина і перейшов на російську службу. Не виключено також і те, що сотник Ф. Борисполець лише родич полковника або його однофамілець, тим більше, що прізвище вказує на походження з м. Борисполя київського повіту.

Стрілковський Василь — записаний як рядовий козак. В 1616 р. був навіть гетьманом (див. док. 33). Він, схоже, вже тоді виступав за спільні дії українських і російських козаків.

Криштапур (Крижтопор) Гашпар — десятник був угорцем, писар не зміг правильно записати його прізвище.

Не зважаючи на прийом у самого царя, уряд не довіряв українським козакам. Полк як бойова одиниця був розформований, а козаки партіями по 10 — 50 чоловік були розіслані на службу від Астрахані до Бєлозера, далі від українських границь. Дві партії по 100 чол. були послані у Нижній Новгород і Пазеспрогори (? може, Холмогори).

Зюзін Олексій — окольничий, в 1613—1614 рр. був послом до Англії

Документ 147. 1618 грудня 28.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Васка москвитин — напевно Василь Селівестров /див. док. 144/.

Документ 148. 1618 кінець.

Мова йде про події висвітлені в документі 75.

Документ 149. 1619 січня 1.

Морозов Василь Петрович († після 1620) — боярин, у 1619 р. відав Розрядним приказом.

Мартьянов Герасим — ймовірніше тут помилка і мова йде про Герасима Мартем'янова, який до серпня 1618 р. був дяком Патріаршого приказу, а з 1620 р. служив у Розшуковому приказі. В 1619 р. він міг бути дяком Розрядного приказу. Г. Мартьянов джерелами не засвідчений.

Чернята Сава, Татарин Степан — див. коментар і док. 128, 146

Панчонок Яска — напевно, Панченко Янко, див. док. 146

Документ 150. 1619 січня 10.

Сидавной В., Поздеєв М. — див. коментар до док. 117.

Зузін — Зюзін О. І., див. коментар до док. 146.

Яковлєв Василь — в 1619 р. дяк Пушкарського приказу.

Ларіонов Філіп Семенович († після 1636) — на той час дяк Пушкарського приказу.

Грамотін Іван Тарасович († 1638) — один з відомих приказних діячів Смутного часу, думний дяк і фактичний керівник Посольського приказу при Лжедмитрії І, в боярському уряді 1608—1611 рр. і при Михайлі Федоровичу в 1619—1626, 1634—1638 рр. У 1618—1619 рр. після реабілітації відав Нижегородською четтю.

Матюшкін Павло Іванович († після 1619) — на той час дяк Нижегородської четі.

Документ 151. 1619 січня 12.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Черкаський І. В. — див. коментар до док. 134.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133.

Документ 152. 1619 січня 15.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133.

Документ 153. 1619 січня 26.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Солнцев-Засєкін Іван Андрійович — князь, стольник, мав вотчину у Дмитровському повіті, через який переходили козаки Я. Шиша.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133.

... ити было по королевским грамотам на литовский рубеж... — це свідчення на користь нашої версії (див. коментар до док. 133), що вилазка Я. Шиша була погоджена з польським командуванням та П. Сагайдачним.

Документ 154. 1619 січня 29.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Хілков Андрій Васильович († після 1632) — князь, боярин, в 1618—1619 рр. холмогорський воєвода.

Зелений Семен († після 1625) — в 1617—1621 рр. дяк в Холмогорах і на Двині.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133.

Яцкой Якушко — Яків Яцький, див. коментар до док. 144, 145.

Як видно з цього циклу документів, полки Я. Шиша та Я. Яцького протягом осені 1618 — зими 1619 рр. тримали в напруженні всі північні воєводства Московської держави. Документи 152 і 153 дають підстави припускати, що це

був наперед погоджений план з гетьманом П. Конашевичом-Сагайдачним та польськими вождями походу 1618 р. Тому козаки і розправлялися з своїми російськими товаришами, які хотіли повернутися на московську службу.

Документ 155. 1619 січень—березень.

Саадачного полку — тобто Гетьманського полку.

Черкаський І. В. — див. коментар до док. 134.

Тюфякін Григорій († після 1624) — князь, стольник, був послом у Персію в 1624 р., в 1618—1619 рр. один з воєвод у війську князя Черкаського.

Люберський Яків — цей запорозький полковник з інших документів не знаний.

У списках полонених козаки в основному з корінних козацьких місцевостей Київського воєводства. Цікаво, що Олешко Захар'єв записаний як українець з Лукомля (Лукомль знаходився на території Великого князівства Литовського і він, очевидно, не хотів потрапити в число полонених литвинів), а Олешко Олшевський з Остра записався як литвин і білорус. В списках полонених і представники відомих козацьких родин: Мокієвський Віктор, Гуня Єфим, Сірко Курило, Острянин Герасим, Гиря Іван, Пашковський Михайло.

Яків Костін міг бути з відомого роду молдовських бояр. Не виключено, що Яків Воронецький походив з родини князів Воронецьких. Титуловані особи серед козаків у XVI — на початку XVII ст. не така й дивина. Досить згадати князів Ружинських і Вишневецьких. Потрапивши у полон, Воронецький міг навмисно не назвати свого титулу.

самогородець — тобто з Семиграддя — Трансільванського князівства.

Документ 156. 1619 лютого 1.

Спешнєв М. — див. коментар до док. 132.

Образцов А. Ф. — див. коментар до док. 129.

Вахромеєв Ф. — див. коментар до док. 132.

Шаховський Микита — князь, в 1618—1620 рр. каргопольський воєвода.

Светиков Никита — в тексті помилка: не Микита, а Михайло Светіков († після 1635) був в 1614—1619 рр. дяком в Каргополі.

полковники... Саадачного — ще одне свідчення, що вилазка Я. Шиша могла бути частиною стратегічного плану П. Конашевича-Сагайдачного.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133.

Яцький Я. — див. коментар до док. 144.

Борода Федір — див. коментар до док. 144.

... а им стоять на Онеге... — схоже, що плани Я. Шиша були узгоджені і з польським командуванням.

Документ 157. 1619 лютого 5.

Козловський Василь Григорович — князь, в 1618—1619 рр. служив на Бєлозері.

Бутурлін Іван Матвійович († після 1624) — стольник, вологодський воєвода в 1618—1619 рр.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133.

Документ 158. 1619 лютого 14.

Тюфякін Григорій — див. коментар до док. 15. Занепокоєний діями війська Я. Шиша, уряд зібрав проти нього ополчення, очолене князем Тюфякіним. До цього ополчення була приєднана частина козаків, які прийшли з Вязників та з підмосковного табору до князя І. Черкаського.

Шиш Я. — див. коментар до док. 133.

Документ 159. 1619 лютого 20.

Гагарін А. — див. коментар до док. 145.

Саадачной — П. Конашевич-Сагайдачний

Документ 160. 1619 близько лютого 20.

Короб'їн Василь — див. коментар до док. 15, 79.

Саадачной — П. Конашевич-Сагайдачний

Документ 161. 1619 до березня 12.

Чюбаров О. — див. коментар до док. 79.

Документ 162. 1619 березня 14.

пушечка волконе — фальконет, гармата калібру 45—100 мм, яка використовувалася у польовій артилерії, рідше — для оборони невеликих фортець і стріляла переважно свинцевими ядрами.

тюфек — тюфяк, гармата калібру 76—200 мм, яка стріляла кам'яними ядрами або дробом. Застосовувалась при обороні фортець.

пищаль затинна — гаківниця, фортечна рушниця калібру 30—45 мм, яка стріляла залізним дробом та кам'яною картечею.

Документ 163. 1619 березня 17.

Бориско Ростовской — князь Борис Буйносов-Ростовський, перший коломенський воєвода в 1618—1619 рр.

Нарбеков Потап — другий коломенський воєвода в 1618—1619 рр. Родина Нарбекових ординського походження, відома з XV ст. Савелій та Афанасій

Нарбекови служили в коломенському гарнізоні у вересні 1618 року під час походу П. Конашевича-Сагайдачного.

Саадачной — П. Конашевич-Сагайдачний

Пирський — запорозький полковник, див. коментар до док. 145.

Документ 164. 1619 близько березня 19.

Саадачной — П. Конашевич-Сагайдачний

Ушаков Степан Михайлович — михайловський воєвода в 1617—1619 роках, успішно обороняв місто в липні — на початку серпня 1618 р.

Документ 165. 1619 березня 20.

Лодиженський Обросим — див. коментарі до док. 2 та 48.

Адилша-мурза (Одилша-мурза) — див. коментар до док. 49. Похід ногайського хана міг бути представлений як самочинні дії.

колга — тобто калга-султан Девлет-Гірей.

Іскендер-паша — див. коментар до док. 36, 49, 74.

Кантемир-мурза — див. коментар до док. 19, 49.

Події, викладені в реляції О. Ладиженського, відносяться до 1618 року і вже згадувалися в документі 49.

Позалея — напевно Базалія, м. Кременецького повіту Волинського воєводства.

Синявшина — Синява

Острапольє — Острополь

Янпіль — Ямпіль

Вениця — Вінниця

Буданська земля — Молдова.

Джан-мурза, Янеш-мурза, князь Олександр Урусов — кримські феодали, які взяли участь в поході калги і загинули в сутичці з військом гетьмана С. Жолкевського. Урусови, подібно до Сулешових, були пов'язані з Московською державою, частина з них прийняла християнство.

Ішим-мірза, Шан-Темір-мірза Сулешови — див. коментар до док. 20.

Документ 166. 1619 березень—квітень.

Частина запорозьких козаків, які брали участь в рейдах по російських північно-західних землях, перейшла на московську службу, напевно під впливом успішних операцій урядових військ. Ставлення до цих вихідців було значно гіршим, ніж до козаків полку Ж. Коншина чи до тих, хто переходив у 1618 р. Їм вже доводилося випрошувати обіцяну платню.

Саадашного полку — тобто Гетьманського полку. Напевно, в рейдах взяли участь добровольці з різних полків, які потім служили в полках Я. Шиша, Я. Яцького та загонах інших отаманів.

У переліку козаків прізвища, як звичайно, перероблені на російський лад.

Семенов-Добриня Пилип Микитович (†1631) — у 1619—1626 рр. дяк в Новгороді Великому.

Данилов Михайло Феофілактович († після 1648) — див. коментар до док. 13, у 1615—1634 рр. дяк Розрядного приказу.

Документ 167. 1619 квітня 25.

... под зелье и под свинец... — запаси пороху ("зілля") та свинцю для фальконетів і мушкетів комплектувалися державою і за їх збереження відповідали "затинники", які обслуговували фортечну артилерію і підлягали воєводам. По закінченні війни уряд ретельно розслідував як причини падіння фортець, так і використання військових запасів у фортецях.

Документ 168. 1619 квітня 28.

Ісенев Зянгілдей — див. коментар до док. 168.

Документ 169. 1619 квітень.

Саадачной — П. Конашевич-Сагайдачний

Гагарін М. — див. коментар до док. 145.

Документ 170. 1619 квітень.

Цей документ — одна з найповніших розповідей про здобуття калузького острогу 24. 11. 1618 р. та облогу міста військом П. Конашевича-Сагайдачного.

Документ 171. 1619 квітень.

Документ зберіг відомості про спробу запорожців захопити таку фортецю як Пронськ.

Документ 172. 1619 липня 30.

В грамоті мова йде про похід калги-султана восени 1618 р. (див. док. 165)

Джанібек-Гірей — див. коментар до док. 11.

Девлет-Гірей — див. коментар до док. 4.

Буданські місця — див. коментар до док. 165.

Каманиском поле — тобто Кам'янецьке поле біля Кам'янця-Подільського, де табором стояло коронне військо, чисельність якого не перевищувала 4 тисяч.

Костянтин город — важко сказати чи мова йде про м. Костянтинів (нині

Старокостянтинів) чи м. Костянтинів Новий Летичівського повіту Подільського воєводства.

Документ 173. 1619 липня 30.

В грамоті мова йде про похід калги-султана восени 1618 р. (див. док. 165, 172).

Девлет-Гірей — див. коментар до док. 4.

Іскендер-паша — див. коментар до док. 36, 49, 74.

Каманис — Кам'янець-Подільський

Лив город — місто Літківці Подільського воєводства (з 1829 р. Нова Ушиця).

Тартабул — напевно, місто Тарноруда Кам'янецького повіту Подільського воєводства.

Абазращь — місто Збжиж (Збриж) Кам'янецького повіту Подільського воєводства.

Костянтин — мабуть, Костянтинів Новий (див. коментар до док. 173)

Павлич — спотворена назва Переволочної

Документ 174. 1619 серпня 18.

Пафнутієвський монастир був під Боровськом.

Костянтин Дурной — правильно К. Дурново, воєвода у Пафнутієвому монастирі у 1618—1619 рр.

Документ 175. 1619 серпня 30.

Лодиженський О. — див. коментар до док. 2, 48.

Іскендер-паша — див. коментар до док. 36, 49, 74, 173.

Документ 176. 1619 листопад.

Офренов Іван — напевно, Іван Офренович

кн. Никифор Мещерський, Федір Шишкін — серпуховські воєводи у 1618—1619 рр.

Документ 177. 1620 після січня 28 — березень.

Борятинський Іван Михайлович († після 1634) — князь, путивльський воєвода в 1619—1620 рр., без дозволу уряду пропустив в Москву посольство запорожців, очолене П. Одинцем.

Оладьїн (Аладьїн) Микита Васильович — другий воєвода в Путивлі у 1619—1620 рр.

Одинець Петро — військовий генеральний осавул. Війна проти православних, тоді як на українських землях релігійне питання все більше загострювалося, не користувалася великою популярністю. Перехід полку Ж. Коншина на московську

службу і подібні переходи різних груп запорожців також свідчать про це. Сам гетьман П. Конашевич-Сагайдачний пізніше від імені війська просив у єрусалимського патріарха відпустити їм "гріхи пролитої крові християнської"(Архив ЮЗР, ч. 1, т. 7, К., 1887, с. 340). Королівський уряд не виконав обіцянок, даних козакам перед московським походом. Протягом літа 1619 р. біля Білої Церкви зібралося до 10 тисяч козаків, які вимагали виконання умов, згідно яких вони брали участь у поході на Москву. Урядову комісію очолювали С. Жолкевський, Я. Данилович, Т. Замойський, С. Конецпольський та В. Калиновський. 17. 10. 1619 р. після довгих дебатів угоду було підписано. Вона збільшувала реєстр до 3 тисяч, а платню — до 40 тис. злотих в рік. Але навіть таку угоду старшина не ризикнула показати рядовим козакам, бо на входження в реєстр претендувало бл. 20 тис. козаків (див.: Pisma St. Żółkiewskiego, s. 334, 364). Крім того, назрівав конфлікт з турками, в ході якого не можна було виключати, що Польща домовиться з султаном за рахунок запорожців. Популярність гетьмана падала. Її вже не міг врятувати черговий похід під Перекоп. В таких умовах П. Конашевич-Сагайдачний зважився відправити посольство до царя. З одного боку, це був звичайний політичний зондаж, з другого — гетьман уступав настроям серед загалу козацтва. Але це його не врятувало. У кінці 1619 р. козаки обрали гетьманом Якова Неродича-Бородавку. П. Одинець виїхав ще перед тим і про зміну гетьмана не знав.

Грамотін І. Т. — див. коментар до док. 150.

Жигимонт — Сігізмунд III Ваза, див. коментар до док. 1.

Пожарський Д. М. — див. коментар до док. 15.

Іван IV Васильович (25. 08. 1530 — 18. 03. 1584) — великий князь з 1533 р., цар з 1547 р. Згадуючи службу козаків в його часи, Посольський приказ мав на увазі прийняття козацьким вождем князем Д. І. Байдою-Вишневецьким у 1557—1561 рр. московського підданства і спроба спільними силами завоювати Крим.

Федір Іванович (31. 05. 1557 — 6. 01. 1598) — цар з 1584 р., при ньому були спроби переговорів з козаками, сліди яких збереглися в щоденнику Е. Лясоти фон Стеблау, посла імператора Рудольфа II до козаків. Перебуваючи на Січі в червні 1594 р., він зустрів там московського посла Василя Никифоровича. (див. Історія України в документах і матеріалах. т. 3, К., 1941 стр. 19—21). Очевидно, що документи про переговори Москви з гетьманом Б. Микошинським були в архіві Посольського приказу і дяки, готуючись до переговорів з П. Одинцем, зробили відповідні виписки.

Траханіотов (Траханіот) Никифор Васильович — скарбник Московської держави в перші роки правління Михайла Федоровича. Сім'я Траханіотів грецького походження.

Шипов Ждан Флор Михайлович († після 1623) — в 1613—1623 рр. дяк Скарбничого двору.

Милованов Булгак Лазар Євтифійович († 1632) — в 1619—1631 рр. дяк Скарбничого двору.

Джанібек- Гірей — див. коментар до док. 11.

В Москві не довіряли козакам, в тому числі і своїм, а крім того, побоювались позиції Туреччини. Турецько-польська війна була вигідна для московського уряду, а вичікувальна позиція в цій ситуації була природньою. Одночасно перехід частини козаків на московську службу змушував уряд не відкидати зовсім козацьких послів. Цим і пояснюється холодний прийом посольства П. Одинця.

Документ 178. 1620 лютого 10.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Воєйков Прокопій — московський дворянин, посол в Крим в 16201621 рр.

Матчин Семен Климентович († після 1640) — тоді піддячий Помісного приказу, в 1613—15 рр. з Ф. Желябузьким був післанцем в Польщу.

черкаские приставы — окольничий зустрів посольство П. Одинця, яке путивльські воєводи пропустили в Москву без царського указу, що і викликало його здивування (див. док. 177).

Документ 179. 1620 лютого 12.

Воєйков П., Матчин С. — див. коментар до док. 178.

Нелідов Андрій — галицький дворянин, гонець Посольського приказу.

Черепов Іван, Борщов Іван — чернігівські діти боярські, які супроводжували з Путивля посольство П. Одинця (див. док. 178).

Кучюков Резеп, Бакеєв Толубей — служилі татари, товмачі. Однак посли побоювались, що вони можуть інформувати ординців про козаків.

Пущин Костянтин — пристав кримського посольства, яке їхало разом з посольством П. Воєйкова та С. Матчина, повертаючись з Москви в Крим.

Іванов Юрій — товмач Посольського приказу, хрещений татарин.

Документ 180. 1620 лютого 12.

Воєйков П., Матчин С. — див. коментар до док. 178.

Борятинський І., Олад'їн М. — див. коментар до док. 177.

Харлам (Роман) Соймонов — служилий хрещений татарин, родоначальник відомого російського дворянського роду.

Ивану Михаилу — тобто дяку Розбійного приказу, який з окольничим С. В. Головіним мав провадити з кримськими послами розмін полоняників. Підкреслюючи

особливу прихильність до Криму, російський уряд дав вказівку своїм воєводам і службовцям викупати полоняників у запорожців.

князь Григорьи и Ивану — тобто окольничому князю Григорію Костянтиновичу Волконському та князю Івану Федоровичу Чермному-Волконському.

Ібрагім-бей Сулешов — див. коментар до док. 17, 27, 37, 45. В 1620—21 рр. очолював кримську сторону на переговорах з Москвою.

Джанібек-Гірей — див. коментар до док. 11. Царська грамота дає із зрозумілих причин невірну інформацію, посольство П. Одинця було прийняте в березні 1620 р.

Документ 181. 1620 лютого 16.

Соймонов Х., Волконський Г. К., Михайлов І., Ібрагім-бей — див. коментарі до док. 180.

Документ 182. 1620 лютий.

Зрозуміло, що вся вина складена на путивльських воєвод, які дійсно пропустили послів без царської грамоти (див. док. 177, 180). З відомих причин сам факт прийому посольства в грамоті заперечується.

Джанібек-Гірей — див. коментар до док. 11.

Документ 183. 1620 березня після 1.

Волконський Г. К. — див. коментар до док. 11.

Соймонов Х. — див. коментар до док. 180.

Документ 184. 1620 березня 22.

Погожий Ісак — в 1619—1621 рр. воєвода в Білгороді, в 1615—1616 роках був другим воєводою в раті М. Бутурліна на смоленському напрямі.

Станкеев Ероха — напевно Станкевич. Грабунки купецьких валок на кримських шляхах були звичним явищем і уряд Московської держави не раз звертався з цього приводу до уряду Речі Посполитої. Однак знайти і покарати винних практично ніколи не вдавалося.

Документ 185. 1620 травня 2.

Лодиженський Обросим — див. коментар до док. 2 та 48. Через війну, полон посольства С. Хрущова та С. Бредіхіна і затримку посольства П. Воєйкова і С. Матчина, посольство О. Лодиженського та Р. Болдирева з 1617 р. продовжувало вести справи в Криму.

... сеи осени в Буданскою землю запороския черкасы... — про похід запорожців у Молдову восени 1619 р. з інших джерел нічого невідомо. Може, мова йде про участь запорожців в кінці 1619 р. в битві біля Гуменного, де

ужгородський і земплинський наджупан Юрій III Другет розбив Юрія Ракоці, воєначальника трансільванського князя Габора Бетлена. Козаки воювали на стороні прихильника Габсбургів Другета, тоді як трансільванський князь орієнтувався на Туреччину. Через будайського пашу він послав скаргу на козаків в Константинополь. Напевно, московські посли, які збирали ці відомості, сплутали будайського пашу з буданським (молдовським) воєводою.

... хлеба не пущают во Царьгород с Урюмской стороны... — запорожці на 150 суднах до середини літа пустошили побережжя Чорного моря і спалили Варну.

Документ 186. 1620 травня після 23.

Шишовай станицы — тобто загону полковника Я. Шиша (див. коментар до док. 133 і наступні документи.

Відомості про похід П. Сагайдачного на Дунай не відповідають дійсності. Напевно, козаки Я. Шиша знали про похід запорожців на Чорне море до берегів Болгарії (див. коментар до док. 185), але не знали, хто його очолює, і самі вирішили, що це може бути тільки прославлений ватажок морських походів П. Конашевич-Сагайдачний.

Корецький Адам — мова йде про волинського магната князя Самуеля-Кароля Корецького (бл. 1586—1622). Одружений з Катериною, дочкою господаря Молдови Ієремії Могили, він активно втручався у внутрішні справи Молдови, яка була васалом Османської імперії. Його діяльність значною мірою наблизила польсько-турецьку війну.

Документ 187. 1620 травня 26.

Мова в документі йде про козаків, які з осені 1618 р. брали участь в рейдах по московських волостях. Значна частина серед них була з числа російських козаків, які свого часу перейшли на сторону королевича Владислава. Після домовленості з вязниківським та підмосковним таборами протягом 1619 р. уряд повів боротьбу проти Я. Шиша та інших отаманів. Ті козаки, які переходили на сторону уряду, отримували помістя і "білі" (тобто звільнені від податків) двори і розсилалися на службу. Запорожці, які були в цих загонах, або пробивалися на Україну, або переходили на московську службу із своїми товаришами. Не всі козаки погодилися з таким становищем. Повернувшись на Україну, частина козаків Я. Шиша стала знову порушувати кордони (див. документ 186). Відомий отаман К. Терентьєв у 1621 р. покинув Москву і пішов у "розбійники" і т. д.

Документ 188. 1620 після червня.

Безводицький Яків Григорович — судячи з запису, був шляхтичем.

Власів Іван, Гнатів Федір, Федорів Панько — прості козаки, їх прізвища писарі звично переробили на російський лад.

Собакін Сергій — путивльський воєвода 1619—21 рр.

Коншин Ждан — див. коментар до док. 145, 146.

Документ 189. 1620 липня 7.

До козацького війська приставали не лише російські козаки, але й окремі дворяни. Причини тут були різні. В Смутний час люди служили різним самозванцям і різним урядам. Немало було і прихильників королевича Владислава. Протасьєви належали до середнього дворянства.

Документ 190. 1620 після 11 вересня.

Матчин С. — див. коментар до док. 165.

Джанібек-Гірей — див. коментар до док. 11.

Біля гирла Молочних вод московське посольство потрапило в засідку. Запорожці знали про їх маршрут від полонених ординців (див. док. 191).

Документ 191. 1620 вересня 13.

Ибреим (Ібрагім)-мурза — гонець кримського посла, який був посланий в Крим попередити про наближення посольської валки. З ним був взятий перекладач московського посольства Михайло Миляєв, який (напевно, на тортурах, від яких і помер) розповів про маршрут посольства. Посольство везло до хана "упоминки", щоб поживитися за їх рахунок козаки організували засідку

Кантемір-мурза — див. коментар до док. 19.

Документ 192. 1620 вересня 13.

Воєйков П., Матчин С. — див. коментар до док. 178.

Ібрагім—бей Сулешов — див. коментар до док. 17, 27, 37, 45.

... а черкасы... стоят на Днепре... больши сорока тысеч... — новий гетьман Яків Неродич-Бородавка провадив активну політику. Інші джерела теж підтверджують, що він зібрав 40-тисячне козацьке військо з 20 мідними і 3 залізними гарматами. Після нещасливої битви під Цецорою він один насмілився здійснити похід в Молдову і прогнати на короткий час султанського ставленика Стефана IX Томшу. Козаки зруйнували Сороки і перемогли сілістрійського пашу,

який загинув в бою. (див. Анасян А. Отголоски битвы при Хотине (1621) в армянских источниках. // Великая дружба, 1957 стр. 229).

Джанібек-Гірей — див. коментар до док. 11.

Чутки про переговори королівського уряду з запорожцями про завоювання Криму не відповідають дійсності. Швидше всього, вони навмисне поширювалися тими колами, які штовхали юного султана на війну з Польщею.

Документ 193. 1620 жовтня 18.

Погожий І. — див. коментар до док. 184.

Документ 194. 1620.

Зверєв І. Ю. був виявлений серед козаків Ждана Коншина і ув'язнений як колишній московський підданий, що перейшов на сторону противника.

Документ 195. 1621 квітня 19.

Тюфякін Григорій Васильович —див. коментар до док. 15, 158.

Яцький — див. коментар до док. 144.

Документ 196. 1621 липня 8.

Ятцко — полковник Яцький, див. коментар до док. 144.

Документ 197. 1621 липня 11.

Ушаков Степан — див. коментар до док. 15, 164.

Документ 198. 1630 червня 25.

Короб'їн В. — див. коментар до док. 15, 79, 160.

Філарет — див. коментар до док. 17

Гритцко — напевно, Грицько. Важко сказати, чи це прізвище, чи ім'я одного з полковників війська П. Сагайдачного. Див. також док. 74.

Перелік документів

1. 1613, червня 18. З грамоти освяченого собору до донських козаків з повідомленням про наміри польського короля Сігізмунда III йти на Москву, здобуття Путивля литовськими і запорозькими військами та закликом виступити на допомогу царським воєводам, які зазнали невдачі на Сіверщині.

2. 1613, жовтня 24. З наказу посланцям в Крим О.Лодиженському і П.Данилову інформувати кримський двір, що постійні напади запорозьких козаків відбуваються за згодою короля та панів-ради.

3. 1613, жовтень-1614, серпень. З реляцій посольства в Крим О.Лодиженського і П.Данилова про напади козаків на Крим, негативну позицію частини кримської знаті у польсько-кримських переговорах і чутки, що запорожці залишили військо королевича, яке воювало проти московських військ.

4. 1613, грудня 22. З реляції послів до Туреччини С.Протасьєва і М.Данилова царю Михайлові Федоровичу з повідомленням про напад татар на українські землі за наказом турецького султана.

5. 1614, березень. Із запису допитів запорозьких козаків, взятих в полон в бою під Олонцем, які розповіли про дії козацьких підрозділів А.Наливайка, Сидорка, Хвостовця (Фастівця) і Боришпольця (Бориспольця), які перебували у складі польського війська в 1612-1614 рр.

6. 1614, березня 24. Із запису допитів литовських полонених про дії загонів Наливайка.

7. 1614, березня 26. Із запису розповіді жителів Дубровенського повіту про козаків Лісовського і Наливайка.

8. 1614, квітня 2. Із запису розповіді шляхтича Семена Судовського про козаків Наливайка.

9. 1614, квітня 6. Із запису розповіді міщан з м.Білої В.Даниліна та І.Чокмакова про козаків Лісовського і Наливайка.

10. 1614, квітня 11. З повідомлення воєвод війська під Смоленськом Д.М.Черкаського і І.Ф.Троєкурова царю Михайлу Федоровичу про вивідані від полонених наміри гетьмана Я.К.Ходкевича йти на Смоленськ, пославши попереду козаків Лісовського і запорожців Наливайка.

11. 1614, липня 15. З інструкції посольству в Крим Г.К.Волконського і П.Євдокимова вивідати про переговори кримського царевича Шагін-Гірея з поляками і запорожцями і про можливість у зв'язку з цим польсько-кримської війни, а також переконати кримський двір, що укріплення на Донці і Оскілі поставлені проти козаків, які стоять на перешкоді зносинам Московської держави з Кримом.

12. 1614, бл. 28 вересня. Із запису розповіді сина боярського Івана Апухтіна, який їздив на Дон, про чутки щодо походу запорожців в околиці Стамбулу.

13. 1614, жовтня після 17. З повідомлення російських послів в Туреччині С.Протасьєва і М.Данилова про розправу над візиром Насуг-пашею, який приховав відомості про здобуття запорожцями Синопа.

14. 1614, жовтня 24. З повідомлення послів в Туреччину С.Протасєва і М.Данилова про здобуття запорожцями Сінопа і чутки про розгром запорожців ескадрою Галеб-паші та похід кафинського паші на Польщу.

15. 1614, грудня 11-1619 грудня 3. Виписки з "Книги Сеунчів" про подробиці боїв та сутичок московських військ з українськими козаками за цей період.

16. 1615, січня 6. З повідомлення пристава при російському посольстві в Туреччину І.Ададурова про наміри запорожців стосовно московських і турецьких посольських караванів та зимівку на Доні запорожців отамана Я.Шеховничого.

17. 1615, березня після 8. З повідомлення Г.К.Волконського і П.Євдокимова про чутки в Криму щодо поразки польського війська на Сіверщині, зміну короля Сігізмунда III на його сина Владислава та результати походу нуреддін-султана на околиці Києва і Білої Церкви.

18. 1615, березня 9. З грамоти, врученої у Посольському приказі новгородським послам Я.Боборикіну і М.Муравйову, з повідомленням про розгром козацького війська З.Заруцького.

19. 1615, квітень. Із запису повідомлення гінців з Криму про сутичку нуреддін-султана з козаками біля дніпровських городків, боротьбу з ногайцями і наміри запорожців йти з донцями на Азов.

20. 1615, квітня після 16. З повідомлення Г.К.Волконського і П.Євдокимова про наскок козаків на військо яшловського бея, яке поверталося з походу нуреддін-султана на українські землі.

21. 1615, травня після 2. З повідомлення послів в Туреччині С.Протасьєва і М.Данилова про те, що запорізькі полоняники розповіли про конфлікти козаків з жовнірами, наміри переселитися на Дон, облогу Очакова 10-тисячним військом запорожців, плани походу на Перекоп, про взяття кримцями 80 тис. ясиру на Україні та інші чутки.

22. 1615, травня після 18. З повідомлення Г.К.Волконського і П.Євдокимова про переговори ногайців з Кримом і Польщею, пропозицію тутецького султана забрати козаків з Дніпра та спробу запорожців здобути Білгород.

23. 1615, червня 4. Із запису повідомлення воронезького сина боярського Г.Іншина про наміри запорожців щодо посольства Солового-Протасьєва.

24. 1615, липня 14 — листопада 13. З реляцій посольсьтва в Крим І.І.Спешнєва і піддячого Б.Нестерова про розгром ногайських улусів, похід хана на українські землі, будівництво городка на Дніпрі, наміри запорожців, результати ханського походу на українські землі та інші чутки.

25 1615, серпня 19. З промови кримського посла Булат-улана на прийомі у царя Махайла Федоровича про перемогу хана над запорожцями.

26. 1615, вересня після 3. З повідомлення послів в Криму І.І.Спешнєва і Б.Нестерова про переправу кримського війська через Дніпро під прикриттям 3000 яничар, зраду двох козаків-полоняників, які видали козацькі стежі чисельністю 500 чоловік, та заходи татар і турків щодо оборони Дніпровського лиману.

27. 1615, жовтня після 6. З повідомлення І.І.Спешнєва та Б.Нестерова про повернення у вересні калги-султана з походу на українські землі, стурбованість кримців стосовно безпеки Гезлеве (Козлова), який міг стати об'єктом атаки запорозької флотилії, що перемогла турецьку ескадру; зміст грамоти кримського хана до царя, в якій Джанібек Гірей хвалився успішним походом на українські землі, і чутки про результати цього походу.

28. 1615, листопада 23. З повідомлення воронезького воєводи М.Борятинського про прибуття донських отаманів Г.Долгошиї та А.Плохого, які розповіли про посольство на Дон від запорожців з пропозицією прислати післанців від донських козаків та спільно звернутися до короля Сигізмунда III з вимогою миру та повернення Смоленська під загрозою спільного запорозько-донського виступу проти поляків, та намір донців відправити на Січ посольство, яке очолив Д.Трубніков.

29. 1615, грудня 15. Із щоденника переговорів під Смоленськом московського посольства на чолі з І.М.Воротинським з комісарами Речі Посполитої про лист воронезького воєводи з повідомленням "черкашенина" Л.Федорова про напад татар на Поділля, поразку гетьмана Жолкєвського, небажання козаків йти до нього на допомогу через релігійні утиски, і прибуття турецької підмоги на Низ Дніпра.

30. 1616, січень. Список полонених, в числі яких були запорожці Роман Михайлов, Іван Буявський, Тимофій Кучинський, Ларіон Григор'єв, Єрмолай Івашов і Ілля Матвеєв.

31. 1616, лютого. З перекладу грамоти кримського хана Джанібек — Гірея царю Михайлові Федоровичу про успішний напад татар на Поділля.

32. 1616, квітня після 18. З повідомлення російських послів до Туреччини П.І.Мансурова і С.Самсонова про результати посольства донських козаків до запорожців, прихід запорожців на Дон і чутки про взяття ними Очакова.

33. 1616, травня 7. Із запису розповідей купців, які приїхали з Січі на Дон, про морський похід гетьмана В.Стрілковського та загострення релігійних проблем на українських землях.

34. 1616, травень, після 11. З повідомлення російських послів у Криму Ф.Челюсткіна і П.Данилова про переговори поляків з Кримом стосовно запо-

рожців і з викладом тверджень полонених козаків про наміри короля разом з ногайцями напасти на Крим і Московську державу.

35. 1616, травня 20. Із запису розповіді донського козака Е.Савіна про домовленість донського посольства на Січ, очоленого Д.Трубніковим та І.Сліпим, щодо прибуття запорожців на Дон для спільного походу на Азов, і чутки про відмову запорожців підтримати короля у війні з Московською державою.

36. 1616, травня 22-1618 листопада 28. Із реляцій російського посольства в Туреччину П.І.Мансурова і С.Самсонова: про загрозу від козацької флотилії весною 1616 р., місію польського дипломата Я.Кохановського; реакцію Туреччини на успіхи козаків на морі влітку 1616 р.; подробиці щодо морських битв запорожців з турецьким флотом влітку 1616 р.; про обіцянку Я.Кохановського не допускати козацьких нападів на султанські землі і спрямувати активність запорожців проти Московської держави; заходи турків щодо оборони чорноморського побережжя і припущення про можливість повторення козацьких нападів весною 1617 р.; успіхи козаків на морі у 1617 р. та чутки про поразку польського королевича Владислава поблизу Дорогобужа взимку 1618 р.

37. 1616, травень після 22. З повідомлення І.Спешнєва з викладом чуток про облогу запорожцями Білгорода і спустошення його околиць; спустошення околиць Стамбулу; наміри козаків іти на Перекоп та інші козацькі успіхи на морі.

38. 1616, травень після 28. З повідомлення І.Спешнєва про відомості, отримані від козака-перебіжчика, який разом з татарами брав в полон запорожців і довідався від них, що на Низу зібралося до 30 тисяч козаків через релігійне протистояння на українських землях.

39. 1616, червня 22. З повідомлення стрілецького голови І.Язвецова, який випроводжував на Дон послів до Туреччини, про посольство донців на Січ, очолене В.Ворохобіним, та чутки про загострення відносин між козаками і поляками через релігійні суперечки.

40. 1616, червня 22. Із запису розповіді козачого сотника І.Свиридова про постійні контакти донців з запорожцями.

41. 1616, червня після 25. З повідомлення Ф.Челюсткіна і П.Данилова про допит запорожця, взятого татарами в полон біля Кафи.

42. 1616, серпня після 27. З листа Ф.Челюсткіна і П.Данилова про зібрані в Криму вісті: чутки про те, що козаків на море послав польський король, подробиці здобуття козаками Кафи, реакція в Криму на цю подію; чутки про вбивство короля князем Радзивілом, а також інша інформація.

43. 1616, жовтня 30-1617, лютого 15. Із запису ходу переговорів у Москві з кримським посольством на чолі з Мегмед-агою: повідомлення про здобуття Кафи запорожцями; чутки, що козаки діяли начебто за дорученням королівського уряду; подробиці походу козаків під Очаків; ускладнення кримсько-московських зносин через небезпеку від запорожців.

44. 1617, березень. Із запису розповіді перекладача російського посольства до Криму М.Нагаєва про те, що у Валуйках їх валка довідалася про здобуття українськими козаками Осколу і була змушена обійти це місто.

45. 1617, березня 10. З інструкцій Ю.З.Богданову, посланому на Дон зустрічати російських послів, які поверталися із Стамбулу, розвідати стан відносин донських козаків і отаманів із запорожцями, зміст переговорів між ними, ставлення до цих переговорів отаманів і козаків, доручення переконати турецького чауша, що запорожці діють з намови польського короля.

46. 1617, березня. Із запису переговорів у Москві з кримським посольством на чолі з Мегмет-агою і гінцями від хана про небезпеку для посольських караванів від ногайців та запорожців; про участь донців у походах запорожців проти російських міст; повернення російськими військами Осколу і виправдування у зв'язку з участю донських козаків у поході на Трабзон.

47. 1617, квітень. З грамоти царя Михайла Федоровича до кримського хана Джанібек-Гірея з повідомленням про перемогу князя І.Ф.Хованського та відновлення шляху через Оскол.

48. 1617, квітня 20. З інструкції царським послам до кримського хана О.Ладиженському і Р.Болдиреву в посольських промовах розповісти про підступ польського короля, який послав козаків на Оскол і про перемогу князя І.Ф.Хованського.

49. 1617, серпня 4-листопада 15. З реляцій російського посольства до кримського хана на чолі з О.Лодиженським і Р.Болдиревим про те, що калга-султан не зміг взяти участі в поході на Поділля через побоювання нападу запорожців; про похід Іскендер-паші з ногайцями на Поділля і замирення з гетьманом Жолкєвським; напад кримців на околиці Білої Церкви; настрої в Криму щодо угоди з Польщею; здобуття козаками Лівен і Єльця; подробиці нападу на Поділля.

50. 1617, серпня 25. З грамоти Донського війська до царя Михайла Федоровича з повідомленням про спільні дії донців із запорозьким гетьманом Сидором Єрмаком проти ногайців хана Іштерека.

51. 1617, близько серпня 25. Із запису повідомлень післанців від війська Донського про прибуття на Дон двох тисяч запорожців після невдалої сутички з турецьким флотом і неможливість прорватися через турецький заслон біля Очакова, твердження козаків, що вони прибули у зв'язку з царською пропозицією збиратися на ногайську орду хана Іштерека.

52. 1618, січня 1. Із запису розповіді полоненого шляхтича Желобовського про переговори козацьких послів з королевичем Владиславом і про чутки щодо прибуття 6 тисяч козаків у район Могильова.

53. 1618, січня 19. Із запису повідомлення гінця Б.Айгустова про те, що його супроводжувала із Вязьми до Можайська сотня запорожців.

54. 1618, січня 28. Із запису розповіді полоненого пахолка П.Дековського про те, що козацькі післанці до королевича Владислава знаходяться у Могильові і вимагають прислати наперед виплату козакам грішми та сукном, бо на випадок відмови весною козаки до королевича не прибудуть.

55. 1618, січня 28. Із запису розповіді полоненого пахолка П.Злоткова про те, що на весну у Вязьмі сподіваються прибуття гетьмана Жолкєвського і запорожців, з якими королевич Владислав збирається іти на Москву.

56. 1618, січня 28. Із запису розповіді полоненого шляхтича Г.Бунарського про те, що весною у Вязьмі сподіваються на прибуття 20 тисяч запорожців.

57. 1618, березня 3. Із запису розповіді полоненого шляхтича М.Жиринського, що біля Білої Церкви і Фастова зібралося 40 тисяч запорожців.

58. 1618, березня 3. Із запису розповіді полоненого шляхтича А.Савицького, що в районі Корсуня і Богуслава зібралося до 20 тисяч козаків; чи підуть вони до королевича ще невідомо.

59. 1618, березня 3. Із запису розповіді львівського купця П.Шлівського про напад татарського загону на Поділля, який запорожці догнали і розбили.

60. 1618, березня 3. Із запису розповіді могилівського купця Л.Власова про те, що гетьман Жолкєвський і запорожці у Вязьму не підуть, а отримали наказ іти на Москву через Путивль і Сіверську землю.

61. 1618, березня 27. Із запису розповіді сина боярського Т.Малишкіна, який їздив у Вязьму до гетьмана Я.Ходкевича і бачив біля Вязьми козацьку сотню.

62. 1618, квітня 2. Із інформації про перебування в Москві кримських послів і гінців: у розмові з послами звертаючись до послів думний дяк П.Третьяков заявив, що у листі до царя король Сігізмунд III нахвалявся, що проти нього ні ханові, ні султанові не вистояти, оскільки хан втікав від одних тільки запорожців, а султан від них миру просить.

63. 1618, квітня 26. Із запису розповіді пахолка Я.Соболевського із згадкою про грамоту від Петра Сагайдачного до королевича Владислава з повідомленням, що козаків зібралося 12 тисяч.

64. 1618, квітня 26. Із запису розповіді шляхтича Я.Чаплинського, що чотири тижні тому у Вязьмі на переговорах з королевичем були козацькі старшини і вже від'їхали.

65. 1618, квітня 26. Із запису розповіді полоненого гайдука П.Рахоцького, що у королевича у Вязьмі було 12 козацьких старшин, які начебто повідомили, що козаків зібралося 20 тисяч і королевич велів їм іти до Вязьми.

66. 1618, після квітня 27. Із запису розповіді полоненого слуги Я.Михайлова, що до королевича підходять 12 тисяч гусарів, рейтарів, піхоти і гайдуків гетьмана Жолкєвського, які прикривали кордон проти турків, та 40 тисяч запорожців.

67. 1618, травня 8. Із запису розповіді полоненого слуги Камащинського, що до королевича з Польщі йдуть 12 тисяч козаків та загони Казановського.

68. 1618, травня 20. Із запису розповіді переселенця з України П.Іванова про участь в облозі Стародуба і про чутки про смерть короля, перемир'я з Туреччиною і його сприйняття козаками, про переговори козаків з королевичем, про протистояння козаків з гетьманом Жолкєвським біля Білої Церкви і похід козаків до Очакова.

69. 1618, травня 26. Із запису розповіді полоненого пахолка Я.Сулетського, що начебто три тижні тому король прислав листа з повідомленням про прибуття незабаром до королевича 8 тисяч козаків.

70. 1618, травня 26. Із запису розповіді полоненого пахолка Т.Михайлова про очікуваний прихід лісовчиків, 2 тисяч гусарів і 2 тисяч запорожців, які начебто збиралися наступати на Можайськ.

71. 1618, травня 26. Із запису розповіді полоненого пахолка І.Мамонова, що з полком Казановського прийшло 700 козаків.

72. 1618, червня 13. Із запису розповіді полоненого пахолка В.Гаврилова про козацьке посольство у складі 9 старшин, яке було у Вязьмі чотири тижні тому і якому королевич велів поспішити з приєднанням козаків до його війська.

73. 1618, червня 26. Із запису розповіді полоненого пахолка Я.Нечецького про очікуваний прихід з лісовчиками 2 тисяч запорожців.

74. 1618, червня 29. Із звіту про російське посольство до Криму, очолене А.Лодиженським та Р.Болдиревим: а) повідомлення послів про відмову калгисултана від зимового походу через угоду турків з поляками, невдоволення татар з цього приводу і самовільний похід ногайців; б) повідомлення послів про умови миру турків з поляками, які зобов'язалися перемістити козаків з Дніпра; в) повідомлення послів про чутки щодо невиконання польською стороною умов миру; г) з запису розповіді ґінців про подробиці козацьких нападів на турецькі землі і нападів татар на українські землі; д) з запису розповіді кречетника Я.Мосеєва про подробиці здобуття козаками Петра Сагайдачного Єльця і долю посольської скарбниці.

75. 1618, червень-липень — 1628 липня 17. Із звіту про російське посольство до кримського хана, на чолі С.Хрущовим і С.Бредихіним: а) 1618, червня після 27. З повідомлення валуйського воєводи А.Тургенєва про наступ запорожців і здобуття ними м.Лівни; б) 1618, липня 1. З повідомлення піелан-

ців про чутки про здобуття козаками м.Лівни; в) 1618, липня 2. З повідомлення післанців про здобуття козаками м.Лівни і появу козацького війська в околицях Єльця, куди дійшло посольство; г) 1618, липня 15. Із запису розповіді кречетника П.Маслова про подробиці здобуття козаками Єльця; д) 1628, липня 17. З довідки, складеної в Розрядному приказі про службу С.Хрущова і про перебування в козацькому полоні 27 тижнів.

76. 1618, липня 4. Із запису розповіді полоненого пахолка Я.Тецика про склад полку Казановського і його втрати під Можайськом.

77. 1618, липня 21. З грамоти царя Михайла Федоровича до Донського війська з повідомленням про здобуття військом Петра Сагайдачного Лівен і Єльця, перехоплення посольства С.Хрущова і С.Бредихіна, та закликом до донських козаків прислати 5 тисяч війська.

78. 1618, вересня 1. Коломна. З повідомлення польового воєводи окольничого князя Г.К.Волконського про донесення розвідників козаків станиць Т.Кабардіна, С.Короткого, І.Ареф'єва та селянина І.Яковлєва про появу запорожців у Перевитську і їх вилазку через переправу та про невиконання козаками наказу іти з воєводою до Білих пісків і їх погрози взагалі покинути військо через затримання плати.

79. 1618, вересня 1. Коломна. З повідомлення Г.К.Волконського про лист каширського воєводи І.Пушкіна, який передав, що стежа зарайського воєводи В.Короб'їна довідалася від полонених, що гетьман Сагайдачний іде на Коломну, Каширі загрожує облога, але запорожці спішать з'єднатися з королевичем, незалежно від того чи візьмуть Каширу, та повторним повідомленням про вагання козацьких станиць стосовно походу на Білі піски.

80. 1618, вересня 1. Із запису розповіді в Розрядному приказі стежі князя О.Морткіна про те, що полк Чаплинського 29 серпня підійшов до Волоку, а за відомостями перебіжчика Ф.Резванова Чаплинський має завдання з'єднатися з Сагайдачним.

81. 1618, вересня 2. Коломна. З повідомлення Г.К.Волконського про естафету від стежі осаула Іваніса із звісткою про намір гетьмана іти на Коломну і відступ стежі до Зарайська після сутички з запорожцями, через що воєвода не ризикнув виступити до Кашири, а згідно з рішенням військової ради послав туди лише стрільців М.Беглецова та козаків К.Терентьєва; про подробиці

бою під Зарайськом, отримані через стрільця Є.Івашова, і про прохання дозволити відступити в коломенський кремль. На листі резолюція з наказом посилати станиці до перевозів і Серпухова, щоб завадити переправі, а також попередити серпуховських воевод.

82. 1618, вересня 3. Москва. З грамоти царя Михайла Федоровича до козаків, які були в поході з князем Г.К.Волконським з повідомленням про виплату частини жалування і обіцянкою зібрати кошти для повної сплати та закликом постояти за віру християнську проти литовських людей і запорожців.

83. 1618, вересня 3. Москва. З грамоти царя Михайла Федоровича до воєводи Г.К.Волконського з наказом утримувати переправу через Оку і підступи до Серпухова.

84. 1618, вересня 4. Коломна. З повідомлення Г.К.Волконського про подробиці бою під Зарайськом і спробу запорожців захопити Каширу, отримані від козака станиці І.Ареф'єва, та про невиконання наказу отаманами Т.Казаріним, Криловом Другим і М.Козловим, які не виступили на допомогу Каширі.

85. 1618, вересня 4. Коломна. З листа Г.К.Волконського і прохання вказати куди відступати, якщо Сагайдачний перейде Оку, а також прислати виплату для козаків. На листі резолюція з наказом подати інформацію про чисельність козаків, татар і стрільців у війську Г.К.Волконського.

86. 1618, вересня 4. Коломна. З повідомлення Г.К.Волконського про отриману від зарайського воєводи В.Короб'їна звістку, що гетьман Сагайдачний 2 вересня дістав від королевича наказ іти на Москву до Симонова монастиря і 3 вересня повідомив на козацькій раді, що військо виступає 4 вересня, не чекаючи полковника Бориспільця, який з 2 тисячами козаків був посланий у Мещерську волость.

87. 1618, вересень 4. Із запису розповіді стежі служок Чудова монастиря на чолі з Т.Кудрявцевим про розгром запорожцями станиці отамана Степана Красна Ногавка.

88. 1618, вересня 5. Москва. Царська грамота до Г.К.Волконського з наказом підкріпити гарнізон в Каширі і не допустити переправи гетьмана Сагайдачного через Оку.

89. 1618, вересня 7. Село Гжель. З повідомлення Г.К.Волконського про те, що козацькі отамани відмовилися виступити проти гетьмана Сагайдачного через те, що боротьба з ним їм не під силу, і покинули царське військо, через що князь був змушений відступити до Гжелі.

90. 1618, вересня 7. Москва. Із запису розповіді гінця Ф.Остолопова, що в момент його від'їзду зі стану князя Волконського прийшло повідомлення від стежі про переправу через річку на суднах 400 піших запорожців і воєвода виступив проти них.

91. 1618, вересня 7. Коломна. З повідомлення Г.К.Волконського про поширення чуток начебто з Москви виступило військо Б.М.Ликова, щоб побити козаків, які обурили козаків і отаманів, частина яких покинула табір воєводи, та проханням розшукати кадашевця Сенька, який поширював чутки.

92. 1618, вересня 7. Коломна. Повідомлення С.Солового-Протасьєва про втечу юртівських татар та астраханських стрільців після битви з запорожцями під Коломною.

93. 1618, вересня 7. Повідомлення Г.К.Волконського про втечу до запорожців трьох козаків з його війська, відхід решти козаків та втечу з поля бою астраханських стрільців, після чого з воєводою залишилося тільки 250 чоловік.

94. 1618, вересня 7. Москва. Царська грамота Г.К.Волконському з повідомленням, що чутки про похід Б.М.Ликова проти козаків розповсюджують прибічники королевича (одного з них — кадашевця Сеньку наказано схопити), та із зверненням до козаків з війська Волконського: не вірити чуткам, а служити без побоювань, воєводі ж негайно заарештувати і допитати всіх тих, хто підбурює військо, а отаманам не дозволяти вести торгівлю без письмового погодження воєводи.

95. 1618, вересня 7. Москва. Царська грамота до козаків з війська Г.К.Волконського в Коломну з закликом постояти за віру і московський народ та воювати з литовцями і запорожцями.

96. 1618, вересня після 7. Москва. Із запису розповіді козацького отамана з війська Г.К.Волконського Ульянова Першого про суперечку з мешканцями Коломни, які боялися пустити козаків у місто, що начебто змусило їх покинути військо воєводи і відступити до с.Висоцького.

97. 1617, вересня 8. Коломна. Повідомлення Г.К.Волконського про подробиці оборони переправи через Оку, вимушений відступ до Коломни, самовільний відхід козаків з війська воєводи до с.Висоцького і втечу трьох козаків з війська воєводи до гетьмана Сагайдачного.

98. 1618, вересня 9. Москва. Із запису розповіді звенигородця Д.Александрова про те, що у Волконського в Коломні залишилося близько 900 чоловік, козаки отамана Ульянова покинули військо воєводи і пішли московським шляхом, а Сагайдачний переправився через Оку і має 7 тисяч війська, а з джурами — 10 тисяч.

99. 1618, вересня 9. Москва. Царська грамота Г.К.Волконському з доганою за відступ до Коломни без дозволу і наказом укріпитися в Коломні на посаді у Спаському монастирі, а якщо запорожці обійдуть Коломну, то по змозі діяти проти них і постійно інформувати Москву про їх пересування.

100. 1618, вересня 9. Москва. Запис дяка про відправлення листів до Коломни і до Г.К.Волконського з наказом гарнізонові Коломни впустити військо воєводи у місто із повідомленням про це воєводи.

101. 1618, вересня 9. Москва. Царська грамота до Г.К.Волконського з наказом укріпитися в Коломні на посаді у Спаському монастирі, не чинячи утисків мешканцям міста, а якщо козаки, які покинули військо воєводи, не повернуться і не буде змоги обороняти посад, то відступити у місто; якщо б запорожці пройшли повз Коломну на Москву, то діяти проти них наскільки буде можливо.

102. 1618, вересня 9. Москва. Царська грамота до козаків, які перебували у війську Г.К.Волконського, з похвалою за попередню службу, повідомленням про листа від воєводи, в якому він доповів про відхід козаків, та закликом повернутися до царського війська і стати в Коломні на посаді в монастирі.

103. 1618, вересня 10. Царська грамота до Г.К.Волконського з наказом триматись в Коломні, повернути в свої ряди астраханських стрільців, інформацією від коломенських воєвод і дорученням доповісти про чисельність військ в Коломні.

104. 1618, вересня 10. Царська грамота до козаків, які перебували у війську Г.К.Волконського, з похвалою за попередню службу, повідомленням про листа від воєводи, в якому він доповів про відхід козаків, та закликом іти на з'єднання з воєводою і стати в Коломні на посаді у монастирі.

105. 1618, вересня 12. Повідомлення Г.К.Волконського, що його військо розбіглося, а від розвідників воєвода довідався, що запорожці зайняли околиці Коломни, а три козаки-перебіжчики дали звістку про перебування воєводи у Запрудній слободі, що змусило його відступити в напрямку Москви до с.Мельниці.

106. 1618, вересня 12. Із запису розповіді розвідників на чолі з сином боярським Ф.Яришкіним, що по дорозі до Бронниць від зустрічних селян вони довідалися про запорожські стежі с.Благовшиної, які вивідують шлях до Серпухова.

107. 1618, вересня 15. Із запису розповіді ситників на чолі з Б.Федосеєвим, які не змогли виконати наказ палити збіжжя і сіно через протидію козацьких станиць урядових військ, що були розташовані у підмосковних селах, а від селян довідалися що, запорозька стежа чисельністю 150 чоловік була у Бронницях, а самі запорожці стоять у районі с.Мячкова за 10-15 верст від Коломни.

108. 1618, вересня 15. Із запису розповіді у Розрядному приказі полоненого гайдука М.Старомінського, що йому невідомо, де тепер запорожці і чи мали вони зв'язок з королевичом.

109. 1618, вересня 15. Із запису розповіді розвідників двірцевих людей на чолі з стряпчим К.Протасовим про те, що вони на каширському шляху за три версти до р.Пахри зустріли сина боярського С.Савлукова, якому вдалося врятуватися після сутички з запорожцями біля с.Назар'єва.

110. 1618, вересня 16. Із запису розповіді стрільця Д.Якимова, що стежа князя Д.Т.Трубецького залишила с.Бесєди після появи на р. Угреші запорозького війська.

111. 1618, вересня 16. Повідомлення польових воєвод князя І.Катирєва-Ростовського і князя М.Борятинського про зайняття запорожцями монастиря на р.Угреші.

112. 1618, вересня 16. Із запису розповіді розвідників на чолі з сином боярським З.Озеровим про появу запорізьких стеж в каширській волості, які розпитували про військо королевича і взяли з собою провідників до Звенигорода, де стояв королевич.

113. 1618, вересня 17. Із запису розповіді сина боярського І.Леніна про підхід запорожців до монастиря св. Миколи на Угреші, відхід запорозької стежі чисельністю 120 чоловік до Звенигорода і сутичку запорожців з російськими козаками біля с.Мячкова.

114. 1618, вересня 17. Із запису розповіді попа Івана церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с.Бесєди: він вийшов з села 17 вересня, але запорожців в Бесєдах і в монастирі св. Миколи на Угреші не було.

115. 1618, вересня 17. Із запису розповіді розвідників на чолі з сином боярським З.Озеровим, що по дорозі до монастиря св. Миколи на Угреші від селян довідалися про прихід в с.Мячково сотні запорожців, в монастирі запорожців не було, під монастирем козаки станиці Л.Білоуса збирали сіно і не чули про запорожців, до прибуття загону З.Озерова запорозька стежа вже залишила Мячково, за повідомленням селян військо запорожців стоїть у Бронницях, звідкіля наїжджають у навколишні села.

116. 1618, вересня 17. Розповідь розвідників на чолі з цариці сином боярським І.Волосатим, що на каширському шляху зустріли біженців з Вохни і Хотуні, від яких довідалися про запорозьку сотню, яка через хотунську волость добирається до Коломни, від служивого татарина В.Буслаєва довідалися про другу запорозьку стежу, яка була під Ростуновим, а селяни з Шубіна повідомили про прихід стежі і в їх село.

117. 1618, вересня 18. Із запису розповіді розвідника ситника Д.Сабурова і втікача від запорожців Т.Левонова.

118. 1618, вересня 17. Із запису розповіді розвідників ситників на чолі з Т.Протопоповим про вилазку запорозької стежі з Бронниці в с.Нове.

119. 1618, вересня 19. Із запису розповіді розвідників ситників на чолі з Т.Протопоповим про появу запорозьких стеж в Шубині і Лобанові з табору Сагайдачного під Коломною.

120. 1618, вересня 19. Із запису розповіді розвідників служилих татар на чолі з Д.Алеєвим, що згідно з інформацією від селянина-втікача з с.Бесєди запорозька стежа здійснила набіг на околицю села.

121. 1618, вересня 20. Інформація для воєвод на чолі з В.М.Бутурліним про сутичку фуражирів із стежею запорожців за Бесєдами біля Острова.

122. 1618, вересня 20. Із запису розповіді С.Федорова, підданого Ф.Самаріна, в Розрядному приказі про подробиці сутички з запорожцями між Бесєдами та Островом.

123. 1618, вересня 20. Із запису розповіді розвідників задвірних конюхів на чолі з Д.Шемякіним про чутки щодо нападу запорожців на Бесєди та інші села.

124. 1618, вересня 20. Із запису розповіді розвідників на чолі з Ф.Болдирєвим про появу на боровському шляху чотирьох сотень запорожців, які йшли із Звенигорода.

125. 1618, вересня 21. Із запису розповіді розвідників на чолі з сином боярським З.Озеровим, що згідно з інформацією від козака Р.Грудцова та домодєдовських селян 19 вересня з табору королевича виїхало дві сотні запорожців на р.Пахру шукати табір гетьмана, а з інших джерел відомо, що запорожці вже знаходяться на р.Пахрі у с.Количеві, а їх частина чисельністю 1000 чоловік, яку бачили серпуховські татари на Лопасні, пробивається до королевича, маючи російських провідників.

126. 1618, вересня 21. Із запису розповіді розвідників конюхів на чолі з Ф.Болдирєвим, що за три версти до р.Пахри зустріли загін І.Спасителєва, від якого довідалися про сутичку із запорожцями за р.Пахрою і перенесення стану Сагайдачного у Бронницю.

127. 1618, вересня 23. Із запису розповіді розвідників на чолі з сином боярським І.Волосатим про зустріч з селянином, пораненим запорожцями при набізі на с.Микитино.

128. 1618, вересень — 1619, травень. Записи про виплату грошей запорожцям, які перейшли на російську службу, у Розрядному приказі.

129. 1618, жовтня 2. Грамота царя Михайла Федоровича до бєлозерського воєводи з попередженням про з'єднання військ королевича з запорожцями, чисельність яких у 6 тисяч, про намір запорожців послати частину війська у замосковські міста та попередженням підготуватися до оборони.

130. 1618, жовтня 19. Вязники. Із чолобитної отаманів козацького війська до царя Михайла Федоровича з виправдуванням за те, що вони покинули військо Г.К.Волконського, і повідомленням про перемогу над запорожцями Міневського.

131. 1618, жовтня 27. Вязники. З листа козацького війська до боярина М.Б.Ликова про появу запорожців під Суздалем, Володимиром, Стародубом та іншими містами.

132. 1618, жовтня 311. З листа воєводи у Кириловому монастирі М.Спешнєва до бєлозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про отримані з Москви листи щодо можливих нападів запорожців на Ярославський та Вологодський повіти.

133. 1618, листопада 6. З листа воєводи у Кіриловому монастирі М.Спешнєва до бєлозерського воєводи А.Образцова, дяка Ф.Вахромеєва, що у с.Кабанові Углицької волості стоїть табір запорожців і російських козаків, очолених полковником Я.Шишом, який має намір, коли замерзнуть дороги, йти до Бєлозера і Кирилового монастиря.

134. 1618, листопада 19. З листа воєводи у Кириловому монастирі М.Спешнєва до білозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про лист від вологодського воєводи І.Хлопова з попередженням про наміри Я.Шиша та С.Кругового іти на Вологду, Бєлозеро та Кирилів монастир.

135. 1618, листопада 19. З листа вологодського воєводи І.Хлопова та дяка С.Собакіна до бєлозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про отримання листа від угличського воєводи М.Волконського з попередженням, що козаки Я.Шиша і С.Кругового пройшли між Угличем і Кашином на с.Некоуз і мають наміри іти на північ до Вологди, Бєлозера та інших міст.

136. 1618, листопада 26. Деуліно. Із щоденника переговорів російського посольства на чолі з Ф.І.Шереметьєвим з комісарами Речі Посполитої про прибуття в посольський стан післанців від козаків, які раніше перейшли до

королевича, з повідомленням про готовність козаків вернутися на сторону царя, від чого їх утримав приїзд Л.Пивова, який налякав козаків чутками, що у Москві на них чекають страти і тюрми; а також про спроби бунтівних козаків схилити запорожців і поляків до грабунків російських міст.

137 1618, листопада 27. З листа воєводи у Кириловому монастирі М.Спешнєва до бєлозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про наміри козаків Я.Шиша та С.Кругового та чисельність їх сил (у Шиша — до 400 запорожців, джур і російських козаків, у Кругового — до 300).

138. 1618, листопад. Москва. З грамоти царя Михайла Федоровича до міст про попередню домовленість з польськими комісарами про відхід польсько-козацьких військ і про побоювання, що поляки не виплатять запорожцям належної плати і ті не хочуть покидати землі Московської держави, сподіваючись пограбувати тутешні міста.

139. 1618, листопад. Москва. З грамоти царя Михайла Федоровича до калузьких воєвод про попередню домовленість з польскими комісарами про відхід польсько-козацьких війск і про побоювання, що поляки не виплатили запорожцям належної платні і ті не хочуть покидати землі Московської держави, сподіваючись пограбувати тутешні міста.

140. 1618, грудня 10. Лист королівських комісарів А.Новодворського та Л.Сапєги до запорозького війська з повідомленням про обмін полоненими згідно з Деулінським перемир'ям.

141. 1618, грудня 11. З листа воєводи в Кириловому монастирі М.Спешнєва до бєлозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про отриманого листа вологодських воєвод про прихід у Вологодський повіт 3 тисяч козаків Я.Шиша, С.Кругового і Лома.

142. 1618, грудня 15. З листа воєводи в Кириловому монастирі М.Спешнєва до бєлозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва, що козаки Я.Шиша зайняли Волок Словинський і розпитують дорогу до Кирило-Білозерського монастиря і сили, які його обороняють.

143. 1618 грудня 14. З листа воєводи в Кириловому монастирі М.Спешнєва до білозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про прихід на Волок Словинський козаків Я.Шиша, який очікує на С.Кругового, їх плани

брати Кириловий монастир, дочекавшись підходу запорожців з Пошехоння, а потім іти на Каргополь, а також про стан і озброєння їх війська.

144. 1618, грудня 16. З листа воєводи в Кириловому монастирі М.Спешнєва до білозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про склад і чисельність козаків Я.Шишкіна та С.Кругового, кількість запорожців в їх рядах, сварку між отаманами та їх подальші наміри.

145. 1618, грудня 25-28. Документи про перехід козаків з війська П.Сагайдачного в Калугу на російську службу.

146. 1618, грудня—1619 січня 14. Документи про перехід на російську службу запорозьких козаків на чолі з Жданом Коншиним.

147. 1618, грудня 28. З листа воєводи в Кириловому монастирі М.Спешнєва до бєлозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про перебування під Вологдою загонів українських і російських козаків і відомості про їх чисельність.

148. 1618, кінець. З довідки, складеної у Розрядному приказі, про міста, спустошені запорожцями під час походу 1618 р. з відомостями про м.Лебедянь.

149. 1619, січня 1. Запис про виплату платні запорозьким козакам, які перейшли на російську службу.

150. 1619, січня 10. Запис про виплату платні полкові запорозьких козаків, який перейшов на російську службу.

151. 1619, січня 12. З листа воєводи в Кириловому монастирі М.Спешнєва до бєлозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про чисельність і розміщення запорожців і російських козаків біля Бєлозера.

152. 1619, січня 15. З листа воєводи в Кириловому монастирі М.Спешнєва до бєлозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про чисельність і розміщення запорожців і російських козаків у Чаронському окрузі.

153. 1619, січня 26. Із запису розповіді козаків, які перейшли на російську службу, про наміри запорожців вертатися до новгородського кордону і в

литовські землі, згідно з домовленістю з королевичем, та про розправу запорожців з тими козаками, які втікали до російських військ.

154. 1619, січня 29. З листа воєводи в Кириловому монастирі М.Спешнєва до бєлозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про інформацію холмогорських воєвод про пересування полків Я.Шиша та Я.Яцького.

155. 1619, січень-березень. Списки полонених запорозьких козаків з зазначенням місцевостей, з яких вони походять.

156. 1619, лютого 1. З листа воєводи в Кириловому монастирі М.Спешнєва до бєлозерського воєводи А.Образцова і дяка Ф.Вахромеєва про дії козаків Я.Шиша та Я.Яцького в районі Каргополя.

157. 1619, лютого 5. Повідомлення розвідників про пересування війська Я.Шиша.

158. 1619, лютого 14. Лист похідного воєводи Г.Тюфякіна до бєлозерського воєводи А.Образцова з проханням повідомити про пересування війська Я.Шиша.

159. 1619, лютого 20. З листа калузьких воєвод до царя Михайла Федоровича про те, що калузький син боярський А.Муханов потрапив в полон до запорожців 23 листопада 1618 р. під час облоги Калуги гетьманом Петром Сагайдачним.

160. 1619, близько лютого 20. З довідки Розрядного приказу про військові дії під Зарайськом.

161. 1619, березня 12. Із довідки Розрядного приказу про використання пороху і свинцю з запасів в Донкові.

162. 1619, березня 14. З повідомлення воєводи м.Сапожка Л.Ізмайлова царю Михайлові Федоровичу про матеріальні втрати артилерії і запасів з арсеналу міста під час походу Сагайдачного літом 1618 р.

163. 1619, березня 17. Лист коломенських воєвод до царя Михайла Федоровича про службу дітей боярських Савелія і Афанасія Нарбекових на війні проти запорожців у 1618 р.

164. 1619, близько березня 19. З чолобитної осаула І.Титова, який у 1618 р. служив в гарнізоні м.Михайлова.

165. 1619, березня 20. З повідомлення російського посла в Криму О.Лодиженського про походи на українські землі: весною 1618 р. — ногайців, восени — калги-султана, а також чутки відносно успіхів П.Сагайдачного під час походу на Москву.

166. 1619, березень-квітень. Документи про виплату кормових грошей запорожцям, які перейшли на російську службу.

167. 1619, квітня 25. Розслідування про використання припасів з арсеналу в Донкові.

168. 1619, квітня 28. З пам'ятки посланому в Крим служилому татаринові З.Ісенєву, який мав супроводжувати кримських послів, відпущених запорожцями.

169. 1619, квітень. З чолобитної дітей боярських, які були в Калузі під час облоги її Петром Сагайдачним.

170. 1619, квітень. З чолобитної калузького духовенства і посадських людей про подробиці облоги і штурмів Калуги військом гетьмана Петра Сагайдачного.

171. 1619, квітень. З повідомлення рязького воєводи М.Трусова цареві Михайлові Федоровичу про використання пороху і свинцю із запасів рязької фортеці під час наступу Петра Сагайдачного в липні 1618 р.

172. 1619, липня 30. З перекладу грамоти кримського хана Джанібек-Гірея до царя Михайла Федоровича з повідомленням про похід калги-султана на Поділля.

173. 1619, липня 30. З перекладу грамоти калги-султана Девлет-Гірея до царя Михайла Федоровича з подробицями битви на Кам'янецькому полі та нападу на Поділля.

174. 1619, серпня 18. Довідка про службу свіязьких стрільців у 1618-1619 рр., які брали участь в бою з запорожцями біля Пафнутієвого монастиря 9.10.1618 р.

175. 1619, серпня 30. З листа російського післанця в Крим О.Лодиженського, що від полоненого козака татари довідалися про Деулінське перемир'я, та про дві татарські стежі, вислані Іскендер-пашою до Кам'янця-Подільського.

176. 1619, листопад. Москва. Із довідки Розрядного приказу про службу І.Офремова.

177. 1620, після січня 28-квітня 28. Документи про приїзд у Москву посольства від гетьмана П.Сагайдачного на чолі з осавулом П.Одинцем.

178. 1620, лютого 10. З повідомлення Г.К.Волконського, який супроводив російських послів до Криму П.Воєйкова і С.Матчина і татарських послів, про зустріч запорозького посольства П.Одинця на Серпуховському шляху.

179. 1620, лютого 12. З повідомлення російських післанців до Криму П.Воєйкова і С.Матчина про зустріч з запорозьким посольством П.Одинця, яке татарські посли не помітили.

180. 1620, лютого 12. З грамоти царя Михайла Федоровича до послів Криму П.Воєйкову і С.Матчину з повідомленнями про запорозьке посольство, яке було велено затримати у Путивлі, і присланих з ним бранців, яких планувалося передати Ібрагім-паші Сулешову.

181. 1620, лютого 16. З пам'ятки Х.Соймонову про передачу двох татарських полонених, присланих запорозьким посольством, Ібрагім-паші Сулешову.

182. 1620, лютий. З грамоти царя Михайла Федоровича кримському ханові Джанібек-Гірею з виправданням щодо прийому запорозького посольства.

183. 1620, березня після 1. З повідомлення Г.К.Волконського про прибуття з Х.Соймоновим двох татарських полонених, присланих запорозьким посольством.

184. 1620, березня 22. З листа білгородського воєводи І.Погожого до царя Михайла Федоровича про запорозьку розвідку, вислану з м.Хоролу.

185. 1620, травня 2. З повідомлення російського посла до Криму О.Лодиженського про похід запорожців в Молдову і чутки про запланований похід запорожців на Перекоп.

186. 1620, травня після 23. З повідомлення брянського воєводи В.Щербатова царю Михайлові Федоровичу про похід запорожців на Дунай і підготовку походу князя Корецького в Молдову.

187. 1620, травня 26. З повідомлення мосальського воєводи Е.Хитрово царю Михайлові Федоровичу про запорожців, які поверталися з рейдів по московських волостях.

188. 1620, після червня. Москва. Із запису про виплату платні запорозьким козакам, які перейшли на російську службу.

189. 1620, липня 7. З судової справи обвинуваченого у зраді сина боярського І.Протасьєва, який перейшов у 1618 р. до війська П.Сагайдачного і брав участь у бою під Шацьком.

190. 1620, після 11 вересня. З повідомлення посла до Криму С.Матчина про сутичку з запорожцями біля гирла Молочних вод 15.08.1620 р.

191. 1620, вересня 13. З повідомлення російських послів до Криму П.Воєйкова і С.Матчина про взяття запорожцями в полон кримського гінця, від якого вони довідалися про маршрут посольства; про засідку біля гирла Молочних вод та допомогу ногайців Кантемір-мурзи.

192. 1620, вересня 13. З реляцій російських послів до Криму П.Воєйкова та С.Матчина про переполох в Криму через активність запорожців на морі та чутки, що їх зібралось 40 тисяч і вони пропонують урядові ту данину, яка відправляється до Криму, платити їм, а вони підуть на Крим війною і Крим спустошать.

193. 1620, жовтня 18. З повідомлення білгородського воєводи І.Погожого царю Михайлові Федоровичу про те, що запорожці на війну не збираються.

194. 1620. Із списку полонених в московських тюрмах, серед яких був син боярський І.Ю.Зверєв, який перейшов до українських козаків, а потім разом з ними повернувся на московську службу.

195. 1621, квітня 19. З листа можайського воєводи Л.Кологривова до царя Михайла Федоровича про затримання людей, які були в полку Я.Яцького.

196. 1621, липня 8. З розслідування про втечу "у Литву" з розповіддю про розгром загону полковника Я.Яцького.

197. 1621, липня 11. З довідки Розрядного приказу про оборону Михайлова у серпні 1618 р.

198. 1630, червня 25. З чолобитної В.Короб'їна до царя Михайла Федоровича і патріарха Філарета про оборону Зарайська у серпні 1618 р. та додаток: довідка Розрядного приказу про службу В.Короб'їна.

Перечень документов

1. 1613, июня 18. Из грамоты освященного собора донским казакам с сообщением о намерении Сигизмунда III идти на Москву, взятии Путивля литовскими и запорожскими войсками и призывом выступить на помощь царским воеводам.

2. 1613, октября 24. Из наказа посланникам в Крым А.Лодыженскому и П. Данилову информировать крымский двор о том, что постоянные нападения запорожских казаков происходят с согласия короля и панов-рады.

3. 1613, октябрь — 1614, август. Из статейного списка посольства в Крым А.Лодыженского и П.Данилова о нападениях казаков на Крым, отрицательном отношении части крымской знати на польско-крымских переговорах и слухах, что запорожцы бросили войско королевича, которое воевало против московских войск

4. 1613, декабря 22. Из отписки послов в Турцию С.Протасьева и М.Данилова царю Михаилу Федоровичу с сообщением о нападении татар по велению турецкого султана на украинские земли.

5. 1614, март. Из распросных речей запорожских казаков, взятых в плен в бою под Олонцом, которые рассказали о действиях казаческих подразделений А.Наливайка, Сидорка, Хвостовца (Фастовца) и Боришпольца (Бориспольца), которые находились в составе польского войска в 1612-1614 гг.

6. 1614, марта 24. Из расспросных речей литовских языков о действиях отрядов Наливайка.

7. 1614, марта 26.Из расспросных речей жителей Дубровенского повета о казаках Лисовского и Наливайка.

8. 1614, апреля 2. Из расспросных речей шляхтича Семена Судовского о казаках Наливайка.

9. 1614, апреля 6. Из расспросных речей посадских людей из г.Белой В.Данилина и И.Чокмакова о казаках Лисовского и Наливайка.

10. 1614, апреля 11. Из отписки воевод под Смоленском Д.М.Черкасского и И.Ф.Троекурова царю Михаилу Федоровичу о добытых от языков намерениях гетмана Я.К.Ходкевича идти на Смоленск, послав вперед казаков Лисовского и запорожцев Наливайка.

11. 1614, июля 15. Из наказа посольству в Крым Г.К.Волконского и П.Евдокимова проведать о переговорах крымского царевича Шагин-Гирея с поляками и запорожцами и вероятности в связи с этим польско-крымской войны, а также убедить крымский двор, что укрепления на Донце и Осколе поставлены против казаков, которые мешают сношениям Московского государства с Крымом.

12. 1614, ок. 28 сентября. Из расспросных речей сына боярского И.Апухтина, который ездил на Дон, о слухах относительно похода запорожцев в окрестности Стамбула.

13. 1614, октября после 17. Из отписки русских послов в Турции С.Протасьева и М.Данилова о расправе над визирем Насух-пашою, который скрыл известие о взятии запорожцами Синопа.

14. 1614, октября 24. Из отписки послов в Турцию С.Протасьева и М.Данилова о взятии запорожцами Синопа, слухах о разгроме запорожцев эскадрой Халеб-паши и походе на Польшу.

15. 1614, декабря 11-1619 декабря 3. Из "Книги Сеунчей". Выписки о подробностях боев и стычек московских войск с украинскими казаками за этот период.

16. 1615, января 6. Из отписки пристава при русском посольстве в Турцию И.Ададурова о проведанных им намерениях запорожцев относительно московских и турецких посольских караванов и зимовке на Дону запорожцев отамана Я.Шеховничего.

17. 1615, марта после 8. Из отписки Г.К.Волконского и П.Евдокимова о слухах в Крыму относительно поражения польского войска на Северщине, смене

короля Сигизмунда III на его сына Владислава и результате похода нуреддин-султана на окрестности Киева и Белой Церкви.

18. 1615, марта 9. Из "вестового списка", врученного в Посольском приказе новгородским послам Я.Боборыкину и М.Муравьеву, с известием о разгроме казацкого войска З.Заруцкого.

19. 1615, апрель. Из расспросных речей гонцов из Крыма о стычке нуреддин-султана с казаками возле днепровских городков, борьбе с ногайцами и намерении запорожцев идти с донцами на Азов.

20. 1615, апреля после 16. Из отписки Г.К.Волконского и П.Евдокимова о нападении казаков на войско яшловского бея, которое возвращалось из похода нуреддин-султана на украинские земли.

21. 1615, мая после 2. Из отписки русских послов в Турцию С.Протасьева и М.Данилова со сведеньями запорожских полоняников о ссорах казаков с жолнерами, намерениях переселения на Дон, осаде Очакова 10-тысячным войском запорожцев, плане похода на Перекоп, взятии крымцами 80 тыс. ясыра на Украине и других слухах.

22. 1615, мая после 18. Из отписки Г.К.Волконского и П.Евдокимова о переговорах ногайцев с Крымом и Польшею, предложении турецкого султана убрать казаков с Днепра и попытке запорожцев взять Белгород.

23. 1615 июня 4. Из расспросных речей воронежского сына боярского Г.Иншина о намерениях запорожцев относительно посольства Солового-Протасьева.

24. 1615, июля 14 – ноября 13. Из статейного списка посольства в Крым И.И.Спешнева и подъячего Б.Нестерова о разгроме ногайских улусов, походе хана на украинские земли и результатах строительства днепровского городка, намерениях запорожцев и других слухах.

25. 1615, августа 19. Из "речи" крымского посла Булат-улана на приеме у царя Михаила Федоровича о победе хана над запорожцами.

26. 1615, сентября после 3. Из отписки послов в Крыму И.И.Спешнева и подьячего Б.Нестерова о переправе крымского войска через Днепр под прикрытием 3000 янычар, предательстве двух пленных казаков, которые выда-

ли казачьи разъезды численностью 500 человек, и мерах, принимаемых татарами и турками для обороны Днепровского лимана.

27. 1615, октября после 6. Из отписки И.И.Спешнева и Б.Нестерова о возвращении в сентябре калги-султана из похода на украинские земли, беспокойство крымцев относительно безопасности Козлова, который мог стать объектом атаки запорожской флотилии, победившей турецкую эскадру; содержание грамоты крымского хана к царю, в которой Джанибек-Гирей хвастал успешным походом на украинские земли, и слухи о результатах этого похода.

28. 1615, ноября 23. Из отписки воронежского воеводы Н.Барятинского о прибытии донских атаманов Г.Долгошеи и А.Плохого, которые рассказали о посольстве на Дон от запорожцев с предложением прислать посольство от донских казаков для совместного обращения к королю Сигизмунду III с требованием мира и возвращения Смоленска под угрозой общего запорожско-донского выступления против поляков, и о намерении донцев отправить на Сечь посольство, которое возглавил Д.Трубников.

29. 1615, декабря 15. Из статейного списка переговоров под Смоленском московского посольства во главе с И.М.Воротынским с комиссарами Речи Посполитой о грамоте воронежского воеводы с сообщением "черкашенина" Л.Федорова о нападении татар на Подолье, поражении гетмана Жолкевского, нежелании казаков идти к нему на помощь из-за религиозных притеснений и прибытии турецкой помощи на низ Днепра.

30. 1616, январь. Список пленных, в числе которых были запорожцы Роман Михайлов, Иван Буявский, Тимофей Кучинский, Ларион Григорьев, Ермолай Иванов и Илья Матвеев.

31. 1616, февраля 1. Из перевода грамоты крымского хана Джанибек-Гирея царю Михаилу Федоровичу об успешном нападении татар на Подолье.

32. 1616, апреля после 18. Из отписки русских послов в Турцию П.И.Мансурова и С.Самсонова о результатах посольства донских казаков к запорожцам, приходе запорожцев на Дон и слухах о взятии Очакова.

33. 1616, мая 7. Из расспросных речей торговых людей, которые приехали из Сечи на Дон, о морском походе гетмана В.Стрелковского и обострении религиозных проблем на украинских землях.

34. 1616, мая после 11. Из отписки русских послов в Крым Ф.Челюсткина и П.Данилова о переговорах поляков с Крымом относительно запорожцев и с изложением утверждений пленных казаков о намерениях короля вместе с ногайцами напасть на Крым и Московское государтво.

35. 1616, мая 20. Из расспросных речей донского казака Е.Савина о договоренности донского посольства в Сечи, возглавленного Д.Трубниковым и С.Слепым, относительно прибытия запорожцев на Дон для совместного похода на Азов и слухах об отказе запорожцев поддержать короля в войне с Московским государством.

36. 1616, мая 22-1618, ноября 28. Из статейного списка русского посольства в Турцию П.И.Мансурова и С.Самсонова: об угрозе от казачьей флотилии весной 1616 г.; посольстве польского дипломата Я.Кохановского; реакции Турции на успехи казаков на море летом 1616 г.; подробности относительно морских битв запорожцев с турецким флотом летом 1615 г.; обещании Я.Кохановского не допустить казачьих нападений на султанские земли и направить активность запорожцев против Московского государства; меры турок по обороне черноморского побережья и предположение о возможности повторения казачьих нападений весной 1617 г.; успехи казаков на море в 1617 г. и слухи о поражении польского королевича Владислава возле Дорогобужа зимой 1618 г.

37. 1616, мая после 22. Из отписки И.Спешнева с изложением слухов об осаде запорожцами Белгорода и разорении его окрестностей, разорения окрестностей Стамбула, намерениях казаков идти на Перекоп и других успехах на море.

38. 1616, после мая 28. Из отписки И.Спешнева об известиях, полученных от казака-перебежчика, который вместе с татарами брал запорожских языков, рассказывавших, что на Низу собралось до 30 тысяч казаков в связи с религиозным противостоянием на украинских землях.

39. 1616, июня 22. Из отписки стрелецкого головы И.Язвецова, провожавшего на Дон послов в Турцию, о посольстве донцев на Сечь, возглавляемом В.Ворохобиным, и слухах об обострении отношений между казаками и поляками из-за религиозных споров.

40. 1616, июня 22. Из расспросных речей казачьего сотника И.Свиридова о постоянных контактах донцев с запорожцами.

41. 1616, июня после 25. Из отписки Ф.Челюсткина и П.Данилова о допросе запорожца, взятого татарами в плен возле Кафы.

42. 1616, августа после 27. Из "списка вестового" Ф.Челюсткина и П.Данилова о собранных в Крыму известиях: слухи о том, что казаков на море посылал польский король, подробности взятия казаками Кафы; реакция в Крыму на это событие; слухи об убийстве короля князем Радзивилом, а также другая информация.

43. 1616, октября 30-1617, февраля 15. Из дела о переговорах в Москве с крымским посольством во главе с Мехмедом-агой: уведомление о взятии Кафы запорожцами; слухи, что казаки будто-бы действовали по поручению королевского правительства; подробности похода казаков под Очаков; осложнение крымско-московских связей из-за опасности от запорожцев.

44. 1617, март. Из расспросных речей толмача русского посольства в Крыму М.Нагаева о том, что у Валуйках их обоз узнал о взятии украинскими казаками Оскола и был вынужден обойти этот город.

45. 1617, марта 10. Из наказа Ю.З.Богданову, отправленному на Дон встречать возвращавшихся из Стамбула русских послов, разведать состояние отношений донских казаков и атаманов с запорожцами, содержание переговоров между ними, отношение к этим переговорам атаманов и казаков, поручение убедить турецкого чауша, что запорожцы действуют по наущению польского короля.

46. 1617, март. Из дела о переговорах в Москве с крымским посольством во главе с Мехмедом-агой и гонцами от хана об опасностях для посольских караванов от ногайцев и запорожцев; участии донцов в походах запорожцев против русских городов; возвращении русскими войсками Оскола и оправдания в связи с участием донских казаков в походе на Трабзон.

47. 1617, апрель. Из грамоты царя Михаила Федоровича крымскому хану Джанибек-Гирею с сообщением о победе князя И.Ф.Хованского и восстановлении пути через Оскол.

48. 1617, апреля 20. Из наказа царским послам к крымскому хану А.Лодыженскому и Р.Болдыреву с поручением рассказать о происках польского короля, который послал казаков на Оскол, и о победе князя И.Ф.Хованского.

49. 1617, августа 4-ноября 15. Из статейного списка царского посольства к крымскому хану во главе с А.Лодыженским и Р.Болдыревым о том, что калга не смог принять участия в походе на Подолье из-за боязни нападения запорожцев; о походе Искендер-паши с ногайцами на Подолье и подписании мира с гетманом Жолкевским; нападении крымцев на окрестности Белой Церкви; настроениях в Крыму относительно мира с Польшей; взятии казаками Ливен и Ельца; а также подробности нападения на Подолье.

50. 1617, августа 25. Из грамоты Донского войска царю Михаилу Федоровичу с уведомлением о совместных действиях донцев с запорожским гетманом Сидором Ермаком против ногайцев князя Иштерека.

51. 1617, около августа 25. Из расспросных речей посланцев от войска Донского о прибытии на Дон двух тысяч запорожцев после неудачной стычки с турецким флотом и невозможности прорваться сквозь турецкий заслон около Очакова, утверждениях казаков, что они прибыли в связи с царским предложением собираться на ногайскую орду князя Иштерека.

52. 1618, января 11. Из расспросных речей пленного шляхтича Желобовского о переговорах казацких послов с королевичем Владиславом и о слухах относительно прибытия 6 тысяч казаков в район Могилева.

53. 1618, января 19. Из расспросных речей гонца Б.Айгустова о том, что его сопровождала из Вязьмы до Можайска сотня запорожцев.

54. 1618, января 28. Из расспросных речей пленного пахолка П.Дековского о том, что казацкие посланцы к королевичу Владиславу находятся в Могилеве и требуют выслать вперед выплату казакам деньгами и сукном, ибо на случай отказа весной казаки к королевичу не придут.

55. 1618, января 28. Из расспросных речей пленного пахолка П.Злоткова о том, что весной в Вязьме ожидается прибытие гетмана Жолкевского и запорожцев, с которыми королевич Владислав собирался идти на Москву.

56. 1618, января 28. Из расспросных речей шляхтича Г.Бунарского о том, что весной в Вязьме ожидается прибытие 20 тысяч запорожцев.

57. 1618, марта 3. Из расспросных речей пленного шляхтича М.Жиринского о том, что возле Белой Церкви и Фастова собралось 40 тысяч запорожцев.

58. 1618, марта 3. Из расспросных речей пленного шляхтича А.Савицкого, что в районе Корсуня и Богуслава собралось до 20 тысяч казаков; но идут ли они к королевичу еще неизвестно.

59. 1618, марта 3. Из расспросных речей львовского купца П.Шливского о нападении татарского отряда на Подолье, который запорожцы догнали и разбили.

60. 1618, марта 3. Из расспросных речей могилевского купца Л.Власова о том, что гетман Жолкевский и запорожцы в Вязьму не пойдут, а получили приказ идти на Москву через Путивль и Северскую землю.

61. 1618, марта 27. Из расспросных речей сына боярского Т.Малышкина, ездившего в Вязьму к гетману Я.К.Ходкевичу и видевшего около Вязьмы казачью сотню.

62. 1618, апреля 2. Из дела о пребывании в Москве крымских послов и гонцов: в речи к послам думный дьяк П.Третьяков заявил, что в грамоте к царю король Сигизмунд III хвастал, что супротив него ни хану, ни султану не устоять, так как хан бежал от одних только запорожцев, а султан от них мира просит.

63. 1618, апреля 26. Из расспросных речей пахолка Я.Соболевского из упоминанием о грамоте Петра Сагайдачного к королевичу Владиславу с уведомлением, что казаков собралось 12 тысяч.

64. 1618, апреля 26. Из расспросных речей шляхтича Я.Чаплинского, что четыре недели тому назад в Вязьме на переговорах с королевичем были казацкие старшины и уже уехали.

65. 1618, апреля 26. Из расспросных речей гайдука П.Рахоцкого, что у королевича в Вязьме было 12 казацких старшин, которые вроде бы сообщили, что казаков собралось 20 тысяч и королевич велел им идти к Вязьме.

66. 1618, после апреля 27. Из расспросных речей пленного слуги Я.Михайлова, что к королевичу подходят 12 тысяч гусар, рейтар, пехоты и гайдуков гетмана Жолкевского, которые прикрывали границу против турок, и 40 тысяч запорожцев.

67. 1618, мая 8. Из расспросных речей пленного слуги Камащинского, что к королевичу из Польши идут 12 тысяч казаков и отряды Казановського.

68. 1618, мая 20. Из расспросных речей выходца из Украины П.Иванова об участии в осаде Стародуба и о слухах о смерти короля, перемирии с Турцией и его восприятии казаками, о переговорах казаков с королевичом, о противостоянии казаков с гетманом Жолкевским возле Белой Церкви и походе казаков к Очакову.

69. 1618, мая 26. Из расспросных речей пленного пахолка Я.Сулетского, что будто-бы три недели тому назад король прислал грамоту с сообщением о скором прибытии к королевичу 8 тысяч казаков.

70. 1618, мая 26. Из расспросных речей пленного пахолка Т.Михайлова о ожидании прибытия лисовчиков, 2 тысяч гусар и 2 тысяч запорожцев, которые будто бы собирались наступать на Можайск.

71. 1618, мая 26. Из расспросных речей пленного пахолка Ивана Мамонова, что с полком Казановского пришло 700 казаков.

72. 1618, июня 13. Из расспросных речей пленного пахолка В.Гаврилова о казацком посольстве в составе 9 старшин, которое было во Вязьме четыре недели тому назад и которому королевич велел поспешить с присоединением казаков к его войску.

73. 1618, июня 26. Из расспросных речей пленного пахолка Я.Нечецкого об ожидаемом приходе с лисовчиками 2 тысяч запорожцев.

74. 1618, июня 29. Из дела о русском посольстве в Крым А.Лодыженского и Р.Болдырева: а) отписка послов об отказе калги-султана от зимнего похода из-за договора турок с поляками, недовольство татар по этому поводу и самовольный поход ногайцев; б) отписка послов об условиях мира турок с поляками, которые взяли обязательство перевести казаков с Днепра; в) от-

писка послов о слухах о невыполнении польской стороной условий мира; г) из расспросных речей гонцов о подробностях казачьих нападений на турецкие земли и нападений татар на украинские земли; д) из расспросных речей кречетника Я.Мосеева о подробностях взятия казаками Петра Сагайдачного Ельца и судьбе посольской казны.

75. 1618, июнь-июль – 1628 июля 17. Из дела о русском посольстве к крымскому хану во главе с С.Хрущовым и С.Бредихиным: а) 1618, июня после 27. Из отписки валуйского воеводы А.Тургенева о наступлении запорожцев и взятии ними г.Ливны; б) 1618, июля 1. Из отписки посланников о слухах о взятии казаками г.Ливны; в) 1618, июля 2. Из отписки посланцев о взятии казаками г.Ливны и обнаружении казаческого войска в окрестностях Ельца, куда дошло посольство; г) 1618, июля 15. Из расспросных речей кречетника П.Маслова о подробностях взятия казаками Ельца; д) 1628, июля 17. Из справки, составленной в Разрядном приказе о службе С.Хрущова и о его пребывании в казацком плену 27 недель.

76. 1618, июля 4. Из расспросных речей пленного пахолка Я.Тецыка о составе полка Казановского и его потерях под Можайском.

77. 1618, июля 21. Из грамоты царя Михаила Федоровича Донскому войску с сообщением о взятии войском Петра Сагайдачного Ливен и Ельца, перехвате посольства С.Хрущова и С.Бредихина, и призывом к донским казакам прислать 5 тысяч войска.

78. 1618, сентября 1. Коломна. Из отписки полевого воеводы окольничего князя Г.К.Волконского о донесении разведчиков казаков станиц Т.Кабардина, С.Короткого, И.Арефьева и крестьянина И.Яковлева о приходе запорожцев в Перевитск и их вылазке на переправу и о невыполнении казаками приказа идти с воеводой к Белым пескам и их угрозы вообще бросить войско из-за задержки жалования.

79. 1618, сентября 1. Коломна. Из отписки Г.К.Волконского о грамоте каширского воеводы И.Пушкина, который передал, что разъезды зарайского воеводы В.Коробьина узнали от пленных, что гетман Сагайдачный идет на Коломну, Кашире угрожает осада, но запорожцы спешат соединиться с королевичем, независимо от того возьмут ли Каширу, и с повторным извещением о брожении казацких станиц относительно похода к Белым пескам.

80. 1618, сентября 1. Из расспросных речей в Разрядном приказе подъездчиков князя А.Морткина, что полк Чаплинского 29 сентября пошел к Волоку, а по сведениям перебежчика Ф.Резванова Чаплинский имеет задание соединиться с Сагайдачным.

81. 1618, сентября 2. Коломна. Из отписки Г.К.Волконского об эстафете от отряда есаула Иваниса с известием о намерении гетмана идти на Коломну и отступлении отряда к Зарайску после стычки с запорожцами, из-за чего воевода не рискнул выступить к Кашире, а согласно решения военного совета послал туда только стрельцов М.Беглецова и казаков К.Терентьева; о подробностях боя под Зарайском, полученных от стрельца Е.Ивашова, и просьбе разрешить отступить в коломенский кремль. На письме резолюция с приказом посылать станицы к переправам и к Серпухову, чтобы помешать переправе, а также предупредить серпуховских воевод.

82. 1618, сентября 3. Москва. Из грамоты царя Михаила Федоровича казакам, находящимся в походе вместе с Г.К.Волконским из сообщением о выплате части жалования и обещанием собрать средства для полной оплаты и призывом постоять за веру христианскую против литовских людей и запорожцев.

83. 1618, сентября 3. Москва. Из грамоты царя Михаила Федоровича воеводе Г.К.Волконскому с призывом удерживать переправы на Оке и подходы к Серпухову.

84. 1618, сентября 4. Коломна. Из отписки Г.К.Волконского о подробностях боя под Зарайском и попытке запорожцев захватить Каширу, полученные от казака станицы И.Арефьева, и невыполнении приказа атаманами Т.Казариным, Крыловым Вторым и М.Козловым, которые не выступили на помощь Кашире.

85. 1618, сентября 4. Коломна. Из отписки Г.К.Волконского с просьбой указать куда отступать в случае переправы Сагайдачного через Оку, а также прислать жалование для казаков, на письме резолюция с приказом подать ведомость численности казаков, татар и стрельцов в войске Г.К.Волконского.

86. 1618 сентября 4. Коломна. Из отписки Г.К.Волконского о полученном от зарайского воеводы В.Коробьина известии, что гетман Сагайдачный 2 сентября получил от королевича приказ идти на Москву к Симонову монасты-

рю и 3 сентября объявил на казацкой раде, что войско выступает 4 сентября, не ожидая полковника Бориспольца, который с 2 тысячами казаков был послан в Мещерскую волость

87. 1618, сентября 4. Из расспросных речей подъездчиков служек Чудова монастыря Т.Кудрявцева с товарищами о разгроме запорожцами станицы атамана Степана Красная Нагавка.

88. 1618, сентября 5. Москва. Царская грамота Г.К.Волконскому с приказом послать подкрепление гарнизону в Кашире и не допустить переправы гетмана Сагайдачного через Оку.

89. 1618, сентября 7. Село Гжель. Из отписки Г.К.Волконского о том, что казачьи атаманы отказались выступать против гетмана Сагайдачного потому, что борьба с ним им не по силам, и бросили войско, в связи с чем князь был вынужден отступить к Гжели.

90. 1618, сентября 7 Москва. Из расспросных речей гонца Ф.Остолопова о том, что в момент его отъезда из стана князя Волконского пришло извещение от разъезда о переправе через речку на судах 400 пеших запорожцев и воевода выступил против них.

91. 1618, сентября 71. Коломна. Из отписки Г.К.Волконского о роспуске слухов, что с Москвы виступило войско Б.М.Лыкова чтобы побить казаков, которые возмутили казаков и атаманов, часть которых бросила табор воеводы, и с просьбой разыскать кадашевца Сеньку, который распускал слухи.

92. 1618, сентября 7. Коломна. Отписка Солового-Протасьева о бегстве юртовских татар и астраханских стрельцов после боя с запорожцами под Коломной.

93. 1618, сентября 7. Отписка Г.К.Волконского о бегстве к запорожцам трех казаков из его войска, отход остальных казаков и бегстве с поля боя астраханских стрельцов, после чего с воеводой осталось только 250 человек.

94. 1618, сентября 71. Москва. Царская грамота Г.К.Волконскому с сообщением, что слухи о походе Б.М.Лыкова против казаков распускают сторонники королевича (одного из них — кадашевца Сеньку велено схватить), и с

обращением к казакам из войска Волконского: не верить слухам, а служить без боязни, воеводе же немедленно арестовать и допросить всех тех, кто мутит войско, а атаманам не разрешать вести торговлю без письменного согласования воеводы.

95. 1618, сентября 7. Москва. Царская грамота казакам из войска Г.К.Волконского в Коломну с призывом постоять за веру и московский народ и воевать с литовскими людьми и запорожцами.

96. 1618, сентября после 7. Москва. Из расспросных речей казачьего атамана из войска Г.К.Волконского П.Ульянова Первого о ссоре с коломничами, которые боялись пропустить казаков в город, что вроде бы, заставило их бросить войско воеводы и отступить к с.Высоцкому.

97. 1618, сентября 8. Коломна. Отписка Г.К.Волконского о подробностях обороны переправы через Оку, вынужденном отступлении к Коломне, самовольном отходе казаков из войска воеводы к с.Высоцкому и бегстве трех казаков из войска воеводы к гетману Сагайдачному.

98. 1618, сентября 9. Москва. Из расспросных речей звенигородца Д.Александрова о том, что у Волконского в Коломне осталось около 900 человек, казаки атамана Ульянова бросили войско воеводы и пошли московской дорогой, а Сагайдачный переправился через Оку и имеет 7 тысяч войска, а со слугами — 10 тысяч.

99. 1618, сентября 9. Москва. Царская грамота Г.К.Волконскому с выговором за отступление к Коломне без разрешения и приказом укрепиться на посаде в Спасском монастыре, а если запорожцы обойдут Коломну, то по возможности действовать против них и постоянно информировать Москву о их передвижении.

100. 1618, сентября 9. Москва. Дьячья запись о посылке грамот в Коломну и Г.К.Волконскому с приказом гарнизону Коломны впустить войско воеводы в город и сообщением об этом воеводе.

101. 1618, сентября 9. Москва. Царская грамота Г.К.Волконскому с приказом укрепиться в Коломне на посаде в Спасском монастыре и не чинить притеснений жителям города, а если казаки, которые бросили войско воеводы, не вернутся и не будет возможности защитить посад, то отступать в город;

если бы запорожцы пошли мимо Коломны на Москву, то действовать против них по возможности.

102. 1618, сентября 9. Москва. Царская грамота к казакам, которые находились в войске Г.К.Волконского, с похвалой за прежнюю службу, собщением о грамоте от воеводы, в которой он доложил об уходе казаков, и призывом вернуться в состав царского войска и стать в Коломне на посаде в монастыре.

103. 1618, сентября 10. Царская грамота Г.К.Волконскому с приказом держаться в Коломне, вернуть в свои ряды астраханских стрельцов, информацией от коломенских воевод и поручением доложить о численности войск в Коломне.

104. 1618, сентября 10. Царская грамота к казакам, которые находились в войске Г.К.Волконского, с похвалой за прежнюю службу, сообщением о грамоте от воеводы, в которой он доложил об уходе казаков, и призывом идти на соединение с воеводой и стать в Коломне на посаде в монастыре.

105. 1618, сентября 12. Отписка Г.К.Волконского с сообщением, что его войско разбежалось, а от языков воевода узнал, что запорожцы заняли окрестности Коломны, три казаки-перебежчики выдали ведомости о пребывании воеводы в Запрудной слободе, что заставило его отступить в направлении Москвы к с.Мельницы.

106. 1618, сентября 12. Из расспросных речей подъездчиков детей боярских Ф.Ярышкина с товарищами, что по дороге к Бронницам от встречных крестьян они узнали о запорожских разъездах в с.Благовшино, которые проведывают о дорогах к Серпухову.

107. 1618, сентября 15. Из расспросных речей сытников Б.Федосеева с товарищами, которые не смогли выполнить приказ жечь рожь и сено из-за противодействия казачьих станиц правительственных войск, размещенных у подмосковных селах, а от крестьян узнали, что запорожский разъезд численностью 150 человек был в Бронницах, а сами запорожцы стоят в районе с.Мячкова за 10-15 верст от Коломны.

108. 1618, сентября 15. Из расспросных речей в Разрядном приказе пленного гайдука М.Староминского, что ему неизвестно, где теперь запорожцы и имели ли они связь с королевичем.

109. 1618, сентября 15. Из расспросных речей подъездчиков дворовых людей стряпчего К.Протасьева с товарищами, что на каширской дороге за три версты до р.Пахры встретили сына боярского С.Савлукова которому удалось спастись после стычки с запорожцами возле с.Назарьева.

110. 1618, сентября 16. Из расспросных речей стрельца Д.Якимова, что разъезд князя Д.Т.Трубецкого оставил с.Беседы после прибытия на р.Угрешу запорожского войска.

111. 1618, сентября 16. Отписка полевых воевод князя И.М.Катырева-Ростовского и князя Н.Барятинского о занятии запорожцами монастыря на р.Угреше.

112. 1618, сентября 16. Из расспросных речей подъездчиков детей боярских З.Озерова с товарищами о появлении запорожских разъездов в каширской волости, которые расспрашивали о войске королевича и взяли с собой проводников к Звенигороду, где стоял королевич.

113. 1618, сентября 17. Из расспросных речей сына боярского И.Ленина о подходе запорожцев к монастырю св. Николая на Угреше, отходе запорожского разъезда численностью 120 человек к Звенигороду и стычке запорожцев с российскими казаками возле с.Мячкова.

114. 1618, сентября 17. Из распросных речей попа Ивана церкви Рождества Пречистой Богородицы в с.Беседах, что вышел из села 17 сентября, но запорожцев в Беседах и в монастыре св. Николая на Угреше не было.

115. 1618, сентября 17. Из расспросных речей подъездчиков детей боярских З.Озерова с товарищами, что по дороге к монастырю св. Николая на Угреше от крестьян узнали о приходе в с.Мячково сотни запорожцев, в монастыре запорожцев не было, под монастырем казаки станицы Л.Белоуса брали сено и тоже не слыхали о запорожцах, до прибытия отряда З.Озерова запорожский разъезд уже ушел с Мячкова, по рассказам крестьян войско запорожское стоит в Бронницах, откуда разъезды наезжают в окрестные села.

116. 1618, сентября 17. Расспросные речи подъездчиков царицыных детей боярских И.Волосатого с товарищами, что на каширской дороге встретили

беженцев с Вохны и Хотуни, от которых узнали о запорожской сотне, которая через хотунскую волость пробиралась к Коломне, от служивого татарина В.Буслаева узнали о другом запорожском разъезде, который был под Ростуновым, а крестьяне с.Шубина сообщили о приходе разъезда и в их село.

117. 1618, сентября 18. Из расспросных речей подъездчика сытника Д.Сабурова и выходца от черкас Т.Левонова.

118. 1618, сентября 18. Из расспросных речей подъездчиков сытников Т.Протопопова с товарищами о вылазке запорожской разведки с Бронниц в с.Новое.

119. 1618, сентября 19. Из расспросных речей подъездчиков сытников Т.Протопопова с товарищами о приходе запорожских разъездов в Шубине и Лобанове из табора Сагайдачного под Коломной.

120. 1618, сентября 19. Из расспросных речей подъездчиков служилых татар Д.Алеева с товарищами, что согласно информации крестьянина-беглеца из с.Беседы запорожский разъезд совершил набег на окрестности села.

121. 1618, сентября 20. Память воеводам В.М.Бутурлину с товарищами о стычке фуражиров с разъездом запорожцев за Беседами возле Острова.

122. 1618, сентября 20. Из расспросных речей С.Федорова, человека Ф.Самарина, в Разрядном приказе о подробностях стычки с запорожцами между Беседами и Островом.

123. 1618, сентября 20. Из расспросных речей подъездчиков задворных конюхов Д.Шемякина с товарищами о слухах относительно нападения запорожцев на Беседы и другие села.

124. 1618, сентября 20. Из расспросных речей подъездчиков Ф.Болдырева с товарищами о появлении на боровской дороге четырех сотен запорожцев, которые шли из Звенигорода.

125. 1618, сентября 21. Из расспросных речей подъездчиков детей боярских З.Озерова с товарищами, что согласно информации казака Р.Грудцова и домодедовских крестьян 19 сентября из лагеря королевича выехало две

сотни запорожцев на р.Пахру искать лагерь гетмана, а из других источников известно, что запорожцы уже находятся на р.Пахре в с.Колычове, а их часть численностью 1000 человек, которую видели серпуховские татары на Лопасне, пробивается к королевичу, имея русских проводников.

126. 1618, сентября 21. Из расспросных речей подъездчиков конюхов Ф.Болдырева с товарищами, что за три версты до р.Пахры встречали отряд И.Спасителева, от которого узнали о стычке с запорожцами за р.Пахрою и переносе лагеря Сагайдачного в Бронницу.

127. 1618, сентября 23. Из расспросных речей подъездчиков детей боярских И.Волосатого с товарищами о встрече с крестьянином, раненым запорожцами при набеге на с.Микитино.

128. 1618, сентябрь — 1619, май. Записи о выдаче денег запорожцам, которые выехали на российскую службу, в Разрядном приказе.

129. 1618, октября 2. Грамота царя Михаила Федоровича белозерскому воеводе с предупреждением о соединении войск королевича с запорожцами, численность которых 6 тысяч, о намерении запорожцев послать часть войска в замосковные города и с предупреждением подготовиться к обороне.

130. 1618, октября 19. Вязники. Из челобитной атаманов казацкого войска царю Михаилу Федоровичу с оправданием за то, что они бросили войско Г.К.Волконского и сообщением о победе над запорожцами Миневского.

131. 1618, октября 27. Вязники. Из грамоты казачьего войска боярину Б.М.Лыкову о появлении запорожцев под Суздалем, Владимиром, Стародубом и другими городами.

132. 1618, октября 31. Из отписки воеводы в Кирилловом монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Ф.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву о полученных из Москвы грамотах относительно возможных нападений запорожцев на Ярославский и Вологодский уезды.

133. 1618, ноября 6. Из отписки воеводы в Кирилловом монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Ф.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву, что в с.Кабанове Углицкой волости стоит лагерь запорожцев и российских казаков,

во главе с полковником Я.Шишом, который намеревался, когда замерзут дороги, идти к Белозеру и Кириллову монастырю.

134. 1618, ноября 19. Из отписки воеводы в Кириллове монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Ф.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву о грамоте вологодского воеводы И.Хлопова с предупреждением о намерениях Я.Шиша и С.Кругового идти на Вологду, Белозеро и Кириллов монастырь.

135. 1618, ноября 19. Из отписки вологодского воеводы И.Хлопова и дьяка С.Собакина белозерскому воеводе А.Ф.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву о полученной грамоте угличского воеводы Н.Волконского с предупреждением, что казаки Я.Шиша и С.Кругового прошли между Угличем и Кашином на с.Некоуз и намереваются идти на север к Вологде, Белозеру и др. городам.

136. 1618, ноября 26. Деулино. Из статейного списка переговоров русских великих послов боярина Ф.И.Шереметьева с товарищами с комиссарами Речи Посполитой о прибытии в посольский стан посланцев от казаков, ранее перешедших к королевичу, с сообщением о готовности казаков вернуться на сторону царя, от чего их удержал приезд Л.Пивова, который напугал казаков слухами, что на Москве их ожидают казни и тюрьмы; а также о попытках казаков-бунтовщиков склонить запорожцев и поляков к грабежам российских городов.

137. 1618, ноября 27. Из отписки воеводы в Кириллове монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Ф.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву о намерениях казаков Я.Шиша и С.Кругового и численности их сил (у Шиша — до 400 запорожцев, джур и русских казаков, у Кругового — до 300).

138. 1618, ноябрь. Москва. Из грамоты Михаила Федоровича городам о предварительной договоренности с польскими комиссарами об отходе польско-казацких войск и боязни, что поляки не выплатили запорожцам надлежащей платы и те не хотят уходить из земель Московского государства, надеясь ограбить здешние города.

139. 1618, ноябрь. Москва. Из грамоты царя Михаила Федоровича калужским воеводам о предварительной договоренности с польскими комиссарами об отходе польско-казацких войск и боязни, что поляки не выплатили запо-

рожцам надлежащей платы, и те не хотят уходить из земель Московского государства, надеясь ограбить здешние города.

140. 1618, декабря 10. Письмо королевских комиссаров А.Новодворского и Л.Сапеги Запорожскому войску с сообщением об обмене пленными согласно условиям Деулинского перемирия.

141. 1618, декабря 111. Из отписки воеводы в Кириллове монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Ф.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву о полученной грамоте вологодских воевод о приходе в Вологодский уезд 3 тысяч казаков Я.Шиша, С.Кругового и Лома.

142. 1618, декабря 15. Из отписки воеводы в Кирилловом монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Ф.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву что казаки Я.Шиша заняли Волок Словинский и расспрашивают о дороге в Кирилло-Белозерский монастырь и силах, которые его обороняют.

143. 1618 декабря 14. Из отписки воеводы в Кирилловом монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Ф.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву о приходе на Волок Словинский казаков Я.Шиша, который ожидает С.Кругового, их планы брать Кириллов монастырь, дождавшись похода запорожцев из Пошехонья, а потом идти на Каргополь, а также состояние и вооружение их войска.

144. 1618, декабря 16. Из отписки воеводы в Кирилловом монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Ф.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву о составе и численности казаков Я.Шиша и С.Кругового, количество запорожцев в их рядах, ссоре между атаманами, и их дальнейших намерениях.

145. 1618, декабря 25-28. Документы о выезде казаков из войска Петра Сагайдачного в Калугу на русскую службу.

146. 1618, декабря 26-1619 января. Дело о переходе на русскую службу запорожских казаков во главе с полковником Жданом Коншиным.

147. 1618, декабря 28. Из отписки воеводы в Кирилловом монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву о пребывании под Вологдой отрядов украинских и русских казаков и данные об их численности.

148. 1618, г. конец. Из справки, составленной в Разрядном приказе, о городах, разоренных запорожцами во время похода 1618 г., с известиями о г.Лебедянь.

149. 1619, января 1. Память о выдаче жалования запорожским казакам, перешедшим на русскую службу.

150. 1619, января 10.Запись о выдаче жалования полку запорожских казаков, перешедших на русскую службу.

151. 1619, января 12. Из отписки воеводы в Кирилловом монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву о численности и размещении запорожцев и русских казаков возле Белоозера.

152. 1619, января 15. Из отписки воєводы в Кирилловом монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву о численности и размещении запорожцев и русских казаков в Чарондской округе.

153. 1619, января 26. Из расспросных речей выходцев из казачьих полков о намерениях запорожцев возвращаться к новгородскому рубежу и в литовские земли, согласно договоренности с королевичем, и расправе запорожцев с теми казаками, кототрые убегали к русским войскам.

154. 1619, января 29. Из отписки воєводы в Кирилловом монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву об информации холмогорских воевод о передвижении полков Я.Шиша и Я.Яцкого.

155. 1619, январь-март. Списки пленных запорожских казаков с указанием местностей, из которых они происходят.

156. 1619, февраля 1. Из отписки воеводы в Кирилловом монастыре М.Спешнева белозерскому воеводе А.Образцову и дьяку Ф.Вахромееву о действиях казаков Я.Шиша и Я.Яцкого в районе Каргополя.

157. 1619, февраля 5. Сообщение подъездчиков о передвижении войск Я.Шиша.

158. 1619, февраля 14. Грамота походного воеводы Г.Тюфякина белозерскому воеводе А.Образцову с просьбой известить о передвижении войска Я.Шиша.

159. 1619, февраля 20. Из отписки калужских воевод царю Михаилу Федоровичу о том, что калужский сын боярский А.Муханов попал в плен к запорожцам 23 ноября 1618 г. во время осады Калуги гетманом Петром Сагайдачным.

160. 1619, около февраля 20. Из справки Разрядного приказа о военных действиях под Зарайском.

161. 1619, до марта 12. Из справки Разрядного приказа об использовании пороха и свинца из запасов в Донкове.

162. 1619, марта 14. Из отписки воеводы г.Сапожка Л.Измайлова царю Михаилу Федоровичу о материальных потерях артилерии и запасов из арсенала города во время похода Сагайдачного летом 1618 г.

163. 1619, марта 17. Отписка коломенских воевод царю Михаилу Федоровичу о службе детей боярских Савелие и Афанасия Нарбековых на войне против запорожцев в 1618 г.

164. 1619, около марта 19. Из челобитной есаула И.Титова, который в 1618 г. служил в гарнизоне г.Михайлова.

165. 1619, марта 20. Из отписки русского посла в Крыму О.Лодыженского о походах на украинские земли: весной 1618 г. — ногайцев, осенью — калгисултана, а также слухи относительно успехов П.Сагайдачного во время похода на Москву.

166. 1619, март-апрель. Документы о выплате кормовых денег запорожцам, которые выехали на русскую службу.

167. 1619, апреля 25. Обыск о государевой казне в Донкове.

168. 1619, апреля 28. Из памяти посланому в Крым служилому татарину З.Исеневу, который должен был сопровождать крымских послов, отпущенных запорожцами.

169. 1619, апрель. Из челобитной детей боярских, которые находились в Калуге во время осады П.Сагайдачного

170. 1619, апрель. Из челобитной калужского духовенства и посадских людей о подробностях осады и штурмов Калуги войском гетмана Петра Сагайдачного.

171. 1619, апрель. Из отписки ряжского воеводы М.Трусова царю Михаилу Федоровичу об использовании пороха и свинца из запасов ряжской крепости во время наступления Петра Сагайдачного в июле 1618 г.

172. 1619, июля 30. Из перевода грамоты крымского хана Джанибек-Гирея царю Михаилу Федоровичу из сообщением о походе калги-султана на Подолье.

173. 1619, июля 30. Из перевода грамоты калги-султана Давлет-Гирея царю Михаилу Федоровичу с подробностями битвы на Каменецком поле и нападения на Подолье.

174. 1619, августа 18. Справка о службе свияжских стрельцов в 1618-1619 гг., которые брали участие в бою с запорожцами возле Пафнутьева монастыря 9.10.1618 г.

175. 1619, августа 30. Из отписки русского посланника в Крыму А.Лодыженского, что от пленного казака татары узнали о Деулинском перемирье, и о двух татарских отрядах, посланных Искандер-пашою к Каменцу-Подольскому.

176. 1619, ноябрь. Москва. Из справки Разрядного приказа о службе И.Офремова.

177. 1620, после января 28-апреля 28. Дело о приезде в Москву посольства от гетмана П.Сагайдачного во главе с есаулом П.Одинцом.

178. 1620, февраля 10. Из отписки Г.К.Волконского, провожавшего русских послов в Крым П.Воейкова и С.Матчина и татарских послов, о встрече запорожского посольства П.Одинца на Серпуховской дороге.

179. 1620, февраль 12. Из отписки русских послов в Крым П.Воейкова и С.Матчина о встрече с запорожским посольством П.Одинца, которое татарские послы не заметили.

180. 1620, февраля 12. Из грамоты царя Михаила Федоровича послам в Крым П.Воейкову и С.Матчину из сообщением о запорожском посольстве, которое было велено задержать в Путивле, и присланных с ним пленных, которых планировалось передать Ибрагим-паше Сулешову.

181. 1620, февраля 16. Из памятки Х.Соймонову о передаче двух татарских пленных, присланных запорожским посольством, Ибрагим-паше Сулешову.

182. 1620, февраль. Из грамоты царя Михаила Федоровича крымскому хану Джанибек-Гирею с оправданием относительно приема запорожского посольства.

183. 1620, марта после 1. Из отписки Г.К.Волконского о прибытии с Х.Соймоновым двух татарских пленных, присланных запорожским посольством.

184. 1620, марта 22. Из отписки белгородского воеводы И.Погожего царю Михаилу Федоровичу о запорожской разведке, высланной из г.Хорола.

185. 1620, мая 2. Из отписки русского посла в Крым А.Лодыженского о походе запорожцев в Молдову и слухах о планируемом походе запорожцев на Перекоп.

186. 1620, мая после 23. Из отписки брянского воеводы В.Щербатова царю Михаилу Федоровичу о походе запорожцев на Дунай и подготовке похода князя Корецкого в Молдову.

187. 1620, мая после 26. Из отписки мосальского воеводы Е.Хитрово царю Михаилу Федоровичу о запорожцах, которые возвращались из рейдов по московским волостям.

188. 1620, после июня. Москва. Из записи о выдаче жалования запорожским казакам, которые перешли на русскую службу.

189. 1620, июля 7. Из судного дела об измене сына боярского И.Протасьева, перешедшего в 1618 г. в войско П.Сагайдачного и принимавшего участие в бою под Шацком.

190. 1620, после 11 сентября. Из отписки посла в Крым С.Матчина о стычке с запорожцами возле устья Молочных вод 15.08.1620 р.

191. 1620, сентября 13. Из отписки русских послов в Крым П.Воейкова и С.Матчина о взятии запорожцами в плен крымского гонца, от которого они узнали о маршруте посольства; о засаде возле устья Молочных вод и помощь ногайцев Кантемир-мурзы.

192. 1620, сентября 13. Из вестового списка русских послов в Крым П.Воейкова и С.Матчина о тревоге в Крыму из-за активности запорожцев на море и слухах, что их собралось 40 тысяч и они предлагают правительству дань, которая отправляется в Крым, выплачивать им, а они пойдут на Крым войной и Крым разорят.

193. 1620, октября 18. Из отписки белгородского воеводы И.Погожего царю Михаилу Федоровичу о том, что запорожцы на войну не собираются.

194. 1620. Из списка пленных в московских тюрьмах, среди которых был сын боярский И.Ю.Зверев, перешедший к украинским казакам, а потом вместе с ними возвратившийся на московскую службу.

195. 1621, апреля 19. Из отписки можайского воеводы Л.Кологривова царю Михаилу Федоровичу о задержании людей, которые были в полку Я.Яцкого.

196. 1621, июля 8. Из дела о побеге "в Литву" с рассказом о разгроме отряда полковника Я.Яцкого.

197. 1621, июля 11. Из справки Разрядного приказа об обороне Михайлова в августе 1618 г.

198. 1630, июня 25. Из челобитной В.Коробьина царю Михаилу Федоровичу и патриарху Филарету об обороне Зарайска в августе 1618 г. и приложение: справка Разрядного приказа о службе В.Коробьина.

Document Summaries

1. 18 June 1613. Excerpt from a letter of the Synod of Russian Bishops to the Don Cossacks informing them of the intention of King Zygmunt III of Poland to march on Moscow and about the capture of Putyvl' by the Lithuanian and Zaporozhian armies, and calling on the Don Cossacks to render assistance to the tsar's voevodas who had suffered defeats in the Siverian land.

2. 24 October 1613. Excerpt from orders to A. Lodyzhenskii and P. Danilov, emissaries to the Crimea, concerning information given the Crimean court that the attack of the Zaporozhian Cossacks had taken place with the consent of the king and the magnates' council.

3. October 1613–August 1614. Excerpt from the envoys' report (*stateinyi spisok*)[1] of the emissaries to the Crimea A. Lodyzhenskii and P. Danilov with information from the Bel of Yalav and other sources about attacks of Zaporozhian Cossacks on the Crimea, the hostile attitude of some Crimean nobles to the Polish Commonwealth during the Polish-Tatar negotiations, and rumours that the Cossacks had abandoned Prince Wladyslaw's army, which had fought the Russian forces.

4. 22 December 1613. Excerpt from a report by S. Protas'ev and M. Danilov, emissaries to the Ottoman Empire, to Tsar Mikhail Fedorovich informing him about Tatar attacks on Ukrainian lands, allegedly on the orders of the Turkish sultan.

5. March 1614. Excerpt from the interrogation transcript of Zaporozhian Cossacks captured by the Russian army in the Battle of Olonets who told of the activity of Cossack detachments under A. Nalyvaiko, Sydorko, Khvostovets' and Borysh-polets' that served in the Polish army in 1612–14.

6. 24 March 1614. Excerpt from the interrogation transcript of Lithuanian captives about battles in which Nalyvaiko's detachments participated.

7. 26 March 1614. Excerpt from reports of inhabitants of Dubrovenskii district about Lisowski's detachments and Nalyvaiko's Cossacks.

8. 2 April 1614. Excerpt from the interrogation transcript of the captured nobleman Semen Sudovs'kyi (Sz. Sudowski) about Nalyvaiko's Cossacks.

9. 6 April 1614. Excerpt from the reports of V. Danilin and I. Chokmakov, burghers of Bila, about Lisowski's and Nalyvaiko's Cossacks.

10. 11 April 1614. Excerpt from a report to Tsar Mikhail Fedorovich by D. M. Cherkasskii and I. F. Troekurov, voevodas from Smolensk, on information obtained from captives (prisoners of war) about Hetman Jan Karol Chodkiewicz's intention to march on Smolensk, having previously sent Lisowski's Cossacks and Zaporozhians from Nalyvaiko's army, which had remained with the Polish forces.

11. 15 July 1614. Excerpt from instructions to G. K. Volkonskii and P. Evdokimov, emissaries to the Crimea, to find out about the negotiations of Sahin-Girey (son of the Crimean khan) with the Poles and Zaporozhians, and the concomitant possibility of a Polish-Crimean war, as well as to convince the khan's court that the fortifications on the Donets' and Oskol had been built not against the Tatars but against the Zaporozhian Cossacks, who were an obstacle in the Muscovite state's relations with the Crimea.

12. Circa 28 September 1614. Excerpt from the account of Boyar Son (*syn boiarskii*)[2] I. Apukhtin, who had travelled to the Don Cossack region and reported about rumours of a Zaporozhian naval campaign in the environs of Istanbul.

13. After 17 October 1614. Excerpt from a report by S. Protas'ev and M. Danilov, Russian emissaries to the Ottoman Empire, about the punishment of Vizier Nasuh-Pasha, who had concealed the news that the Cossacks had taken Sinope.

14. 27 October 1614. Excerpt from a report by S. Protas'ev and M. Danilov, Russian emissaries to the Ottoman Empire, to Tsar Mikhail Fedorovich about the Zaporozhian capture of Sinope and rumours of their rout by Haleb-Pasha's squadron, and about the campaign against Poland by the Pasha of Kaffa.

15. 11 December 1614–13 December 1619. Excerpt from reports in the *Seunch* Book concerning details of battles and skirmishes of Muscovite armies with the Zaporozhian Cossacks in this period.

16. 6 January 1615. Excerpt from a report by I. Adadurov, the official accompanying the Russian envoys to the Ottoman Empire, on intelligence gathered about

Zaporozhian plans concerning Russian and Turkish envoys' caravans and about the Zaporozhian otaman, Ia. Shekhovnychyi, who was spending the winter in the Don Cossack region.

17. After 8 March 1615. Excerpt from a report by G. K. Volkonskii and P. Evdokimov about rumours circulating in the Crimea concerning the defeat of Polish forces in the Siverian land, the fall of King Zygmunt III, the ascent to the throne of his son Wladyslaw, and the results of the nureddin's campaign in the vicinity of Kyiv and Bila Tserkva.

18. 9 March 1615. Excerpt from a letter handed by the Department of Foreign Affairs (*Posol'skii prikaz*) to the Novgorodian emissaries Ia. Boborykin and M. Murav'ev informing them of the defeat by the government forces of Russian and Ukrainian Cossacks under Z. Zarutskii's command.

19. April 1615. Excerpt from a report by refugees from the Crimea about the nureddin's skirmish with the Cossacks near the Dnipro fortifications, the Crimean conflict with the Nogay Tatars, and the Zaporozhians' intention of attacking Azov together with the Don Cossacks.

20. After 16 April 1615. Excerpt from G. K. Volkonskii's and P. Evdokimov's report, giving details about the Cossacks' attack on Yaslav Begs army, which was returning from the nureddin's campaign in Ukraine.

21. After 2 May 1615. Excerpt from a report by the Russian envoys to the Ottoman Empire, S. Protas'ev and M. Danilov, to Tsar Mikhail Fedorovich concerning the interrogation of Zaporozhian Cossacks captured by the Crimeans; they told of the Ukrainian Cossacks' conflicts with Polish soldiers and of the Cossacks' intentions of resettling in the Don Cossack region; about the siege of Ochakiv by a 10,000–strong Zaporozhian army, which, having captured Ochakiv, wanted to march on Perekop; about the 80,000 captives (*yasIr*) captured by the Crimeans in Ukraine during their winter campaign; and other rumours.

22. After 18 May 1615. Excerpt from G. K. Volkonskii's and P. Evdokimov's report about the Nogay Tatars' negotiations with the Crimea and Poland, the Ottoman sultan's proposal to drive the Zaporozhian Cossacks away from the Dnipro, and the Zaporozhians' attempt to capture Bilhorod.

23. 4 June 1615. Excerpt from the relation of Boyar Son G. Inshin about the Zaporozhians' intentions regarding the Solovoi-Protas'ev mission.

24. 14 July–13 November 1615. Excerpt from the envoys' report of the emissaries to the Crimea, I. I. Speshnev and *pod'iachii*[3] V. Nesterov, with information gathered about the rout of the Nogay detachments, the khan's campaign in Ukraine, the building of fortifications on the Dnipro, the Zaporozhians' intentions, the results of the khan's campaign in Ukraine, and other rumours.

25. 19 August 1615. Excerpt from the transcript of the Crimean emissary Bulat-ul-an's speech at an audience with Tsar Mikhail Fedorovich with news of the khan's victory over the Zaporozhians.

26. After 3 September 1615. Excerpt from a report by I. I. Speshnev and V. Nesterov, emissaries to the Crimea, about the crossing of the Dnipro by the Crimean army under the cover of 3,000 janissaries, the treason of two Cossacks who were captives of the Crimeans and betrayed Cossack patrols of 500 men, and about other undertakings of the Tatars and Turks concerning the defence of the Dnipro estuary, as well as the Cossacks' attempt to destroy Islam-Kerman.

27. After 6 October 1615. Excerpt from I. I. Speshnev's and V. Nesterov's report about the return in September of the kalga from his campaign in Ukraine; the Tatars' unease about GЪzlЪve's vulnerability to the Zaporozhian flotilla, which had proved victorious at sea over the Turkish fleet; the contents of a letter to the Muscovite court from Khan Canibek-Girey of the Crimea, who boasted of a successful raid on Ukraine; and rumours of the results of that attack.

28. 23 November 1615. Excerpt from a report by the Voronezh voevoda M. Boriatynskii with news about the arrival of the Don Cossack atamans G. Dolgosheia and A. Plokhii, who told of the arrival of a Zaporozhian Cossack mission in the Don Cossack region. This mission proposed that emissaries of the Don Cossacks come to prepare a joint appeal to King Zygmunt III demanding peace and the return of Smolensk under the threat of a joint Zaporozhian-Don Cossack campaign against the Poles. The Don Cossacks intended to send a mission to Zaporizhzhia headed by D. Trubnikov.

29. 15 December 1615. Excerpt from an envoys' report on the negotiations of the great emissaries headed by I. M. Vorotynskii with the commissioners of the

Commonwealth near Smolensk: the contents of the Smolensk voevoda's letter with a report by the Zaporozhian L. "Fedorov" about the Tatar raid in Podilia, the defeat of the Crown Hetman Stanislaw Żółkiewski, the unwillingness of the Cossacks to come to his aid because of religious controversies, and the provision of Turkish assistance to the Lower Dnipro region (*Nyz*).

30. January 1616. A list of prisoners captured by the Russian army, including the names of the Zaporozhians Roman "Mykhailov," Ivan Buiavs'kyi, Tymofii Kuchyns'kyi, Larion "Grigor'ev," Iermolai "Ivashov," and Illia "Matveev."

31. 1 February 1616. Excerpt from the translation of a letter from Khan Canibek-Girey of the Crimea to Tsar Mikhail Fedorovich reporting on his successful raid in Podilia.

32. After 18 April 1616. Excerpt from a report by P. I. Mansurov and S. Samsonov, envoys to the Ottoman Empire, about the result of the mission of the Don Cossacks to the Zaporozhians, the arrival of the Zaporozhians in the Don Cossack region, and rumours about the capture of Ochakiv by the Zaporozhians.

33. 7 May 1616. Excerpts from accounts by merchants who had come from the Sich to the Don Cossack region and told of the sea campaign of Hetman Strilkovs'kyi and of the tension aroused in Ukraine by the religious question.

34. After 11 May 1616. Excerpts from the account of F. Cheliustkin and P. Danilov, envoys to the Crimea, about the Poles' negotiations with the Crimea concerning the Zaporozhian Cossacks and the king's intention to attack the Crimea and Muscovy together with the Nogay Tatars; information allegedly obtained from Cossacks captured by the Crimeans.

35. 20 May 1616. Excerpt from the account of the Don Cossack E. Savin, who told of the agreement of D. Trubnikov's and I. Slepoi's mission concerning the arrival of the Zaporozhians in the Don Cossack region to organize a joint campaign against Azov and rumours of the Zaporozhians' refusal to support the king in his war with Muscovy.

36. 22 May 1616–28 November 1618. Excerpt from the envoys' report of P. I. Mansurov's and S. Samsonov's mission to the Ottoman Empire: notification of the threat posed by the Cossack flotilla in the spring of 1616; the mission of the

Polish diplomat J. Kochanowski; the Ottoman Porte's reaction to Zaporozhian maritime successes in 1616; details of the Zaporozhians' naval battles with the Turkish fleet in the summer of 1616; J. Kochanowski's promise not to allow the Zaporozhians to attack the sultan's lands and to direct their activity against Muscovy; the Turks' efforts to defend the Black Sea coast and the supposition of the possibility of the repetition of Cossack attacks in the spring of 1617; the Cossacks' successes at sea in 1617; and rumours about the defeat of Prince Wladyslaw near Dorogobuzh in the winter of 1618.

37. After 22 May 1616. Excerpts from I. Speshnev's report with rumours about the Cossacks' siege of Bilhorod and the devastation of its environs and those of Istanbul, the Cossacks' intention to march on Perekop, and other rumours about the Zaporozhians' naval successes.

38. After 28 May 1616. Excerpts from I. Speshnev's report with information obtained from a renegade Cossack who captured Zaporozhian informants with the Perekop Tatars; he learned from the latter that some 30,000 Cossacks had assembled in the Lower Dnipro region, not in order to march on Perekop, but in response to religious conflicts in Ukraine.

39. 22 June 1616. Excerpts from a report by Commander of Musketeers (*streletskii golova*)[4] I. Iazvetsov, who had escorted the Muscovite emissaries to the Ottoman Empire as far as the Don Cossack region, about the Don Cossacks' mission to the Sich, which was headed by V. Vorokhobin, and about rumours concerning increased tensions between the Zaporozhians and the Poles on religious grounds; these rumours were heard by the merchant I. Moskvitin.

40. 22 June 1616. Excerpts from the account of the Don Cossack captain I. Sviridov, who confirmed constant contacts between the Don and Zaporozhian Cossacks.

41. After 25 June 1616. Excerpts from F. Cheliustkin's and P. Danilov's report with information about the interrogation of a Zaporozhian Cossack captured by the Crimeans in the vicinity of Kaffa.

42. After 27 August 1616. Excerpt from F. Cheliustkin's and P. Danilov's letter with news gathered in the Crimea: rumours that the Polish king had sent the Zaporozhians out to sea; details about the capture of Kaffa by the Zaporozhians; the

Crimean reaction to this event; rumours about the murder of the Polish king by Prince Radziwil; and other news.

43. 30 October 1616–15 February 1617. About negotiations in Moscow with the Crimean mission headed by Mehmed-Aga, with information about the capture of Kaffa by the Zaporozhians; rumours that the Cossacks had allegedly acted under instructions of the royal government; details about the Zaporozhians' campaign against Ochakiv; and the problem of Crimean-Muscovite relations in conjunction with the Zaporozhian counteraction.

44. March 1617. Excerpts from the account of the interpreter of the mission to the Crimea, Miliuta Nagaev, who reported that in Valuiki their caravan had learned about the capture of Oskol by Ukrainian Cossacks, and as a consequence they had had to bypass Oskol.

45. 10 March 1617. Excerpts from instructions to Iu. Z. Bogdanov, who had been sent to the Don Cossack region to meet Russian envoys returning from Istanbul in order to learn the state of relations between the Don Cossacks and atamans and the Zaporozhians, the subject of their negotiations, and the attitude of the atamans and Cossacks, as well as the mandate to convince the Turkish chavush that the Zaporozhians were acting at the instigation of the Polish king.

46. March 1617. Excerpt from the record of negotiations in Moscow with Crimean emissaries headed by Mehmed-Aga and couriers from the khan with news of the danger to caravans accompanying envoys posed by the Nogay Tatars and the Zaporozhians; about the participation of the Don Cossacks in the Zaporozhians' campaigns against Russian towns; the return of Oskol by Russian armies; and an explanation of the Don Cossacks' participation in the campaign against Trebizond.

47. April 1617. Excerpt from Tsar Mikhail Fedorovich's response to Khan Canibek-Girey informing the latter of Prince I. F. Khovanskii's victory over the Zaporozhians and of the reopening of the road through Oskol.

48. 20 April 1617. Excerpt from instructions to A. Lodyzhenskii and R. Boldyrev, tsar's envoys to the Crimean khan, to mention in their speeches the trickery of the Polish king, who had sent the Cossacks to Oskol, and Prince I. F. Khovanskii's victory over them.

49. 4 August–15 November 1617. Excerpt from an envoys' report of the mission to the Crimean khan headed by A. Lodyzhenskii and R. Boldyrev with collected news: the kalga could not participate in the campaign in Podilia for fear of a Zaporozhian attack; Iskender-Pasha's campaign in Podilia with the Nogay Tatars and the armistice with Hetman ZЧlkiewski; the Crimeans' attack in the vicinity of Bila Tserkva; Crimean attitudes regarding the treaty with the Commonwealth; the capture of the Russian forts Livny and Elets by Ukrainian Cossacks; and details of the attack on Podilia.

50. 25 August 1617. Excerpt from a letter of the Don Cossack army to Tsar Mikhail Fedorovich informing him of campaigns conducted jointly with the Zaporozhian Hetman Sydir Iermak against the Nogay Tatars under Khan Ishterek.

51. Circa 25 August 1617. Excerpt from an account of Don Cossack army emissaries about 2,000 Zaporozhians who had come to the Don Cossack region after an unsuccessful encounter with the Ottoman fleet and their failure to penetrate the Ottoman fortifications near Ochakiv; the Zaporozhians explained that they had come in response to the tsar's order to mobilize against the Nogay Horde of Khan Ishterek; also a report on conditions in Zaporizhzhia.

52. 1 January 1618. Excerpt from the interrogation transcript of Zhelobovs'kyi (Zelobowski), a nobleman captured by the Russians, who told of negotiations between the Zaporozhians and Prince Wladyslaw, and reported rumours about the arrival of 6,000 Cossacks in the vicinity of MahilCu.

53. 19 January 1618. Excerpt from the account of courier B. Aigustov: from Viaz'ma to Mozhaisk he was escorted by a company of Zaporozhians; this confirmed that there were Zaporozhians in Prince Wladyslaw's army.

54. 28 January 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the *pacholek*[5] P. Dekovs'kyi, captured by the Russians, who said that the Zaporozhian emissaries to Prince Wladyslaw were in MahilC_ demanding prepayment in money and cloth; if it was not forthcoming, the Cossacks would not support Prince Wladyslaw in the spring.

55. 28 January 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the *pacholek* P. Zlotkov, captured by the Russians, who said that Hetman ZЧlkiewski was ex-

pected in Viaz'ma in the spring with the Zaporozhians, and Prince Wladyslaw was expected to march with them on Moscow.

56. 28 January 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the nobleman H. Bunars'kyi (Bunarski), captured by the Russians, who said that 20,000 Zaporozhians were expected in Viaz'ma in the spring.

57. 3 March 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the nobleman M. Zhyryns'kyi (Zyrynski), captured by the Russians, who said that 40,000 Zaporozhians had assembled in the vicinity of Bila Tserkva and Fastiv.

58. 3 March 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the nobleman A. Savyts'kyi (Sawicki), captured by the Russians, who said that some 20,000 Zaporozhians had assembled in the vicinity of Korsun' and Bohuslav, but that it was not clear whether they would support Prince Wladyslaw.

59. 3 March 1618. Excerpt from the account of the Lviv merchant P. Shlivs'kyi, who told of a Tatar attack on Podilia; the Zaporozhians caught up with the Tatars and destroyed their forces.

60. 3 March 1618. Excerpt from the account of the MahilCu merchant L. Vlasau (Vlasov), who reported that Hetman ZЧlkiewski and the Zaporozhians would not go to Viaz'ma, but had been instructed to march on Moscow via Putyvl' and the Siverian land.

61. 3 March 1618. Excerpt from the account of Boyar Son T. Malyshkin, who went to Viaz'ma to meet Hetman Jan Chodkiewicz and said that he had seen a company of Zaporozhians near Viaz'ma.

62. 2 April 1618. Excerpt from a document concerning the stay of Crimean emissaries and couriers in Moscow. In his speech the dumnyi d'iak P. Tret'iakov stated that in his letter to the tsar, King Zygmunt III had boasted that neither the khan nor the sultan could resist him, for the khan had fled from the Zaporozhians alone, and the sultan was suing for peace.

63. 26 April 1618. Excerpt from the interrogation transcript of *pacholek* Ia. Sobolevs'kyi (J. Sobolewski), captured by the Russians, who told of a letter

from Hetman Petro Sahaidachnyi stating that 12,000 Zaporozhians had assembled.

64. 26 April 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the captured nobleman Ia. Chaplyns'kyi (J. Czaplinski), who said that four weeks previously Zaporozhian officers had been in Viaz'ma for negotiations with Prince Wladyslaw, and that they had already left.

65. 26 April 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the captured *hajduk*[6] P. Rakhots'kyi (Rachocki), who said that twelve Zaporozhian officers at Prince Wladyslaw's camp in Viaz'ma had allegedly reported that 12,000 Cossacks had been ordered by Prince Wladyslaw to march on Viaz'ma.

66. After 27 April 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the *pacholek* Ia. "Mikhailov," captured by the Russians, who said that 12,000 of Hetman ZЧlkiewski's husars, *rajtaria*, infantry and *hajducy*, who had defended the borders with the Ottoman empire , were coming to Prince Wladyslaw's aid, as were 40,000 Zaporozhians.

67. 8 May 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the captured *pacholek* Kamashchyns'kyi (Kamaszczynski), who said that Prince Wladyslaw had been joined by 12,000 Zaporozhian Cossacks from Poland and by Kazanowski's unit.

68. 20 May 1618. Excerpt from the account of the *vykhodets'*[7] P. "Ivanov," who said that he had taken part in the siege of Starodub and reported rumours of the king's death, a truce with the Ottoman Empire and the Cossacks' reaction to it, the Cossacks' negotiations with Prince Wladyslaw, the conflict between Hetman ZЧlkiewski and the Cossacks at Bila Tserkva, and the Cossacks' march on Ochakiv.

69. 26 May 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the *pacholek* Ia. Sulets'kyi (J. Sulecki), captured by the Russians, who allegedly said that three weeks previously the Polish king had sent notification about the imminent arrival of 8,000 Cossacks to assist Prince Wladyslaw.

70. 26 May 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the *pacholek* T. "Mikhailov," captured by the Russians, who told of the expected arrival of

Lisowski's detachments, 2,000 hussars, and 2,000 Zaporozhians, all of whom were supposed to march on Mozhaisk.

71. 26 May 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the *pacholek* I. "Mamonov," captured by the Russians, who said that 700 Zaporozhian Cossacks had arrived with Kazanowski's regiment.

72. 13 June 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the *pacholek* V. "Gavrilov," captured by the Russians, who told of a Zaporozhian mission of nine officers that was in Viaz'ma four weeks previously and was instructed by Prince Wladyslaw to bring the Cossacks quickly to join his army.

73. 26 June 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the *pacholek* Ia. Nechets'kyi (J. Nieczecki), captured by the Russians, who told of the expected arrival of 2,000 Zaporozhians with Lisowski's detachments.

74. 29 June 1618. Excerpt from a document about the mission headed by A. Lodyzhenskii and R. Boldyrev:

a) News from the emissaries about the cancellation of the kalga's winter campaign because of the treaty between the Turks and the Poles, the dissatisfaction of the Tatars with this cancellation, and the Nogay Tatars' independent campaign;

b) the envoys' report about the conditions of the peace treaty between the Turks and the Poles, who had agreed to remove the Cossacks from the Dnipro;

c) the emissaries' report about rumours that the Polish side had not adhered to the conditions of the peace treaty;

d) couriers' reports about the details of Zaporozhian attacks on Turkish lands and Tatar attacks on Ukrainian lands;

e) interrogation transcript of the falconer (krechetnyk) Iakov Moseev about details of the capture of Elets by Hetman Petro Sahaidachnyi's Cossacks and the fate of the mission treasury.

75. June 1618–17 July 1628. From a document about the tsar's mission to the Crimean khan headed by S. Khrushchev and S. Bredikhin:

a) After 27 June 1618. Excerpt from a letter from the Valuiki voevoda, A. Turgenev, with news about the Cossacks' advance and their capture of the town of Livny;

b) 1 July (1618). Excerpt from the emissaries' report concerning rumours heard from refugees about the capture of the Livny by Zaporozhian Cossacks;
c) 2 July (1618). Excerpt from the emissaries' report about the capture of Livny by Cossacks and the appearance of the Zaporozhian army in the vicinity of Elets, which the emissaries had reached;
d) 15 July (1618). Excerpt from the interrogation of the falconer P. Maslov about details of the capture of Elets by the Cossacks;
e) 17 July 1628. Excerpt from a notice prepared in the Department of Military Affairs about S. Khrushchev's service, interrogations in captivity near Elets, and 27 weeks spent in Cossack captivity.

76. 4 July 1618. Excerpt from the interrogation transcript of the *pacholek* Ia. Tetsyk (J. Ciocek), captured by the Russians, who told of the composition of Kazanowski's regiment and its losses at Mozhaisk.

77. 21 July 1618. Excerpt from a letter of Tsar Mikhail Fedorovich to the Don Cossack Army giving notice of the capture of Livny and Elets by Hetman Petro Sahaidachnyi's army, as well as the capture of S. Khrushchev's and S. Bredikhin's mission, and calling on the Don Cossacks to furnish an army of 5,000 men.

78. 1 September 1618. Kolomna. Excerpt from a report by the field voevoda and *Okol'nichii* Prince[8] G. K. Volkonskii on reports from scouts—the Don Cossacks T. Kabardin, S. Korotkii, I. Aref'ev, and the peasant I. Iakovlev—about the arrival of Zaporozhians in Perevitsk, their sortie across the ford, and the Cossacks' refusal to accompany the voevoda to Belye Peski unless their demand were met as well as their threats to abandon the army.

79. 1 September 1618. Kolomna. Excerpt from G. K. Volkonskii's report about a letter from the Kashira voevoda, I. Pushkin, in which he stated that the patrol of Voevoda V. Korob'in of Zaraisk had learned from captives that Hetman Petro Sahaidachnyi was continuing to march on Kolomna, while Kashira was being threatened with siege, but the Zaporozhians were rushing to join Prince Wladyslaw regardless of whether they took Kashira or not, and repeated information about the ambiguous attitude of Russian Cossack detachments toward the campaign against Belye Peski.

80. 1 September 1618. Excerpt from reports in the Department of Military Affairs by scouts of Prince A. Mortkin's patrol that on 29 August Czapli_ski's regiment had reached Volok, and, according to information from the renegade F. Rezvanov, A. Czaplinski was supposed to join forces with Hetman Sahaidachnyi.

81. 2 September 1618. Kolomna. Excerpt from G. K. Volkonskii's report about information relayed by *Osaul* Ivanis's patrol, which had learned from a captive seized at the Zaraisk skirmish that the hetman intended to march on Kolomna. The patrol was driven back to Zaraisk by the Zaporozhians, hence the voevoda did not risk a sortie to Kashira, but, acting on a decision of the Military Council, sent only M. Begletsov's musketeers and K. Terent'ev's Cossacks. The report includes details of the battle at Zaraisk obtained from the musketeer E. Ivanov and a request for permission to retreat to the kremlin in Kolomna.
Attached to the letter is a resolution with an order to send Don Cossack detachments to the fords and to Serpukhov to prevent a crossing, as well as to warn the voevodas of Serpukhov.

82. 3 September 1618. Moscow. Excerpt from Tsar Mikhail Fedorovich's letter to the Cossacks about Prince G. K. Volkonskii's campaign, informing them of the partial payment of their remuneration, promising to collect funds for full payment, and calling on them to defend the Christian faith against the Lithuanians and Zaporozhians.

83. 3 September 1618. Moscow. Excerpt from Tsar Mikhail Fedorovich's letter to Voevoda G. K. Volkonskii ordering him to maintain the control of the crossings of the Oka river and approaches to Serpukhov.

84. 4 September 1618. Kolomna. Excerpt from G. K. Volkonskii's report on information obtained from a Don Cossack, I. Aref'ev, concerning the battle at Zaraisk and the Zaporozhians' attempt to capture Kashira, about Ataman T. Kazarin's disobedience of an order (he did not come to the assistance of Kashira), and the information that Ataman Krylov the Second and M. Kozlov also did not go to Kashira, which had no one to defend it. Attached to the letter is a resolution with an order to send infantry to Kashira.

85. 4 September 1618. Kolomna. G. K. Volkonskii's letter with a request to be told where to retreat if Hetman Sahaidachnyi were to cross the Oka river, as well as

a request for salaries and money to buy provisions for the Russian Cossacks. Attached to the letter is a resolution with an order to report the number of Russian Cossacks, Tatars and infantrymen in G. K. Volkonskii's army.

86. 4 September 1618. Kolomna. G. K. Volkonskii's report with information obtained from Voevoda V. Korob'in of Zaraisk to the effect that Hetman Petro Konashevych-Sahaidachnyi had received an order from Prince Wladyslaw on 2 September to march to the Simonov Monastery in Moscow; at a Cossack council held on 3 September the hetman announced that the army would set out on 4 September without waiting for Colonel Boryshpolets', who had been sent with 2,000 Cossacks to the Meshchersk district (*volost'*).

87. 4 September 1618. Report by the scouts, servants of the Chudov Monastery T. Kudriavtsev and others, who told of the rout of Ataman Stepan Krasna Nagavka's detachment by the Zaporozhians.

88. 5 September 1618. Moscow. The tsar's letter to G. K. Volkonskii ordering him to fortify the garrison at Kashira and not to allow Hetman Sahaidachnyi to cross the Oka.

89. 7 September 1618. Gzhel' village. G. K. Volkonskii's report that the Russian Cossack atamans had refused to march on the Zaporozhian hetman because they were not strong enough to do so. They abandoned the voevoda's army, compelling him to retreat to Gzhel'.

90. 7 September 1618. Moscow. Courier F. Ostolopov's report that when he was departing from Prince Volkonskii's camp a message was received from a patrol about the crossing of the river in boats by 400 Zaporozhian infantry; the voevoda led a sortie against them, having ordered the courier to report the state of affairs orally.

91. 7 September 1618. Kolomna. G. K. Volkonskii's report about rumours (alleging that B. M. Lykov's army had left Moscow to fight the Russian Cossacks) that had agitated Russian Cossack atamans and rank-and-file Russian Cossacks, some of whom had left the voevoda's camp; and a request to find Sen'ka of Kadashevo, who had been spreading these rumours. Attached to the letter is a resolution ordering that Sen'ka be found, that the Russian Cossacks be convinced of the falseness of these rumours, and that they be promised their pay.

92. 7 September 1618. Kolomna. S. Solovoi-Protas'ev's letter about the flight of the Yurt Tatars and Astrakhan' musketeers after the battle with the Zaporozhians at Kolomna.

93. 7 September 1618. G. K. Volkonskii's report about the desertion of three Cossacks from his army to the Zaporozhians, the departure of the remaining Cossack army, and the flight of the Astrakhan' musketeers from the battlefield; after this the voevoda was left with only 250 men.

94. 7 September 1618. The tsar's letter to G. K. Volkonskii notifying him that rumours about Prince B. M. Lykov's march against the Russian Cossacks were being spread by Prince Wladyslaw's partisans; one of them — Sen'ka of Kadashevo was ordered to be captured. The letter included an appeal to the Russian Cossacks not to believe the rumours but to serve without fear and fight the Zaporozhians. The voevoda was to seize and interrogate anyone who agitated the army, and the atamans were not to trade with people without the voevoda's writ.

95. 7 September 1618. The tsar's letter to the Russian Cossacks in Kolomna, calling on them to defend the faith and the Muscovite people, as well as to fight the Lithuanians and Zaporozhians.

96. After 7 September 1618. Moscow. Excerpt from the account of Cossack Ataman Ul'ianov the First, who provided information about the quarrel between the Russian Cossacks and the Kolomna garrison, which was afraid to let the Cossacks into the town. This was the alleged reason why the Cossacks abandoned the voevoda and retreated to Vysotskoe.

97. 8 September 1618. Kolomna. G. K. Volkonskii's report with details about the defence of the ford accross the Oka, the forced retreat from Kolomna, the forced retreat to Vysotskoe village, and the desertion of three Russian Cossacks to Hetman Petro Sahaidachnyi.

98. 9 September 1618. Moscow. Report by D. Aleksandrov of Zvenigorod to the effect that some 900 men were left with Volkonskii in Kolomna; Ataman Ul'ianov's Russian Cossacks had abandoned him and gone down the Moscow road; and Hetman Sahaidachnyi had crossed the Oka with an army of 7,000 men (10,000 if the pacho_k*i* were counted).

99. 9 September 1618. Moscow. The tsar's letter to G. K. Volkonskii reproaching him for retreating without previous orders, commanding him to fortify his position in the settlement around the Monastery of the Saviour in Kolomna, and, should the Zaporozhians bypass Kolomna, to try to act against them and notify Moscow constantly of every move they made.

100. 9 September 1618. Moscow. A *d'iak*'s[9] record concerning the dispatch of a letter to Kolomna and to G. K. Volkonskii ordering the garrison of Kolomna to let the voevoda into the town, and notification of the voevoda about this.

101. 9 September 1618. Moscow. The tsar's letter to G. K. Volkonskii ordering him to fortify his position in the settlement around the Monastery of the Saviour in Kolomna, not to oppress the burghers there, and, in the event that the Cossacks did not return and it became impossible to defend the settlement, then to retreat into the town; should the Zaporozhians bypass Kolomna and march on Moscow, Volkonskii was to take all possible action against them.

102. 9 September 1618. Moscow. The tsar's letter to Russian Cossacks who had served in G. K. Volkonskii's army, praising them for their past service and informing them of the voevoda's letter in which he reported the Russian Cossacks' departure and called on them to join him at the settlement surrounding the monastery.

103. 10 September 1618. The tsar's letter to G. K. Volkonskii ordering him to stay in Kolomna and secure the return of the Astrakhan musketeers to his forces, informing him of the letter to the voevodas of Kolomna, and ordering him to report on the strength of the army at Kolomna.

104. 10 September 1618. Moscow. The tsar's letter to the Russian Cossacks who had served in G. K. Volkonskii's army, praising them for their past service, informing them of the voevoda's letter in which he reported the Cossacks' departure and called on them to join him at the settlement surrounding the Monastery of the Saviour.

105. 12 September 1618. G. K. Volkonskii's report stating that his army had scattered; the voevoda had learned from scouts and refugees that the Zaporozhians had captured the environs of Kolomna, and three renegade Russian Cossacks

had given information about the voevoda's stay in the Zaprudnaia settlement, which the Zaporozhians had exploited, hence the alleged reason for the voevoda's retreat to the village of Mel'nitsa in the direction of Moscow.

106. 12 September 1618. Excerpt from a report by the scouts of F. Iaryshkin's patrol: en route to Bronnitsy they learned from peasants they had met that Zaporozhian troops were in the village of Blagovshino and were scouting the road to Serpukhov.

107. 15 September 1618. Excerpt from a report by B. Fedoseev's group of foragers (*sytniki*), who reported that they could not carry out the order to burn grain and hay because of the counteraction of the Russian Cossack detachments stationed in the villages around Moscow. Fedoseev learned from peasants that a Zaporozhian patrol of 150 men was in Bronnitsy, and the Zaporozhians themselves were in the vicinity of the village of Miachkovo, some 10–15 versts from Kolomna.

108. 15 September 1618. Excerpt from the interrogation transcript in the Department of Military Affairs of the Lithuanian *hajduk* M. Staromins'kyi (M. Staromi_ski), who had been captured by the Russians; he said that he did not know where the Zaporozhians were or whether they had had any contact with Prince Wladyslaw.

109. 15 September 1618. Excerpt from a report by scouts from the court of *striapchii*[10] K. Protas'ev and his patrol, who reported that on the road to Kashira some three versts from the Pakhra River they had met Boyar Son S. Savlukov, who had escaped after a skirmish with a Cossack patrol near the village of Nazar'evo.

110. 16 September 1618. Excerpt from a report by the musketeer D. Iakimov, who said that the patrol sent by Prince D. T. Trubetskoi had left the village of Besedy when the Zaporozhian army reached the Ugresha River.

111. 16 September 1618. Report by the field voevodas Princes I. Katyrev-Rostovskii and M. Boriatynskii stating that the Zaporozhians had captured the monastery on the Ugresha River.

112. 16 September 1618. Excerpt from a report by scouts from D. Ozerov's patrol, who saw Cossack patrols in the Kashira district and enquired about Prince Wladyslaw's army; they took guides to Zvenigorod, where the prince was staying.

113. 17 September 1618. Excerpt from a report by Boyar Son I. Lenin, who confirmed that the Zaporozhians had reached St. Nicholas's Monastery on the Ugresha, as well as the departure of a Zaporozhian patrol of 120 men to Zvenigorod and the Zaporozhians' skirmish with Russian Cossacks near the village of Miachkovo.

114. 17 September 1618. A report by Father Ivan, priest of the Church of the Nativity of the Theotokos in the village of Besedy, stating that he had left the village on 17 September; at that time the Zaporozhians were neither in Besedy nor in St. Nicholas's Monastery on the Ugresha.

115. 17 September 1618. Excerpt from a report by Z. Ozerov's patrol stating that en route to St. Nicholas's Monastery on the Ugresha they had learned from peasants that a company of Zaporozhians had arrived in Miachkovo, but there were no Zaporozhians in the monastery; Russian Cossacks led by L. Belous confiscated hay near the monastery, but did not hear of any Zaporozhians; there actually was a patrol of almost a hundred Zaporozhians in Miachkovo, but they had left the village even before the arrival of Z. Ozerov's patrol; on their return from Miachkovo they learned from peasants that the Zaporozhians were in Bronnitsy, and their patrols had raided neighbouring villages from there.

116. 17 September 1618. A report by the tsarina's scouts stating that the boyar children of I. Volosatyi's patrol had encountered refugees from Vokhna and Khotunia on the Kashira road; from them the scouts learned of a Zaporozhian patrol of some 100 men that was making its way to Kolomna through the Khotunia district; from a serving Tatar, V. Bulaev, they learned of a Zaporozhian patrol that had been at Rostunovo, and peasants from Shubino reported on the arrival of a Zaporozhian patrol in their village.

117. 18 September 1618. Excerpt from scouts' report about D. Saburov's patrol and about T. Leonov, a refugee from the Zaporozhians.

118. 18 September 1618. Excerpt from scouts' report about T. Protopopov's patrol, which reported that a Zaporozhian patrol had sortied from Bronnitsy to the village of Novoe.

119. 19 September 1618. Excerpt from a report by scouts of T. Protopopov's patrol, who reported on the appearance in Shubino and Lobanovo of Zaporozhian patrols from Hetman Sahaidachnyi's camp at Kolomna.

120. 19 September 1618. Excerpt from a report by the convert Tatar D. Aliev and his patrol to the effect that, according to a refugee peasant from the village of Besedy, a Zaporozhian patrol had raided that village.

121. 20 September 1618. Letter to V. M. Buturlin and other voevodas with information about a skirmish of Russian foragers with a Zaporozhian patrol beyond Besedy near Ostrov.

122. 20 September 1618. Excerpt from the interrogation transcript of S. Fedorov, F. Samarin's man in the Department of Military Affairs, who gave details about a skirmish with the Zaporozhians between Ostrov and the village of Besedy.

123. 20 September 1618. Excerpt from a report by mounted scouts from D. Shemiakin's patrol.

124. 20 September 1618. Excerpt from the interrogation of the scouts F. Boldyrev and his patrol, who reported that four companies of Zaporozhian Cossacks had been sighted on the Borovsk road coming from Zvenigorod.

125. 21 September 1618. Excerpt from a report by scouts from Boyar Child Z. Ozerev's patrol, who reported that, according to information given by the Russian Cossack R. Grudtsov and peasants of Domodedovo, on 19 September two companies of Zaporozhians from Prince Władyslaw's camp had ridden out to the Pakhra River to find the hetman's camp; other sources reported that the Zaporozhians were already in the village of Kolychevo on the Pakhra, and a unit of 1,000 men sighted by Serpukhov Tatars on the Lopasnaia was attempting to break through to Prince Wladyslaw's forces with the help of a Russian guide.

126. 21 September 1618. Excerpt from a report by equerry scouts from F. Boldyrev's patrol, who reported that three versts from the Pakhra River they had encountered I. Spasitelev's troops, who told them about their skirmish with the

Zaporozhians beyond the Pahkra River and about the transfer of Hetman Sahaidachnyi's camp to Bronnitsy.

127. 23 September 1618. Excerpt from a report of boyar children scouts from I. Volosatyi's patrol, who reported that they had met a peasant wounded by the Zaporozhians during a raid on the village of Nikitino.

128. September 1618—May 1619. Records of the payment of money from the Department of Military Affairs to the Zaporozhians who entere Muscovite service.

129. 2 October 1618. Tsar Mikhail Fedorovich's letter to the voevoda of Belozero warning him that Prince Wladyslaw's armies had joined the Zaporozhians, whose strength was about 6,000, of the tsar's intention to send part of the army to the towns beyond Moscow, and instructions to prepare for defence.

130. 19 October 1618. Viazniki. Excerpt from a petition (*chelobitnaia*)[11] from atamans of the Cossack army in Viazniki to Tsar Mikhail Fedorovich explaining why they had abandoned G. K. Volkonskii's army and reporting a victory over Minevs'kyi's Zaporozhians.

131. 27 October 1618. Viazniki. Excerpt from a letter from the Russian Cossack army in Viazniki to Boyar B. M. Lykov, informing him of the appearance of the Zaporozhian army in Suzdal', Vladimir, Starodub and other towns.

132. 31 October 1618. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and to *D'iak* F. Vakhromeev, informing them of a letter from Moscow about possible Zaporozhian attacks on the Iaroslavl' and Vologda districts.

133. 6 November 1618. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and to *D'iak* F. Vakhromeev, informing them about a Zaporozhian camp in the village of Kabanovo in the Uglich district, as well as about Russian Cossacks under Colonel Ia. Shish, who intended to march on Belozero and St. Cyril's Monastery as soon as the road froze over.

134. 19 November 1618. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and to *D'iak* F. Vakhromeev, informing them about a letter from Voevoda I. Khlopov of Vologda;

he had been warned by other voevodas about Ia. Shish's and S. Krugovoi's intention to march on Vologda, Belozero and St. Cyril's Monastery.

135. 19 November 1618. Excerpt from a letter from Voevoda I. Khlopov of Vologda and *D'iak* S. Sobakin to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and *D'iak* F. Vakhromeev, informing them about a letter from Voevoda M. Volkonskii of Uglich, who warned that Ia. Shish's and S. Krugovoi's Cossacks had penetrated between Uglich and Kashino to the village of Nekouz and intended to march north to Vologda, Belozero and other towns.

136. 26 November 1618. Deulino. Excerpt from the envoys' report on negotiations between Russian ambassadors, headed by Boyar F. I. Sheremet'ev, and the commissioner of the Commonwealth, stating that emissaries had been sent to the Polish camp by Cossacks who had previously gone over to Prince Wladyslaw and given notice of the Cossacks' readiness to switch their allegiance to the tsar; they had been prevented from doing so by the arrival of L. Pivov, who threatened the Cossacks with execution and prison in Moscow; also about the attempts of rebellious Russian Cossacks to persuade the Zaporozhians and Poles to plunder Russian towns.

137. 27 November 1618. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and to *D'iak* F. Vakhromeev, informing them on the basis of various sources about the intentions of Ia. Shish's and S. Krugovoi's Ukrainian and Russian Cossacks and about their strength (Ia. Shish was leading as many as 400 Zaporozhians, *pacho_ki*, and Russian Cossacks; S. Krugovoi was leading as many as 300).

138. November 1618. Moscow. Excerpt from Tsar Mikhail Fedorovich's letter to several towns informing them of the previous agreement with the Polish commissioners about the departure of the Polish-Cossack armies and expressing concern that the Poles had not paid the amount due the Zaporozhians, while the latter had no intention of leaving Muscovy, expecting to plunder the local towns.

139. November 1618. Moscow. Excerpt from Tsar Mikhail Fedorovich's letter to the voevodas of Kaluga informing them of the previous agreement with the Polish commissioners about the departure of the Polish-Cossack armies and expressing concern that the Poles had not paid the amount due the Zaporozhians,

while the Zaporozhians had no intention of leaving Muscovy, expecting to plunder the local towns.

140. 10 December 1618. A letter from Crown commissioners A. NowodwЧrski and L. Sapieha to the Zaporozhian army informing them of an exchange of prisoners according to the Deulino Truce.

141. 11 December 1618. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and *D'iak* F. Vakhromeev restating the contents of a letter from the voevodas of Vologda, who reported the arrival in their district of 3,000 Cossacks led by Ia. Shish, S. Krugovoi and Lom.

142. 15 December 1618. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and *D'iak* F. Vakhromeev, informing them that Ia. Shish's Cossacks had occupied Volok Slovinskii and were enquiring about the road to St. Cyril's-Belozero Monastery and about the number of men defending it.

143. 14 December 1618. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and *D'iak* F. Vakhromeev, informing them of the arrival of Ia. Shish's Cossacks in Volok Slovinskii; he was awaiting the arrival of S. Krugovoi; the groups planned to take St. Cyril's Monastery when the Zaporozhians advanced from Poshekhon'e, and from there to march on Kargopol'; also informing them about the army's state of readiness and weaponry.

144. 16 December 1618. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and *D'iak* F. Vakhromeev with news obtained from a renegade Cossack about the composition and numbers of Ia. Shish's and S. Krugovoi's Cossack forces, the number of Zaporozhians in their army, the quarrel between the atamans, and their further intentions.

145. 25–28 December 1618. Documents on the departure of Cossacks from Hetman Petro Konashevych-Sahaidachnyi's service to enter Muscovite service in Kaluga (the Kaluga voevodas' reports about Hetman Sahaidachnyi's depar-

ture, the mutiny in Konshyn's regiment, and the departure of the Cossacks to enter Muscovite service).

146. 26 December 1618–14 January 1619. The case of Zaporozhian Cossacks going over to the Russian side under the command of Colonel Zhdan Konshyn.

147. 28 December 1618. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and *D'iak* F. Vakhromeev with information about the encampment of the Ukrainian and Russian Cossack detachments near Vologda and about its strength.

148. End of 1618. Excerpt from a document composed in the Department of Military Affairs about the towns destroyed by the Zaporozhians during the 1618 campaign, with data about the town of Lebedian'.

149. 1 January 1619. Excerpt from the record of payments to Zaporozhian Cossacks who had gone over to the Russian side.

150. 10 January 1619. Payment record of money for provisions and salary paid to a Zaporozhian Cossack regiment that had gone over to the Russian side.

151. 12 January 1619. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and *D'iak* F. Vakhromeev with information about the strength and position of the Zaporozhians and Russian Cossacks near Belozero.

152. 15 January 1619. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and *D'iak* F. Vakhromeev with information about the strength and position of Ia. Shish's Zaporozhians and Russian Cossacks in Charond district.

153. 26 January 1619. Excerpts from reports of renegade Cossacks about the Cossacks' intention of returning to the Novgorodian frontier and proceeding to Lithuania according to their agreement with Prince Wladyslaw, and the punishment by the Zaporozhians of those Cossacks who were deserting to the Russian army.

154. 29 January 1619. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and *D'iak* F. Vakhrome-

ev with information from the voevodas of Kholmogory about the movements of Ia. Shish's and Ia. Iats'kyi's regiments.

155. January–March 1619. Lists of captured Zaporozhian Cossacks with their places of origin.

156. 1 February 1619. Excerpt from a letter from Voevoda M. Speshnev at St. Cyril's Monastery to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero and *D'iak* F. Vakhromeev with information about the activities of Ia. Shish's and Ia. Iats'kyi's Cossacks in the vicinity of Kargopol'.

157. 5 February 1619. Scouts' reports about the movements of Ia. Shish's army.

158. 14 February 1619. Field Voevoda G. Tiufiakin's letter to Voevoda A. F. Obraztsov of Belozero requesting information about Ia. Shish's troop movements.

159. 20 February 1619. Excerpt from the Kaluga voevodas' report to Tsar Mikhail Fedorovich confirming that Boyar Son Andrian Mukhanov of Kaluga had been captured by the Zaporozhians on 23 November 1618 during the siege of Kaluga by Hetman Petro Konashevych-Sahaidachnyi.

160. Circa 20 February 1619. Excerpt from a document of the Department of Military Affairs concerning military activity in the vicinity of Zaraisk.

161. Before 12 March 1619. Excerpt from a document of the Department of Military Affairs about the use of gunpowder and lead from the stores in Donkovo.

162. 14 March 1619. Excerpt from a report by Voevoda L. Izmailov of Sapozhok to Tsar Mikhail Fedorovich about material losses of artillery and supplies from the town's arsenal during the Cossacks' summer campaign of 1618.

163. 17 March 1619. Account of the Kolomna voevodas' report to Tsar Mikhail Fedorovich about the service of Boyar Sons Savelii and Afanasii Narbekov during the war against the Zaporozhians in 1618.

164. Circa 19 March 1619. Excerpt from a petition from *Osaul* Ivan Titov, who served in the Mikhailov town garrison in 1618.

165. 20 March 1619. Excerpt from a report by A. Lodyzhenskii, the Russian emissary in the Crimea, with information about raids into Ukraine: in the spring of 1618 by the Nogay Tatars and in the autumn by the kalgi-sultan, who raided Podilia and the environs of Kyiv, suffering significant losses; also about rumours concerning Hetman Petro Sahaidachnyi's successes during his campaign against Moscow.

166. March–April 1619. Documents about the payment of money for provisions to the Zaporozhian Cossacks who entered Russian service in Toropets and Novgorod.

167. 25 April 1619. Enquiry about the fate of state stores in Donkovo.

168. 28 April 1619. Excerpt from instructions to Z. Isenev, a Tatar in Muscovite service, who was sent to the Crimea to accompany the Crimean emissaries released by the Zaporozhians.

169. April 1619. Excerpt from a petition to Tsar Mikhail Fedorovich from boyar children serving in Kaluga about Prince M. Gagarin's arrival with reinforcements and about Hetman Petro Sahaidachnyi's siege of the town.

170. April 1619. Excerpt from a petition to Tsar Mikhail Fedorovich from the clergy and inhabitants of Kaluga with details of the siege and storming of Kaluga by Hetman Petro Konashevych-Sahaidachnyi's army.

171. April 1619. Excerpt from a letter from Voevoda M. Trusov of Riazhsk to Tsar Mikhail Fedorovich about the use of gunpowder and lead from the reserves at the Riazhsk fortress during Hetman Petro Konashevych-Sahaidachnyi's assault in July 1618.

172. 30 July 1619. Excerpt from the translation of a letter from Khan Canibek-Girey of the Crimea to Tsar Mikhail Fedorovich informing him of the kalga's raid on Podilia.

173. 30 July 1619. Excerpt from the translation of a letter from Kalgi Devlet-Girey to Tsar Mikhail Fedorovich with details about the battle of Kamianets' Field and raids on Podilia.

174. 18 August 1619. Excerpts from documents about the service in 1618–19 of Sviiazhsk musketeers who fought in the battle with the Zaporozhians near St. Paphnutius's Monastery on 9 October 1618.

175. 30 August 1619. Excerpt from a report by A. Lodyzhenskii, the Russian emissary to the Crimea, stating that the Tatars had learned from a captured Cossack about the Deulino Truce; also about two Tatar patrols sent by Iskander-Pasha to Kam'ianets'-Podil's'kyi.

176. November 1619. Moscow. Excerpt from a report by the Department of Military Affairs on the service of the Lithuanian Ivan Ofrenov .

177. After 28 January–March 1620. The arrival in Moscow of emissaries from the Zaporozhian Hetman Petro Konashevych-Sahaidachnyi, headed by *Osaul* P. Odynets'.

178. 10 February 1620. Excerpt from a letter from *Okol'nichii* Prince G. K. Volkonskii, who had escorted the Tatar emissaries to the Crimea, P. Voeikov and S. Matchin, for replacement; according to the letter, the Putyvl' voevodas' men had been warned that the Zaporozhian emissaries were not to be allowed into the capital without the tsar's ukase to this effect.

179. 12 February 1620. Excerpt from a report by P. Voeikov and S. Matchin, Russian emissaries to the Crimea, about encounters with Zaporozhian emissaries, offering assurances that the Crimean emissaries and their people had not seen the Zaporozhian emissaries.

180. 12 February 1620. Excerpt from a letter from Tsar Mikhail Fedorovich to P. Voeikov and S. Matchin, emissaries to the Crimea, stating that the Putyvl' voevodas had disobeyed the tsar's ukase by allowing the Zaporozhian emissaries to pass, and offering recommendations on dealing with captives of the horde who had been handed over by the Cossacks, as well as on explaining oneself to the men of the horde (*ordyntsi*) who had seen the Zaporozhian mission.

181. 16 February 1620. Excerpt from an instruction to Kharlam Soimonov on the transfer of Crimean captives who had been given as a gift by the Zaporozhian mission.

182. February 1620. Excerpt from a letter from Tsar Mikhail Fedorovich to Khan Canlbek-Girey of the Crimea explaining why the Muscovite government had received P. Odynets's mission.

183. After 1 March 1620. Excerpt from G. K. Volkonskii's report to Tsar Mikhail Fedorovich about Kh. Soimonov's transfer of two Crimean captives taken from P. Odynets's mission.

184. 22 March 1620. Excerpt from a letter from the Belgorod voevoda, I. Pogozhii to Tsar Mikhail Fedorovich with a report about a renegade Cossack from the Khorol detachment, which had been sent to the Donets' to attack Russian caravans.

185. 2 May 1620. Excerpt from a report by A. Lodyzhenskii, the Russian emissary to the Crimea, about the Zaporozhian campaign against Moldova, their raids on the Black Sea, the threat to the bread supply to Constantinople, the arrival of the Polish emissary in the Crimea, and rumours about a possible Zaporozhian campaign against Perekop.

186. After 23 May 1620. Excerpt from a report by Voevoda V. Shcherbatov of Briansk to Tsar Mikhail Fedorovich with news about the Zaporozhian expedition to the Danube and preparations for Prince Korets'kyi's campaign against Moldova; this information was obtained from Ia. Shish's Cossacks.

187. 26 May 1620. Excerpt from a report by Voevoda E. Khitrovo of Mosal'sk to Tsar Mikhail Fedorovich about Zaporozhians returning from raids on Muscovite districts.

188. After June 1620. Moscow. Excerpt from a document concerning payment to the Zaporozhian Cossacks.

189. 7 July 1620. Excerpt from a court case about the treason of Boyar Son I. Protas'ev, who had gone over to Hetman Petro Konashevych-Sahaidachnyi in 1618 and fought in the battle at Shatskoe.

190. After 11 September 1620. Excerpt from a report by S. Matchin, the Russian emissary to the Crimea, about a skirmish with the Zaporozhians near the mouth of the Molochna River on 15 August 1620.

191. 13 September 1620. Excerpt from a report by P. Voeikov and S. Matchin, Russian emissaries to the Crimea, about the Zaporozhian capture of a Crimean courier who yielded information on the mission's route; an ambush at the mouth of the Molochna River; and assistance provided by the Nogay Tatars of Kantemir-Murza.

192. 13 September 1620. Excerpt from a letter from P. Voeikov and S. Matchin, Russian emissaries to the Crimea, containing information about the alarm in the Crimea in conjunction with Zaporozhian naval actions and rumours that 40,000 of them had gathered; they wanted money that was sent to the Crimea to pay them, and for this they would wage war on the Crimea and plunder it.

193. 18 October 1620. Excerpt from a report by Voevoda I. Pogozhii of Belgorod to Tsar Mikhail Fedorovich informing him that the Zaporozhians were not preparing for war.

194. 1620. Excerpt from a Muscovite list of prison inmates, among whom was Boyar Son I. Iu. Zverev, who had gone over to the Ukrainian Cossacks and then returned with them to service in Muscovy.

195. 19 April 1621. Excerpt from a report by Voevoda L. Kologrivov of Mozhaisk to Tsar Mikhail Fedorovich informing him of the arrest of men who had served in Ia. Iats'kyi's regiment.

196. 8 July 1621. Excerpt from the case of an escape "to Lithuania" with a report on the rout of Colonel Ia. Iats'kyi's detachment.

197. 11 July 1621. Excerpt from a document prepared in the Department of Military Affairs about the defence of Mikhailov in August 1618.

198. 25 June 1630. Excerpt from V. Korob'in's petition to Tsar Mikhail Fedorovich and Patriarch Filaret about the defence of Zaraisk in August 1618, with the addendum of a document from the Department of Military Affairs about V. Korob'in's service.

[1]The *stateinyi spisok* was an official document of the Muscovite diplomatic service from the fifteenth to the eighteenth century, a daily record of reports that detailed "by article" all aspects of the emissaries' work—their itinerary, meetings, conversations, rumours, receptions, and negotiations.

[2] Boyar son (pl. boyar sons or boyar children [*deti boiarskie*]) was the lowest provincial office in the Muscovite state service from the fifteenth to the seventeenth century.

[3] *Pod'iachii* (scribe-secretary) was a lower rank in the Muscovite administration from the fifteenth to the early eighteenth century; in the eighteenth-century Table of Ranks, *pod'iachie* served as copyists, registrars, and secretaries, while the *pod'iachie* of the Department of Foreign Affairs were raised to a higher rank.

[4] The Crown Hetman was the highest ranking military officer in Poland, the commander of the Kingdom's forces.

[5] *Streletskii golova* was a rank equivalent to colonel, the commander of a regiment of musketeers.

[6] A *pachołek* was a foot soldier of non-noble rank in the armies of the Polish-Lithuanian Commmonwealth; every foot soldier of noble rank in a *chorągiew* was called *towarzysz pancerny* (armoured comrade) and led a patrol of one to three *pachołki*. In an infantry *rota* (company), a nobleman-comrade commanded a *poczet* (platoon) of ten to twenty *pachołki*. The term *poczet* gave rise to the designation *czota*, which corresponds to a platoon.

[7] A *hajduk* was a foot soldier in an infantry *rota* of the Hungarian type, or a foot soldier of the personal guard of a magnate; these formations had their own subdivisions.

[8] A *vykhodets'* was a renegade who had gone over to the Russian side.

[9] *Okol'nichii* Prince (*okol'nichii kniaz'*) was a Muscovite courtly title from the fifteenth to the seventeenth century.

[10] A *d'iak* was a senior officer (chancery official) in the Muscovite state; *d'iach'ia zapis'*—a record in a special book.

[11] *Striapchii* was a rank in the Russian service above a *zhilets* and boyar son, but below a *stol'nik*.

[12] The *chelobitnaia*, a form of official document in Muscovy from the fourteenth to the seventeenth century, was a written request addressed to the tsar.

Покажчик імен, згаданих у документах

А

Абдюлма (Абдулла)-ага, дворецький 22, 27
Абреїм-паша див. Сулешов Ібрагім-бей
Авер-паша див. Сулешов Інвер-бей
Агалін Іван, син боярський 105
Агафонов Григорій, козак 146
Агмед-ага, татарський достойник 42
Агмед I, султан 36, 43, 4 5, 62
Агмед-паша, візир 36
Ададуров Іван, пристав 16
Адам, турченя, козак 146
Адилша (Одилша)-мурза,ногайський хан 49, 165
Азамет-Гірей, царевич 17
Азі Орослан (Газі-Арслан), татарин 37
Айгустов Богдан, служилий іноземець 53
Акимов Григорій, козак 146
Акулов Єфим, затинщик 167
Амельянов Гнат, козак 146
Аладьїн Федір Григорович, воєвода 167
Алеєв Данило, під'їзчик 120
Алей (Алі-ага), чауш 13, 16, 23
Александров Дружина, гонець 92, 97, 98
Алексеєв Лук'ян, десятник 146
Алексеєв Михайло, козак 146
Алексеєв Яків, козак 128
Алі-ага, яничар 36
Алі-бей, азовський паша 36
Аллам-Богатир (Аллам-Багадир), посол 31
Алшабія Юрча, служилий татарин 27
Амельянов Андрій, козак 146
Амельянов Григорій, козак 146
Амет-паша див. Сулешов Агмед-бей
Ананьїн Сава, козак 146
Андрій, грек 36
Андрій, гонець 128
Андреєв Андрій, козак 128
Андреєв Василь, козак 128
Андреєв Гаврило, козак 146
Андреєв Григорій, козак 146
Андреєв Іван, козак 145, 146
Андреєв Іван, козак з десятки Мартинова 146
Андреєв Кирило, козак 146
Андреєв Матвій, козак 128
Андреєв Микита, козак 146
Андреєв Миско, козак 128
Андреєв Михайло, козак 146
Андреєв Михайло, козак з десятки Імшенецького 146
Андреєв Яків, козак 146
Анненков (Анненко) Яків, козак 146
Аникіїв Михайло, козак 146
Аникіїв Яків, козак 146
Анисимов Лук'ян, козак 146
Анікей, монах 36
Анічков Никифор Богданович, дворянин 146
Анненков Кіндрат, козак 146
Анненков Никифор, дворянин 146
Антипов Дмитрій, козак 146
Антипов Артем, козак 128

Антонов Григорій, козак 146
Антонов Пахом, козак 128
Антонов Федір, козак 146
Антошка, селянин 115
Апей-паша, турецький полководець 36
Апсемет-Каліфа, післанець 46, 47
Апухтін Іван, син боярський 12
Арасланалей (Алп-Арслан), касимовський цар18
Аргін Мірзо-бек, татарський бей 37
Ареф'єв Іван, козак 146
Ареф'єв Іван, станичний отаман 15, 78, 81, 84, 91
Арістов Іван, служитель посольства 26, 37, 74
Асман див. Осман I
Асман (Осман)-аталик, татарин 37
Астанов Василь, козак 146

Б

Бабин Іван, стрілецький голова 15
Бабиченков (Бабиченко) Устин, козак 146
Бабович Матвій, козак 146
Бакеєв Толубей, товмач 179
Балковський, шляхтич 36
Бандура Федір, козак 146
Барисав (Борисів) Михайло, козак 146
Барисав (Борисів) Родіон, козак 146
Барташов (Барташ) Яків, козак 146
Бастанов Іван Олексійович, дворянин 128
Баубеков Тимофій, товмач 20
Баум-мурза Куликов, татарський достойник 22
Бахтеяров Косной, дворянин 146
Беглецов Микита, стрілецький голова 81, 84, 92, 105
Безводицький Яків Григорович, козак 188
Белозерець Дмитро, служка 137
Беляєв Семен, козак 146
Бережетский (Бережецький) Яків, козак 146
Бременков (Бременко) Гнат, козак 146
Бернацький Степан, козак 146
Білоус Іван Андрійович, козак 155
Білоус Лук'ян, станичний отаман 107, 115
Білоус Самійло, козак 146
Бобиченко Іван, козак 146
Боборикін Яків, дворянин 18
Богдан Іван, отаман 166
Богданов Іван, козак 146
Богданов Юрій Захарович, дворянин 45
Божен, козак 146
Бокаєв (Бокій) Олексій, десятник 146
Бокланов Семен, козак 146
Бокновський Тихон, козак 146
Болдир Федір, отаман 144
Болдирев Рахманін, піддячий 48, 49, 74
Болдирев Федір, під'їзчик 124, 126
Бондаревський Ян, козак 155
Борис Федорович Годунов, цар 11
Бориско 74
Бориско Ростовський див. Буйносов-Ростовський Борис
Борисов, козак 128
Борисов Герасим, козак 146
Борисов Данило, козак 155
Борисов (Борщов ?) Іван, син боярський 178, 179
Борисов Матвій, селянин 115
Борисов Тимофій, козак 128
Боришполець (Борисполець) Федір, полковник, потім сотник 5, 15, 86, 146
Борковський Мартин, козак 146

Борода Федір,
станичний отаман 144, 156
Боровський Григорій, козак 146
Бородовіцин Степан, воєвода 186
Борщов Іван див. Борисов Іван
Борятинський Іван Михайлович, князь, воєвода 177, 180
Борятинський Микита, князь, воєвода 28, 29, 111
Борятинський Петро Романович, князь, воєвода 15
Борятинський Яків, князь136
Ботар (Богатир)-Гірей (Багадир-Гірей), царевич 4, 19, 26, 27
Боутков (Бутко) Іван Жук, козак155
Бранченін (Бранчин) Матвій, козак 146
Бредихін Семен Федорович, піддячий 74, 75, 77
Бряшко, післанець 34
Бубленков (Бубленко) Андрій, козак 146
Буйносов-Ростовський Борис, князь, воєвода 163
Буков Трофим, козак 146
Булаєв Василь, селянин 116
Буланов Артем, дворянин 15
Буланов Іван, жилець 105
Булат-улан, посол 25
Бунарський Григорій, шляхтич 56
Бур Іван, козак 146
Бут (Бутович, Бутов) Федір, сотник 5
Бут Яків, козак 146
Бутурлін Іван Матвійович, стольник 157
Бутурлін-Клепік Василь Матвійович, воєвода 119, 121, 122
Буявський Іван, козак 30

В

Валошенин (Волошин) Федір, козак 146
Варгунов Григорій, десятник 146
Вархненков (Вархненко) Сахно, козак 146
Василь, козак 146
Васильєв Андрій, козак 146
Васильєв Артем, козак 146
Васильєв Василь, козак 146
Васильєв Дементій, козак 146
Васильєв Єрофій, десятник 146
Васильєв Ждан, козак 146
Васильєв Іван, козак з десятки Алексеєва Л. 146
Васильєв Іван, козак 146
Васильєв Іван, осаул 145
Васильєв Івашко, козак 155
Васильєв Матвій, козак з десятки Мартинова 146
Васильєв Матвій, козак з десятки Степанова 146
Васильєв Матвій, козак 155
Васильєв Михайло, козак 146
Васильєв Мойсей, козак 146
Васильєв Олексій, козак 128, 146
Васильєв Остап, козак 146
Васильєв Павло, козак 128, 146
Васильєв Павло, козак 88
Васильєв Перший, станичний отаман 144
Васильєв Петро, козак 146
Васильєв Семен, козак 146
Васильєв Степан, козак 155
Васильєв Тарас, десятник 128
Васильєв Федір, козак 128, 146
Васильєв Федір, козак з десятки Олексієва 146
Васильєв Філон, козак 155
Васильєв Яків, козак 146
Васильєв Яків, козак 146
Васко, селянин 123
Васюков, сотник 145
Вахромеєв Тренька, козачок 142

Вахромеєв Федір, піддячий 132, 133, 134, 135, 137, 141, 142, 143, 144, 145, 151, 152, 153, 154, 156
Векорєв Степан, козак 145
Веніков Яків, козак 155
Вербицький Федір, козак 155
Вергун Григорій, козак 146
Вергун Якубав (Якуб), козак 146
Верховський Станіслав, козак 146
Весков Яків, сотник 177
Вечірка Яким, козак 128
Вешков Сахно, козак 146
Висаковський Томило, десятник 146
Вихнеєв Томило, козак 146
Вишневський, козак 146
Вишневський Меркул, козак 145
Вишневецький Адам, князь 68
Вишневецький Юрій Михайлович, князь, регіментар 15, 68
Владислав IV Ваза, королевич 17, 36, 54, 55, 56, 57, 63, 64, 65, 66, 67, 72, 75, 108, 117, 132, 138, 153
Власьєв Іван, козак 188
Власов Лев, купець 60
Воєйков Прокопій, дворянин 178, 179, 180, 191, 192
Воїнов Василь, козак 128
Войтех, козак 146
Волиненков (Волиненко) Гаврило, козак 146
Волков Агей, гонець 99, 101
Волконський Григорій Костянтинович, князь, воєвода 11, 17, 20, 22, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 130, 178, 180, 181, 183
Волконський Микита, князь, воєвода 134, 135
Волконський Семен, князь, стольник 15
Волконський Федір, князь, воєвода 15
Волконський-Чермний Іван Федорович, князь, син боярський 120, 180
Волосатий Іван, син боярський 116
Волошин Іван, десятник 146
Волфрамеєв Юрій, дячок 91
Волченко Іван, козак 146
Воронетцкий (Воронецький) Яків, козак 155
Воронов Павло, козак 155
Воротинський Іван Михайлович, князь, боярин 29
Ворохобін Василь, дворянин 39
Вортяховський Павло, козак 146
Вторніков Іван Фомич, козак 184
Вуржделовський Остафій, козак 155
Вялков (Вялко) Михайло, козак 146

Г

Гаврило, десятник 146
Гаврилов Василь, пахолок 72
Гаврилов Іван, козак 146
Гаврилов Михайло, отаман 166
Гаврилов Олександр, козак 146
Гаврилов Семен, козак 146
Гаврилов Тимофій, козак 146
Гаврилов Яків, козак 146
Гагарін Афанасій, князь, воєвода 145, 146, 159
Гагарін Микита Микитович, князь, воєвода 145, 146, 169
Галан Іван, козак 146
Галеб-паша, капудан-паша 14
Гамл-паша, візир 36
Ганшин Іван, козак 146
Гасан 22
Герасимов Іван, козак 155
Герасимов Олексій, козак 128

Гиря Яків, козак 146
Гиря Іван, козак 155
Гиря Янко, козак 146
Гладкий Іван, козак 146
Глатки (Гладкий) Тимофій, козак 146
Глєбович Микола, воєвода 7, 10
Глєбов Мойсей, воєвода 110, 111
Глєбов Федір, козак 155
Гнатів Федір, козак 188
Гнєвашов Іваніс, жилець 90, 105
Гозовський Григорій, козак 146
Голинський Максим, селянин 157
Голіцин Василь Васильович, князь, боярин 17
Голіцин Іван Васильович, князь, боярин 106
Голой (Голий) Іван, купець 33
Гонсевський Олександр, регіментар 5, 52
Горбузин (Гарбузин) Макар, козак 146
Гордеєв Данило, козак155
Городчанінов Аверкій, гонець 129
Грамадчин Яків, козак 146
Грамотін Іван Тарасович, дяк 150, 177
Гребенський Павло, десятник 146
Грецький Олександр, козак 155
Грибальченко Семен, десятник 144
Григор'єв Андрій, десятник 144
Григор'єв Андрій, козак 144
Григор'єв Андрій, козак з Гетьманського полку 155
Григор'єв Гаврило, козак 155
Григор'єв Григорій, десятник 128
Григор'єв Єфим, козак 146
Григор'єв Іван, син боярський 128
Григор'єв Кіндрат, козак 146
Григор'єв Ларіон, козак 30
Григор'єв Никифор, козак 146
Григор'єв Сухна (Сахно?), козак 146
Григор'єв Олександр, козак 166
Григор'єв Олексій, козак 146
Григор'єв Павло, козак 146
Григор'єв Петро, козак 128
Григор'єв Трофим, козак 146
Григор'єв Трофим, отаман 75
Григор'єв Федір, козак 146
Григор'єв Яків, козак 146
Григорій, козак з татар 146
Григорій, богословський священик 167
Григорій, микольський священик 167
Гриденсков Дмитро, стрілецький голова 97
Гринець, козак 146
Гриньов Андрій, отаман15
Гритцко, Гриша (Грицько), осаул, потім полковник 74, 198
Гришка, селянин 116
Гришков (Гришко) Іван, козак 128
Гріховська Марія, поміщиця 7
Грудцов Родко (Родіон), козак 125
Грушетцкий (Грушецький) Василь, козак 155
Губарнсков (Губарнський) Григорій, десятник 146
Губін Богдан, дяк 117, 121
Гудунов (Гудун?) Кіндрат, козак 146
Гуня Єфим Васильович, козак 155

Д

Давидов Іван, син боярський 117
Давидов Фірс, жилець 94
Данец Семен, козак 146
Данилів Сава, козак 128
Данилін В., посадський 9
Данилов Григорій, козак 145
Данилов Єрмолай, козак 128
Данилов Іван, козак 146
Данилов Ілля, козак 146
Данилов Карпо, козак 146
Данилов Клим, козак 146

Данилов Кузьма, десятник 146
Данилов Матвій, козак 146
Данилов Михайло, козак 146
Данилов Михайло, козак 166
Данилов Михайло Феофілактович, дяк 4, 13, 14, 16, 21, 36, 166
Данилов Петро, піддячий 2, 34, 41, 42, 75
Данилов Сахно, козак 146
Данилов Семен, козак 166
Данилов Тимофій, козак 38
Данилов Трофим, козак 155
Данков (Данко) Гаврило, козак 146
Дауд-чауш, післанець 36
Дворянинов Борис Семенович, дворянин 128, 146
Девлет-Гірей, нуреддін-султан 4, 19, 26, 27, 49, 74, 165, 172, 173
Дековський Павло, пахолок 54
Демент'єв Василь, десятник 128
Дементьєв Макар, козак 146
Дементьєв Остап, козак 146
Дем'янов Іван, козак 128
Денисов Іван, козак 146
Денисов Тишко, козак 155
Денков Іван, десятник 5
Дернов Богдан, син боярський 157
Дернов Яків, син боярський 157
Джан-мурза, татарський достойник 165
Джанібек-Гірей, хан 11, 24, 27, 31, 34, 42, 43, 47, 48, 49, 172, 180, 182, 191, 192
Дивеєв князь див. Шірін-бей
Дібовський Василь, козак 145
Дмитренков (Дмитренко) Фома, козак 128
Дмитрієв Влас, козак 146
Дмитрієв Іванко, козак 155
Дмитрієв Іван, купець 33
Дмитрієв Леонтій, козак 146
Дмитрієв Федір, козак 128
Дмитрієв Яків, козак 146
Добуша (Добуш) Василь, козак 146
Долганов (Долгаль, Довгаль) Семен, осаул 146
Долгань (Долгаль, Довгаль), полковник 7
Долгорукий Данило Іванович, князь, воєвода 110, 111, 113
Долгошея Григорій, отаман 28
Домогацький Федір Дементович, дворянин 146
Донилов Демид, козак 146
Дорохов Василь, отаман 45
Дробайло Іван, козак 155
Дробайло Павло, козак 155
Дубенський див. Радзівіл Януш
Дубровський Ян, козак 146
Дурной (Дурново) Костянтин, воєвода 174
Дуров Федір Суторміновнч, дворянин 146

Е

Емир, перекопський писар 34
Енборовський Ян, козак 146
Енмола-мурза, татарський достойник 26

Є

Євдокимов Петро, дяк 11, 17, 20, 22
Євфимьєв Василь, козак 195
Євфим'єв Максим, козак 146
Єлгозін Томило Михайлович, дворянин 146
Ємцов (Ємець), полковник 145
Єремеєв Іван, десятник 128, 146
Єремеєв Михайло, козак 146
Єремей див. Могила Ієремія
Єремін (Яремин) Андрій, козак 155
Єремін Василь, козак 128
Єрмаков (Єрмак) Сидір, гетьман 50

Єрмаченков (Єрмаченко) Кузьма, козак 155
Єрмоленков (Єрмоленко) Семен, десятник 146
Єрмолин Андрій, козак 146
Єрмолин Іван, козак 166
Єрмолин Семен, козак 128
Єрмолов Іван, десятник 146
Єропкін Іван, син боярський 7
Єрошенков (Ярошенко) Дорофій Васильович, козак 155
Єсипов Матвій, козак 146
Єска (Єсько), козак 146
Єсков (Єсько) Григорій, козак 146
Єськов (Єсько) Кузьма, козак 146
Єуфімьєв (Єфімьєв) Терентій, писар 128
Єфимов Гнат, козак 155

Ж

Жабка Криштоф, козак 128
Жанбек-Гірей див. Джанібек-Гірей
Жариков Первуша, отаман 144
Ждан, козак 146
Жданов Семен, козак 146
Жегул див. Ібрагім-паша
Желковский (Жолкевський) Станіслав, гетьман 29, 49, 55, 60, 66, 68, 74
Желобовський (Жолобецький?) Михайло, шляхтич 11, 52
Жерліцин Михайло, отаман 82
Животовський Павло, козак 155
Жигимонт див. Сігізмунд III
Жиринський Микола, шляхтич 57
Житкович Євсій, козак 146
Житкой Тимофій, гонець 110
Житов Григорій, дворянин 189
Жулев (Жулів) Гаврило, козак 163
Жюк (Жук) Гаврило, десятник 146
Жюков (Жуків) Іван, козак 146
Жюковський (Жуковський) Ярош, козак 155

З

Заблотский (Заблоцький) Вотко, козак 146
Заболотский (Заболоцький) Ян, козак 146
Загряжський Іван, воєвода 80
Заньков (Занько) Тимофій, козак 146
Заруцький Захар'яш, отаман 9, 15, 18
Заруцький Іван Мартинович, отаман 9, 18
Захар'єв Олег, козак 155
Збаретский (Збаразький) Януш, князь 27
Зверєв Іван Юрійович, дворянин 194
Зверевкой (Звіревський) Іван Дементійович, козак 146
Зезюлинков (Зозуленко) Михайло, козак 146
Зелений Семен, дяк 154
Земчонка Тимофій, козак 146
Зенков (Зенко) Григорій Бродіус, сотник 146
Зенчков Лук'ян, козак 146
Зинов'єв Тимофій, козак 146
Злобін Мокей, син боярський 99, 103
Злотков (Злотко) Петро, пахолок 55
Злубенський Ясько, сотник 145
Зміїв Яків, козак 146
Зуй Андрій, козак 155
Зюзін Олексій Іванович, окольничий 146
Зянин Федір, козак 146

І

Ібрагім-мурза, гонець 191
Ібреїм (Ібрагім)-паша, турецький полководець 36
Ібреїм-паша див. Сулешов Ібрагім-бей
Іван, козак 146

Іван, козак з татар 146
Іван, піп 114, 115
Іван IV Васильович, цар 177
Іванов Андрій, козак 146
Іванов Антон, козак 146
Іванов Богдан, козак 128
Іванов Богдан, козак 155
Іванов Борис, козак 146
Іванов Василь, десятник 146
Іванов Василь, козак 155
Іванов Василь, козак 128, 146
Іванов Василь, козак з десятки Олексіїва 146
Іванов Василь, козак з полку Люберського 155
Іванов Василь, посадський 153
Іванов Гаврило, козак146
Іванов Гаврило, козак з Гетьманського полку 155
Іванов Григорій, козак 128, 146
Іванов Григорій, козак з десятки Матяшова 146
Іванов Гриць, козак 155
Іванов Денис, отаман 16
Іванов Дмитро, козак 146
Іванов Єрмачко, стрілець 81
Іванов Єрмолай, козак 30
Іванов Іван, козак 128, 145, 146
Іванов Іван, козак 166
Іванов Ієвка, посадський 187
Іванов Ізот, козак 128
Іванов Костянтин, козак 155
Іванов Лаврін, осаул 91
Іванов Леонтій, козак 146
Іванов Лук'ян, козак 128, 146
Іванов Мартинко, козак 155
Іванов Микитича
див. Романов Іван Микитович
Іванов Мойсей, стрілець 155
Іванов Мокій, козак 155
Іванов Никифор, козак 155
Іванов Олексій, козак 155
Іванов Осип, дворянин 146
Іванов Остап, козак 146
Іванов (Іваненко, Іванович?) Панько, жовнір 68
Іванов Петро, козак 128, 146
Іванов Пилип, козак 146
Іванов Прокіп, козак 146
Іванов Селивон, козак128
Іванов Семен, козак 146
Іванов Семен, полоняник 36
Іванов Сидір, козак 146
Іванов Степан, козак 128
Іванов Тарас, козак 155
Іванов Тимофій, козак 146
Іванов Трофим, козак 166
Іванов Фатьян, козак 146
Іванов Федір, козак 155
Іванов Федір, син боярський, потім козак 136
Іванов Філіп, посадський163
Іванов Фома, козак 166
Іванов Юрій, товмач 179
Іванов Яків, козак 146
Іванов Яків, козак сотні Романова 146
Іванов Яким, козак 166
Іванов Якушко, козак 153
Івелеутиєненко Микула, козак 155
Іволга Григорій, козак 146
Ігнатов Василь, козак 146
Ігнатов Василь, козак з десятки Криштапура 146
Ігнатов Карп, козак 146
Ігнатьєв Іван, холоп 153
Ігнатьєв Павло, козак 146
Ієвлєв Григорій, козак 146
Ієвович Григорій, старшина 146

Ізмайлов Артемій Васильович, воєвода 145
Ізмайлов Іван, воєвода 15
Ізмайлов Леонтій, воєвода 162
Ізмет-паша, комендант Керчі 36
Іловлинський Микита, син боярський 16
Ільїн Богдан, воєвода 15
Ільїн Максим, козак 146
Ільїн Семен, козак 155
Ільїн Сергій, десятник 144
Імшенецький Мартин, десятник 146
Інков Іван, козак 146
Іншин Григорій, син боярський 23
Ісаєв Іваніс, осаул 81, 84
Ісаєв Яків, козак 128
Ісемчюрін Богдан, товмач 74, 75
Ісенев Зянгілдей (Агілдей), товмач 27, 34, 41, 42, 74, 168
Іскендер-паша, полководець 36, 49, 74, 165, 173, 175
Ішим-мурза див. Сулешов Ішим-мірза
Іштерек-хан, ногайський хан 34, 50, 51

К

Кабардін Тимофій, станичний отаман 78, 88, 91
Казанець Богдан, стрілець 155
Казанець Семен, козак 81
Казановський Мартин, полковник 67, 68, 71, 76
Казарін Терентій, отаман 81, 84, 91
Калина Андрій, козак 146
Калинан Клим, козак 146
Калиников (Калиник) Андрій, козак 146
Камащинський, пахолок 67
Канаєв Михайло, князь 86
Кантемир-мурза, ногайський хан 19, 49, 165, 191
Карамолеїн Воїн, татарський старшина 92
Карбут Мартин, козак 155
Карлов Гаврило, козак 155
Карп, козак 146
Карпов Федір, козак 155
Карпунка (Карпенко) Микита, козак 155
Картавий Кирило, козак 15
Карцов (Карцев) Григорій, дворянин 97
Каси (Касьян?), полоняник 34
Касимко, турок 36
Катирев-Ростовський Іван Михайлович, князь, воєвода 111, 120
Кафтирев Матвій Васильович, дворянин 196
Кашнер Степан, козак 146
Кваснієоамеой (Кваснієвський?) Якуб, шляхтич 22
Кеів (Кей-ага), татарський достойник 22
Києнков (Києнко) Михайло, козак 146
Київець Федір, козак 155
Килдеяров Іван, товмач 27
Киреєв Влас, козак 128
Киреєв Федір, козак 166
Кирилов Андрій, козак 128, 146
Кирилов Гордій, козак 128
Кирилов Олег, козак 155
Кирилов Федір, козак 146
Кирилов Федір, козак 155
Кисель (Кисіль) Михайло, козак 146
Климов Михайло, козак 146
Кобузев Ждан, син боярський 151
Ковальський Степан, козак 146
Коверін (Каверін) Андрій, жилець49
Козаревський Леонтій, козак 146
Козлов Макар, станичний отаман 84, 88
Козлов Матвій, стрілецький голова 15
Козловський Василь Григорович, князь 157
Колеников (Каленик) Михайло, козак 155

Колеников (Каленик) Прокіп, козак 155
Коленков (Коленко) Яків, козак 155
Колинін (Калина) Гурій, козак 146
Колинников (Калинник) Карпо, козак146
Кологривов, воєвода 195
Коломієць Іван, козак 146
Коминін Федір, козак 155
Конашев (Конашевич) Іван, козак 146
Кондратьєв Анікей, козак 146
Кондратьєв Антон, козак 146
Кондратьєв Іван, козак 146
Кондратьєв Левко, козак 128
Кондратьєв Мина, служка 137
Кондратов Данило, козак 146
Конковський, сотник 145
Кононов Афанасій, козак 146
Кононов Ждан, козак 146
Коншин Конша, полковник 145
Коншин Ждан, сотник,
потім полковник 145, 146, 188
Корецький Адам (Самуель-Кароль),
князь 186
Корняєв Гаврило, козак 146
Короб'їн Василь, воєвода 15, 79, 86, 88,
160, 198
Короб'їн Семен, воєвода 145
Короткий Семен, станичний отаман 78,
90, 91
Корочов Василь Григорович,
дворянин 146
Корочов Жедай, дворянин 146
Костентинов (Костянтинов) Олексій,
жилець 15
Костін Яків, козак 155
Костров, сторож 24
Косьянов Іван, козак 146
Котюрельський Тимофій, стрілецький
п'ятидесятник 155
Кочанов Андрій, козак 146
Кохановський Ян, посол 36
Красна Ногавка Степан,
станичний отаман87, 107
Красовський Степан, козак 155
Крилов Другий, станичний отаман 84, 88
Криловський Роман, десятник 146
Криштапур (Крижтопор ?) Гашпар,
десятник 146
Криштов Дума, козак 146
Криштов Купря, козак 146
Кропивна Іван, козак 155
Кропотов Іван, син боярський 86
Круговий Семен, козак станиці
І. Ареф'єва 91
Круговой Степан, станичний отаман 34,
135, 137, 141, 142, 143, 144
Крутиленак (Крутиленко) Степан,
козак 155
Кудрявцев Томило, служка 87
Куземко, селянин 124
Кузчюмський Іван, козак 146
Кузьмін Афанасій, десятник 146
Кузьмін Василь, козак 128
Кузьмін Єрмолай, козак 155
Кузьмін Осип, гонець 75
Кузьмін Павло, козак 146
Кузьмін Лазар, козак 146
Кузьмін Митько, козак 128
Кузьмін Савка, козак 195
Кузьмін Терентій, козак 166
Кузьмін Федір, син боярський 157
Кулашко, киянин 86
Куликов Баум-мурза див. Баум-мурза
Куликов
Кулябов Зенон, козак 146
Куневич Михайло, поручник 140
Курдюков Рубець, станичний отаман 116,
125
Курилов Василь, козак 146

Куринський Роман, десятник 146
Курмачов Іван, козак 146
Куровський Станіслав, козак 146
Кучинський Тимофій, козак 30
Кучюков Резеп, товмач 179
Куц, десятник 146, 149
Кчула Іван Федорович, десятник 146

Л

Лабутін Дмитро, стрілецький сотник 154
Лаврентьєв Петро, козак 166
Ладигін Артем, воєвода 15
Лазорев Григорій, козак 146
Лапата (Лопата) Янко, козак 146
Ларін Іван, козак 128
Ларіонов Філіп Семенович, дяк 150
Ласкір, дяк 36
Лебедовський Іван, козак 128
Левонко, козак 146
Левонов Афанасій, козак 155
Левонов Томило, селянин 117
Левонов Федір, козак 146
Левонтьєв (Леонтьєв) Семен, воєвода 75, 148
Левонтьєв Степан, козак 166
Левоод Ілля, козак 146
Левошинський, ротмістр 56
Левшов (Лівша) Кіндрат, козак 128
Ленін Іван, син боярський 113
Леонтьєв Дмитро, десятник 146
Леонтьєв Іван, козак 146
Лепков (Лепко) Єрмол, козак 146
Летаєв Ян, козак 146
Летичевський Іван, козак 146
Летунов Панько, козак 161
Ликов Борис Михайлович, князь, воєвода 15, 18, 36, 53, 91, 94, 131
Лисиченков (Лисиченко) Степан, козак 146
Литвинов Семен, козак 146
Лишенков (Лишенко) Лаврин, козак 146
Лісовський Олександр, полковник 7, 9, 10, 73
Лодиженський Обросим, дворянин 2, 3, 48, 49, 74, 165, 175, 185
Лом, отаман 141
Лопата Іевка (Левко), козак 153
Лубенець Демко Остапович, козак 146
Лук'янов Андрій, козак 146
Лук'янов Іван, козак 146
Лук'янов Кирило, козак 146
Лук'янов Мартин, козак 146
Лук'янов Онисим, козак 146
Лупанда Гаврило, козак 155
Лучковський Станіслав, козак 146
Любавський Федір, стрілецький голова 15, 79
Люберський Яків, полковник 155
Любецький Яків, козак 155
Лявонтьєв Афанасій, козак 146
Лях Іван, козак 146

М

Мазолевський (Мозолевський) Ян, козак 146
Майський Федір, козак 146
Макаров Іван, козак 155
Макеєв Василь, козак 146
Макеєв Семен, козак 146
Максимов Іван, жилець 85
Маладовський Роман, козак 146
Малий Андрій, козак 146
Малишев Кузьма, син боярський 75
Малишкін Тимофій, син боярський 61
Малоєдов Іван Жданович, козак 155
Мамет-ага див. Мегмед-ага
Мамонов (Мамонич) Іван, пахолок 71
Мананко Мисько, козак 146

Мансуров Петро Іванович, дворянин 32, 35, 36, 40
Манченков (Манченко) Томило, сотник 146
Маслов Василь, козак 155
Марков Ілля, козак 128
Мартем'янов Герасим, поміщик 87
Мартин, десятник 146
Мартинов Григорій, козак 146
Мартинов Дорох, козак 146
Мартинов Іван, козак 146
Мартинов Іван, козак 155
Мартинов Семен, козак 146
Мартинов Федір, козак 146
Мартинов Яків, десятник 146
Мартинов Яків, козак 128
Мартьянов Герасим, дяк149
Маскалев (Москальов) Терех, козак 146
Маслов Постник, кречетник 75
Матвій, козак 146
Матвеєв, козак 146
Матвеєв Андрій, козак 146
Матвеєв Борис, козак 146
Матвеєв Іван, козак 146
Матвеєв Ілля, козак 30
Матвеєв Матвій, десятник 128
Матвеєв Мартин, козак 146
Матвеєв Мисько, козак 155
Матвеєв Федір, козак 166
Матчин Семен, козак 145
Матчин Семен Климентович, піддячий 178, 179, 190, 191, 192
Матюшкін Павло Іванович, дяк 150
Матяшов Олексій, десятник 146
Мегмед-ага, посол 43, 46, 48
Мегмед (Магмуд)-паша 36
Медведевський Олександр, козак 146
Медвідь Михайло, отаман 45
Межніков Степан, посадський 155
Мезецький Данило Іванович, боярин 87
Мека, торговець 26
Мелентьєв Мартин, козак 155
Мелентьєв Михайло, жебрак 142
Мериткозін Єрмол Микитович, дворянин 146
Мериткозін Лазар Юрійович, дворянин 146
Мещерін Іван, отаман 136, 144
Мещерський Никифор, воєвода 15, 176
Мигулін Тит, полоняник 49
Микитин Андрій, козак 166
Микитин Герасим, козак 146
Микитин Осип, козак 146
Микитин Кузьма, козак 146
Микола, козак з німців 146
Микулин Северин, козак 146
Милованов Булгак, дяк 177
Милосний, полковник 145
Миляєв Михайло, товмач 191
Мисков (Мисько) Федір, козак 128
Михайло, козак з татар 146
Михайло Федорович, цар 4, 10, 11, 14, 21, 25, 28, 31, 32, 35, 39, 42, 46, 47, 49, 50, 62, 75, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 94, 95, 117, 121, 129, 130, 132, 138, 139, 144, 145, 146, 147, 149, 159, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 177, 180, 183, 184, 186, 188, 189, 192, 193, 195, 197, 198
Михайлов Андрій, козак 146
Михайлов Василь, козак 146
Михайлов Василь, писар 146
Михайлов Григорій, козак 146
Михайлов Григорій, козак сотні Томієшової 146
Михайлов Данило, козак 155
Михайлов Іван, дяк 181
Михайлов Іван, десятник 13

Михайлов Іван, козак 146
Михайлов Ісай, козак 155
Михайлов Кіндрат, козак 146
Михайлов Мартин, козак 146
Михайлов Мартин, козак 155
Михайлов Матвій, козак 146
Михайлов Михайло, козак 145
Михайлов Михайло, козак з десятки Криштапура 146
Михайлов Павло, козак 146
Михайлов Роман, козак 30, 128
Михайлов Семен, козак 128, 146
Михайлов Томило, пахолок 70
Михайлов Федір, козак128, 146
Михайлов Яків, пахолок 66
Михайловський Сава, козак 146
Михаленко Григорій, козак155
Михалко, товмач 36
Михнеєв Демко, козак 155
Мишковський Степан, шляхтич 17
Мілаш Яків, козак 146
Міневський, полковник 130
Мінін Григорій, козак 146
Моамет-Кора (Кара-Магомед-чауш), післанець 36
Могила Ієремія, господар 22
Мойсеєв Олександр, козак 146
Мойсеєв Федір, козак 155
Мойсеєв Яків, кречетник 74
Мокеєвський (Мокієвський) Віктор, козак 155
Мокіїв Тимофій, козак 146
Моковетцкий (Маковецький) Адам, козак 146
Мокринський Іван, отаман 45, 50
Молчанов Володимир Михайлович, дворянин 128, 146
Молчанов (Мовчан) Іван, козак 155
Момут (Магмуд)-паша, полководець 36
Монастирський, сотник 145
Мононаєв Суналей, товмач 74
Морозов Василь Петрович, боярин 149
Морозов (Мороз) Федір, козак146
Мортем'янов Ісай, отаман 50
Морткін Олексій, князь 80
Мосеєв Микита, козак 128
Москвітін Іван, купець 39
Мотенков (Мотенко) Томило, сотник 146
Мотовилов Богдан, син боярський 105
Мотовилов Іван, дворянин 79
Мотря Іван, козак 155
Муравйов Матвій, дворянин 18
Мурнавченков (Мурнавченко) Іван, козак 146
Мустафа-паша, азовський паша 36
Мурзобек див. Аргін Мірзо-бек
Муханов Андріяш, син боярський 159
Муханов Ісай Олексійович, дворянин 146
Мякотин Лазар, дворянин 146

Н

Нагаєв Мілюта, товмач 44, 47
Нагдин Іван, козак155
Нагорний Федір, козак 146
Надольський Олександр, козак 146
Наливайко Андрій, старшина 5, 6, 7, 8, 9, 10
Нарбеков Афанасій, син боярський 163
Нарбеков Потап, воєвода 15, 163
Нарбеков Савелій, син боярський 163
Насип (Насуг)-паша, візир 13
Насонав (Насонов) Тарас, десятник 146
Науменко Мерин, козак 155
Наумов Савка, козак 128
Неборовський, шляхтич 63
Невлюєв Іван, слуга 114
Невович, козак 149
Неєлов Захар, син боярський 157

Неклюдов Григорій, дворянин 84
Нектарій, архімандрит 42
Нелідов Андрій, дворянин 179
Нестеров Богдан, дяк 24, 26, 27,
Нестеров Леонтій, козак 146
Нечаєв Богдан, син боярський 128
Нечаєв Зав'ял, стрілецький голова 154
Нечецкий Якуб, пахолок 73
Нестеров Дмитро, козак 155
Никифоров Лукаш, козак 169
Нікітін (Микитин) Демид, козак 157
Ніконов Іван, стрілецький старшина 92
Новодворський Адам, єпископ 140
Новокрещенов Михайло Уракович, дворянин 146

О

Образцов Андрій Федорович, воєвода 131, 132, 133, 134, 135, 137, 141, 142, 143, 144, 147, 151, 152, 153, 154, 156, 158
Обрамов Дмитро, козак 146
Овдієв Іван, козак 128
Огалін Іван, коломенський служилий чоловік 105
Одилша — див. Адилша-мурза
Одинець Петро, войсковий осаул 177
Озаров (Азаров) Василь Никонович, дворянин 146
Озаров Данило, козак 146
Озеров Захар, син боярський 112, 115, 125
Окулін Никифор, козак 166
Оладьїн Микита Васильович, воєвода 177, 180
Олександров Дружина, син боярський 89
Олександров Савка, козак 128
Олексеєв Інка, селянин 157
Олексеєв Ларін, селянин 157
Олексіїв Іван, козак 146
Олексіїв Мартин, десятник 146
Олексіїв Роман, козак 155
Олексіїв Федір, десятник 146
Олексіїв Федір, козак 146
Олексіїв Юрій, козак 146
Олексій [?], путивлець 15
Олексій [?], старшина 146
Олшевський Олег, козак 155
Оматцкович Степан, козак 155
Омелян, виходець з імперії, козак146
Ондрев Івашко, литвин 86
Ондреєв Богдан, козак 146
Ондреєв Захар, козак 146
Ондреєв Микита, козак 166
Ондреєв Павло, козак 155
Ондреєв Петро, козак 146
Ондреєв Семен, козак 166
Ондреєв Яків, козак 155
Ондреяш, козак 146
Онисимко, селянин 75
Оноф'єв Кузьма, козак 129
Онтонов Дема, козак 146
Онфілов Богдан, козак 146
Опалінський, шляхтич 63
Ореф'єв — див.: Ареф'єв Іван
Орина Микитівна див. Романова-Годунова Ірина Микитівна
Осан — див.: Гасан
Осенков (Осенко) Родіон, козак 146
Осипов Михайло, козак 166
Осман I, султан74
Остапов Гаврило, десятник 146
Остапов Михайло, козак 146
Остаф'єв Матвій, козак 155
Остолопов Михайло, син боярський 105
Остолопов Федір, син боярський 90, 91
Острозький Януш Костянтинович, воєвода 22

Острянин Герасим Степанович, козак 155
Осупов Богдан, козак 128
Офонасьєв Андрій, козак 146
Офонасьєв Данило, козак 146
Офонасьєв Іван, козак 146
Офремов Андрій, десятник 146
Офремов Євсій, козак 155
Офремов Ілля, козак 166
Офренов Іван, дворянин 176

П

Павло, козак з татар 146
Павло, козак з угорців 146
Павлов (Павлович), осаул 5
Павлов Іван, козак 146
Павлов Григорій, козак 146
Павлов Леонтій, десятник 146
Павлов Леонтій, козак 146
Павлов Роман, десятник 128
Павлов Савка, козак 166
Павлов Тимофій, воєвода 198
Павлов Яків, десятник 146
Павловський, козак 146
Паморський Ян, козак 146
Панков, поміщик 142
Панков (Панко, Панченко)Василь, козак 146
Панков (Панко, Панченко) Михайло, козак 146
Панченко Янко, старшина 146, 149
Папов Іван, козак 146
Парамон, священик 36
Парфенав Ілля, козак 146
Парфенов (Парфенів) Василь, козак 166
Парфеньєв Василь, козак 166
Парфеньєв Кірей, десятник 128
Парфеньєв Остафій, козак 128
Патрикеєв Федір, станичний отаман 107
Пафомов Яків, козак 155
Пашинич Григорій, старшина 146
Пашковський Михайло, козак 155
Пашковський Станіслав, козак 146
Первушка, мильник 91
Пестов Григорій, дворянин 91, 94
Пестов Федір, син боярський 75
Петравін Ян, козак 155
Петров Дмитро, козак 146
Петров Іван, козак 128
Петров Іван, кречетник 74
Петров Кирило, козак 146
Петров Кость, козак 128
Петров Марко, козак 128
Петров Сидір, козак 146
Петров Федір, сотник 128
Петров Федір, козак 146
Петров Федір, козак з десятки Федорова 146
Петров Фома, козак 146
Петров Юшка, козак 166
Петров Яків, козак 166
Пивов Левко, козак 136
Пигорев Михайло, син боярський 153
Пирський, полковник 145, 163
Пінаєв Петро, стрілець155
Плещеєв Дмитро Кирилович, дворянин 145
Плешеєв Федір, воєвода 75
Плохой Артемій, отаман 28
Повилковський Михайло, козак 146
Погожий Ісак, воєвода 184
Подулка Герасим, козак146
Пожарський Дмитро Михайлович, князь, воєвода 15, 36, 95, 102, 104, 117, 177
Поздеєв Марко, дяк 17, 121, 129, 132, 146, 150
Полев Андрій, воєвода 74, 75
Понкратов Матяш, козак 155
Порошин Федір, воєвода 15

Потапов Яків, сотник 122
Потортнін Олдокінк, стрілець155
Приїмков-Ростовський Борис, князь, воєвода 15
Продиков (Продика?), сотник 145
Прокопов Іван, козак 146
Прокоф'єв Логвин, сотник 122
Прокоф'єв Павло, козак 146
Прокофєв Родіон, козак 146
Прокоф'єв Федір, козак 146
Протасьєв Ісай, син боярський 189
Протасьєв Крик, стряпчий 109
Протасьєв (Соловой-Протасьєв) Семен Михайлович, окольничий, 4, 12, 14, 16, 21, 23, 36, 92, 103, 105
Протасьєв Степан, воєвода 75
Пронський Василь, князь, воєвода 15
Протасов Борис, козак 146
Протопопов Томило, ситник 118, 119
Протський Мартин, козак 128
Пузиков Данило, стрілецький голова 110
Путятов (Путятич) Василь, козак 155
Пушкін Іван, воєвода 79
Пущин Костянтин, пристав 179
П'ятина Андрій, козак 128
Пятров Андрій, козак 146

Р

Радзівіл Януш, князь 42, 68
Радилов Епіфан, отаман 32, 50
Раєвський Григорій, шляхтич 7
Раманчюков (Романчуков) Сава, дяк 177
Рахоцький Павло, гайдук 65
Ребец (Рябець), козак 145
Реван, турок 36
Резанко Іван Попов, міщанин 26
Резанов Іван, козак 78
Резван (Розван?) Федір, служилий іноземець 80
Репчюков (Рябчиков?) Андрій 50
Риморов Данило, козак 146
Родимильський Василь, козак 166
Родіонов Василь, козак 146
Родлівський Василь, козак 166
Розгільдей Григорій, ястрібник 74
Розсузвенков (Розсузвенко) Григорій, десятник 166
Романенок (Романенко) Григорій, козак 146
Романов Влас, сотник 146
Романов Яків, козак 146
Романов-Каша Іван Микитович, боярин 75
Романова-Годунова Ірина Микитівна, бояриня 106
Романчуков Сава, дяк 43
Ромозан (Рамазан?), нукер 26, 74
Ростопчин Іван, дворянин 146
Рудецький Андрій, козак 146
Румянцов Олексій, дворянин 146
Ручка Кіндрат, козак 155

С

Саадачний, Сабельник — див.Сагайдачний П.
Саадет-Гірей, хан 11
Сабашенков (Сабашенко) Мартин, козак 146
Сабуров Дмитро, ситник 117
Савватій, ігумен 134
Савельєв Василь Ізноскович, дворянин 146
Савельєв Сахно, козак 155
Савенков (Савенко) Іван, козак 146
Савенков (Савенко) Мирон, козак 155
Савицький Антон, шляхтич 58
Савицький Яків, козак 155
Савин Василь, писар 128

Савин Єлістрат, козак 35
Савин Іван, козак 128
Савин Харитон, козак 146
Савлуков Сава, син боярський 109
Савостьянов Логвин, козак 146
Савостьянов Михайло, козак 146
Саврасов Василь,
стрілецький сотник 174
Сагайдачний Петро, гетьман 15, 43, 75, 77, 79, 80, 86, 88, 89, 97, 98, 99, 102, 103, 108, 117, 126, 130, 140, 145, 146, 155, 159, 160, 164, 167, 169, 177, 186, 189, 194, 197, 198
Саковський Степан, козак 146
Сало, полковник 8
Самбуров Федір, козак 155
Самарін Федір, поміщик 121, 122
Самойлов Федір, козак 146
Самсонов Семен, дяк 32, 35, 36, 40
Самсонов Степан, козак 146
Санковський Семен, козак 155
Санюков Григорій, товмач 74, 75
Сапєга Лев, канцлер 75, 140
Сасновський (Сосновський) Михайло,
козак 146
Сафронов Іван, козак 146
Сахно Яків, козак 146
Саховставский Яків, козак 146
Светіков Микита, дяк 155
Свирідов Ігнат, сотник 40
Свирідов Яхно, козак 166
Світлишний (Світличний) Іван, козак 155
Севрюков Василь Максимович,
дворянин 146
Сеіборков Федір, старець 146
Секлютцкий Мортяш, козак 146
Селівестров Василь, отаман 144, 147
Селіпчин Іван, десятник 146
Семен з Білої Церкви, козак 155
Семенов Василь, козак 155
Семенов Григорій, козак 128, 146
Семенов Добриня Пилип Микитович,
дяк 166
Семенов Іван, козак 129, 146
Семенов Ілля, козак 146
Семенов Єфрем, козак 146
Семенов Левон, козак 146
Семенов Леонтій, козак 146
Семенов Максим, козак 146
Семенов Мартин, козак 155
Семенов Матвій, десятник 146
Семенов Микита, козак 155
Семенов Мисько, козак 128
Семенов Петро, козак 146
Семенов Сидір, козак 166
Семенов Семен, козак 128
Семенов Семен, козак 166
Семенов Федір, козак 166
Семенов Яків, козак 128
Семенов Ян, козак 146
Сенка (Семен), кадашевець 91, 94
Сергеєв Єфрем, козак 146
Сергеєв Петро, козак 146
Середа Ждан, козак 146
Сидавной Василь, думний дяк 117, 121, 128, 146, 150
Сидорко (Сидір), полковник 5
Сидоров Аким, козак 146
Сидоров Лаврин, козак 146
Сидоров Олег, селянин 7, 10
Сидоров Прокопій, купець 33
Симанов Сидір, козак 146
Синяков (Синяк) Степан, козак 155
Сирота Андрій, козак 146
Сирота Михайло, козак 146
Сирота Ілля, козак 146
Сирота Станіслав, козак 146

Сігізмунд III Ваза, король 1, 17, 45, 62, 69, 77, 177, 192
Сірков (Сірко) Курило, козак 155
Сіцький Олексій, князь, воєвода 15
Скачковський, сотник 145
Скоробогатий Іван, десятник 146
Сліпий Іван, отаман 32, 35
Смагіль (Ісмаїл), нукер 26
Смоков Яків, десятник 146
Смолев Яків, міщанин 177
Собакін Семен, дяк 132, 134, 135, 137, 141
Собакін Сергій, воєвода 188
Соболевський Ян, пахолок 63
Соболинков (Соболинко) Василь, десятник 146
Соболь Гнат, козак 146
Соймонов Першутка, син боярський, потім козак 136
Соймонов Харлам (Роман), син боярський 180, 181, 184
Соколенський (Друцький-Соколинський) Януш Богданович, князь 24
Солнцев-Засекін Іван Андрійович, князь 153
Соловйов Матвій, козак 146
Сологаєв Андрій, дворянин 146
Сомов (Сом) Федір, сотник 128
Сопков (Сопко) Мартьян, козак 146
Сорокін Володимир, посадський 91
Софонов Іван Осипович, дяк 111
Софрон, козак 146
Спасителєв Іван, поміщик 112, 126
Спешнєв Богдан Ісакович, жилець 43
Спешнєв Ісак Іванович, дворянин 24, 26, 27, 37, 38
Спешнєв Михайло, воєвода 32, 133, 134, 135, 137, 141, 142, 143, 144, 147, 151, 152, 154, 156
Спирідов Яків, козак 155
Спирідов Яхно, козак 166
Спиченков (Спиченко) Герасим, козак 146
Стан, козак з волохів 146
Станіславів Андрій, козак 146
Станіславів Іван, козак 146
Станкеєв (Станкевич) Єрофій, урядник 184
Старомінський Михайло, гайдук 108
Степан, козак з волохів 146
Степанов Бесяшка, козак 146
Степанов Іван, козак 146
Степанов Григорій, козак 146
Степанов Мануїл, козак 128
Степанов Федір, козак 155
Степанов Іван, козак 155
Степанов Михайло, десятник 146
Степанов Овдій, козак 166
Степанов Остап, козак 146
Степанов Петро, прапорний 146
Степанов Смага, отаман 32
Степанов Тарас, стрілець 111
Степанов Федір, козак 146
Степанов Юрій, козак 146
Стефанів Григорій, козак 146
Стефанів Матвій, козак 146
Стефанів Семен, козак 146
Стисар Михайло, козак 146
Ститцков (Стецько) Олексій, козак 146
Стогов Андрій, дворянин 146
Стрешнєв Іван, дворянин 15
Стрілковський Василь, гетьман, потім козак 33, 146
Струс Антон, десятник 78
Струсь Микола, шляхтич 17
Судовський Семен, шляхтич 7, 8
Сулетський Ян, пахолок 69

Сулешов Юрій Яншеєєвич, князь, воєвода 15
Сулешови:
Агмед-бей 3, 17, 20, 22, 24, 26, 37
Арслан-мірза 3, 27
Ібрагім-бей 17, 27, 37, 49, 180, 181, 192
Ішим-мірза 27, 36, 49, 165
Тин-мірза 20
Ус-Темір-мірза 20, 24
Шан-Темір-мірза 20, 22, 24, 36, 49, 165
Суліборський Іван, козак 155
Сурін Семен, поміщик 142
Сухинич Іван, десятник146
Сухотін Андрій, гонець 146
Счасной (Щасний) Мартин, козак 155

Т

Тарас, слуга 26, 37
Татамирський, шляхтич 71
Татарин Іван, козак 146
Татарин Семен, козак 146
Татарин Степан, сотник 128, 146, 149
Теляковський Образс, син боярський 92
Темешов Фома Олексійович, дворянин 146
Терехов Андрій, козак 146
Терпиловський Андрій, десятник 146
Тецик Ян, пахолок 76
Тимофеєв Степан, селянин 7, 10
Тимофеєв Герасим, козак 146
Тимофеєв Григорій, козак 146
Тимофеєв Григорій, козак сотні Романова 146
Тимофеєв Кіндрат, козак 155
Тимофеєв Матвій, козак 128
Тимофеєв Микита, козак 128
Тимофеєв Пилип, козак 146
Тимофеєв Семен, селянин 153
Тимофеєв Степан, козак 146
Тимофеєв Федір, козак 146
Тимофеєв Харитон, козак 146
Тимофій, священник 167
Тин-паша див. Сулешов Тин-мірза
Тинков (Тинко) Яким, козак 155
Титов Іван, осаул 164
Тихонов Григорій, козак 146
Тихонов Кашпур, козак 146
Тихонов Филип, козак 146
Тишков (Тишко) Кузьма, козак 146
Тишков (Тишко) Матвій, козак 155
Тишков (Тишко) Михайло, козак 146
Тишков (Тишко) Овсій, козак 155
Торжник Афанасій, десятник 146
Толочанов Афанасій, син боярський 136
Томонаєв Суналей, товмач 75
Тононаєвкін Іван, козак 146
Топорков Тимофій, стрілецький сотник 92
Торасов Степан, десятник 146
Торасов Федір, козак 146
Тохтар, нукер 2
Траханіотов (Траханіот) Никифор Васильович, скарбник 177
Трегубов Федір, приказний 83
Третьяков Петро Олексійович, думний дяк 43, 46, 62
Триполець Григорій, сотник 145
Триховський Іван, козак 128
Троєкуров Іван Федорович, воєвода 10
Тростенецький Гаврило, козак 145
Трофимов (Трофимович), полковник 5, 6
Трофимов Афанасій, козак 146
Трофимов Михайло, козак 155
Трубецький Дмитро Тимофійович, боярин 110, 111, 112, 114, 123
Трубников Дружина, отаман 28, 32, 35

Трусов Михайло, воєвода 171
Труфанов Тит, товмач 177
Трухонов Антип, козак 146
Трушков (Трушко) Семен, козак 146
Тургенев Афанасій, воєвода 49, 75
Туровець Афанасій, козак 146
Тутаєв Олександр, гонець 146
Тюінгази (Тин-Газі), нукер 22
Тюфякін Григорій Васильович,
князь, воєвода 15, 158, 195

У

Угримов Мартин, козак 128
Уланов Курило, козак 155
Ульянов Перший,
станичний отаман 96, 98
Унковський Богдан, дворянин 146
Урусов Олександр, князь 165
Урусов Петро, князь 37
Ус (Вус) Григорій, козак 128
Устемер див. Сулешов Ус-Темір-мірза
Устинов Василь, козак 146
Устинов Лазар, козак 128
Ушаков Степан Михайлович,
воєвода 15, 164, 197

Ф

Федір, козак з волохів 146
Федір Іванович, цар 3, 177
Федорів Панько 79
Федоров Андрій, козак 166
Федоров Андрій, козак 146
Федоров Григорій, десятник 146
Федоров Данило, осаул 128
Федоров Данило, козак 146
Федоров Демид, десятник 146
Федоров Іван, козак 146
Федоров Іва́н,
козак з десятка Єрмоленка 146
Федоров Іван,
козак сотні Томиєшевої 146
Федоров Іван, стрілець 113
Федоров Карпо, козак 84
Федоров Кость, козак 128
Федоров Лавр, міщанин 29
Федоров Микола, козак 146
Федоров Михайло, козак 146
Федоров Михайло, козак з десятки
Матяшова 146
Федоров Олег, козак 166
Федоров Олексій, десятник 128
Федоров Панько, козак 188
Федоров Петро, козак 146
Федоров Савка, холоп 121, 122
Федоров Сахно, козак 146
Федоров Степан, козак 128, 146
Федоров Степан,
козак сотні Манченка 146
Федоров Степан,
козак сотні Романова 146
Федоров Терех, козак 146
Федоров Тимофій, козак 146
Федоров Тимофій, міщанин 196
Федоров Яків,
козак десятки Губарнського 146
Федоров Яків, козак десятки Кчули 146
Федоров Яків,
козак десятки Розсузвенка 146
Федоров Яків, козак з Білої Церкви 155
Федоров Яків, козак з Канева 155
Федосеєв Богдан, ситник 106
Філарет Романов, патріарх 17, 198
Філатьєв Іван, станичний отаман 90
Філісов Василь, сотник 159
Філіп'єв, козак 146
Філіпов Єфрем, козак 166
Філіпов Єфрем, козак 166
Філіпов Іван, козак 128
Філісов Василь, сотник159
Філька, гонець 146

Фомін Іван, козак 146
Фомін Михайло, козак 75
Фороп Тимофій, козак 91
Фролов Гаврило, козак 146

Х

Халієнко Прокіп, козак 155
Харко, десятник 146
Харевський Макар, козак 155
Харламов Олег, козак 155, 166
Хвастовець (Хвостовец, Фастовець), полковник 5
Хворостинін Іван Андрійович, князь, воєвода 15
Хитрово Єфим, воєвода 187
Хілков Андрій, князь, воєвода 154
Хірін Ковила, син боярський 16
Хлопов Іван, воєвода 132, 134, 135, 137, 141
Хованський Іван Федорович, князь, воєвода 43, 46, 47, 48
Ходирев Никифор, дворянин 146
Ходнєв Патрикій, селянин 157
Ходкевич (Ходкеєв) Ян Кароль, гетьман 5, 10, 53, 61, 138, 139
Холопов Федір, син боярський 105
Хорошко Іван, козак 146
Хорченков Василь 125
Хребтов Ждан, син боярський 22
Хрущов Іван, воєвода 74, 75
Хрущов Степан, дворянин 49, 74, 75, 77
Худяк Іван, десятник 146

Ц

Цивінський Іван, козак 155

Ч

Чайков (Чайка), козак 155
Чаплинський Стефан, полковник 15, 80, 131
Чаплинський Ян, шляхтич 64
Чвалинов Яків, козак 146
Челюсткін (Челюскін) Матвій, дворянин 74, 75
Челюсткін (Челюскін) Федір, дворянин 34, 41, 42
Чеменавкой (Чеменавський) Яків, козак 146
Чемесов Степан, воєвода 15
Чемуленок Богдан, пахолок 7
Чепурной (Чепурний) Іван, козак 155
Черемисенко Мартин, десятник 146
Черепов Іван, син боярський 178, 179
Черкаський Дмитро Мамстрюкович, князь, воєвода 10
Черкаський Василь Ахамашуков, князь, воєвода 80
Черкаський Іван Борисович, князь, боярин 134, 151, 155
Черкаський Микита, князь, воєвода 75
Чернишов Костянтин, стрілецький голова 122
Чернатский (Чернацький) Іван, козак 146
Черняєвський Олексій, десятник 146
Чернята Сава, сотник 128, 146, 149
Чертенський Смага, отаман 45
Числов Василь, козак 146
Чихачев Федір, козак 193
Чілібей (Челебі) Олександр, торговець 26, 37, 74
Чокмаков І., посадський 9
Чорний Гнат, старшина 144
Чорний Федір, десятник 128
Чюбаров (Чубаров) Олексій, воєвода 75
Чюмашев (Чумашов) Федір, приказчик 133

Ш

Шабанов Іван, гонець 19

Шаєв Кулуш, гонець 19, 24, 26
Шаін-Гірей (Шагін-Гірей), царевич 11
Шайда Афанасій, станичний отаман 144
Шалей, Шалий (Чалий) Яків, отаман 184
Шан-Темер див. Сулешов Шан-Темір-мірза
Шантемір див. Кантемир
Шаховський Микита, воєвода 155
Шеболтай Мисько, десятник 146
Шевдаревський, козак 146
Шеглишев Василь, козак 146
Шемякін Давид, конюх 123
Шереметьєв Федір Іванович, воєвода 136, 138, 139
Шестаков Фома, дворянин91
Шеховничий Яків, отаман 16
Шимков (Шимко) Кирило, десятник 146
Ширин-бей, татарський бей 19
Шипов Ждан Флор Михайлович, дяк 177
Шипунов Воїн 67
Шиш Яків, полковник 133, 134, 135, 137, 141, 142, 143, 144, 151, 152, 153, 156, 158, 186
Шишкін Федір, воєвода 15, 176
Шкламенков (Шкламенко) Сана, козак 146
Шлівський Павло, купець 59
Шутін (Шютін) Андрій, посадський 91

Щ

Щербатов Василь, князь186
Щипунов Воїн, жилець 81

Ю

Юр'єв Андрій, козак 166
Юр'єв Данило, козак 146
Юр'єв Матвій, козак 146
Юр'єв Сава, козак 146
Юр'єв Терех, козак 146
Юр'єв Тимофій, козак 146
Юр'єв Федір, приказний 78
Юрко, козак з татар 146
Юшка Петро, козак 155
Юшко, військовий дячок 98

Я

Яблоновський Яків, козак 146
Язвецов Іван, стрілецький голова 39, 40
Якимов Сава, козак 146
Якимов Степан, посадський 187
Яків, козак 146
Якімов Іван, стрілець 110
Яковлєв Андрій, козак 166
Яковлєв Андрій, козак 146
Яковлєв Василь, служка 137
Яковлєв Іван, селянин 78
Яковлєв Василь, дяк 150
Яковлєв Андрій, козак 166
Яковлєв Афанасій, посадський 187
Яковлєв Василь, козак 146
Яковлєв Григорій, козак 146
Яковлєв Леонтій, козак 146
Яковлєв Семен, козак 146
Яковлєв Харитон, козак 146
Якушевський, шляхтич 52
Яниш-мурза, татарський достойник 165
Янов Степан, козак 155
Януш, козак 146
Яришкін Федір, син боярський 106
Ярмолинський Семен, отаман 146
Ярославець Малий, дворянин 146
Ясенський Стась, козак 146
Ясецький Гриць, козак 163
Яска (Яцько), козак 146
Яско (Яцько), міщанин 29
Ятцков (Яцків) Гаврило, козак 155
Ятцкой, Ясков (Яцький), сотник, потім полковник 144, 145, 154, 156, 195, 196
Яхнов Іван, козак 146
Яцків Сахно, козак 155

Покажчик географічних назв

А

Абазрашь, див. Збриж
Азов, м. 1, 13, 14, 16, 19, 35, 36
Алатир, м. (на кордоні Казанського царства) 146
Альма, р. в Криму 192
Андозька волость 151, 153
Аргамача гора, околиця Єльця 75
Арзамас, м. 146
Астрахань, м. 146

Б

Баба, місцевість в дельті Дунаю 37
Бадоги, с. Бєлозерського повіту 153
Базалія, м. Кременецького повіту 29, 165
Бакір (?), місцевість на болгарському побережжі 36
Бар, м. Подільського воєводства 24, 27, 49, 165
Баришівка, м. Київського воєводства 155
Басань, м. Київського воєводства 155
Бахчисарай, м. 24, 34, 37, 42, 44, 49
Берда, р., в Приазов'ї 24, 191
Березань, м. Київського воєводства 155
Бесєди, с. під Москвою 110, 111, 114, 120, 121, 122, 123
Бєлая, м. 5, 9, 15
Бєлев, м. 145
Бєлозеро, оз. 151, 157
Бєлозеро, м. 129, 133, 134, 135, 146, 151, 153, 158
Бєлопєсоцький монастир на р. Оці 15
Биково, с. під Москвою 107
Біла Церква, м. 11, 17, 49, 57, 68, 74, 155, 165
Білгород (Аккерман), нині Білгород-Дністровський 3, 11, 20, 22, 37, 49, 74, 165
Білгород, м. 29, 75, 184, 188, 193
Білі піски на р. Оці 78, 79, 84
Благовшино, с. Серпуховської волості 106
Бобриця, м. на Сіверщині 17
Богаз (Бугаз), с. на Босфорі 12, 37
Богуслав, м. Київського воєводства 58, 155
Болхов, м. 145
Боранове, с. Торопецького повіту 15
Бориспіль, м. Київського воєводства 155
Боровськ, м. 80, 128, 145, 146
Борщагів (Борщагул), м. Київського воєводства 155
Босань, див. Басань
Бронниці, м. (тоді с. у Підмосков'ї) 106, 107, 115, 117, 118, 126
Брянськ, м. 68, 145
Брянський повіт 186
Буданська земля, Молдова 165, 172, 185

В

Вага, р., притока Північної Двини 144, 152, 154
Валуйки, м. 43, 44, 49, 75, 77, 181
Варна, м. 36
Василев, с. Балахонського повіту 18

Велін, с. Коломенського повіту 107
Вениця див. Вінниця
Верхні юрти, місцевість на Дону 45
Весниця (Віньківці?), м. Подільського воєводства 29
Вещеозерська (Вожеозерська) волость 157
Висоцьке, с. на р. Москві 89, 96, 98, 103, 104
Вичегда, р., притока Північної Двини 5
Вишгородок (Вишгород), м. Київського воєводства 155
Вілі (Вільча?), с. поблизу Черкас Київського воєводства 155
Вільно, м. 38
Вінниця, м. 165
Воздвиженське, с. у Підмосков'ї 35, 158
Волга, р. 5, 15
Волинь 7
Володимир, м. Волинського воєводства 131, 136
Володимир, м., на р. Клязьмі 145
Вологда, м. 32, 133, 134, 135, 137, 141, 144, 146, 147, 151, 157
Вологодський повіт 132, 141, 142, 144
Волок, м. 80
Волок Словінський, с. Бєлозерського повіту 142
Волоська земля (в значенні Молдови) 36, 42, 186
Воронеж, м. 15, 43, 45, 77
Вороницька волость Брянського повіту 186
Воротинськ, м. 146
Вохна (?), місцевість в Хотунській волості 116
Вязьма, м. 52, 53, 55, 56, 60, 61, 64, 65, 68, 71, 72, 138, 139
Вязники, м. (в Нижегородській землі) 130

Г

Галич (Сіль Галичська), м. 146, 147
Гжель, с. біля Коломни 89, 103
Глинен (Глиняни), м. Руського воєводства 29
Годеновська волость (в Суздальській землі) 131
Головіно, с. Каширського повіту 15
Горностайпіль, м. Брацлавського воєводства 155
Гостомель, м. Київського воєводства 155
Громан (Лиман?), місцевість біля дельти Дунаю 37
Гусиний перевіз на Дніпрі 38

Д

Даниловка, с. Каширського повіту 127, 179
Двина, р. 156
Дедіново, с. на р. Оці на Рязанщині 78
Деуліно, с. біля Москви 136
Джан-келмень (Джан-кермань), див. Очаків
Димер, м. Київського воєводства 155
Дмитровська волость 153
Дніпро, р. 8, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 39, 42, 43, 45, 49, 74, 165, 175, 192
Дністер, р. 37
Домодєдово, с. у Підмосков'ї 116, 125
Дон, р. 15, 16, 19, 21, 23, 28, 32, 33, 35, 39, 40, 45, 50, 51, 77
Донець (Сіверський), р. 11, 21, 22, 77, 184, 191
Донков, м. (в Рязанській землі) 75, 161, 167
Дорогобуж, м. (в Смоленській землі) 15, 36, 71
Дорогобузький повіт 5

Дубно, м. Волинського воєводства 165
Дубровенський повіт 7, 10
Дубровна, м. (в Смоленській землі) 7, 9, 10
Дунай (Дуна), р. 36, 186

Є

Єгор'євський (св. Георгія) монастир в с. Михайлівському 118
Єлець, м. 43, 49, 74, 75, 77, 140, 145, 148, 165

Ж

Жванець (Жогловец), м. Подільського воєводства 29
Железна Дубровка (під Устюжною) 196
Железний Борок (в Ростовській землі) 155
Железніково, с. Коломенського повіту 15, 163
Животів, м. Київського воєводства155
Жидовский городок, див. Чуфут-кале 42
Житомир, м. 155

З

Запоріжжя (Запороги, Запорізька Січ) 16, 28, 29, 36, 38, 40, 45, 51, 68, 139, 177, 180, 182
Запрудна слобода в Коломні 105
Зарайськ (Никола Зарайський, Зарайське городище), м. 15, 79, 81, 84, 86, 88, 160, 165, 198
Збар (Збараж), м. Волинського воєводства 24
Збриж (Збжиж), м. Кам'янецького повіту Подільського воєводства 173
Звенигород, м. під Москвою 124, 194
Зелена слобода, с. Коломенського повіту 107
Зелин, с. Коломенського повіту 100
Золотоноша, м. Київського воєводства 17, 155

Й

Йосифо-Волокламський монастир 80

К

Кабаново, с. Углицького повіту 133, 137
Казань, м. 146
Кальміус, р. (в Приазов'ї) 15
Калуга, м. 71, 91, 95, 102, 104, 128, 145, 146, 160, 169, 170, 188, 194
Каменщики, с. Хотунської волості 176
Кам'янець-Подільський, м. 49, 68, 74, 165, 173, 175
Канів, м. Київського воєводства 49, 68, 74, 155
Карачев, м. 18
Каргополь, м. 154, 156
Касимов, м. 18, 146
Касимовське царство 15
Катська волость (в Ростовській землі) 144
Кафа, м. (Феодосія) 14, 36, 42, 43, 48
Кашин, м. 135
Кашира (Кошира), м. 15, 79, 81, 84, 86, 88, 109
Кетлус, с. в околицях Стамбулу 37
Кечинський перевіз на Дніпрі 31
Київ, м. 17, 29, 60, 145, 165, 193
Кирило-Білоозерський монастир 132, 133, 134, 135, 137, 142, 147, 151, 153, 156
Кілія, м. 3 7
Кімри, м. (в Тверській землі) 144
Кіснемська волость (в Бєлозерській землі) 157

Климов, с. біля Зарайська 86
Кобелево, с. бєлозерського повіту 137
Козельськ, м. 145, 146
Козлов (Гезлеве, нині Євпаторія), м. 27, 37, 42, 74
Козлов (Козлів), м. Руського воєводства 24
Количово, с. Серпухівського повіту 125
Колмогори, див. Холмогори
Коломна, м. 15, 78, 79, 81, 83, 84, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 117, 130, 146, 155, 163
Коломенське, с. під Москвою 119, 120
Кора (Кагул?), м. 37
Коростишів, м. Київського воєводства 155
Корсунь, м. Київського воєводства 58, 155
Костянтинів (Костянтин), м. 27, 165, 172, 173
Котел, с. Серпухівського повіту 125, 127
Краків, м. 74
Красне, с. Мстиславського повіту 6
Кременець, м. 29
Крилов, м. Київського воєводства 155
Крим (Кримське ханство) 2, 3, 11, 17, 19, 22, 26, 27, 34, 42, 46, 49, 74, 75, 165, 177, 192
Кубенське озеро 137
Кубенський погост 144
Куманский (Кучманський) шлях, 29
Курмиш, м. 146
Курськ, м. 145
Кутузово, с. Каширської волості 112

Л

Лебедянь, м. 75, 148, 167
Литва (Литовська держава) 4, 11, 14, 15, 16, 17, 22, 24, 26, 27, 31, 36, 42, 43, 49, 58, 68, 74, 136, 139, 145, 146, 165, 173, 184, 188, 192, 193, 195
Лихоборка, с. в Підмосков'ї 87
Лів, див. Літківці
Лівни, м. 43, 49, 75, 77, 140, 145, 165
Літківці, м. 173
Лобаново, с. Коломенської волості 119, 125
Ловець, с. на р. Оці на Рязанщині 78
Лопасна, р. притока р. Угри 125
Лубни, м. 17, 29, 155, 193
Лукомль, м. Полоцького воєводства 155
Львів 24, 29, 49, 75

М

Малоярославець, м. 146
Марчюки (Марчуки), с. біля Бронниць в Підмосков'ї 117
Медвежий брід біля Бронниць в Підмосков'ї 115
Медвежий городок (на Дону) 32
Медовеський (Медовецький) стан 131
Мельниця, с. Московського Кирилового монастиря 105
Мертвий Донець, р. 36
Мещера 86
Місеврей (Месемврія, суч. Несебер), м. 36
Микитино, с. під Москвою 127
Миколи монастир на р. Угреші 110, 111, 113, 114, 115, 117
Микулино, с. Володимирського повіту 145
Михайлов, м. 15, 75, 86, 161, 164, 165, 189, 197, 198
Михайловське, с. у Підмосков'ї 107, 118, 123

Міус, р. 36, 37
Могильов, м. 7, 42, 52, 54
Можайськ, м. 53, 55, 70, 76, 80, 86, 195
Мозир, м. 155
Молога, р., притока Волги 137, 144
Молочні води (Молочна), р. (в Приазов'ї) 190, 191
Момирева пустош (в Боровській волості) 124
Монастирський юрт (на Дону) 33
Мосальськ, м. 187
Москва, м. 1, 5, 19, 23, 26, 35, 44, 45, 51, 52, 55, 75, 80, 83, 86, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 98, 99, 101, 102, 104, 105, 106, 109, 110, 112, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 136, 138, 145, 146, 155, 165, 175, 177, 178, 180, 182, 187, 188, 195
Москва, р. 110
Московська держава 1, 27, 35, 55, 68, 77, 82, 94, 95, 102, 104, 138, 139
Моша, р., притока Онеги 154
Мошенська волость 156
Мошни, м. Київського повіту 68
Мстиславль, м. 6, 8
Мстиславський повіт 6, 10
Муравський шлях 75
Мухеєво, с. Коломенського повіту 117
Мценськ, м. 75
Мячково, с. Коломенського повіту 106, 107, 113, 115, 117, 123

Н

Надпорожський стан (в Андозькій волості) 151
Назар'єво, с. Коломенського повіту 109
Накостново, с. Каргопольського повіту 156
Некоуз, с. між Кашином і Угличом 135
Низ (в значенні козацької території — Пониззя Дніпра) 6, 7, 8
Нижній Новгород, м. 18
Нижні Юрти (місцевість на Дону) 32, 45
Никольське, с. в Суздальському повіті 145
Нименська волость 156
Новгород Великий, м. 166
Нове, с. в Підмосков'ї 107, 117, 118
Новинки, с. Серпухівського повіту 175

О

Образцово, с. Каширської волості 112
Одоєв, м. 145
Озерецьке, с. в Підмосков'ї 87
Ока, р. 15, 83, 86, 88, 89, 90, 91, 96, 97, 101, 102103, 145, 198
Олександрівськ (Олександрова слобода) 131
Ольгів, м. 17
Онега, р. 156
Орша, м. 7, 8, 10
Осенка, р., притока р. Оки 15
Осетр, р. 81, 89, 90, 91, 97, 101, 102, 103
Осетр (Остр), м. (в Чернігівській землі) 155
Осифов монастир — див. Йосифово-лоцький монастир
Оскол, р. 11, 44, 47, 77
Оскол, м. 43, 44, 45, 46, 47, 48, 75, 77
Оскольська дорога 15
Осташков, м. 5, 128
Остров, с. Коломенського повіту 121, 122
Остропіль, м. Волинського воєводства 165
Очаків, м. 19, 21, 24, 26, 32, 37, 43, 68, 175

П

Павлич див. Переволочна
Паволоч, м. Київського воєводства 155
Пазеспрогори (Холмогори ?), м. 146
Пафнутіїв Боровський монастир 128, 174
Пахра (Похра), р. 109, 112, 119, 125, 126, 127
Перевитськ, с. (кол. м. Рязанської землі) 78
Переволочна, м. на Дніпрі 173
Перекоп, м. 3, 11, 17, 19, 24, 26, 27, 37, 38, 44, 177, 185
Перемишль, м. на р. Оці 145
Переяслав, м. Київського воєводства 155
Переяслав-Залеський, м. 146
Переяслав-Рязанський див. Рязань
Песочня, с. біля м. Сапожок 189
Печенга, р. 157
Пирятин, м. Київського воєводства 17, 155
Погорєлоє, с. Вяземського повіту 52
Погребище, м. Київського воєводства 165
Поділля 24, 27, 59
Подольне, с. Білоозерського повіту 137
Позалея — див. Базалія
"Польські городи", російські прикордонні міста на краю "Поля" 46
Польща 42, 56, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 7 2, 74, 138, 139, 192
Поморські міста (Помор'я) 135, 152
Посикіно, с. під Коломною 163
Пошехонська волость 144
Прилуки, м. 17, 193
Пронськ, м. 15, 146, 167, 171, 189
Псков, м. 155
Путивль, м. 1, 15, 17, 48, 60, 128, 177, 178, 180, 182, 188,

Р

Рашків (Рашев), м. Брацлавського повіту 49
Репенка, р., приток Оки 163
Ржев, м. 155
Ржищів, м. Київського воєводства 155
Рогачов, с. у Підмосков'ї 140
Романів Ріг, с. Лебедянської волості 75
Російська держава 77
Рославль, м. Вороницької волості 186
Ростуново, с. Каширської волості 116, 119, 120
Рубіжська волость Вологодського повіту 144
Румянцово, с. Каширської волості 123
Ряголовська волость (біля Каргополя) 156
Ряжськ, м. 171
Рязань (Переяслав-Рязанський) 15, 75, 84, 146

С

Самара, р., притока Дніпра 38
Сапожок, м. (в Рязанській землі) 162, 189
Светец (Сутківці?), м. Подільського воєводства 29
Сенча, м. 17
Сербново, с. в Підмосков'ї 87
Серпейськ, м. 187
Серпухов, м. 15, 81, 83, 91, 146, 176, 178
Симонів монастир під Москвою 86
Синково, с. Коломенського повіту 107
Синявшина (Синява), м. Подільського воєводства 165
Сіверська (Северська) земля (городи) 1, 46, 60
Сіноп, м. 13, 14

Скудері (Скутарі), район Стамбула 36
Смоленськ, м. 8, 10, 11, 17, 28, 36, 138, 139
Сосна, р. 75
Соф'їно (Софіно), с. Коломенського повіту 107, 115
Спаський монастир під Каргополем 156
Спаський монастир в Коломні 97, 99, 101, 102, 103, 104
Спаський монастир в Прилуках (біля Вологди) 147
Стамбул (Царгород, Константинополь) 12, 13, 16, 36, 37, 42, 74, 185
Стародуб, м. (у Чернігівській землі) 68
Стародуб на Клязьмі, м. 131
Судський стан (на р. Суді) 151
Суздаль, м. 131, 136
Суково, с. Боровської волості 124
Сухона, р. 144

Т

Тамань (Томан), 36
Тарнабул див. Тернопіль
Тарноруда, м. Подільського воєводства 173
Тартабул див. Тарноруда
Темніков, м. 146
Тернопіль, м. Руського воєводства 24, 27, 165, 173
Тихвин (Тіфін), м. 5
Товарков, с. Вяземського повіту 56
Топорчево, с. (?) 12
Торопа, р. 15
Торопець, м. 5, 15, 128, 166
Тотьма, м. 144, 156
Трапізон (Трабзон), м. 45, 46, 74
Троїцьке, с. Коломенського повіту 107,.112
Троїцько-Сергієвський монастир 145
Тульська волость 130
Туреччина 4, 64
Тушино, с. під Москвою 117, 129

У

Углич, м. 133, 134, 135, 137, 144, 147
Угра, р., притока р. Оки 125
Угреша, р., притока р. Угри 110, 111, 113, 115
Узлуй (на Тамані) 36
Україна 60, 68
Урай, р. 49
Урюмська сторона (побережжя Болгарії) 185
Устюжна Железопольська, м. на р. Молозі 147, 195, 196
Усть-Вольська волость (на р. Печорі) 156
Устьпуя (Устья), р., притока р. Ваги 154

Ф

Фастів, м. Київського воєводства 57, 155
Фролово, с. Каширської волості 112
Фрязіново, с. Бєлозерського повіту 137

Х

Хватов — див. Фастів
Херил, с. в околицях Стамбулу 37
Хмельник (Хмільник), м. Подільського воєводства 29
Ходорків, м. Київського воєводства 155
Холмогори, м. 5, 154
Холоп'є, місцевість біля Пошехонья 144
Хорол, м. 17, 184, 193
Хотунь, с. Каширського повіту 15, 116

Ч

Чарондський округ Бєлозерського повіту 151, 152, 157
Черкаси, м. 33, 68, 155

Черкаський юрт (на Дону) 35
Черкізово, с. у Підмосков'ї 163
Чигринський ліс
(в Дубровенському повіті) 7
Чорна грязь, р., притока
р. Москви 117, 127
Чорне море14, 36
Чудов монастир в Москві 87, 98
Чуфут-кале (Жидовський город) 42
Чюгурська коса 15
Чюдов (Чудов), с. Смоленської землі 17

Ш

Шальська волость (на р. Вага) 156
Шацький острог (в Рязанській землі) 189
Шацький повіт 146
Шенкурський острог (на р. Вага) 154, 156
Шкіні, с. Коломенського повіту 163
Шклов, м. Київського воєводства 155
Шубіно, с. Каширської волості 112,
116, 119, 126
Шуйське (Шуя), м. 144

Ю

Южська засіка (на Вологді) 147
Юр'євець, м. (в Суздальській землі) 15

Я

Ямпіль, м. Подільського воєводства 165
Ян-кермень, див. Очаків
Ярино, с. каширської волості 123
Ярославець Малий —
див. Малоярославець
Ярославль, м. 129, 134, 146,
147, 151, 155
Ярославський повіт 132

Зміст

Содержание

Table of Contents

Передмова 5
Предисловие 23
Preface 43

ДОКУМЕНТИ 61

Список скорочень 265

КОМЕНТАРІ 266

Перелік документів 335
Перечень документов 359
Document Summaries 383

Покажчик імен, згаданих у документах 412
Покажчик географічних назв 434

ДОКУМЕНТИ РОСІЙСЬКИХ АРХІВІВ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

т. 1.

Документи до історії запорозького козацтва 1613—1620 рр.

Упорядники

Леонтій Войтович, Лев Заборовський, Ярослав Ісаєвич, Франк Сисин, Аркадій Турилов, Борис Флоря

Художньо-технічний редактор
Зіновій Матчак

Підписано до друку з готових діапозитивів.
Формат 60 × 84/16. Фіз. друк. арк. 27,75
Ум. друк. арк. 25,80. Обл. друк. арк. 23,04.
Зам. 537

Жовківська книжкова друкарня
видавництва Отців Василіян «Місіонер»
292310, м. Жовква, вул. Василіянська, 8